studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

TOMUL 20 — 1967

2

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Comenzile și abonamentele din străinătate (numere izolate sau abonamente) se fac prin CARTIMEX, căsuța poștală 134—135, București, Republica Socialistă România, sau prin reprezentanții săi din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Studii", revistă de istorie. Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon: 18.25.86

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM. 20 1967 Nr. 2

SUMAR

ETAPELE ŞI DESFĂŞURAREA MARII RĂSCOALE A ŢĂRANILOR DIN 1907 ÎN MOLDOVA, MUNTENIA ŞI OLTENIA*

DE

D. HUREZEANU, CORALIA FOTINO, AN. IORDACHE

În cadrul tradiţiilor revoluţionare ale poporului român, lupta ţărănimii ocupă un loc de seamă, atît prin ponderea sa, cît şi prin importanţa pe care a avut-o. În filele istoriei evului mediu sînt gravate adînc răscoala de la Bobîlna (1437), războiul ţărănesc din 1514, răscoala de la 1784 de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan. Amploarea şi intensitatea luptelor purtate de ţărănime le conferă o semnificaţie ce depăşeşte cadrul naţional, căpătînd o rezonanţă general europeană.

În epoca modernă a istoriei, o dată cu dezvoltarea capitalismului şi cu prefacerea radicală a relaţiilor sociale, marile mişcări ţărăneşti, revărsate sub forma unor adevărate războaie, nu mai reprezintă un fenomen de prim plan al luptei sociale pe scară europeană. Din acest punct de vedere, desfăşurarea procesului istoric în ţara noastră prezintă trăsături distinctive, marcate de faptul că în condiţiile dezvoltării capitalismului, ale unei lungi perioade de evoluţie socială faţă de epoca mişcărilor ţărăneşti medievale, în condiţiile în care pe plan mondial avea loc chiar trecerea la imperialism, în România izbucneşte una din cele mai mari lupte ale ţărănimii, care se ridică — prin amploarea şi intensitatea, prin dîrzenia şi eroismul ţăranilor — la nivelul momentelor de culme pe care le-au atins în epocile anterioare cele mai reprezentative ridicări ale ţărănimii.

Generată fiind de ansamblul contradicţiilor social-economice din România de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, dînd expresie în primul rînd crizei de structură a sistemului agrar, în cadrul căruia adaptarea la condiţiile dezvoltării capitaliste îşi croia drum foarte greu şi anevoios prin crusta unor puternice rămăşiţe feudale, marea răscoală din 1907 constituie un eveniment central al istoriei sociale a ţării de la începutul secolului nostru.

* Articolul de faţă utilizează unele date şi interpretări dezvoltate de autori în cadrul monografiei *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, în curs de apariţie.

„STUDII", tomul 20, nr. 2, p. 221—245, 1967.

Un val de mişcări ale ţărănimii, desfăşurate succesiv în decurs de aproape două decenii, mişcări din cadrul cărora se detaşează puternica răscoală din 1888, au precedat marea luptă din primăvara anului 1907.

Fiind îndreptată în primul rînd împotriva dominaţiei economice a moşierimii şi vizînd lichidarea marii proprietăţi funciare moşiereşti, răscoala a dezvăluit contradicţiile regimului burghezo-moşieresc din România în ansamblul său. Limbile de foc care se înălţau deasupra conacelor moşiereşti luminau rînduielile social-economice ale satului românesc, aruncîndu-şi, în acelaşi timp, reflexele asupra întregii alcătuiri sociale din România.

Izbucnită pe terenul condiţiilor social-economice concrete din România, avînd adînci legături istorice de continuitate cu celelalte lupte ale ţărănimii de-a lungul veacurilor, răscoala din 1907 face, în acelaşi timp, parte integrantă din lanţul zguduirilor revoluţionare şi al marilor lupte de clasă care au avut loc în Europa şi Asia la începutul secolului al XX-lea.

Începutul marii răscoale este marcat de episodul petrecut la 8 februarie 1907 în comuna Flămînzi, unde administratorul imensei moşii, de aproape 30 000 de pogoane, aparţinînd lui Dimitrie Sturdza şi arendată de către M. Fischer, a fost lovit de ţărani în urma refuzului de a încheia învoieli mai lesnicioase. Evenimentele petrecute în Flămînzi au găsit un ecou profund printre ţăranii din satele învecinate. Precipitarea mişcărilor pe o rază foarte întinsă, prezentînd trăsături asemănătoare în formele de manifestare, ca şi în privinţa cererilor exprimate, a fost favorizată de însăşi extensiunea asociaţiilor arendăşeşti în această parte a ţării şi de uniformitatea condiţiilor de învoială. Starea de agitaţie care cuprinsese ţărănimea din părţile Hîrlăului îşi găsea expresie în desele adunări şi consfătuiri ţinute în taină sau în mod deschis, în discutarea căilor pe care trebuiau să le urmeze, în întocmirea unor petiţii cuprinzînd doleanţele obşteşti.

Întrunirile ţăranilor înainte de a purcede la acţiune nu erau un simplu prilej de îmbărbătare reciprocă sau de constatare a caracterului insuportabil al situaţiei în care se aflau. Cu prilejul acestor întruniri se desluşeau şi unele elemente cu caracter de organizare a acţiunilor viitoare. A vorbi despre un plan bine conturat, în cazul de faţă, este, desigur, neadecvat. Totuşi, de obicei, se adoptau unele măsuri menite să mobilizeze pe consăteni.

Către jumătatea lunii februarie, ţăranii din nordul Moldovei au intensificat campania petiţionară, semnalînd nevoile care-i apăsau şi ameninţînd că, în cazul cînd doleanţele lor nu aveau să fie satisfăcute, îşi vor face singuri dreptate. Este semnificativă în acest sens plîngerea ţăranilor din comuna Lunca, satul Stroeşti, de pe moşia aceluiaşi Dimitrie Sturdza: „Noi sîntem săraci, ne ocupăm numai cu munca cîmpului; ei bine, pămînt de hrană nu avem . . ., aşa că sîntem nevoiţi de a cumpăra cu bani de pe unde putem . . . ; pînă acum am răbdat mult iar acum nu mai putem, căci ne-a ajuns cuţitul la os . . . Domnule prefect, vă aducem cazul la cunoştinţa dvs. . . . şi vă rugăm . . . să interveniţi către arendaşul acestei moşii să vie în localitate spre a conveni cu noi asupra condiţiunii preţului . . . , aşa ca cel mai tîrziu la 1 martie să putem începe semănăturile; iar în caz că pînă la acea dată nu vom căpăta vreun

rezultat satisfăcător, vă declarăm că cu forța ne vom duce pe moșie și vom băga plugurile noastre spre a asigura existența noastră și a copiilor noștri și că nu vom da înapoi chiar cu riscul vieții noastre . . . "[1].

Cererile către autorități erau însoțite de agitații pe care reprezentanții puterii la semnalau cu vădite semne de îngrijorare. Dacă pînă la 22 februarie agitațiile țărănești erau localizate mai ales în județul Botoșani, după această dată s-au ridicat și primele sate din județele Dorohoi (Hănești și Hudeștii Mari) și Iași (comunele Bădeni și Ceplenița).

În ultima decadă a lunii februarie, concentrarea țăranilor a început să se deplaseze din sate și comune spre micile tîrguri și spre orașe. În special capitala județului, Botoșani, a fost în această perioadă văzută de numeroase grupuri de țărani, care veneau în mod pașnic să prezinte autorităților principalele lor doleanțe. Revendicarea formulată cu o uniformitate aproape unanimă consta în fixarea prețului de arendă a unei fălci de pămînt (1,43 ha) cu 25 de lei, cerere care ar fi însemnat, în cazul acceptării, o ameliorare simțitoare a situației țăranilor, dacă se are în vedere că media arenzii unei fălci era de 60—70 de lei.

Agitațiile și frămîntările din județul Botoșani, la care s-au adăugat cele din județele Dorohoi și Iași, desfășurate pînă la sfîrșitul lunii februarie, înscriu o etapă distinctă în tabloul răscoalei din 1907, caracterizată prin faptul că nu au căpătat forma luptei deschise, s-au menținut în cadrul unei vehemente campanii petiționare din partea țărănimii și al unor dese încercări din partea autorităților de a aplana izbucnirea unui conflict violent, de proporții, care se întrezărea tot mai clar. Începînd cu ziua de 28 februarie, țărănimea din satele județelor Botoșani, Iași, Dorohoi, ajunsă la capătul răbdării, a pornit pe calea luptei deschise și a ciocnirilor cu armata. Activizarea maselor răsculate crește vertiginos, cu toate că trupele intervin și fac eforturi pentru înăbușirea și localizarea mișcării. Pînă la 6 martie județele Botoșani, Dorohoi, Iași formează un vast cîmp de acțiune a răsculaților. În județele nordice ale Moldovei se constituie astfel principalul focar al răscoalei din această provincie, definitoriu pentru ansamblul evenimentelor petrecute în primăvara anului 1907 în Moldova.

Între timp s-au ridicat la luptă și țăranii din numeroase comune ale județelor Suceava, Neamț, Vaslui. Între 5 și 10 martie valul mișcărilor revoluționare a depășit limitele județelor din Moldova de nord, revărsîndu-se peste toată provincia, din județ în județ. În unele ținuturi, mișcarea slăbea ca intensitate, dar izbucnea în anumite centre cu și mai multă putere.

Linia ascendentă a desfășurării răscoalei țăranilor din întreaga Moldovă a atins punctul culminant în zilele de 5—10 martie. În aceste zile numărul orașelor și satelor care formau cîmpul de acțiune al răsculaților era cel mai ridicat. Detașamentele de represiune cu greu puteau să opună rezistență și să împiedice pătrunderea țăranilor în orașe. Cordoanele militare erau deseori rupte și barierele asaltate de noi cete de răsculați. Dar, între timp, în punctele răsculate se masau puternice forțe armate, care reprimau mișcarea, începînd să aibă controlul situației.

[1] Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. 3/1907, f. 36—37.

După 10 martie, răscoala din Moldova, în ansamblu, descrește sensibil, cu toate că puterea de luptă a țărănimii era departe de a fi înfrîntă.

Folosindu-se de faptul că la începutul răscoalei printre cei atacați de țărani se aflau mulți arendași și cămătari evrei, diferite cercuri din rîndurile claselor dominante au căutat să acrediteze ideea că mișcarea nu ar avea un caracter social, denaturînd astfel flagrant conținutul marii lupte a țărănimii. Diversiunea era alimentată nu numai de liberali, care urmăreau astfel să-și faciliteze calea spre guvernare, dar chiar reprezentanții trusturilor arendășești, prin intermediul presei austriece, se complăceau în postura de victime ale furiei țăranilor. În realitate, caracterul și conținutul răscoalei au fost de la început social-economice, țăranii distrugînd atît conacele marilor proprietari români, cît și pe acelea ale arendașilor evrei. Dacă mai ales în nordul Moldovei au fost mulți arendași și cămătari evrei atacați de țărănime, aceasta se explică prin faptul că acolo ei dețineau majoritatea pămîntului arendat. De altfel, chiar și acele publicații ale vremii care au vehiculat, la izbucnirea răscoalei, ideea ascuțișului nesocial al acesteia, au revenit ulterior, în cea mai mare parte, asupra aprecierilor făcute.

În județul Botoșani, pe fondul unor mișcări generalizate, se pot distinge anumite centre către care gravitau răscoalele, adevărate puncte de unire, unde se întîlneau numeroase sate din împrejurimi. Astfel, la 5 martie, șuvoaie de țărani din satele Vlădeni, Călinești, Mîndrești, Hrișcani, Brehuești, Huțani și Corni, însumînd aproape 4 000 de răsculați, puseseră stăpînire pe tîrgul Bucecea. „Tîrgul Bucecea a fost complet devastat" [2], comunica cuprins de panică procurorul județului Botoșani, procurorului general din Iași. Cu toate eforturile autorităților de a stăvili răscoala din plasa Siret, evenimentele din următoarele zile s-au desfășurat pe linia creșterii activității revoluționare a țărănimii. Cu aceeași tenacitate s-au desfășurat acțiunile unor puternice cete de țărani în Burdujeni. Timp de 3 zile casele proprietarilor, arendașilor și magazinele comercianților au avut de suferit. În ciuda faptului că noi detașamente militare soseau în centrele răsculate, mișcările țărănimii continuau să se extindă. Concomitent cu cele ce se petreceau în plasa Siret, 3 000 de țărani răsculați au ocupat tîrgul Sulița. Alături de țăranii din Drăcșani și Lunca au acționat și cei din Gîrbești, Stănești și Stoenești. În stare de revoltă se găseau și sătenii din Nicșeni, Măgureni, Unteni și Gorbănești [3]. La 6 martie ei au dat pradă flăcărilor conacul și acareturile moșiei și, o dată cu aceasta, au încălcat casele și averea celor care, în legătură directă cu arendașul, îi exploatau sub diferite forme.

Generalizarea răscoalei în plasa Siret înspăimîntase în așa măsură autoritățile județene, încît prefectul Văsescu menționa într-un raport trimis forurilor superioare, că „... această revoltă ... a devenit o adevărată revoluție. De 48 de ore de cînd rog ministrul ca să ni se dea ajutor nu primesc nici un răspuns. Revoltații se vor îndrepta și-n spre Botoșani și nu dispun de trupe necesare pentru a-l apăra" [4].

---

[2] Arh. st. Iași, fond. Parch. general Iași, dos. 72/1907, f. 203.

[3] Arh. st. Botoșani, fond. Pref. Botoșani, dos. 93/1907, vol. III, f. 155, 217.

[4] Ibidem, f. 155.

Un alt focar al răscoalei din jud. Botoşani l-a constituit plasa Ştefăneşti, situată în partea de nord-est a judeţului. Încă la 6 martie ţăranii din comuna Todireni au devastat conacul moşiei arendate lui Marcus Juster şi au înlăturat servitorii de pe moşie. La Ripiceni au fost produse unele stricăciuni la fabrica de zahăr, iar la Dîngeni neînţelegerile dintre ţărani şi moşierul Mavrocordat se aflau în pragul izbucnirii deschise. Numai sosirea unui detaşament de 20 de jandarmi a împiedicat izbucnirea conflictului [5]. În schimb, ţăranii din Hulub, împroprietăriţi pe moşia statului, s-au dus *in corpore* la primărie, au alungat pe primar şi celelalte autorităţi comunale şi au cerut moşierului Mavrocordat împărţirea moşiei Strahotin. Acţiunile răsculaţilor îndreptate împotriva primăriilor au o deosebită semnificaţie; ele dezvăluie contradicţiile dintre ţărănime şi aparatul de stat burghezo-moşieresc, grefate pe fondul antagonismului social dintre moşieri şi ţărani.

Unul din episoadele centrale ale răscoalei în judeţul Botoşani a avut loc chiar în oraşul reşedinţă, unde timp de trei zile, între 4 şi 6 martie, au pătruns prin toate barierele numeroase grupuri de ţărani din satele învecinate, cărora li s-au adăugat populaţia nevoiaşă a mahalalelor, meşteşugari, lipoveni şi chiar elevi de la Liceul ,,Laurian'' şi de la Şcoala de meserii [6]. Străzile au fost împresurate de mulţimea răsculată; numeroase case ale arendaşilor şi proprietarilor şi cîteva magazine din localitate au fost distruse. Detaşamentul represiv, format din 300 de soldaţi sub comanda maiorului Boureanu, căuta să împrăştie pe ţărani sub ameninţarea că se vor folosi gloanţe adevărate. Între trupă şi răsculaţi a avut loc o violentă ciocnire. Din ambele părţi au căzut numeroşi răniţi; în rîndurile ţăranilor s-au înregistrat mai mulţi morţi, fiind printre primele victime ale acestui uriaş incendiu care izbucnise. Ele au prilejuit apariţia în revista ,,Neamul românesc'' a cunoscutului articol al lui N. Iorga *Dumnezeu să-i ierte !*, care a produs o profundă impresie asupra opiniei publice şi a format obiectul unor numeroase comentarii, fiind ulterior răspîndit în foi volante ca material agitatoric printre ţăranii din judeţele Munteniei.

Formele de luptă ale ţărănimii din judeţul Botoşani au fost în majoritatea comunelor asemănătoare. Ele au caracterizat în mare şi celelalte mişcări desfăşurate în Moldova, de aceea unele menţiuni lămuritoare se impun. Adunaţi în cete numeroase la primării, ţăranii cereau schimbarea imediată a condiţiilor de învoieli agricole. Autorităţile şi reprezentanţii administraţiei moşiilor propuneau să mai aştepte cîteva zile, pînă la sosirea proprietarilor, care nu se aflau, de obicei, la moşii. În acest timp ei interveneau cu insistenţă pe lîngă autorităţile superioare pentru trimiterea grabnică de trupe în localităţile răsculate. La rîndul lor, ţăranii, care învăţaseră din practicile folosite de autorităţi, nu se lăsau amăgiţi de promisiunile făcute. Formularea ultimativă a unor cereri de a se încheia noi învoieli agricole era mai degrabă simptomul că în curînd vor începe lupta decît asigurarea că ţăranii vor sta în espectativă.

Deci fazele componente ale acţiunilor ţărănimii în Moldova constau în consfătuirile prealabile, în revendicările pentru pămînt prezentate autorităţilor, împletite cu operaţii de constrîngere a acestora spre a acţiona

---

[5] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 851, f. 200 şi 220.
[6] Arh. st. Botoşani, fond. Pref. Botoşani, răscoala ţărănească, vol. II, p. 84.

potrivit dorinţelor celor răsculaţi, în sfîrşit, în atacarea conacelor şi angajarea ciocnirilor cu armata, ca element esenţial al răscoalei.

Desfăşurarea vertiginoasă a răscoalelor în judeţul Botoşani concorda cu evenimentele similare petrecute în judeţul Dorohoi. Faţă de judeţul Botoşani, aria de răspîndire a mişcărilor din Dorohoi a fost întrucîtva mai redusă. Corespunzător, şi concentrările de trupe au fost mai mici, autorităţile trebuind să se limiteze, în mare, la trupe locale. Ca şi în judeţul Botoşani, acţiunile ţăranilor au gravitat spre centrele mai importante ale judeţului : Herţa, Mihăileni, Săveni, Darabani, dar n-au format, totuşi mase compacte atît de mari de răsculaţi ca în Botoşani. În schimb, în unele comune au avut loc mişcări locale al căror grad de tenacitate întrecea, poate, pe cel al mişcărilor locale din Botoşani. Deosebit de ascuţite au fost, de exemplu, revoltele din Darabani. Ele au început la 2 martie şi s-au aprins cu putere între 4 şi 7 martie. Între 7 şi 9 martie răscoala prezenta tendinţe de generalizare, cuprinzînd la sud localităţile Zvoriştea, Brăeşti, Vîrful Cîmpului, Văculeşti, Suceviţa, Hortăceni, la apus polarizîndu-se spre tîrgul Mihăileni (cu localităţile Orofteana, Tureatca, Herţa, Suharău), în partea centrală şi nordică a judeţului, în localităţile Darabani, Hudeşti, Cristineşti, Ibăneşti, lupta ţărănimii se desfăşura deja de mai multe zile, iar la răsărit, deşi răscoala s-a semnalat în mai puţine comune, a căpătat în unele, ca de exemplu Cotuşca şi Mitoc, o intensitate puternică.

Cel de-al treilea centru puternic al răscoalei din partea de nord a Moldovei a fost judeţul Iaşi. Încă la 28 februarie sute de ţărani au ocupat tîrgurile Podul Iloaei şi Tîrgu-Frumos, după ce reuşiseră să respingă un escadron de cavalerie. În zilele următoare, răscoala a continuat să crească cu şi mai multă intensitate. Zeci de case ale arendaşilor şi proprietarilor şi numeroase magazine au fost atacate şi deteriorate de ţărani. La 2 martie, între ţărănimea răsculată şi Regimentul 3 Roşiori, sosit în localitate, s-a produs o ciocnire violentă. Un centru unde ţărănimea răsculată a luptat cu tenacitate a fost tîrgul Bivolari. Timp de 4 zile (3—6 martie) el a constituit arena de acţiune a ţăranilor din tîrg şi din satele învecinate (Şipote, Hermeziu, Tabăra, Bădărăi etc.). Între 6 şi 8 martie, acţiunile ţărănimii s-au extins aproape în toate arterele principale ale judeţului Iaşi.

Una din trăsăturile pe care le învederează răscoala ţăranilor din Moldova este continuitatea propagării acesteia de la nord la sud. Valul revoluţionar al luptelor ţărăneşti se desfăşura într-o succesiune oarecum uniformă, cuprinzînd noi teritorii, pe măsura înaintării lui. De obicei răscoalele izbucneau în acele teritorii ale judeţelor sau plăşilor aflate în imediata apropiere a localităţilor din judeţele limitrofe unde avuseseră deja loc mişcări ţărăneşti.

În prima decadă a lunii martie ridicarea mulţimii satelor s-a produs şi în judeţul Suceava. Deosebirile condiţiilor geografice şi climaterice, diversificarea preocupărilor locuitorilor şi faptul că extensiunea marii proprietăţi şi a marii arendăşii era relativ mai redusă decît în restul judeţelor nordice ale Moldovei, toate acestea aduc unele lămuriri împrejurării că aria de răspîndire a răscoalei a fost mai restrînsă decît în judeţele Botoşani, Dorohoi sau Iaşi, care au constituit focarul dominant al răscoalei ţărăneşti din Moldova. Mişcările ţărăneşti, începute la 2 martie, au fost mai puternice în acest judeţ în 7 comune, şi anume : Ruginoasa, Lespezi, Liteni, Siliştea, Sasca, Cristeşti şi Miroslăveşti.

La Paşcani muncitorii ceferişti, membri ai cercului socialist din localitate, s-au alăturat ţăranilor răsculaţi în acţiunea acestora de a elibera pe arestaţii din comuna Ruginoasa, care erau transportaţi într-un vagon special, păzit de un detaşament represiv. Unul dintre muncitori a fost rănit. Evenimentele petrecute la Paşcani reprezintă un moment viu al solidarităţii muncitorilor cu ţărănimea răsculată.

În judeţul Neamţ, primele agitaţii ţărăneşti au fost semnalate la 5 martie în mai multe comune concomitent: Roznov, Podoleni, Zărneşti, Buhuşi, Costişa. La Buhuşi s-a înregistrat un alt episod al participării proletariatului la acţiunile revoluţionare ale ţăranilor. Peste 200 de muncitori de la fabrica de postav s-au alăturat ţăranilor din împrejurimi, susţinîndu-i în revendicările lor. Maximum de extensiune al răscoalei s-a înregistrat între 6 şi 9 martie, dar agitaţiile şi frămîntările au durat pînă la 12—13 martie. După unele date, din totalul de 259 de localităţi, acţiunile ţăranilor au cuprins 57, dar nu în toate s-au înregistrat lupte deschise, ci mai ales agitaţii şi tulburări [7].

Flacăra răscoalei s-a aprins cu violenţă sporită în judeţele Vaslui, Roman, Bacău. Deşi gradul de generalizare a acţiunilor ţărăneşti nu a fost la fel de mare ca în judeţele Botoşani, Dorohoi, Iaşi, răscoala din judeţele centrale şi de sud ale Moldovei a fost marcată prin unele episoade deosebit de vii.

În judeţul Roman se pot desprinde două etape distincte pe linia desfăşurării răscoalelor. Prima etapă durează între 5 şi 8 martie, cînd mişcarea, localizată la comunele Strunga, Heleştieni, Hălăuceşti, Hăbăşeşti, Muncel, Criveşti şi Brătuleşti (situate în apropiere de jud. Iaşi), se manifesta mai ales sub forma unor frămîntări, din care nu lipseau momente de ascuţită încordare împotriva proprietarilor şi arendaşilor. Începînd cu 8 martie şi pînă la 12—13 ale aceleiaşi luni, fluxul mişcării a înregistrat o extensiune vertiginoasă (cuprinzînd aproape 20 de comune), iar forţa de luptă a ţărănimii şi-a găsit expresia în distrugerea mai multor conace, în aprinderea unor curţi moşiereşti, fenomen întîlnit relativ rar în Moldova, în formarea unor cete însumînd sute de persoane care au ţinut sub control tîrguri ca Băceşti, au devalizat numeroase prăvălii şi au angajat ciocniri sîngeroase cu armata. „Dacă la început mişcarea ţăranilor era relativ mică — se scria într-o corespondenţă a ziarului „Universul" — în zilele de 8, 9 şi 10 însă a luat proporţii atît de grave, încît la un moment dat se credea că tot judeţul e pierdut. Răscoala a început cu o furie de nedescris şi în aceeaşi zi în mai multe părţi" [8].

În tabloul pe care-l oferă desfăşurarea răscoalei în Moldova, judeţul Bacău înscrie unele trăsături distinctive şi, în acelaşi timp, dă expresie caracteristicilor generale pe care le prezintă mişcarea în această provincie a ţării. Astfel, ca şi în alte părţi ale Moldovei, răscoala a izbucnit la început acolo unde s-au format puncte de contact între ţăranii băcăuani şi cei din judeţele limitrofe, care se ridicaseră deja la luptă. Pe o scară largă şi în Bacău şi-a găsit expresie agitaţia vehementă a ţăranilor în scopul schimbării condiţiilor de învoieli agricole. În localităţile în care mişcarea ţăranilor a trecut pragul acestor agitaţii, căpătînd forme deschise de luptă, ea s-a

[7] Calculul este efectuat de G. Tudoran într-o lucrare în curs de apariţie.

[8] „Universul" din 15 martie 1907.

remarcat prin caracterul violent, prin intensitatea deosebită pe care a înregistrat-o. În comparaţie cu aproape tot restul zonei din Moldova a răscoalei, în judeţul Bacău apare distinctivă recidivarea mişcărilor. După ce trecuse peste satele moldovene vîrtejul răscoalei, după ce autorităţile considerau „ordinea restabilită", între 15 şi 25 martie semnele unei recrudescenţe a mişcărilor printre ţăranii de pe Valea Trotuşului produceau îngrijorare administraţiei. În timpul răscoalei din judeţul Bacău au fost vizate mai ales marile proprietăţi; presa consemna faptul că acţiunile ţăranilor gravitau mai ales spre curţile moşierilor şi arendaşilor celor mai cunoscuţi şi influenţi din judeţ. Pe fondul agitaţiei din localităţile situate în nord-estul judeţului se reliefează puternica răscoală din comuna Blăgeşti. Această mişcare ocupă locul central în cadrul mişcărilor ţărăneşti din Bacău şi se înscrie ca una din cele mai puternice dintre răscoalele desfăşurate în partea centrală a Moldovei.

Unul din cele mai vii şi mai evocatoare episoade ale luptei ţăranilor din Moldova pentru pămînt a avut loc în jud. Vaslui. Acolo mişcarea nu a cunoscut trecerea succesivă de la forma petiţionară de luptă la cea deschisă, directă. Izbucnirea răscoalei s-a produs chiar de la început cu maximum de intensitate; între 6 şi 9 martie trupele de represiune, cu toate că aveau o superioritate zdrobitoare în armament, cu greu au putut să facă faţă acţiunilor violente ale ţărănimii. Aria de răspîndire a răscoalelor a cuprins peste 20 de localităţi, printre care 3 tîrguri — Pungeşti, Codăeşti şi Negreşti —, precum şi capitala judeţeană, Vaslui. Aceste din urmă localităţi au constituit centrul de gravitaţie al răscoalei, forţa atacurilor ţărăneşti rezultînd din unirea răsculaţilor din mai multe comune. Exceptînd masacrul sîngeros al ţăranilor care a avut loc la Galaţi, în judeţul Vaslui au căzut în luptă cele mai multe jertfe ale ţăranilor moldoveni. Violenţa cu care au fost devastate locuinţele arendaşilor şi moşierilor, încălcarea prăvăliilor comercianţilor şi negustorilor avizi şi spoliatori, cazurile relativ frecvente de maltratare a marilor arendaşi şi proprietari funciari, precum şi a personalului administraţiei moşiilor, extinderea operaţiilor întreprinse şi asupra acaretelor, a clădirilor anexe gospodăriilor moşiereşti, semnalarea unor cazuri de incendiere a avutului proprietarilor şi întreruperea legăturilor telefonice sînt indicii ale complexităţii luptei ţăranilor din Vaslui, aspecte care imprimă pregnanţă şi relief trăsăturilor răscoalei din acest judeţ. Semnificativ este şi faptul că, după ce participaseră la acţiunile din centrele în care se reuniseră răsculaţii din mai multe sate, ţăranii se răsfirau ca un evantai şi continuau să lupte în comunele de care aparţineau. Aşa a fost cazul ţăranilor strînşi la Vaslui şi la Negreşti, care au răspîndit flacăra răscoalei şi în satele lor.

În judeţul Fălciu, acţiunile ţăranilor au fost mai restrînse ca arie de răspîndire şi nu au căpătat intensitatea celor din Vaslui. Formele de luptă prezintă caracteristici comune celor care s-au manifestat în restul Moldovei, marcate de atacarea unor conace, de răfuiala cu unii reprezentanţi ai autorităţii locale şi de încercarea tenace de a pătrunde în reşedinţa judeţului, oraşul Huşi.

Raportată la alte părţi ale provinciei, mişcarea din judeţul Tutova a căpătat o extensiune mult mai redusă şi a îmbrăcat în ansamblul ei forme mai puţin violente. Acţiunile cele mai puternice au avut loc în comunele Iveşti, Costeşti şi tîrgul Plopana. În timp ce răscoala din restul

Moldovei intra în ansamblu în faza de reflux, a avut loc activizarea puternică a luptei ţăranilor din judeţele sudice ale provinciei : Tecuci, Putna şi Covurlui. Întretăierea liniilor de ascensiune cu liniile de reflux ale răscoalelor, discordanţa dintre diferitele etape ale răscoalei din nordul Moldovei cu cea din judeţele centrale şi sudice, intensitatea diferită a revoltelor din diferite locuri dezvăluie lipsa unităţii de acţiune şi a coordonării forţelor revoluţionare, proprie luptei ţărănimii în general. Situaţia respectivă a înlesnit înăbuşirea mişcării ţărăneşti, guvernul avînd posibilitatea să dizloce trupe din ocalităţile unde răscoala nu izbucnise sau se afla în reflux, pentru a le trimite în părţile de curînd răsculate.

În judeţul Tecuci, acţiunile revoluţionare ale ţăranilor s-au desfăşurat de la nord la sud, cuprinzînd mai ales satele situate de o parte şi de alta a rîului Bîrlad. Amploarea maximă a mişcărilor se situează între 11 şi 14 martie. Unele focare de luptă a ţăranilor concentrau răsculaţii din mai multe localităţi, inclusiv din cele limitrofe cu judeţele Putna şi Covurlui. Începută la 8 martie în comunele Ploscuţeni şi Homocea, răscoala a cuprins .în scurt timp localităţile Buciumeni, Negrileşti, apoi Buceşti Şerbăneşti, Lieşti, Umbrăreşti etc.

În judeţul Putna, începutul răscoalelor a fost marcat la 7 martie de frămîntările ţăranilor din Străuanii de Sus şi de Jos, Crucea de Sus şi de Jos, Moviliţa, Diocheţi, Mănăstioara, care gravitau spre tîrgul Panciu. Un puternic centru al răscoalei l-au format comunele Vulturu, Suraia şi Calieni din imediata apropiere a judeţului Tecuci. S-au remarcat prin tenacitatea lor încercările ţăranilor din Jariştea, Ciuşlea, Chireşti, Vînători, Joreşti, avînd în fruntea lor gornişti, de a pătrunde în zilele de 9 şi 10 martie în oraşul Focşani.

Pe teritoriul judeţului Covurlui, răscoala s-a propagat ca şi în Tecuci, începînd abia cu zilele de 8 şi 9 martie. Intervalul de maximă amploare a mişcărilor este cuprins între 11 şi 14 martie. Principalele evenimente petrecute în satele acestui judeţ s-au grupat în jurul mai multor centre ca : Măstăcani şi Folteşti, Drăguşeni şi Fundeni, Bujor şi Vîrlezi, Rogojeni, Cavadineşti şi Găneşti, comuna Piscu şi satele Vameşul şi Vladimireşti, Lupeşti şi Tuţcani, Independenţa şi Pechea etc. Fierberea în sînul ţărănimii era generală şi autorităţile cereau insistent expedieri de trupe pentru paza conacelor ameninţate. Urmărirea ariei geografice a răscoalei indică o dispersie pronunţată a centrelor răsculate. Mai compacte au fost răscoalele din partea de răsărit a judeţului, pe valea Prutului, şi mai ales pe văile Covurlui şi Chineaza. Ca element nou al răscoalei în judeţul Covurlui apare rolul pe care l-au avut ţăranii rezervişti atît în acţiunile directe, cît şi în răspîndirea ştirilor despre răscoală, în stimularea spiritului protestatar al masei de ţărani. La 11 martie, în oraşul Galaţi s-a petrecut un episod sîngeros. Aproximativ 200 de locuitori din cartierele mărginaşe, Lozoveni şi Vadul Ungurului, căutau să vină la prefectură pentru a cere pămînt. Străzile mărginaşe ale oraşului erau păzite de companii ale Regimentului 11 Siret, dar răsculaţii au reuşit să se strecoare pînă în Piaţa Nouă, lîngă palatul administrativ. La prefectură au fost întîmpinaţi de unităţi ale Regimentului 1 Roşiori şi de 3 companii din Regimentul 11 Siret. Gloanţele au fost îndreptate din plin în pieptul răsculaţilor. Din rîndurile lor au căzut 15 victime.

Concomitent cu evenimentele petrecute în Galaţi, mişcările ţărăneşti s-au precipitat şi extins vertiginos în satele judeţului. Ele s-au răsfirat spre apus şi nord de Galaţi, pînă spre punctele extreme ale judeţului. În acest timp, în regiunea nordică şi centrală a Moldovei, valurile răscoalei, înăbuşite de detaşamentele de represiune, se aflau în declin. Ultimele izbucniri mai ample ale răscoalei din Moldova, localizate în judeţele de sud ale provinciei, au fost înăbuşite în linii generale pînă în prima jumătate a lunii martie.

Către sfîrşitul primei decade a lunii martie, cînd răscoala din Moldova intra în reflux, ea a izbucnit cu şi mai multă intensitate în Muntenia. Desfăşurarea mişcărilor ţărăneşti în această provincie constituie o etapă distinctă în istoria răscoalei ţăranilor din 1907, prezentînd deosebiri faţă de cea anterioară, petrecută în Moldova.

Dacă ridicarea în sine la luptă a ţărănimii muntene s-a datorat, ca şi în Moldova, aceloraşi cauze generale — lipsa de pămînt, condiţii grele de muncă şi de trai —, trăsăturile specifice de ordin economic ale Munteniei, precum şi unele împrejurări deosebite sau cauze imediate au determinat caracteristicile răscoalei din această parte a ţării.

Analizînd mai întîi modul în care a început răscoala, vom constata în Muntenia existenţa a două centre de unde mişcarea a pornit aproape concomitent, unul fiind judeţul Teleorman, situat în sud-vestul Munteniei, celălalt, Rîmnicu-Sărat, aflat în partea de nord-est a provinciei. Din aceste două judeţe, care au constituit adevărate focare, răscoala, s-a întins la cele din jur, trecînd din Teleorman în Vlaşca, Olt şi Argeş iar din Rîmnicu-Sărat în Buzău, Prahova şi Brăila.

Din punctul de vedere al modului de desfăşurare a răscoalei, al caracterului formelor de luptă folosite de ţărănimea munteană, se disting două zone, prima cuprinzînd judeţele din Cîmpia Dunării — Teleorman, Vlaşca, Olt şi partea de sud a Argeşului —, în care răscoala a avut o largă arie de răspîndire, îmbrăcînd forme violente, şi cea constituită de regiunea subcarpatică, unde nemulţumirile ţărănimii s-au manifestat mai mult sub forma acţiunilor revendicative, a agitaţiilor.

Starea de spirit a ţărănimii muntene era, ca şi în restul ţării, de nemulţumire generală, cauzată de nedreapta repartiţie a proprietăţii asupra pămîntului, precum şi de condiţiile grele ale învoielilor agricole. La agravarea situaţiei ţărănimii din Muntenia se adăuga faptul că în această provincie ruşfeturile erau mai numeroase şi mai împovărătoare, iar fertilitatea cîmpiei dunărene făcea să crească lăcomia moşierilor şi arendaşilor avizi de cîştiguri tot mai mari şi interesaţi în creşterea necontenită a exportului de grîne.

O împrejurare de ordin politic, specifică Munteniei, care a contribuit la trezirea spiritului de solidaritate şi de luptă al ţărănimii, a fost înfiinţarea cluburilor socialiste la sate. Începuturile organizării politice a ţărănimii au avut loc în judeţul Teleorman, la Zimnicea, unde în aprilie 1898 muncitorul Gh. Marinescu, membru al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, înfiinţase primul club socialist al „muncitorilor plugari", după modelul cluburilor muncitoreşti deja existente. În lunile care au urmat, sute de ţărani din Teleorman s-au constituit în

astfel de organizații, încît pînă la sfîrșitul anului, din 127 de comune cîte număra județul, în 96 existau cluburi socialiste. Mai mult decît atît, țăranii teleormăneni au fost activi propagatori ai acestei acțiuni în județele vecine. Astfel, cei din comuna Cervenia înființaseră, în decembrie 1898, primul club socialist din Vlașca, iar sătenii din Seaca organizaseră primele cluburi din județul Olt. Deși au avut o existență de scurtă durată, cluburile socialiste au influențat starea de spirit a țărănimii, contribuind la crearea unor legături pe linia luptei pentru o viață mai bună între locuitorii acestor județe. Unele date statistice stabilesc raporturi deosebit de elocvente între numărul satelor cu cluburi socialiste în 1898—1899 și al celor răsculate în 1907 : în județele Teleorman, Vlașca, Olt, participarea la răscoală a comunelor unde existaseră cluburi socialiste s-a produs în raport de 94, 85 și 82 %[9]. De altfel, județele Teleorman, Vlașca și Olt au constituit zona în care ridicarea la luptă a țărănimii din 1907 a cunoscut o amploare și o intensitate neîntîlnite încă în desfășurarea răscoalei, care și-a manifestat aici, în modul cel mai categoric, caracterul social-agrar.

Cercetarea documentelor dovedește că în preajma izbucnirii răscoalei țărănimea munteană se agita pentru dobîndirea de pămînt și îmbunătățirea situației sale, pe diferite căi. Prin intermediul băncilor populare, și al Reuniunii țărănești, pătrundeau la sate gazete, reviste, broșuri, care tratau sub diversele ei aspecte „chestiunea țărănească". Din 1906 începe să se facă mai ales simțită în județele din Muntenia activitatea dusă printre țărani de Vasile Kogălniceanu, împreună cu Alex. Vălescu, directorul „Gazetei țăranilor". De la ei și prin ei încep să se difuzeze la sate și broșurile lui V. Kogălniceanu, ca și „Gazeta țăranilor". În aceste materiale nu se cerea rezolvarea pe cale revoluționară a problemei țărănești, dar ele se refereau la lipsa de pămînt, la condițiile împovărătoare ale învoielilor agricole, demascînd rapacitatea moșierilor și arendașilor, venalitatea organelor de administrație sătești, adică se refereau la probleme care interesau în mod vital țărănimea, îndemnînd-o să se unească, căci numai așa putea realiza îmbunătățirea situației sale. Este deci lesne de înțeles că aceste scrieri au prins puternic mintea și sufletul țăranilor, făcînd să încolțească ideea de solidaritate a celor obidiți împotriva exploatatorilor lor de veacuri, precum și aceea a necesității de a lupta pentru dobîndirea de drepturi. Purtători și susținători ai acestor idei în sînul țărănimii au fost în numeroase cazuri reprezentanții intelectualității sătești — învățătorii și preoții — dintre care mulți au fost implicați în evenimentele răscoalei[10].

---

[9] D. Mioc, *Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907*, în „Studii", an. X, 1957, nr. 2, p. 37.

[10] O adresă a Prefecturii Teleorman către ministrul de interne semnala că în inspecția făcută la 20 februarie 1907, în com. Orbeasca de Jos se găsise „distribuită țăranilor o broșură intitulată *Istoricul cestiunilor țărănești*, discurs rostit în anul 1906, de dl. V. Kogălniceanu, și un apel *Către săteni*, în care se vorbea, între altele, despre împroprietărirea țăranilor pe moșiile statului și particularilor... înființarea de islazuri comunale...". Broșurile fuseseră difuzate de Ion Florescu, încasator la „Gazeta țăranilor", și la 11 februarie peste 200 de săteni se întîlniseră la școala satului, unde împreună cu Florescu și Alexandru Stroescu, dirigintele școlii, comentaseră cele cuprinse în broșuri (*Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. II, București, 1948, p. 340). În depoziția făcută înaintea tribunalului Teleorman, învățătorul N. Tănăsescu din comuna Piclea declara că la 10 martie citise mai multor săteni din Groșeni „un paragraf dintr-un articol al lui Kogălniceanu publicat în revista „Sezătoarea neamului", care vine la

Dintre broşurile lui V. Kogălniceanu, un rol deosebit a jucat în declanşarea evenimentelor apelul intitulat *Către săteni*. Actul din 19 iunie 1907 al Curţii de Apel din Bucureşti, care punea sub acuzare pe Vasile M. Kogălniceanu, Alex. Vălescu şi Ion Florescu, arată că acest apel, care începea şi se încheia cu cuvintele „Vrem pămînt”, „nu avea nimic de condamnabil [sic] în conţinut decît infiltrarea credinţei că, unindu-se ţăranii, nimeni nu le va sta împotrivă” [11]. Desigur că broşura lui V. Kogălniceanu nu îndemna pe ţărani să se ridice cu arma în mînă împotriva moşierilor şi arendaşilor, dar conţinutul său trebuie apreciat în funcţie de două împrejurări speciale, care explică înţelesul ce i se dat şi urmările provocate. Prima este în legătură cu modul în care a fost publicată această broşură. În august 1906 apăruseră spre vînzare cărţi poştale pentru mărirea fondului societăţii „Vatra luminoasă”, pe care era imprimată următoarea frază a reginei Elisabeta : „Sculaţi oameni buni şi ridicaţi-vă pînă la înălţimea datoriei voastre ! Atunci vă veţi uimi singuri de puterea voastră”. La Congresul ţinut în sala Oppler la 5 septembrie 1906, după prezentarea apelului său *Către săteni*, V. Kogălniceanu a citit ţăranilor adunaţi şi această frază a reginei. Văzînd efectul produs, la tipărirea broşurii sale în peste 10 000 de exemplare, V. Kogălniceanu pune această cugetare ca moto, adăugînd sub semnătura „Elisabeta”, cuvintele „regina României”. A doua împrejurare se referă la modul în care aflau ţăranii ştirile din ziare sau cuprinsul diverselor broşuri : majoritatea dintre ei fiind neştiutori de carte, luarea de cunoştinţă se făcea indirect, din lectura altora sau, mai ales, prin transmiterea orală, de multe ori deformată sau exagerată. În cazul broşurii lui Kogălniceanu, ţăranii au asociat motoul reginei — care avea în fond cu totul altă semnificaţie — cu conţinutul apelului, ce se referea la probleme vitale pentru ei, ajungînd să fie convinşi „că au carte de la regina să se ridice la luptă”. Această credinţă, adînc înrădăcinată în mintea ţăranilor, a avut un puternic rol mobilizator în ridicarea lor la luptă, căci în majoritatea comunelor răsculate — mai ales în Teleorman şi Vlaşca — în momentul trecerii la acţiune ţăranii cereau autorităţilor locale „să le dea cartea ce sosise, căci au ordin de sus să se răscoale”.

Din ştirile cuprinse în ziarele ajunse la sate, precum şi pe cale directă — în cazul judeţului Rîmnicu-Sărat, învecinat cu Putna şi Covurlui, unde răscoala se desfăşura la începutul lunii martie, ţăranii munteni

---

„Banca populară” (Arh. st. Buc., fond. Tribunal Teleorman, dos. 50/907, f. 341). Învăţătorul Mîndroceanu din Alexandria difuzase articolul scris de N. Iorga în „Neamul românesc” *Dumnezeu să-i ierte!* şi poezia lui G. Coşbuc *Noi vrem pămînt* (ibidem, dos. 54/907). Unul din poliţiştii oraşului Alexandria arăta că învăţătorul I. Iliescu din Poroschia era în fruntea celor care „umblau printre locuitorii alexăndreni şi le ţineau diferite întruniri” şi că preotul Al. Ghelican îi întrunise de nenumărate ori pe ţărani pentru a le vorbi şi citi ziare (ibidem, f. 18). Rapoartele primarilor şi inspectorilor comunali către prefectul judeţului Ilfov semnalează găsirea şi confiscarea în mai toate comunele judeţului, la începutul lunii februarie 1907, a broşurilor lui V. Kogălniceanu *Către săteni*, *Un cuvînt asupra învoielilor agricole*, *Istoricul chestiunii ţărăneşti*, precum şi a poeziei lui G. Coşbuc *Noi vrem pămînt* (Arh. st. Buc., fond. Pref. jud. Ilfov, dos. 40/907). Învăţătorul Radu Ciurumela din comuna Voetin, jud. Rîmnicu-Sărat, împreună cu doi ţărani din Bălţaţi, acelaşi judeţ, intraseră în legătură cu V. Kogălniceanu, „luînd şi nişte broşuri în chestiunea ţărănească” (Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, dos. 22/907, f. 19).

[11] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/907, f. 4–18.

aflaseră despre ridicarea la luptă a fraţilor lor din Moldova. Convocarea din 8 martie, prin care rezerviştii şi concediaţii din Muntenia erau chemaţi sub arme, pentru a fi trimişi să reprime răscoala din Moldova, a constituit momentul declanşator al mişcării şi în această provincie. În cuprinsul celor două zone de mari răscoale din Muntenia — în nord-est şi în sud-vest — , primele judeţe din care au pornit revoltele ţăranilor au fost Teleormanul şi Rîmnicu-Sărat; în amîndouă, semnalul începerii luptei a fost dat de rezervişti şi concediaţi.

În zilele de 9 şi 11 martie, în două din oraşele acestor judeţe — respectiv Alexandria şi Rîmnicu-Sărat — s-au petrecut evenimente asemănătoare, importante atît prin aceea că au marcat începerea răscoalei în judeţele Teleorman şi Rîmnicu-Sărat, cît şi prin faptul că datorită lor întinderea mişcării s-a produs cu o repeziciune uimitoare. În dimineaţa de 9 martie, cînd rezerviştii şi concediaţii din Alexandria şi comunele vecine s-au adunat în piaţa oraşului, ei au început să se îndemne unii pe alţii să nu se prezinte la regimente. În determinarea acestora de a nu-şi continua drumul spre Turnu-Măgurele, un rol de seamă l-au avut veteranii, „care strigau la rezervişti să nu se ducă la concentrare, căci aşa au făcut ei la război, au luptat şi după aceea le-au făgăduit pămînt pe care nu li s-au dat nici pînă acum ... "[12]. Unii dintre cei adunaţi au pornit totuşi spre gară, după ei luîndu-se toată mulţimea ce se adunase în piaţa oraşului şi care era alcătuită din ţărani, „cum şi albăstrime"[13]. În momentul în care în gară a sosit trenul dinspre Zimnicea, cu rezerviştii şi concediaţii din acea regiune, au început să se audă din toate părţile strigăte de a nu se duce la Turnu-Măgurele. Unul din poliţaii oraşului Alexandria consemna că „toţi rezerviştii strigau că chiar ei au trebuinţă de pămînt şi ce să se mai ducă să astîmpere pe cei ce cer ca şi dînşii pămînt"[14]. Ca la un semnal, rezerviştii şi concediaţii, însoţiţi de locuitorii Alexandriei, s-au înapoiat în oraş, începînd devastările. După două ore li s-au adăugat şi rezerviştii din Zimnicea. „În apropiere de Gara Buzescu — relata unul dintre ei —, trenul mergînd mai încet, noi am sărit toţi rezerviştii jos din tren şi am plecat pe jos înapoi la Alexandria . . . La marginea Alexandriei, despre Nanov, ne-a ieşit lume multă înainte şi ne-a spus să mergem cu toţii în oraş. Am pornit cu mulţimea prin oraş, unde se făcuse şi se făceau mereu stricăciuni"[15]. Poliţia neputînd să ţină piept răsculaţilor, s-a retras şi devastările au continuat pînă la orele 4 după amiază, cînd „abia au încetat, graţie comersanţilor care s-au înarmat şi au început a păzi oraşul"[16]. Aceasta este prima „gardă civică" din timpul răscoalei; aşa au fost numite în presa vremii grupurile de moşieri şi comercianţi care, înarmîndu-se, au intervenit împotriva răsculaţilor în oraşele atacate de aceştia. Din Alexandria ţăranii au pornit în comunele vecine, Nanov şi Adămeşti; au urmat Poroschia şi Zimnicea. În ultima dintre ele, răsculaţii au avut în frunte pe Iordan Pîrlivie, fostul preşedinte al clubului socialist din 1898[17], şi pe Ion Anghel Bătrînu, fost şi el membru al aceluiaşi club[18]. După

---

[12] Arh. st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907.
[13] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 161—163.
[14] Arh. st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907, f. 18.
[15] Ibidem.
[16] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 141—142.
[17] D. Mioc, *op. cit.*, p. 39.
[18] Arh st. Buc., fond. Tribunalul Teleorman, dos. 54/1907, nenumerotat.

ciocnirea cu armata, spiritele continuînd să fie agitate, comandantul companiei a cerut locuitorilor să aştearnă pe hîrtie doleanţele lor. Au fost aleşi Pîrlivie şi Anghel Bătrînu, care împreună cu alţi doi au scris o petiţie. Este singura dată cînd în răscoala din Muntenia s-a alcătuit un act de acest fel, căci de obicei răsculaţii au trecut direct la acţiune. Deşi cuprindea doar patru puncte şi fusese întocmită în oarecare pripă, această petiţie ni se pare bogată în conţinut şi revelatoare pentru starea de spirit a răsculaţilor din Zimnicea. Cererile formulate erau cele de importanţă vitală pentru îmbunătăţirea situaţiei lor : pămînt de muncă şi drepturi politice ; ea făcea totodată dovada spiritului de solidaritate de care erau animaţi răsculaţii, precum şi a hotărîrii lor de a nu se linişti dacă nu li se îndeplineau cererile [19].

Răscoala izbucnită în Alexandria s-a extins cu uimitoare repeziciune în satele vecine. La 12 martie se anunţa „că toate comunele de pe valea rîului Teleorman s-au revoltat"[20].

În afara comunelor din preajma Alexandriei, răscoala a cuprins într-un răstimp scurt întregul judeţ, pînă în cele mai îndepărtate colţuri ale sale. Întoarcerea — pe diverse trasee — la vetrele lor a rezerviştilor care participaseră la evenimentele din Alexandria a însemnat în fapt transmiterea flăcării răscoalei în nenumărate comune. Rolul jucat de rezervişti şi concediaţi a determinat caracterul deosebit al propagării răscoalei în judeţul Teleorman, făcînd ca ea să se declanşeze la aceleaşi date în comune situate în diferite puncte ale judeţului [21].

Începută în 9 martie, răscoala din Teleorman a durat pînă în 13 martie, cuprinzînd majoritatea comunelor judeţului. În general, ţăranii au acţionat uniţi — pe grupuri de comune —, ajungîndu-se astfel ca judeţul să fie străbătut de mari coloane de răsculaţi. Ca mod de manifestare a răscoalei, caracteristic pentru judeţul Teleorman este marea ei varietate de forme. Pe lîngă devastări şi incendieri de conace, distrugerea şi arderea contractelor de învoieli agricole, ţăranii teleormăneni au enunţat revendicări înaintate (Zimnicea), au atacat şi ocupat primăriile şi jandarmeriile (Bragadiru, Săceni), numind primari dintre conducătorii răscoalei (Rădoeşti), au anunţat că după terminarea răscoalei îşi vor împărţi pămîntul (Malu), au cerut plecarea armatei din raza lor de acţiune (Rădoeşti, Sfinţeşti), s-au angajat cu curaj şi îndîrjire în luptă cu trupele de reprimare (Slobozia — Trăznitu, Turnu-Măgurele). În toate comunele răsculate ţăranii au avut în frunte pe cei mai destoinici şi energici dintre ei ; în unele cazuri aceştia erau foştii membri ai cluburilor socialiste (Rădoeşti, Zimnicea), învăţători şi preoţi (Bragadiru ş.a.) sau membri ai autorităţilor comunale — primari, consilieri, şefi de garnizoană (Frumoasa, Conţeşti, Rădoeşti, Drăgşănei, Călineşti ş.a.).

---

[19] *Doc. Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. III, Bucureşti, 1949, p. 28.

[20] Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, dos. 27/1907, f. 4.

[21] La 10 martie, răscoala a izbucnit în comunele Pielca (la care s-au adăugat Purani şi Groşeni), Bragadiru (Conţeşti, Cervenia, Frumoasa, Găuriciu, Şoimu, Smîrdioasa), Lisa şi Piatra din sudul judeţului ; Bivoliţa (Cetatea, Antoneşti, Mariţa, Rădoeşti, Sfinţeşti, Sîrbi-Sfinţeşti, Răteasca, Bătculeşti, Săceni, Ciurari, Drăgşănei, Beuca, Plopi) situate în vestul, centrul şi nordul judeţului. La 11 martie răscoala a început în comunele : Meri-Goala şi Dulceanca (centru), Spătărei şi Dracea (sud), Malu (nord-vest), Siliştea-Gumeşti (nord) ; în zilele de 12 şi 13 au fost cuprinse de răscoală comunele : Bălţaţi (centru), Plopii-Slăviteşti (sud-vest), Cucuieţi, Dideşti (vest), Uda-C[illegible]vest) etc.

Teleormanul a constituit un adevărat focar, din care răscoala s-a întins și în județele vecine: în 10 martie răscoala din comuna Pielea (Teleorman) a trecut în Grosu (Vlașca), iar în 11 martie, din Bragadiru (Teleorman), a cuprins și comunele Bujoru și Pietroșani (Vlașca).

Începută în zilele de 10 și 11 martie, răscoala din Vlașca a avut o deosebită amploare: după primele două zile de la izbucnirea ei se răsculaseră 52 de comune [22]. De la granița vestică a județului, unde se iviseră primele mișcări, răscoala s-a întins spre interior pe următoarele linii: de la Grosu au fost cuprinse pe rînd comunele de pe valea rîului Teleorman, spre nord, apoi către est, iar de la Pietroșani — pe linia Dunării — spre est, apoi către nord-est. În acest județ, răscoala a fost de o mare intensitate [23], îmbrăcînd adeseori forme violente; în răstimpul celor 5 zile cît a durat, 10—14 martie, țăranii răsculați au acționat cu multă energie, au manifestat un deosebit spirit revoluționar, dînd adeseori dovezi de eroism. Caracteristic pentru felul în care s-a desfășurat răscoala în acest județ este că cetele țărănești vădeau, în momentul începerii ei, forme de organizare locală: în toate satele răsculații aveau căpetenii, stegari și gorniști în frunte, se luau măsuri de preîntîmpinare a intervenției forțelor represive prin tăierea firelor telefonice [24] și atacarea conacelor, mai ales în timpul nopții; între locuitorii satelor învecinate existau legături și înțelegeri prealabile asupra zilei și orei de pornire a răscoalei: cei ridicați într-o comună îi așteptau pe vecini să sosească și, astfel uniți, treceau la acțiune. Și aici răscoala a fost purtată de coloane mari, rezultate din contopirea cetelor de țărani, pornite din mai multe comune. Mai mult decît atît, datorită faptului că răsculații din Teleorman au trecut în Vlașca, s-a constatat acțiunea unită a răsculaților din cele două județe, care, atacînd toate proprietățile întîlnite în cale, se îndreptau amenințător, în număr de peste 4 000, spre capitala țării; s-au înregistrat de asemenea momente de luptă comună a vlăscenilor cu țăranii din județul vecin — Argeș — cum a fost de pildă la Glavacioc. Uneori învățătorii, preoții și membrii autorităților comunale au fost alături de țăranii răsculați sau chiar în fruntea acestora [25].

În județul Olt răscoala a izbucnit, sub influența celei din Teleorman, la 12 martie, în comuna Crîmpoaia. De aici, din partea de sud a județului — limitrofă cu Teleormanul — mișcarea s-a întins în cîteva zile spre nord, antrenînd și comunele județelor Vîlcea și Argeș. La 15 martie se comunica ministrului de interne I.I.C. Brătianu: „Toată valea Oltului

---

[22] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 825/1907, f. 4—18.

[23] De mare amploare au fost răscoalele din comunele Măgura, Băbăița, Gratia, Vida-Furculești, Vida-Cartojani, Tîrnava, Glavacioc, Arsache, Gaujani, Stănești ș.a.

[24] Din 96 de comune, cîte număra județul, autoritățile reușiseră să restabilească la un moment dat legăturile telefonice distruse de răsculați în 86 de comune (*Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. I, București, 1948, p. 370).

[25] Dintre învățătorii implicați în răscoală și arestați, justiția a pus sub acuzare pe I. Popescu din Cucuruzu, St. Crudu din Băbăița și pe Radu Ionescu din Găleteni (Arh. st. Buc., fond. Min. Justiției, dos. 276/1907, f. 1); dintre preoții arestați, au fost dați în judecată Călin Delcea din Tîrnavele, Tecuceanu din Găleteni, C. Dobrescu din Crevenicu-Mare (ibidem); pentru participarea membrilor lor la răscoale, în 51 de comune au fost dizolvate consiliile comunale (Arh. st. Buc., fond. M.A.I., dos. 1 316/1907, p. 9); în comunele Chiriacu, Vida-Cartojani, Tîrnava de Jos, șefii de garnizoană îndemnaseră la răscoală (Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 839/1907, f. 156; *Doc. Răscoala țăranilor din 1907*, vol. I, p. 390); primarul din Dămășești îndemnase locuitorii la răscoală, iar cel din Vida-Cartojani condusese răscoala din comună (Arh. st. Buc., fond. M.A.I., dos. 1 400/1907, f. 7, 9, dos. 1 410/1907, f. 5 și 6).

de la Dudu la Casa-Veche este în flăcări, nu s-au cruţat nici localurile publice şi de ajutor, cum sînt spitalurile, căci arde la Drăgoieşti. Partea centrală despre răsărit şi miază-noapte a judeţului, la vale de şoseaua naţională, partea cea mai fertilă a judeţului, este în mare parte distrusă. Puţinele încă ce rămîn necuprinse vor fi atacate negreşit astă noapte, căci focul se propagă cu o iuţeală neînchipuită. Luni [12 martie] a izbucnit în un colţ lîngă Teleorman, la Crîmpoaia, şi după trei zile, trei sferturi din judeţ ard"[26]. Într-adevăr, una din trăsăturile specifice răscoalei din acest judeţ a fost viteza ei de propagare. Formele de luptă folosite de ţărani au avut un caracter deosebit de violent: majoritatea conacelor atacate au fost arse, iar cîţiva moşieri şi arendaşi au fost ucişi de răsculaţi [27]. Ridicarea la luptă a ţăranilor din judeţul Olt n-a cunoscut situaţii de parlamentări cu proprietarii, arendaşii sau împuterniciţii acestora, acţiuni revendicative sau stări premergătoare de agitaţie; de la bun început, evenimentele s-au declanşat cu maximum de intensitate, trecîndu-se din primele momente la răscoală propriu-zisă. În acest judeţ, ţăranii răsculaţi au dat dovadă de multă combativitate, angajîndu-se adeseori în luptă deschisă cu forţele represive [28].

Judeţul Argeş a fost şi el cuprins de aria răscoalei desfăşurate în zona vestică a Munteniei. Frămîntări şi agitaţii s-au manifestat în numeroase comune ale judeţului, dar mai ales jumătatea sa sudică — învecinată cu Teleormanul, Vlaşca şi Oltul — a cunoscut răscoale propriu-zise. În afara răscoalelor din comunele Slobozia, Şerboieni, Burdea, Pădureţi deosebit de puternică a fost ridicarea ţăranilor din Lăunele şi comunele din jur.

Din a doua zonă de mari răscoale, situată în nord-estul Munteniei, judeţul Rîmnicu-Sărat a cunoscut mişcările de cea mai mare amploare. Ca şi în judeţul Teleorman, şi aici un rol important în extinderea răscoalei l-au avut rezerviştii. Dacă la 10 martie frămîntări şi răscoale se declaraseră deja în cuprinsul judeţului, izbucnirea de puternice răscoale şi întinderea lor rapidă a avut loc ca urmare a evenimentelor petrecute la 11 martie în oraşul Rîmnic. Într-un raport adresat Ministerului Justiţiei, procurorul oraşului arăta: „Dacă ele [răscoalele] au izbucnit cu atîta furie mai în tot judeţul..., la aceasta a contribuit şi faptul că ţăranii răzvrătiţi ce au fost în Rîmnic în ziua de 11 martie curent şi concediaţii, ce au fost mobilizaţi în această zi şi seara li s-a dat drumul, văzînd că devastatorii au operat în Rîmnic... fără ca armata să intervină, întorcîndu-se în comunele lor au îndemnat pe locuitori să facă şi ei acelaşi lucru"[29]. Din 80 de comune ale judeţului, 56 au fost cuprinse de răscoală [30], care s-a manifestat cu vigoare pînă în 13 martie, după această dată intrînd

---

[26] Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, mapa IX, 1907, f. 657.

[27] Cele mai puternice răscoale au avut loc în comunele: Crîmpoaia, Şerbăneşti, Beciu, Dudu, Vîlcele, Comani, Văleni, Radomireşti, Crăciunei, Mihăieşti, Urşi, Păroşi, Cîmpu Mare, Sîmbureşti, Ciomăgeşti ş.a.

[28] Ciocniri între răsculaţi şi armată au avut loc la Văleni, Comani, Radomireşti, Tîmpeni, Cucueţi ş.a.

[29] Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, dos. 22/1907, f. 20.

[30] Principalele comune răsculate au fost Slobozia-Ciorăşti, Plăineşti, Gologanu, Hîngulești, Dealu-Lung, Greabănu, Jideni, Valea Raţei, Bogza, Voetin, Băleşti, Costienii de Jos, Slobozia-Bradului, Măicăn[illegible] ş.a.

într-o perioadă de reflux. În acest judeţ, punctul culminant al evenimentelor l-a constituit pătrunderea ţăranilor răsculaţi în oraşul Rîmnicu-Sărat, ceea ce a determinat alcătuirea şi aici a unei „gărzi civice", cum se întîmplase la Alexandria, Turnu-Măgurele, Giurgiu şi Slatina. De asemenea, s-au constatat şi în acest judeţ cazuri cînd intelectualitatea satelor şi reprezentanţii autorităţilor comunale au participat la răscoale [31]. Aspecte asemănătoare cu răscoala din Rîmnicu-Sărat a avut şi cea din judeţul vecin, Buzău. În perioada 1—10 martie, în comunele acestui judeţ a existat o puternică stare de agitaţie, care a dus la izbucnirea unor puternice răscoale în 11 şi 12 martie. Din cele 107 comune ale Buzăului, răscoala a cuprins 41 şi a durat pînă la 16 martie [32].

În judeţele Rîmnicu-Sărat şi Buzău, ca şi în cele cu puternice răscoale din sud-vestul Munteniei, au apărut coloane de răsculaţi, grupînd mai multe comune, şi care, după atacarea conacelor, se îndreptau spre oraşe. Evenimentele petrecute la 12 martie la podul Buzăului se înscriu printre cele mai puternice acţiuni de pătrundere în capitalele de judeţ din Muntenia. O masă compactă de peste 3 000 de ţărani din comunele Ziliştearıca, Fundeni, Mărăcineni, Scurteşti şi Blăjani, înarmaţi cu uneltele lor de muncă şi avînd drept căpetenii pe cîţiva săteni din Zărneşti şi Fundeni, au ajuns la podul de peste apa Buzăului. Încercările autorităţilor judeţene, sosite în grabă la faţa locului, împreună cu o companie de infanterie a Regimentului 8 Dorobanţi, de a-i convinge pe ţărani să renunţe la intenţia de a intra în oraş au rămas fără rezultat. Şarjele executate de trupă pentru a rupe rîndurile masei de răsculaţi care pătrunseseră pe pod n-au avut nici ele efect; hotărîrea de luptă a ţăranilor a rămas neclintită chiar şi după ce s-au făcut cele 3 somaţii. În lupta care a urmat, deşi unii dintre soldaţi — rezervişti din satele răsculate — au tras în aer, 8 răsculaţi au fost împuşcaţi mortal, iar dintre numeroşii răniţi 3 au încetat din viaţă la spital [33]. Pe lîngă atacarea conacelor moşiereşti şi arendăşeşti în judeţul Buzău, răsculaţii au avut ca obiectiv şi unele staţii de cale ferată. La Joiţa şi Cilibia, de pildă, autorităţile au trimis detaşamente militare care să asigure traficul pe calea ferată, acţiunile ţăranilor urmărind împiedicarea circulaţiei forţelor represive, a deplasării reprezentanţilor autorităţilor etc. În ultimele zile ale răscoalei din Buzău, cea mai puternică mişcare a ţăranilor a fost cea din comuna Lapoş, situată în vestul judeţului, la hotarul cu judeţul Prahova. Semnalul începerii răscoalei în Lapoş a fost dat de locuitorii comunei Sîngeru din Prahova.

Din momentul începerii răscoalei şi în Muntenia, o deosebită atenţie s-a acordat de către guvern judeţului Prahova, regiune petroliferă şi puternic centru muncitoresc. Grija faţă de soarta capitalului străin şi autohton investite în industria petrolieră şi teama de eventuale acţiuni ale muncitorimii sau de solidarizarea ei cu ţăranii răsculaţi au determinat luarea unor măsuri de pază excepţionale. Reluîndu-se practica dovedită utilă în acţiunea de reprimare a răscoalei din Moldova — folosirea armatei din alte regiuni ale ţării —, în judeţul Prahova au fost aduse regimen-

[31] În comunele Bogza, Băleşti şi mai ales în comuna Lacul lui Baban (Arh. st. Iaşi, fond. Parchetul general, dos. 67 1907, f. 777).

[32] Cele mai mari răscoale din acest judeţ au avut loc în comunele Baba Ana, Ziliştcanca, Mărăcineni, Băeşti, Niculeşti, Albeşti, Policiori, Odăile.

[33] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 832, f. 36—41; dos. 4 828, f. 12.

tele 16 Infanterie Suceava, 21 Infanterie Botoşani, unităţi de marină din Galaţi, o companie de geniu din Bucureşti; la Cîmpina fuseseră aduse tunuri [34], iar la Ploieşti se instalaseră două secţii de artilerie. Pe cale administrativă şi poliţienească se luaseră de asemenea măsuri de ordine şi supraveghere a celor consideraţi periculoşi.

În ciuda eforturilor făcute de autorităţi pentru a feri judeţul Prahova de orice tulburare, o permanentă stare de agitaţie, de puternice frămîntări la sate a existat în toată perioada de desfăşurare a răscoalelor în celelalte judeţe; în unele localităţi au avut loc chiar răscoale puternice, cum au fost cele de la Sîngeru, Apostolache, Salcia, Conduratu, Fîntînele, situate spre graniţa cu judeţul Buzău. Totodată, în zilele răscoalei şi muncitorii de pe Valea Prahovei au fost cuprinşi de agitaţie, desfăşurînd acţiuni de solidarizare cu ţărănimea; în toată această perioadă au avut loc numeroase greve, care, deşi de scurtă durată, au fost puternice şi bine organizate.

În zona nord-estică a Munteniei au avut loc răscoale şi în judeţul Brăila. Deşi agitaţii la sate şi acţiuni cu caracter petiţionar au existat în numeroase sate, iar în zona de centru, spre nord, nord-vest şi în vestul judeţului — spre Buzău şi Rîmnicu-Sărat — au izbucnit răscoale, deşi capitala judeţului s-a aflat în 12 şi 13 martie sub ameninţarea cetelor de răzvrătiţi din comunele Valea Cînepei, Tichileşti, Chiscani, Gropeni, Osmanu şi Silistraru [35], mişcarea ţăranilor din această parte a ţării nu a cunoscut nici amploarea, nici intensitatea acţiunilor din alte judeţe. De asemenea, judeţul Ilfov a cunoscut mai puţin desfăşurarea răscoalei ţăranilor. Acest fapt se explică şi prin măsurile riguroase de pază care se luaseră de către autorităţile civile şi militare, mai ales în urma ştirii că din două direcţii un mare număr de ţărani din Teleorman şi Vlaşca se apropiau de acest judeţ, în drumul lor spre capitala ţării.

În judeţele din zona subcarpatică a Munteniei, datorită aşezării lor, caracterului economic şi condiţiilor de muncă deosebite, n-au izbucnit răscoale propriu-zise. Atît timp însă cît în partea de şes a provinciei s-au desfăşurat cu deosebită vigoare revoltele ţăranilor, o stare permanentă de agitaţie a stăpînit comunele din părţile de deal ale Munteniei.

Desfăşurată între 9 şi 16 martie, răscoala din Muntenia a marcat o etapă de puternice mişcări ţărăneşti. În cele două zone ale Munteniei, din sud-vest şi nord-est, unde răscoala a avut mare amploare, formele de luptă folosite de ţărănime au fost variate şi adeseori violente. Caracteristic pentru această provincie a fost ridicarea la luptă a unor sate întregi, care, unindu-se, au creat acele coloane de răsculaţi ce au acţionat pe arii întinse, trecînd uneori dintr-un judeţ într-altul. De asemenea, specific Munteniei este participarea masivă la răscoală a reprezentanţilor intelectualităţii săteşti, precum şi a unor membri ai autorităţilor comunale. Ca şi în Moldova, şi aici s-a manifestat intenţia răsculaţilor de a pătrunde în oraşele reşedinţă de judeţe; spre deosebire de prima provincie răsculată, în Muntenia aceste acţiuni se produceau de obicei după atacarea conacelor moşiereşti şi arendăşeşti.

---

[34] B.A.R.S.R., Msse., arh. D.A. Sturdza, 1907, mapa XI.
[35] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 1 842/1907, f. 6.

Modul de manifestare a răscoalei în Muntenia a reliefat energiile revoluţionare de care era capabilă ţărănimea, făcînd trecerea către etapa următoare a mişcării ce avea să izbucnească cu şi mai mare intensitate, în Oltenia.

În ansamblul desfăşurării evenimentelor din primăvara anului 1907, răscoalele din Oltenia, atît ca intensitate, cît şi ca arie de răspîndire, constituie o dezvoltare ascendentă a acţiunilor întreprinse de răsculaţi în celelalte provincii. Această trăsătură este evidenţiată, îndeosebi, de ridicarea masivă şi violentă a ţărănimii din judeţul Dolj, cît şi a ţărănimii din unele localităţi limitrofe din judeţele Mehedinţi şi Romanaţi. Declanşarea marilor energii revoluţionare ale ţărănimii oltene, cu tradiţii bogate de luptă în trecut, a fost atît de puternică, încît a determinat o mare concentrare de forţe armate represive, care, împreună cu organele administrative judeţene şi comunale, au reuşit cu multă greutate să restabilească ordinea.

Documentele vremii, în majoritate cu caracter oficial [36], atestă în unanimitate amploarea şi intensitatea acţiunilor revoluţionare ale ţărănimii oltene, necunoscute încă în alte provincii. Astfel, în judeţul Dolj, din totalul de 184 de localităţi au fost răscoale în 94, acestea desfăşurîndu-se cu maximă intensitate doar în cîteva zile, îndeosebi 12, 13 şi 14 martie. În majoritatea cazurilor, răsculaţii au avut o atitudine activă în faţa trupelor de reprimare, concretizată prin contraatacuri şi chiar atacuri împotriva acestora. Din cele 94 de localităţi unde au avut loc răscoale, în 56 au avut loc ciocniri cu forţa armată. Ţărănimea era însă în plină efervescenţă şi în celelalte localităţi, unde n-au izbucnit răscoale [37]. Numai intervenţia rapidă a trupelor în diversele centre de răscoală a împiedicat declanşarea unor acţiuni ţărăneşti. Prin toate aspectele desfăşurării, evenimentele din judeţul Dolj au caracterul unei răscoale generalizate, cu largi implicaţii în declanşarea ulterioară sau concomitentă a răscoalelor din celelalte judeţe ale Olteniei.

Cauza acestei masive şi violente ridicări consta într-o agravare mai accentuată a exploatării ţărănimii prin sistemul de învoieli agricole, care de cele mai multe ori deveneau acte de voinţă unilaterală din partea arendaşilor şi moşierilor, încălcîndu-se chiar legile existente. Acesteia i se suprapuneau numeroase nemulţumiri ale ţărănimii, pricinuite fie de procese îndelungate cu moşierii pentru diverse suprafeţe de pămînt, fie de tendinţa acestora de acaparare pînă şi a căilor de acces publice [38].

Caracterul violent al ridicării ţărănimii din această parte a ţării a mai fost determinat însă şi de unii factori de altă natură decît cea economică. Printre aceştia, tradiţiile bogate de luptă în numeroase localităţi au contribuit în bună parte la accentuarea manifestărilor violente ale izbucnirii răscoalelor în judeţele de sud ale Olteniei.

---

[36] Arh. st. Buc., fond. Min. Instrucţiunii şi al Cultelor, dos. 824/1907, f. 144—149; Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 821.

[37] Bibl. Acad., Msse, Arh. D. A. Sturdza, mapa IX/1907, act. 468 şi 824; Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A 1907, f. 96.

[38] Vezi Arh. st. Buc., fond. Min. Instrucţiunii şi al Cultelor, dos. 824/1907, f. 144 149, Arh. st. Craiova, fundaţia Jean Mihail, Materiale 1907.

La formele obişnuite de luptă ale ţărănimii, folosite în majoritatea localităţilor răsculate, în această regiune de maximă intensitate a răscoalei se adaugă altele noi, izvorîte din adîncirea contradicţiilor existente între ţărănime şi exploatatorii săi. Între acestea se numără încercarea de distrugere a gărilor şi căilor ferate pentru împiedicarea trimiterii de trupe în localităţile răsculate [39] (Băileşti, Afumaţi, Coţofeni—Dolj), atacarea şi dazarmarea unor detaşamente militare [40] (Mihăiţa—Dolj şi Marotinul de Sus—Romanaţi), fortificarea pe baricade şi în clădiri mai rezistente [41] (Băileşti-Dolj şi Aurora-Mehedinţi) şi împărţirea pămînturilor moşiereşti [42] (Izvorul şi Gherceşti—Dolj). Forme de luptă cunoscute şi în alte provincii, ca atacarea primăriilor şi distrugerea registrelor de învoieli agricole, ruperea firelor telefonice, au o frecvenţă mai mare. Chiar forma cea mai des întîlnită de luptă — atacarea şi incendierea conacelor şi acaretelor — capătă o amploare deosebită, de multe ori devastările bunurilor aparţinînd elementelor exploatatoare fiind însoţite de uciderea acestora.

Frecvenţa unor asemenea forme de luptă în diversele etape ale desfăşurării răscoalelor în centrele de maximă intensitate din judeţele de sud ale Olteniei atestă mai mult ca în alte părţi ale ţării existenţa unor începuturi de organizare pe plan local şi apariţia unor forme incipiente de conştiinţă socială. Aceste elemente confirmă de altfel o întreagă evoluţie a ţărănimii de la feudalism la capitalism. Ţărănimea, care-şi desfăşura lupta în condiţiile afirmării tot mai puternice a proletariatului ca forţă principală a societăţii, nu putea rămîne neinfluenţată de evenimentele prevestitoare de noi şi mari prefaceri sociale şi politice.

Etapele desfăşurării răscoalei ţăranilor din Oltenia sînt determinate de momentul şi locul apariţiei primului şi celui mai important focar de răscoală în sud-vestul judeţului Dolj, în noaptea de 9—10 martie în comuna Galicea Mare [43]. Ridicarea ţăranilor galiceni e surprinzătoare atît prin forţa de atac, cît şi prin rapiditatea desfăşurării acţiunilor, producînd o vie impresie în împrejurimi. Autorităţile judeţene intră în panică şi cer ajutoare împotriva răsculaţilor. Dar acţiunile revoluţionare ale ţărănimii, cauzate de revendicări economice fundamentale, nu puteau fi împiedicate în această fază. În curînd izbucnesc puternice răscoale în zilele de 11, 12 şi 13 martie la Moţăţei, Băileşti, Pleniţa, Caraula, Vîrtop, formîndu-se un mare centru de răscoale în această parte a judeţului. Atacurile răsculaţilor împotriva conacelor sînt deosebit de puternice, avînd ca efect distrugeri de mari proporţii. La Moţăţei, unde răscoala a durat patru zile, au fost incendiate 3 conace şi 11 pătule cu porumb. Răsculaţii au atacat primăria, apoi au ucis pe un fost primar [44]. O durată asemănătoare au avut şi răscoalele din Băileşti şi Galicea Mare. În aceste localităţi au avut loc puternice ciocniri cu armata, soldate cu numeroşi morţi şi răniţi din

---

[39] „Universul" din 13 şi 17 martie 1907.

[40] *Doc. Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. III, p. 70; „Universul" din 18 şi 19 martie 1907.

[41] Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A 1907, f. 72; Arh. st. Tr.-Severin, fond. Trib. Mehedinţi, dos. 5119 1907, f. 1.

[42] *Doc. Răscoala ţăranilor din 1907*, vol. II, p. 453; „Universul" din 17 martie.

[43] Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 23, 26.

[44] Arh. st. Buc., fond. M[...] dos. 824/1907, f. 119.

partea răsculaţilor. Dintre toate aceste impetuoase ridicări ale ţărănimii, cea mai amplă ca desfăşurare de forţe şi putere de atac a fost răscoala ţăranilor din Băileşti. În decurs de cinci zile, răsculaţii au întreprins patru atacuri succesive împotriva detaşamentului de reprimare şi numai prin folosirea artileriei s-a ajuns la înăbuşirea răscoalei[45]. În această parte a judeţului au mai fost bombardate de artilerie localităţile Pleniţa, Gubaucea, Radovan şi Terpeziţa.

Concomitent cu aceste acţiuni din sud-vestul judeţului s-au declanşat, în ziua de 11 martie, răscoalele din patru comune învecinate din sud-estul judeţului Dolj: Horezu-Poienari, Valea Stanciului, Greceşti şi Gîngiova, precum şi în partea centrală, la sud de oraşul Craiova, în comunele Livezile şi Podari. Ţăranii din cele patru comune şi-au unit succesiv forţele în luptă, pe măsură ce marşul răsculaţilor înainta dintr-o comună în alta. Avînd în frunte steaguri roşii, răsculaţii strînşi laolaltă cu sutele s-au constituit într-o puternică forţă de atac. Pe lîngă întreprinderea unor atacuri de mari proporţii împotriva conacelor şi dependinţelor, răsculaţii au ucis pe proprietarul moşiei din Horezu-Poienari, administratorul moşiei din Greceşti, arendaşul şi contabilul moşiei din Gîngiova[46]. Încercările autorităţilor administrative de a respinge pe răsculaţi au eşuat. Intervenţia armatei, la 12 martie, făcea ca din rîndul răsculaţilor să cadă primele victime. Ca şi în alte localităţi, la Valea Stanciului autorităţile judeţene însoţite de trupe au fost atacate de către răsculaţi înainte de a intra în comună. Atacul a fost respins, operîndu-se arestări. Dintre arestaţi, cîţiva au fost împuşcaţi sub pretextul fugii de sub escortă la cîţiva kilometri de marginea satului[47]. Răscoala s-a extins apoi în seara zilei de 11 martie la conacele moşiei din comuna Grindeni, unde a fost ucis administratorul moşiei, apoi în zilele de 12, 13 şi 14 pe Valea Jiului, la Drănic, Padea, Rojiştea, Locusteni, Murta, Mîrşani, Măceşul de Sus, Căciulăteşti, Giorocu Mare, Adunaţii de Geormane, formîndu-se un mare centru de răscoale[48].

În apropiere de Craiova, răsculaţii din Livezile şi Podari, ridicaţi la luptă în ziua de 11 martie, au încercat în repetate rînduri să intre în oraş, dar au fost respinşi. În curînd prin ridicarea ţăranilor şi din alte comune din apropiere, ca Malu-Mare, Ghindeni, Gherceşti, Cernele, Izvoru, oraşul Craiova s-a aflat în permanenţă înconjurat de un brîu de foc. Prin luarea de măsuri urgente şi de amploare, încercările răsculaţilor de a pătrunde în oraş au fost respinse, rînd pe rînd[49]. În partea centrală a judeţului se formează astfel un nou centru de răscoale. Dintre cele mai importante au fost a ţăranilor din Brabova, la 12 martie, care s-a desfăşurat în prezenţa trupelor de reprimare, şi răscoalele din Izvoru şi Gherceşti, unde s-a trecut la împărţirea pămîntului moşieresc.

---

[45] Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 72, 108; „Curierul Olteniei" din 17 martie 1907; „Universul" din 18 şi 19 martie 1907.

[46] Arh. st. Craiova, fond. Plasa Bechet-Bîrza-Rojişte, dos. 6/1907, f. 111, 113 şi 120; Fundaţia Jean Mihail, Materiale 1907.

[47] Bibl. Acad., Msse, Corespondenţa Iorga, vol. 88 E/1907, f. 31.

[48] Arh. st. Craiova, fond. Plasa Bechet-Bîrza-Rojişte, dos. 6/1907, f. 93, 101, 120 şi 121; fond. Pref. Dolj, dos 14 A/1907, f. 203 şi 434.

[49] Bibl. Acad., Msse, Arh. D. A. Sturdza, mapa IX/1907, act. 456.

Un al patrulea centru de răscoale se formează în ziua de 13 martie prin ridicarea ţăranilor din comunele Stoina şi Căpreni, în nordul judeţului. În zilele de 14, 15 şi 16 martie răscoala cuprinde localităţi ca Mierea Birnici, Bodăieşti, Mălăieşti, Negoieşti, Almăjiu, Brădeşti, Scăeşti, Coţofeni, Salcia, Tatomireşti, Braloştiţa, Argetoaia, Rasnicu, Cernăteşti etc. Acţiunile răsculaţilor au avut ca efect, printre altele, ruperea firelor telefonice, îndeosebi în plasa Scăeşti, împiedicînd comunicaţiile cu oraşul Craiova. Pentru a intimida pe răsculaţi şi a înăbuşi răscoalele cît mai rapid cu putinţă, au fost bombardate localităţile Bodăieşti şi Mierea Birnici [50].

Eroica şi glorioasa ridicare a ţărănimii din numeroase comune ale judeţului Dolj a avut o puternică înrîurire asupra cursului răscoalelor din judeţele învecinate. Multe din acţiunile iniţiate de ţăranii din aceste judeţe s-au desfăşurat în strînsă legătură cu satele limitrofe din Dolj.

În celelalte judeţe ale Olteniei, pe lîngă faptul că au început cu două, trei sau patru zile mai tîrziu, răscoalele n-au atins nici intensitatea, nici amploarea celor mai mari acţiuni ale ţăranilor doljeni. Pentru celelalte judeţe se poate fixa totuşi o anumită desfăşurare în raport cu numărul şi intensitatea răscoalelor. Existenţa unor condiţii diferite de muncă şi de trai ale ţărănimii, alături de situaţia geografică deosebită a judeţelor de cîmpie comparativ cu cele subcarpatice, au făcut ca mişcările ţărăneşti să capete formele şi intensitatea care să le confere unele elemente de diferenţiere.

În ansamblul desfăşurării răscoalei în Oltenia se constată, ca o trăsătură dominantă, izbucnirea primelor răscoale din judeţele Romanaţi, Mehedinţi şi Gorj, în strînsă legătură cu puternicele focare din comunele judeţului Dolj aflate în imediata vecinătate, iar în judeţul Vîlcea în legătură cu centrul de răscoale din nordul judeţului Romanaţi. Astfel, în judeţul Romanaţi, primele răscoale izbucnesc la 12 martie la Popînzăleşti şi Golfinu, în vecinătatea centrului de răscoale din jurul Craiovei, iar în zilele următoare, spre sud, răsculaţii din Marotinul de Sus au acţionat în unire cu cei din Mîrşani-Dolj, iar cei din Zvorsca cu cei din Locusteni-Dolj.

Ca o acţiune pe plan local se remarcă întrunirea a numeroşi ţărani din Romanaţi la tîrgul săptămînal de la Caracal, cu care prilej s-au sfătuit între ei, au cumpărat gazete pentru a afla mersul evenimentelor. Reveniţi în satele lor, au pus la cale începerea răscoalei în seara zilei de 12 martie la Popînzăleşti şi Golfinu, apoi în zilele de 13 şi 14 martie în alte comune învecinate, ca Robăneşti, Cîmpeni, Mărgăriteşti, Dobrunu, Racoviţa, Băleasa etc. Se formează astfel un prim centru de răscoale în Romanaţi. Cele mai puternice ridicări au fost la Popînzăleşti, Golfinu, Robăneşti şi Cîmpeni, unde au avut loc ciocniri cu armata, soldate cu mulţi morţi şi răniţi [51].

În ziua de 13 martie se formează un al doilea centru, în nordul judeţului, prin izbucnirea răscoalei din Ştirbei, în jurul căreia vor gravita

---

[50] Arh. st. Craiova, fond. Pref. Dolj, dos. 14 A/1907, f. 26, 74—75, 82, 47, 290, 459 şi 560; „Universul" din 17, 18 şi 19 martie.

[51] Arh. st. Caracal, fond. Pref. Romanaţi, dos. 51/1907, f. 17 şi 27; fond. Trib. Romanaţi, dos. 50, 63, 64, 66 şi 160/1907; „Universul" din 18 martie 1907.

numeroase ridicări ale ţăranilor din satele şi comunele vecine, ca Morunglav, Călui, Dobriceni, Gropşani, Curtişoara şi Băzgărăi, apoi la Colibaşi Strejeşti şi Arceşti în apropiere de Olt. În acelaşi timp, răscoala cuprinde localităţile din centrul judeţului, în apropierea oraşului Caracal constituindu-se un alt centru de răscoală. Printre cele mai importante au fost la Drăghiceni, Liiceni, Boşoteni, Ţărţăl, Strîmba, Leu [52].

Ultimul mare centru de răscoale în judeţul Romanaţi se formează în sud, începînd tot cu data de 13 martie, la Brastavăţu. Răscoala a avut de la început un caracter deosebit de violent. Sosirea de urgenţă a armatei n-a înfricoşat pe răsculaţi, care s-au postat cu toţii la marginea satului, înfruntînd trupa. Prin salve de armă ale infanteriei au fost nevoiţi să se retragă. În zilele de 14 şi 15 martie răscoala cuprinde şi alte localităţi din sudul judeţului, ca Gura Padinii, Orlea, Tia Mare, Jieni, Scărişoara, Fărcaşele [53].

În Romanaţi, deşi unele răscoale sînt comparabile cu cele din judeţele vecine — Dolj şi Teleorman —, n-au existat cazuri de ucidere a moşierilor şi arendaşilor, iar în timpul reprimării răscoalelor nu au fost sate bombardate. Pe de altă parte, numărul localităţilor răsculate faţă de total e incomparabil mai mic decît în Dolj. Se constată totuşi agitaţii şi în rîndurile ţărănimii din satele unde nu au avut loc răscoale, ca Celaru, Dobroteşti, Rusăneştii de Jos, Pîrşani, Osica, Teişu, Bîrza ş.a. Spiritul răscoalei pătrunse peste tot. Ţărănimea din toate satele era în fierbere. Imposibilitatea izbucnirii răscoalei şi în alte localităţi se datoreşte în bună măsură intervenţiei brutale a armatei, care, fără să fi săvîrşit masacre de proporţiile celor din judeţele Dolj, Olt sau Vlaşca, au împiedicat prin forţă extinderea răscoalei.

Ca o ultimă răbufnire a clocotitoarei energii revoluţionare a ţărănimii s-au desfăşurat răscoalele, între 12 şi 18 martie, în judeţul Mehedinţi şi, spre sfîrşitul aceleeaşi perioade, în judeţele Gorj şi Vîlcea. Cu toate măsurile luate de generalul Lambrino, comandantul diviziei I cu sediul la Tr.-Severin, răscoalele au izbucnit cu violenţă, de multe ori în prezenţa sau după plecarea trupelor din localitate.

Ca şi în judeţul Romanaţi, prima ridicare a ţărănimii mehedinţene a fost în strînsă legătură cu răscoalele din localităţile limitrofe din judeţul Dolj. Ţăranii răsculaţi din Pleniţa şi Poiana-Pleniţa-Dolj au trecut în comunele vecine din Mehedinţi — Oprişor, Dîrvari şi Gemeni — şi, în unire cu localnicii, au atacat conacele moşierilor şi arendaşilor pe moşiile cărora munceau împreună. S-a format apoi în sudul judeţului un mare centru de răscoale, cuprinzînd localităţi ca Prisăceaua, Branişte, Izimşea, Vraţa, Vlădaia, Pătule, Ostrovul Mare, Rogova, Ceoroboreni, Jiana Veche, Izvoarele, Punghina. Cel mai puternic focar al răscoalei în această parte a judeţului a fost în comunele Gemeni, Oprişor şi Dîrvari, avînd şi cea mai mare durată, de la 12 la 18 martie. Numai prin bombardarea comunei Oprişor s-a ajuns la înăbuşirea răscoalei [54].

---

[52] Arh. st. Caracal, fond. Pref. Romanaţi, dos. 84, 79, 39 şi 309.

[53] Ibidem, dos. 33, 40, 41 şi 9; „Universul" din 17, 18, 19 şi 20 martie.

[54] Arh. st. Tr.-Severin, fond. Trib. Mehedinţi, dos. 3/1907, f. 20, 23, 24, 32—33 39; Bibl. Acad., Msse, Arh. D. A. Sturdza, mapa IX/1907, act 812.

În zilele de 14 şi 15 martie răscoala înaintează spre nord în partea estică a judeţului, formîndu-se un alt mare centru de răscoale în jurul localităţilor Gvardiniţa şi Bălăciţa, unde răscoalele au fost înăbuşite prin folosirea artileriei. Răscoale cu un caracter violent au avut loc apoi la Podul Grosului, Cleanovu, Iablaniţa, Dobra, Corzu, Greceşti, Smadoviţa [55].

Al treilea şi ultimul mare centru de răscoale se formează în partea centrală a judeţului, avînd ca punct de plecare comuna Tîmna, staţie de cale ferată între Turnu-Severin şi Strehaia. Răscoalele s-au desfăşurat atît la nord, cît şi la sud de calea ferată. Cea mai puternică ridicare a ţărănimii a avut loc la Tîmna la 14 martie, unde răsculaţii au acţionat în unire cu ţărani din comunele vecine: Izvorălu, Colareţu, Plopi, Valea Ursului, Boceni. Ulterior, sosind armata, au avut loc lupte intense în jurul staţiei de cale ferată, care s-au soldat cu uciderea a cinci răsculaţi. Au mai avut loc răscoale la: Bîltanele, Albuleşti, Corcova, Ciovîrnăşani, Cotoroaia, Ruptura, Ilovăţu, de o intensitate mai mică, pe măsură ce se apropiau de zona subcarpatică [56].

Ceea ce caracterizează mai pregnant lupta ţărănimii din Mehedinţi a fost eroica rezistenţă în faţa trupelor reprimatoare. Unele episoade ale confruntării dintre ţărani şi elementele de reprimare au fost adîncite mai mult, cercetarea lor scoţînd în prim plan unele aspecte noi, necunoscute încă, cum ar fi fortificarea în clădiri mai rezistente, angajarea de lupte de mare amploare cu trupa.

Din cauze specifice judeţelor subcarpatice, în judeţele Gorj şi Vîlcea răscoalele au izbucnit numai în cîteva localităţi, fără a avea amploarea şi intensitatea acţiunilor ţărăneşti din celelalte judeţe ale Olteniei. În judeţul Gorj, primele răscoale se semnalează la 14 martie, în legătură cu centrul de răscoale din nordul judeţului Dolj de la Stoina şi Căpreni, în comunele Pegeni şi Hurezani, Turburea şi Aninoasa. Răscoale cu un caracter mai violent au avut loc pe moşiile Ceauru şi Bobu ale marelui moşier craiovean Dinu Mihail, la 15 martie. Concomitent s-au mai constatat agitaţii în comunele Plopşor, Peşteana, Băleşti, Leorta, în apropiere de Tîrgu-Jiu, apoi la Bibeşti, Valea lui Cîine, Turcenii de Jos în partea de sud a judeţului [57].

Răscoalele şi agitaţiile ţăranilor din Gorj, fără să se fi ridicat la amploarea şi intensitatea celor din judeţele de cîmpie ale Olteniei, evidenţiază totuşi cauzele adînci sociale ale nemulţumirii generale a ţărănimii şi în această parte a ţării, care în totalitatea ei se afla în plină fierbere şi agitaţie.

În judeţul Vîlcea, răscoala a început în partea de sud, în apropierea focarului de răscoale de la Ştirbei din nordul judeţului Romanaţi. Încă din zilele precedente erau semne prevestitoare ale viitoarei ridicări. Numeroşi ţărani din Laloş, Berbeşti, Făureşti îşi afirmau public dorinţa lor de unire cu răsculaţii din Ştirbei. Cu toate măsurile luate pentru împiedicare, răscoala a izbucnit violent, mai întîi în Laloş, apoi în Berbeşti, Băbeni, Făureşti, Rîmeşti, extinzîndu-se spre nord în jurul Drăgăşanilor la Cre-

---

[55] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 861 1907, f. 17, 18, 22 şi 63.

[56] Arh. st. Tr.-Severin, fond, Trib. Mehedinţi, dos. 4/1907, f. 11, 151 şi 156; Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 861 1907, f. 48 şi 63.

[57] Arh. I.S.I.S.P., fond. 52, dos. 4 863 1907, 20, 21 şi 43; Arh. st. Craiova, Fundaţia Jean Mihail. Materiale 1907.

ţeni, Fişcălia, Slăviteşti, Valea Mare, în apropiere de oraşul reşedinţă, Rîmnicu-Vîlcea, la Horezu-Români, pînă în extremitatea de nord a judeţului, la Mălaia pe Valea Lotrului [58]. În desfăşurarea răscoalei se constată o descreştere a intensităţii acţiunilor ţărăneşti de la sud spre nord, ultimele fiind doar agitaţii mai ample. Ca şi în Gorj, numeroase localităţi ale judeţului Vîlcea erau în plină efervescenţă, fapt ce a determinat autorităţile să ia măsuri severe de reprimare. S-au operat îndeosebi arestări şi, fapt oarecum singular, unora dintre arestaţi li s-au luat chiar vitele de muncă (Rîmnicu-Vîlcea) [59].

În reprimarea răscoalei din Oltenia s-au folosit din plin atît salvele de infanterie, cît şi cele de artilerie (zece localităţi bombardate în Dolj şi şase în Mehedinţi). Au fost ucişi şi răniţi numeroşi răsculaţi, iar locuinţele unora distruse sau devastate de armată. Prin ocuparea satelor răsculate s-a instituit o adevărată stare de asediu, care pe alocuri a durat luni de zile [60] (Flămînda-Mehedinţi).

În urma răscoalei s-au operat arestări masive. Numai în judeţul Dolj numărul acestora s-a ridicat la aproape o mie. Procesele răsculaţilor au durat luni de zile, ba chiar şi în anii următori. Au fost cazuri cînd cei arestaţi au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă, alţii la muncă silnică variind între 7 şi 25 ani [61].

Satele devastate erau cuprinse de sărăcie şi deznădejde. Agitaţiile au continuat pînă în toamna anului 1907, deoarece unii dintre arendaşi şi moşieri, în loc să uşureze condiţiile de învoieli agricole, le-au agravat.

Răscoala ţărănimii oltene din primăvara anului 1907 constituie una din cele mai glorioase ridicări la luptă ale ţărănimii din întreaga ţară. Evenimentele cele mai însemnate, evidenţiate de numeroase izvoare contemporane, oglindesc eroismul, avîntul în luptă, abnegaţia şi curajul maselor de răsculaţi în căutare de libertate şi dreptate socială. Lipsa de organizare şi conducere, declanşarea spontană, reprimarea relativ rapidă şi înăbuşirea sîngeroasă a răscoalelor nu diminuează acest eroism al ţărănimii în lupta contra exploatării şi asupririi, dovedit de atîtea ori în îndelungatul şi zbuciumatul trecut istoric al patriei noastre, rămînînd pentru generaţiile viitoare pagini vii, de făurire a istoriei de către masele populare.

Desfăşurarea vertiginoasă a răscoalei din 1907, propagarea ei pe aproape întregul cuprins al ţării constituie o mărturie vie a potenţialului şi energiei revoluţionare uriaşe a ţărănimii din România. Zguduind din temelii regimul burghezo-moşieresc, făcînd să se cutremure clasele exploatatoare, marea luptă a ţărănimii a contribuit la mersul progresiv al dezvoltării istorice din ţara noastră. Ea a dat o lovitură puternică sistemului bazat pe dijmă, a scos în evidenţă acuitatea problemei agrare şi a înrîurit întregul curs al politicii economice la sate din etapa ulterioară. Evenimentele din primăvara eroicului şi însîngeratului 1907 au găsit rezonanţă în întreaga viaţă social-politică şi ideologică din primele decenii ale secolului nostru.

---

[58] Arh. st. Rîn-Vîlcea, fond. Pref. Vîlcea, dos. 5/1907, fond. 7; dos. 31/3/1907.
[59] Arh. st. Buc., fond. Min. Justiţiei, dos. 268/1907, f. 26.
[60] Arh. I.S.I.S.P., fond 52, dos. 4864/1907, f. 98, 147.
[61] Ibidem, dos. 9 1907, f. 60, 138, 109, 114, 132.

POZIȚIA STUDENȚILOR FAȚĂ DE RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907

DE

M. IOSA

Problema agrară în general și răscoala țăranilor din primăvara anului 1907 în special au reținut atenția întregii societăți românești de atunci. Evenimentele din 1907 au avut un puternic ecou asupra unor largi pături sociale ale opiniei publice. Reprezentanți de frunte ai intelectualității, profesori și mai ales învățători și preoți au luat atitudine și au desfășurat acțiuni largi în sprijinul țărănimii răsculate. Unii dintre ei au participat activ la răscoală, fiind judecați și condamnați.

Alături de aceștia s-au situat și studenți, în mare parte fii ai țăranilor. Constituiți în „Asociația generală a studenților români", studenții au inițiat, sub îndrumarea unor elemente cu idei înaintate din rîndurile lor, o serie de acțiuni pentru democratizarea vieții publice și a regimului universitar [1], au participat adesea la numeroasele manifestații organizate fie în sprijinul mișcării naționale a românilor din Transilvania [2], fie în alte scopuri. Pornind de la aceste considerente, unii cercetători i-au caracterizat pe studenți drept „element de dezordine". „La noi, ca în toate țările — scria, de pildă, Radu Rosetti —, studenții au alcătuit un element de dezordine", deoarece aceștia „s-au entuziasmat pe rînd, dar întotdeauna în chip excesiv de toate ideile care li se păreau frumoase, grandioase și mai ales naționale"[3].

Dîndu-și seama de forța lor, partidele politice se întreceau în a-i atrage pe studenți în rîndurile lor nu numai pentru a spori, în acest fel, numărul simpatizanților; dar și fiindcă simțeau nevoia de cadre tinere pentru viitor, care, de obicei, se recrutau dintre studenți. Așa se și explică faptul că o mare parte a studenților era antrenată în luptele dintre partidele

---

[1] Vezi Maria Totu, *Din activitatea democratică a studenților Universității din București în anii 1884—1885*, în „Analele Universității București", seria Științe sociale, Istorie, vol. 30, București, 1963, p. 83—89.

[2] Florentina Preda, *Poziția studenților din România față de mișcarea națională a românilor transilvăneni (1885—1894)*, în „Analele Universității...", vol. 30, București, 1963, p. 99—111.

[3] Radu Rosetti, *Pentru ce s-au răsculat țăranii*, București, 1907, p. 604.

„STUDII", tomul 20, nr. 2, p. 247—260, 1967

politice, manifestînd o oarecare pasivitate față de problemele mari, fundamentale, la ordinea zilei.

Presa democratică, și în special presa muncitorească, a atras adesea atenția studenților asupra rolului lor în viața social-politică a țării. Printr-o serie de articole ea a contribuit la educarea studenților în spiritul dragostei față de masele muncitoare de la orașe și sate.

Gazeta ,,România muncitoare", într-unul din numerele sale, lua atitudine față de idealul îngust, limitat, al unora dintre studenți, care „așteptau cu nerăbdare obținerea unui certificat de absolvire pentru a se arunca în valurile politicii...”[4], îndemnîndu-i să dea atenție problemelor mari, de interes științific, cultural și social. Printre altele, gazeta atrăgea atenția asupra situației grele în care se afla țărănimea la începutul secolului al XX-lea. Reliefînd faptul că ,,țărănimea suferă, plînge, moare, neștiind cînd are să se curme jaful stăpînilor", gazeta ,,România muncitoare" adresa studenților îndemnul la luminarea țărănimii. ,,Aveți multe de făcut, tineri intelectuali... — arăta gazeta —. Puneți-vă la muncă, răspîndiți lumina și muncitorimea vă va fi recunoscătoare"[5]. Într-un alt articol, aceeași gazetă se adresa studenților, solicitîndu-i ,,să-și pună munca în rid icarea țărănimii"[6]. Acest îndemn a avut efect, provocînd o oarecare învi orare printre studenți și în primul rînd printre studenții fii de țărani, care, mai tîrziu, aveau să constituie acele societăți al căror țel era lupta pentru ridicarea țărănimii.

Numeroși studenți, proveniți din rîndurile micii burghezii și ale țărănimii, au fost atrași de marile probleme sociale ale timpului și în primul rînd de problema țărănească, cea mai arzătoare problemă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Masa mare însă a studenților se afla în afara acestor probleme. Pe bună dreptate, gazeta ,,Votul universal", care începe să apară la Galați din 1906, avea să critice ,,starea de lîncezire" în care se complăceau studenții, ,,fără a fi contribuit cu ceva la educarea poporului"[7]. Printre altele, gazeta reproșa studenților faptul de a nu fi participat la mișcarea culturală pornită sub imboldul lui Spiru Haret[8].

Pentru a aprecia în mod just atitudinea și activitatea studenților față de problema agrară, și față de marea răscoală țărănească din primăvara anului 1907 în special, este necesar să arătăm pe scurt diferitele curente care-și făcuseră loc printre studenți.

Unii studenți îmbrățișaseră ideile socialiste, la aceasta contribuind, firește, și succesele obținute de mișcarea socialistă[9]. Încă din anii ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, un grup de studenți au aderat la mișcarea socialistă. Din rîndurile acestui grup făcea parte, printre alții, și

---

[4] ,,România muncitoare", an. I, nr. 15 din 14 aprilie 1902, p. 3.

[5] Ibidem, nr. 14 din 7 aprilie 1902, p. 1.

[6] Ibidem, nr. 15 din 14 aprilie 1902.

[7] Vezi ,,Votul universal", an. I, nr. 6 din 12 martie 1906.

[8] Ibidem.

[9] Începînd din 1888 și în tot cursul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, problema agrară a căpătat o deosebită acuitate. Ea a făcut obiectul mai tuturor congreselor P.S.D., care, paralel cu o serie de acțiuni de ridicare economică, a inițiat și o puternică propagandă cu scop politic prin înființarea cluburilor socialiste la sate.

studentul Facultăţii de drept şi filozofie, V. T. Ficşinescu, care, alături de unii militanţi ai P.S.D.M.R., a contribuit la organizarea cluburilor socialiste la sate. Studentul Ficşinescu a şi fost arestat şi întemniţat pentru activitatea desfăşurată pentru răspîndirea ideilor socialiste la sate şi atragerea ţărănimii în cluburile socialiste. Credinţa în făurirea unei vieţi mai bune l-a îndemnat pe Ficşinescu, precum şi pe alţi tineri studenţi, să meargă la sate pentru a-i lumina pe ţărani.

După dezorganizarea vremelnică a P.S.D.M.R., interesul tineretului universitar socialist pentru luminarea şi ridicarea ţărănimii scade.

În atmosfera încordată de la sfîrşitul anului 1898 şi începutul anului 1899, pe măsură ce valul de revoltă a ţărănimii creştea, cuprinzînd mase tot mai largi, printre studenţi îşi face loc un curent ai cărui exponenţi încercau să orienteze activitatea acestora spre liniştirea şi pacificarea satelor. Organul de propagandă al acestui curent printre studenţi, gazeta ,,România rurală", apărut către sfîrşitul anului 1898, milita în direcţia atragerii studenţilor pe făgaşul unei propagande menite să contribuie la resemnarea ţărănimii în faţa exploatării. Astfel, îndată după izbucnirea răscoalelor ţărăneşti din 1899, ,,Comitetul studenţilor ţărani", sub egida căruia apărea gazeta respectivă, publica un amplu apel, prin care chema masele ţărăneşti la resemnare în faţa exploatării. ,,Fraţi ţărani — se spunea în apel — cu durere pătrunse pînă la noi zvonul că voi sînteţi în nelinişte şi frămîntare... Răbdare, fraţi ţărani, căci cu răbdare multe se îndreaptă" [10].

Gazeta ,,România rurală" cerea studenţilor să meargă în mijlocul ţăranilor şi să-i potolească. ,,În popor, dragi studenţi, acolo e locul nostru. Să alungăm besna de care sînt învelite sufletele desnădăjduite, să dăm robilor pămîntului cultura minţii şi a inimii... să le dăm speranţa binelui, să-i învăţăm ce-i frumos şi ce-i mare..."[11]. În aceste apeluri se recunoştea ideologia poporanistă, care începea să se facă şi la noi tot mai mult simţită, ca o reacţie împotriva răspîndirii ideilor socialiste la sate. Luînd poziţie împotriva acelor studenţi care desfăşurau acţiuni numai în direcţia chestiunii naţionale, gazeta ,,România rurală" cerea studenţilor ,,să facă şi ei cum fac cei din alte ţări, unde sînt adevăraţi apostoli ai poporanismului".

Poporanismul, care s-a răspîndit mai ales în rîndurile intelectualilor, se străduia să abată atenţia maselor de la lupta revoluţionară, încercînd să imprime acestora o cale de luptă moderată. Cu toată propaganda întreprinsă, ideologia poporanistă n-a reuşit să împiedice lupta ţărănimii pentru pămînt şi condiţii mai bune de viaţă; frămîntările ţărăneşti s-au intensificat în anii următori, culminînd cu marea răscoală din 1907. De altfel, gazeta ,,România rurală" şi-a încetat curînd activitatea, la numai un an de la apariţie.

Un curent care-şi face apariţia în primii ani ai secolului al XX-lea printre studenţi este cel aşa-zis naţionalist. ,,Tribuna", organul studenţilor naţionalişti, apărut către sfîrşitul anului 1903, populariza în rîndurile tinerilor intelectuali preocupările diferitelor societăţi studenţeşti faţă de problema ţărănească. Printre altele, ,,Tribuna" informa cititorii despre

---

[10] ,,România rurală", an. I, nr. 4 din 24 ianuarie 1899.

[11] Ibidem, nr. 7 din 14 februarie 1899.

activitatea Societăţii studenţilor în drept, care la 28 octombrie 1903 a organizat o şedinţă publică cu tema ,,Viaţa ţăranului român", reproducînd pasaje din cuvîntul participanţilor. Deşi în aceste şedinţe problema ţărănească era pusă unilateral, considerîndu-se, de pildă, că ,,mizeria ţăranului... era pricinuită de arendaşi şi unii proprietari ce caută să exploateze în mod nemilos pe săteni"[12], totuşi ele atrăgeau atenţia studenţilor faţă de nevoile maselor ţărăneşti. Prin însuşi titlul său de ,,organ studenţesc naţionalist", ,,Tribuna" a orientat o parte a studenţimii către mişcarea naţionalist-liberală inaugurată de Spiru Haret pentru ridicarea culturală şi economică a satelor. La această mişcare a aderat — în afara învăţătorilor, preoţilor şi a altor intelectuali, care socoteau că prin cooperativele de credit, asociaţiile ţărăneşti, ca şi prin cercurile culturale preconizate de Spiru Haret, se putea îmbunătăţi situaţia ţărănimii — şi o mare parte a studenţilor. La Ploieşti s-a constituit ,,Societatea studenţilor ploieşteni"[13], care-şi propusese ca scop ridicarea ţărănimii. ,,Chestia ţărănească — arăta studentul I. Rădulescu, unul din conducătorii acestei societăţi — a fost singura preocupare a acestei societăţi şi modul cum au înţeles membrii ei să intervină în această chestiune era tocmai cel pe care toţi îl recunosc ca cel mai bun : studenţii să fie cei mai îndemînatici conferenţiari printre ţărani"[14]. Timp de cîteva luni, ,,Societatea studenţilor ploieşteni" a ţinut conferinţe instructive membrilor săi despre felul în care trebuia pusă problema în faţa ţăranilor. Dar, nedispunînd de fonduri care să asigure deplasarea studenţilor conferenţiari în judeţ, societatea n-a putut să-şi îndeplinească scopul propus.

În direcţia orientării studenţilor către luminarea şi ridicarea economică a ţărănimii lucra şi N. Iorga. În paginile ,,Sămănătorului", marele istoric insista adesea asupra operei de culturalizare pe care trebuiau s-o întreprindă studenţii la sate. Într-un articol intitulat *Congrese studenţeşti*, N. Iorga arată că ,,prin oraşele de provincie studenţii duc mişcare şi viaţă, după noile curente şi îndreptări. E rolul lor firesc. Ei pot îndeplini acestea într-un fel care să le facă cea mai mare cinste". N. Iorga cerea studenţilor ,,să se organizeze în comitete... pentru luminarea politică a tuturor înşelaţilor şi apăsaţilor... să ţie conferinţe meseriaşilor, ţăranilor din împrejurimi, să lucreze la întemeierea acelor biblioteci populare în folosul cărora s-au ţinut de curînd cetirile şi conferinţele noastre"[15]. Pasajul citat aici scoate în evidenţă activitatea (prin conferinţe şi alte metode) desfăşurată de cunoscutul istoric în rîndurile studenţilor în scopul ridicării culturale a ţărănimii.

Sub îndrumarea acestor curente s-au constituit acele ,,societăţi ţărăneşti", formate din intelectuali care urmăreau îmbunătăţirea soartei ţăranilor prin mijloace legale. Este vorba de cercul ,,Avîntul" şi de societatea ,,Studenţii fii de ţărani".

Cercul socialist ,,România muncitoare", care combătuse în cîteva rînduri pasivitatea studenţilor faţă de ţărani, faţă de frămîntările părinţi-

---

[12] ,,Tribuna", an. I, nr. 4 din 9 noiembrie 1903.

[13] ,,Societatea studenţilor ploieşteni" a fost constituită încă în noiembrie 1905 (vezi ,,Votul universal", Galaţi, an. I, nr. 7 din 19 martie 1906, p. 3).

[14] Vezi, în acest sens, ,,Votul universal", Galaţi, an. I, nr. 7 din 19 martie 1906, p. 3.

[15] ,,Sămănătorul", an. V, nr. 16 din 16 aprilie 1906, p. 323.

lor lor, a adresat, încă în decembrie 1906, o chemare acestora, cerîndu-le să lumineze şi să trezească la viaţă masele de ţărani. ,,Studenţi, fii de săteni — se arăta în chemare —, care trăiţi pe la sate... şi vedeţi viaţa mizerabilă a săteanului, luminaţi-l, deşteptaţi-l şi arătaţi-i calea dreaptă. De la voi se aşteaptă multe"[16]. Răspunzînd acestei chemări, studenţii fii de ţărani şi-au constituit, în februarie 1907, o societate, al cărei scop era — după cum arată N. Iorga, care a semnalat înfiinţarea societăţii prin cuvintele : ,,Studenţii ai căror părinţi au lucrat sau lucrează pe brazdă au întemeiat o societate a studenţilor universitari fii de ţărani"[17] — ridicarea ţărănimii prin alcătuirea de biblioteci săteşti, ţinerea de şezători pentru popor, pregătirea politică şi economică, răspîndirea cărţilor de învăţătură gospodărească, întemeierea unei case de lămuriri pentru sate şi a unei foi pentru ele[18].

Aşadar, problema ţărănească a constituit terenul fertil pe care lucrau deopotrivă socialiştii, poporaniştii şi naţionaliştii reprezentaţi prin Spiru Haret şi, de asemenea, prin istoricul N. Iorga. De aceea nu este de mirare că atunci cînd a izbucnit uriaşa ridicare la luptă a ţărănimii, studenţii, adepţi ai diferitelor curente şi grupări sociale, aveau să fie prezenţi, unii îndemnînd-o în acţiunile ei, alţii, dimpotrivă, încercînd s-o determine să renunţe la luptă.

În timpul desfăşurării răscoalei ţărăneşti în nordul Moldovei, în judeţele Botoşani şi Dorohoi mai ales, au fost semnalaţi cîţiva studenţi cutreierînd satele, adunînd şi îndemnînd pe ţărani la răscoală. Într-un raport către Ministerul de Interne, prefectul judeţului Botoşani arăta că ,,în acest judeţ sub predecesorul meu au fost cîţiva studenţi care au umblat prin comune şi sub cuvînt de a linişti pe ţărani şi a le arăta drumul spre dobîndirea de pămînt, pentru sporirea preţului muncii, pentru micşorarea arenzii etc., au instigat pe ţărani la răscoală"[19]. Îngrijorate de acţiunea acestor studenţi autorităţile administrative au luat măsuri pentru arestarea lor. În telegrama inspectorului general administrativ Vîrlan, adresată prefectului judeţului Dorohoi, se arată : ,,Fiind informat că mai mulţi studenţi din Iaşi cutreieră judeţul dv. din comună în comună ţinînd discursuri ţăranilor, vă rog, deoarece autorităţile nu au solicitat nici un concurs studenţilor pentru potolirea răscoalei şi fiind constatat că răsculaţii vorbesc în mişcările lor de studenţi, nu încape nici o îndoială că studenţii care au contribuit la surescitarea spiritelor sub o formă paşnică operează în faţa autorităţilor la îndeplinirea scopurilor lor. Rog luaţi imediat cele mai energice măsuri pentru prinderea lor"[20].

În faţa acestei situaţii, autorităţile au arestat în noaptea de 25 spre 26 februarie, în comuna Dîngeni, judeţul Botoşani, 4 studenţi (Ion Teodoreanu, Ion Teodorescu, Lascăr Spoială şi Polihron Neculaie) ai Facultăţii de ştiinţe din Iaşi. După cum menţiona prefectul Văsescu, în raportul adresat Ministerului de Interne, cei patru studenţi cutreierau satele adu-

[16] ,,România muncitoare", nr. 39 din 26—3 decembrie 1906, p. 4.
[17] ,,Neamul românesc", an. I, nr. 83 din 22 februarie 1907, p. 475.
[18] Ibidem.
[19] Arh. st. Botoşani, fond. Pref. Botoşani, dos. 1/1907, f. 676.
[20] Ibidem, dos. 93/1907, vol. III, f. 254.

nînd locuitorii şi sfătuindu-i, printre altele, să nu plătească mai mult de 25 de lei falcea de pămînt, să refuze orice lucru în natură, să nu cedeze sub nici un cuvînt şi să deie termen de 8 zile proprietarilor şi arendaşilor pentru a accepta condiţiile lor [21]. Pe de altă parte, „în gara Costeşti au fost arestaţi la 12 martie 1907 trei studenţi care făceau propagandă, răspîndind manifeste printre ţărani"[22]. Unul din ei era fiul preotului Sărboianu din comuna Ioneşti, satul Şerboieni, care mergea acasă cu scopul nemărturisit de a ridica pe ţărani la răscoală. De altfel, printre capii răscoalei din comuna Şerboieni-Argeş soţia arendaşului Haralambie Protopopa indica pe studentul I. Popescu [23]. După cum arată în amintirile sale un ţăran participant la răscoală, studentul I. Popescu, fiul preotului din Şerboeni, „mai fusese prin sat şi făcuse propagandă printre ţărani, îndemnîndu-i să se ridice la luptă ca în alte părţi"[24]. Este, fără îndoială, o confirmare a activităţii desfăşurate de studenţi pentru luminarea ţăranilor în vederea îmbunătăţirii situaţiei lor.

În momentul izbucnirii răscoalei în nordul Moldovei, şi mai ales îndată ce s-a aflat că, la cererea moşierilor şi arendaşilor, guvernul conservator aflat la conducerea ţării a concentrat unităţi militare pentru a reprima acţiunile ţărănimii, întocmai cum procedase cu aproape două decenii în urmă (1888), cînd din ordinul lui au fost ucişi numeroşi ţărani, studenţii ieşeni au început o largă mişcare protestatară[25]. Iniţiatorii acestei mişcări au fost studenţii societăţii „Unirea", de sub înrîurirea lui Alex. Bădărău, spre care înclina însă şi grupul studenţilor socialişti [26], precum şi alţi studenţi. Referindu-se la această acţiune a studenţilor societăţii „Unirea", N. Iorga scria: „Iniţiativa unei protestări împotriva politicii guvernului a luat-o la Iaşi societatea studenţilor „Unirea", în care se pare deci că socialismul a învins bădărănismul (aluzie la adepţii fruntaşului conservator Al. Bădărău — *M. I.*) cu care stătea în luptă"[27]. Această referire a lui N. Iorga arată rolul jucat, în timpul desfăşurării răscoalei ţărăneşti din 1907, de studenţii socialişti din capitala Moldovei. Semnalînd apropierea dintre grupul studenţilor socialişti şi cel al societăţii „Unirea", deşi o notă informativă a siguranţei preciza că „grupul socialist urmează calea sa bine fixată şi nu are amestec cu cele două grupări naţionaliste"[28] (e vorba de gruparea de sub conducerea lui N. Iorga şi A. C. Cuza, pe de o parte, şi cea a lui Alex. Bădărău, pe de altă parte), N. Iorga avea totuşi rezerve faţă de mişcarea studenţilor societăţii „Unirea". Oricum, fapt

[21] Ibidem, vol. II, f. 360.

[22] Arh. st. Piteşti, fond. Tribunalul Argeş, Curtea cu juraţi, dos. 9/907, f. 216.

[23] Ibidem, f. 218.

[24] Ibidem.

[25] Arh. I.S.I.S.P., fond. 33, dos. 4 581, f. 36.

[26] Ibidem, f. 37.

[27] „Neamul romănesc", nr. 86 din 4 martie 1907, p. 523.

[28] Arh. I.S.I.S.P., fond. 33, dos. 4 581, f. 37.

este că, îndată ce s-a aflat că guvernul conservator urma să folosească forţa armată pentru reprimarea mişcării ţăranilor, studenţii societăţii ,,Unirea" au constituit un comitet de iniţiativă şi au organizat o serie de întruniri de protest. ,,În timpul răscoalei — se arată într-un raport al procurorului tribunalului Iaşi adresat ministrului de justiţie —, studenţii ţineau întruniri în care arătau că cauzele pentru care s-au răsculat ţăranii erau cauze drepte şi ni s-a comunicat de domnul prefect de poliţie că, la două întruniri de acestea, studenţii au adus cîţiva rezervişti pe care i-au întîlnit pe stradă şi că în prezenţa lor au susţinut că cauza ţăranilor este o cauză dreaptă"[29]. Convocările pentru întruniri studenţii le făceau prin anunţuri lipite pe vitrinele de la localurile societăţilor. Într-unul din aceste anunţuri se arată : ,,Masa mare a poporului român, cu sufletul încătuşat de durere şi cu strigătul desnădejdei, cere pămînt. Să sărim cu toţii în ajutorul lui..., să le dăm sprijinul nostru ca să nu ajungă ca în loc de pămînt să ceară sînge şi lor să li se dea gloanţe" [30]. Apelul solicita studenţimea ieşană spre ,,a se consfătui asupra concursului pe care-l putea da la rezolvarea acestei mari probleme economice şi sociale". Un grup de studenţi au întîmpinat pe rezerviştii concentraţi, sfătuindu-i să nu tragă în ţărani[31]. Acţiunea lor a avut efect, deoarece, în primele zile ale desfăşurării răscoalei în nordul Moldovei, autorităţile n-au îndrăznit să-i folosească pe rezervişti.

Ştirea despre arestarea celor patru studenţi ai Facultăţii de ştiinţe din Iaşi, adusă de către ţăranii rezervişti chemaţi la concentrare, a produs o mare frămîntare printre studenţii centrului universitar Iaşi. La întrunirea care a avut loc în ziua de 1 martie, studenţii au declarat grevă pînă la eliberarea colegilor lor, semnînd în acest sens şi un proces-verbal. Totodată, ei au hotărît alegerea unor delegaţi care să atragă de partea studenţilor pe profesorii universitari şi să acţioneze mai departe pentru realizarea revendicărilor studenţeşti în această chestiune [32]. De la întrunire studenţii au pornit *in corpore* spre locuinţa prefectului de poliţie pentru a cere eliberarea studenţilor arestaţi.

La mişcarea protestatară de la Iaşi au participat şi studenţii aflaţi în legătură cu poporaniştii de sub influenţa lui C. Stere. Deşi o parte a studenţilor au adoptat o atitudine diversionistă, antisemită, indicată de A. C. Cuza [33], aruncînd întreaga răspundere a izbucnirii răscoalei din nordul Moldovei numai pe seama arendaşilor evrei, totuşi cea mai mare parte a studenţilor a mers pe drumul just al democratismului şi al dragostei faţă de popor. În moţiunea adoptată la întrunire se arată : ,,Considerînd că turburările periodice ale clasei muncitoare rurale se datoresc unor cauze adînci, între care neaplicarea legilor faţă de dînsa şi exploatarea ei neomenească... ; ştiind din propria lor experienţă că suferinţele sătenilor sînt de natură a-i împinge la deznădăjduire şi că ele istovesc puterile vii ale ţărănimii, care este temelia de existenţă a oricărui popor ; crezînd

[29] Arh. st. Buc., fond. Min. Just., dos. 14/1907, f. 21.

[30] Ibidem, f. 21 ; vezi şi ,,Dimineaţa", an. IV, nr. 1 096 din 1 martie 1907, p. 3.

[31] ,,Lupta", Budapesta, an. I, nr. 52 din 3/16 martie 1907.

[32] ,,Dimineaţa", nr. 1 096 din 1 martie 1907, p. 3.

[33] Sînt semnificative în acest sens însemnările lui N. Iorga : ,,Naţionaliştii au dominat şi domină acum. D-l. A. C. Cuza a prezidat întrunirile lor..." (vezi ,,Neamul românesc", nr. 87, din 8 martie 1907, p. 541).

că este o dureroasă anomalie ca armata Regelui, în care şi ei servesc şi care este menită pentru a apăra pămîntul şi onoarea ţării în contra duşmanilor, să fie pusă în serviciul unor scopuri particulare . . . ; unindu-şi glasul cu plîngerea sătenilor în suferinţă, studenţii Universităţii din Iaşi şi cetăţenii supun reprezentanţilor naţiunii şi guvernului următoarele dorinţi, rugînd pentru grabnica lor îndeplinire : a) să se procedeze cu cea mai mare blîndeţe faţă de sătenii răsvrătiţi, care sînt cele dintîi victime ale unei stări de lucruri de care nu ei sînt vinovaţi şi care nu o dată a pus satele în răzvrătire în diferite regiuni ; b) să nu se mai permită şederea străinilor fără drepturi, care au fost îngăduiţi a se aşeza la sate, călcîndu-se legile în vigoare ; c) să se rezolve cît mai grabnic problema rurală, votîndu-se o lege pentru exploatarea moşiilor de către obştile săteşti, o lege înlesnitoare a împroprietăririi pe pămînturile disponibile, şi dîndu-se o deosebită îngrijire învăţămîntului rural"[34]. În încheierea moţiunii, studenţii ieşeni îşi exprimau convingerea „că dreptele lor cereri vor fi ascultate" şi că „se va da o grabnică satisfacţie nevoilor în care se găseşte clasa ţărănească, producătoare a tuturor bogăţiilor ţării", arătînd că „în caz cînd dreptatea nu li se va face. . ., vor stărui a îndeplini datoria către părinţii lor ţărani, luptînd alături cu dînşii, însă pe căi legale, pentru cucerirea dreptăţii lor"[35].

Fără îndoială, măsurile erau limitate, întrucît nu prevedeau nimic care ar fi putut să lovească în proprietatea moşierească, pe de altă parte, moţiunea făcea unele concesii grupului minoritar de sub influenţa lu, A.C. Cuza, ceea ce dovedeşte concepţia limitată a studenţilor; totuşii ele exprimau grija studenţilor pentru îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii.

La rîndul lor, studenţii din centrul universitar Bucureşti au organizat o serie de întruniri de protest. După cum semnala ziarul „Adevărul"[36], în sala „Dacia" a avut loc, la 4 martie, o mare întrunire de protest, unde s-au recitat, printre altele, versurile lui George Coşbuc *Noi vrem pămînt*. Iniţiativa convocării acestei întruniri — la care au participat, în afara studenţilor, şi o mare parte a cetăţenilor capitalei — a avut-o studenţii cercului naţionalist „Avîntul" şi „Societatea studenţilor fii de ţărani". Interesul stîrnit de această grandioasă întrunire s-a reflectat într-o serie de gazete ale vremii. Ziarul „Vocea Tutovei", care apărea la Bîrlad, releva că „sala « Dacia » era neîncăpătoare pentru atîta lume care venise acolo cu sufletul plin de durere, de indignare şi de revoltă contra acelora care găsiseră cu cale să răspundă dorinţelor îndreptăţite ale ţărănimii prin baionete şi gloanţe"[37]. Arătînd că „tinerimea universitară nu putea rămîne nepăsătoare faţă de nevoile ţăranilor, care sînt şi nevoile întregului neam", studenţii au condamnat măsura guvernului de a fi trimis trupe de represiune împotriva ţăranilor răsculaţi. Este important de reţinut că studenţii bucureşteni, cu acest prilej, au declarat că „sînt hotărîţi să ducă o luptă energică şi că nu vor dezarma pînă cînd nu se vor lua măsuri largi, radicale, pentru îmbunătăţirea soartei ţărănimii". Printre altele, studentul Const. Popescu-Olt, protestînd împotriva sistemului electoral cenzitar, care practic înlătura ţărănimea de la viaţa politică,

---

[34] „Neamul romănesc", nr. 88 din 11 martie 1907, p. 551.

[35] Ibidem.

[36] „Adevărul", nr. 6 399 din 5 martie 1907.

[37] „Vocea Tutovei", Bîrlad, [illegible] martie 1907.

cerea acordarea votului universal tuturor cetăţenilor români [38]. În încheierea întrunirii, studenţii centrului universitar din Bucureşti au votat, ca şi colegii lor de la Iaşi, o moţiune prin care solicitau guvernului: a) să ia imediate şi energice măsuri pentru înlăturarea arendaşilor, propunînd ca moşiile să fie arendate de-a dreptul obştilor săteşti; b) să se schimbe legea învoielilor agricole, dîndu-se dreptul ţărănimii de a se bucura de munca ei; c) să se împiedice pe viitor stabilirea străinilor la sate. Totodată, studenţii îşi propuneau ca ideal nestrămutat „lupta şi pregătirea opiniei publice pentru acordarea votului universal direct şi secret pentru cetăţenii români"[39].

O formă mai dezvoltată a acestor puncte a fost dată, cîteva zile mai tîrziu, de studentul I. Popescu, din comuna Balş, jud. Romanaţi, într-un proiect de „măsuri privind îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor"[40].

La 6 martie, „Studenţii fii de ţărani" au ţinut o nouă întrunire, la care au participat, în afara studenţilor, şi unii oameni de ştiinţă, profesori universitari, medici etc., ca: dr. I. Cantacuzino, N. Iorga, dr. Proca, precum şi un mare număr de cetăţeni ai Bucureştiului [41]. La întrunire a participat de asemenea şi o delegaţie a studenţilor din Iaşi. Doi dintre studenţii delegaţiei din Iaşi, Bogrea şi Măcărescu, au vorbit, după cum arăta N. Iorga, „cu multă căldură şi talent"[42]. Împreună cu colegii lor din Bucureşti, studenţii ieşeni s-au prezentat mareşalului Curţii Regale, generalul Mavrocordat, pentru a cere audienţă la rege, căruia urmau

---

[38] Ibidem.

[39] „Neamul românesc", an. I, nr. 88 din 11 martie 1907, p. 551–552; vezi şi „Vocea Tutovei" din 11 martie 1907, p. 2.

[40] Reproducem integral aceste propuneri, deoarece ele sînt extrem de importante şi reflectă preocuparea studenţilor pentru soarta ţărănimii:

„I. Să se dea pămînt celor care au nevoie, căci numai prin pămînt vine fericirea şi belşugul la sate. Sînt unii care-şi arendează puţinul ce au. Ei bine, să se prevadă un articol care să interzică arendarea pămîntului ţărănesc de 3 ori unui singur om. Arendarea să se facă cel mult pe termen de 2 ani.

II. Să se fixeze în lege o anumită sumă pentru falce şi pogon, peste care să nu poată depăşi, sub nici un motiv, cei care arendează pămîntul.

III. Pentru imaşuri să nu se ceară mai mult decît va fi prevăzut în lege. Să se lase la o parte specula după urma căreia a suferit aşa de mult această pătură socială. Spre a prezenta o mai multă siguranţă şi trăinicie, această lege să se hotărască şi pentru imaşuri cît trebuie să se plătească de o vită muncitoare, de cele de un an şi 2 ani, de oi şi capre, neplătind nici un ban pentru viţei, miei etc.

IV. Să nu se mai aducă la curtea boierească plocoane (daruri) şi să nu se mai primească de nici un proprietar sau arendaş nimic de acest fel, căci e ruşinos şi înjositor ca un om care are de toate să ia şi ultima avere sub formă de dar a săteanului nostru. De multe ori şi conducătorii moşiei cer să fie cinstiţi. Am ajuns în epoca cînd trebuie să cumpere toate în daruri.

V. Legea tocmelilor agricole trebuie desfiinţată şi alta să se facă spre a se asigura acea mulţime în contra oricărei tentaţiuni din partea celor care au supt pînă acum vlaga şi sîngele acestui blînd, liniştit, răbdător şi cinstit popor de la sate.

VI. Să nu mai poată arenda nimenea mai mult de 40 000 pogoane. Trusturile să fie desfiinţate. Dacă o familie are în arendă suma arătată mai sus, să nu i se permită a arenda şi pe numele nevestei şi copiilor necăsătoriţi şi nemajori.

VII. Ministerul de domenii şi diferitele instituţii ale ţării care au moşii bine ar face să prefere pe ţărani şi băncile populare, care lucrează în numele ţăranilor (Biblioteca Academiei, mss. Corespondenţa Iorga, 1907, vol. A, 83).

[41] „Voinţa naţională", nr. 6 536 din 8 martie 1907, p. 2.

[42] „Neamul românesc", nr. 88 din 11 martie 1907, p. 556.

să-i prezinte moțiunea votată de studenții din Iași și București la întrunirea din sala Dacia[43].

În cadrul întrunirii de la 6 martie, numeroși studenți au protestat împotriva exploatării la care erau supuși țăranii, au atacat proprietatea moșierească, aruncînd răspunderea mizeriei și răscoalelor țărănești pe seama păturilor conducătoare. Unii studenți au mers pînă acolo, după cum arăta ziarul „România muncitoare", încît au cerut „restrîngerea dreptului de întrebuințare a proprietății și introducerea votului universal"[44].

În cadrul acestei întruniri, studenții au cerut noi măsuri pentru ameliorarea situației maselor țărănești. Printre altele, ei au propus : a) pămînt pentru țăranii săraci; b) interzicerea arendării pămîntului țărănesc peste un termen care ar depăși doi ani; c) plata fixă, prevăzută prin lege, pentru achitarea arenzii și a imașului; d) interzicerea plocoanelor; e) elaborarea unei noi legi a învoielilor agricole; f) limitarea dreptului de a se ține moșii în arendă[45]. Aceste propuneri erau asemănătoare cu cele care aveau să figureze, cîteva zile mai tîrziu, în manifestul guvernului liberal, dat, în numele regelui, la 12 martie 1907. Deși limitate, urmărind rezolvarea problemei agrare în spirit burghez, aceste propuneri au avut o mare influență asupra maselor țărănești.

La 11 martie, studenții din București au ținut o nouă întrunire în sala „Dacia". În vederea pregătirii acestei întruniri, „Societatea studenților fii de țărani" a dat publicității o *Înștiințare* în care se spunea : „Studențimea universitară și tinerimea care nu stă în serviciul nici unui partid, ci numai al țării..., precum și un mare număr de cetățeni iubitori de binele obștesc, roagă pe toți acei care cred că un popor nu se poate alcătui din *cîteva mii de îmbuibați* și nevolnici, ci din *cinci milioane* de ființe ce zac în cea mai deplină întunecime și cea mai strașnică nenorocire, pe toți oamenii cu simțiri care nu socot că flămînzilor ce strigă înainte de moarte trebuie să li se dea hrana gloanțelor, să se adune în ziua de Duminică 11 martie în sala Dacia"[46]. *Înștiințarea* chema cetățenii capitalei la întrunire, avînd ca obiectiv discutarea problemei agrare și demascarea exploatării țărănimii.

Întrunirea din 11 martie 1907 a fost urmată de o amplă manifestație, la care, după cum semnala ziarul „Adevărul", studenții au strigat „Trăiască țăranul român"[47]. Poliția a intervenit, împrăștiind pe participanți.

La aceste întruniri n-au lipsit însă nici notele discordante, antisemite. Nefiind de acord cu un asemenea punct de vedere, un grup de studenți din Iași au lansat un manifest, intitulat *Studenți și cetățeni*. Combătînd punctul de vedere îngust, unilateral, care încerca să arunce întreaga răspundere a răscoalei numai pe seama arendașilor evrei, manifestul[48] făcea un aspru rechizitoriu cercurilor guvernante. Printre altele, manifestul reliefa ignoranța și neștiința de carte în care era ținută țărănimea de către clasele stăpînitoare, precum și regimul politic al celor trei colegii,

---

[43] „Lupta", Budapesta, an. I, nr. 58 din 10 martie 1907.

[44] „România muncitoare" din 11—18 martie 1907, p. 5.

[45] Bibl. Academiei, mss., Corespondența Iorga, martie-noiembrie 1907, vol. 65, p. 15.

[46] Ibidem, vol. 69, p. 155.

[47] „Adevărul", nr. 6 305 din 13 martie 1907, p. 3.

[48] Manifestul este reprod[illegible]ersal" din 7 martie 1907, p. 3.

„care ținea departe pe țăran de mijloacele legale și pașnice de luptă pentru îmbunătățirea stării sale", dînd în vileag luxul proprietății moșierești și renta funciară tot mai mare obținută de aceasta din urmă din exploatarea maselor muncitoare. „Datorită lipsei de pămînt, exploatării și înșelării — se arăta în manifest —, țăranul muncește vara întreagă în arșița soarelui, fără a-și putea agonisi cele trebuitoare pentru iarnă"[49]. Un paragraf special din manifest era rezervat demascării cîrdășiei dintre proprietarii români și arendașii străini: „Alături de boierime și proteguită de dînșii, numeroși arendași străini sînt tovarăși ai acestei exploatări. A despărți însă problema și a acuza numai străinii interpuși înseamnă a ascunde în mod interesat un adevăr care cu atît mai puțin poate fi negat, cu cît multe, nenumărate sînt moșiile țării românești unde, deși exploatate numai de proprietari români și creștini, țăranul trăiește în aceeași neagră sărăcie și mizerie..."[50]. În încheiere, manifestul cerea studenților să-și aducă contribuția la luminarea țăranilor: „Să deșteptăm... pe țăran asupra drepturilor lui cetățenești, să-l îndemnăm la organizare pentru a-și căpăta cît mai curînd votul obștesc, menit a-i deschide calea cuceririlor largi, de ordin cultural, economic și politic", adresînd totodată un stăruitor apel corpurilor legiuitoare și guvernului „oricărui partid ar aparține, pentru a se acorda pămînt, învățătură și dreptate sătenilor"[51].

Întrunirile de protest ale studenților, care au continuat pe întreaga perioadă a desfășurării răscoalei, au avut un puternic ecou asupra țăranilor. Aceștia aveau o mare încredere în studenți, în acțiunile lor. „Țăranii — se arăta într-un raport către prefect al unui inspector agricol — nădăjduiau că studenții vor veni să se pună în capul lor, să-i conducă și să le ajute la realizarea dorințelor"[52]. Pe de altă parte, după cum reieșea din declarația studentului în medicină Nicolae Trofinescu, arestat ca instigator al răscoalei în județul Botoșani, țăranii contau în lupta lor pe sprijinul studenților. „...Numai studenții țin la noi — arătau ei — și au să vie între noi și să ne arate ce trebuie să facem ca să căpătăm pămînt"[53]. În mintea lor se înrădăcinase credința că studenții îi vor ajuta să-și făurească o viață mai bună, omenească, îi vor scăpa de exploatare. Simpla prezență a acestui student în gara Pașcani a creat o întreagă problemă pentru autorități. Îndată ce țăranii au aflat că este student, „l-au înconjurat, întrebîndu-l: « Ce s-a făcut pentru îmbunătățirea soartei lor la București; cînd o să le dea pămînt »? Pentru a-i liniști — arată el în declarație — a fost nevoit să le spună că deja Camera Deputaților a luat în studiu o lege pentru a ușura condițiile de plată a pămîntului de muncă și imașului"[54]. În aceeași ordine de idei, prefectul județului Vaslui reproducea textul, într-un raport către ministrul de interne, convorbirii dintre un țăran din comuna Jigoreni jud. Vaslui și un student: „Unul din locuitorii comunei Jigoreni îmi arătă cu bucurie jurnalul cu studenții, zicînd « Ce credeți, domnule student, că noi nu știm că v-ați unit cu noi, că vreți să se

---

[49] „Votul universal" din 7 martie 1907, p. 3.

[50] Ibidem.

[51] Ibidem.

[52] Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 247/1907, f. 15.

[53] Arh. st. Iași, fond. Parchetul general al Curții de Apel Iași, dos. 75/1907, f. 43.

[54] Arh. st. Iași, fond. Parchetul general al Curții de Apel Iași, dos. 75/1907, f. 43.

dea pămînt»" !55. De fapt, anchetele întreprinse de autorități au arătat că, în genere, țăranii socoteau studenți pe toți aceia care priveau cu simpatie acțiunile lor și se interesau de îmbunătățirea condițiilor lor de viață.

Agitînd problema agrară, demascînd exploatarea la care era supusă țărănimea de către moșieri și arendași, cerînd drepturi pentru aceștia, studenții s-au impus atenției întregii opinii publice. Cercul socialist „România muncitoare" a salutat acțiunile studenților. Într-un manifest intitulat *Către studenți* [56], cercul socialist „România muncitoare", apreciind acțiunea protestatară inițiată de studenți împotriva guvernanților, care au reprimat în mod sîngeros răscoala, se adresa studenților chemîndu-i „să lupte pentru muncitori, pentru țărani, pentru întregul popor"[57].

Venirea guvernului liberal la conducerea țării și manifestul dat în numele regelui la 12 martie 1907 a temperat pentru un timp acțiunea protestatară a studenților. Îndată însă ce autoritățile au început „goana răzbunătoare" printre țărani, societatea „Studenții fii de țărani" a inițiat noi acțiuni de protest. În apelul adresat cercurilor guvernante, intitulat *Către conducătorii vieții publice*, studenții denunțau opiniei publice „goana răzbunătoare" întreprinsă de autorități împotriva țăranilor după înăbușirea răscoalei. „N-am înțeles să părăsim o mișcare pe motivul venirii la putere al unui alt partid politic — se arăta în apel —, ci numai am suspendat o acțiune atunci cînd fusese neapărată nevoie. Acum mișcarea e înăbușită... *mii de țărani sînt prinși, legați și împușcați*"[58]. În continuare, apelul lansat de studenți învinuia ziarele că „nu vor să relateze nimic din crimele ce se comit zilnic", cerînd presei să-și facă datoria, iar guvernanților „să înceteze... vînătoarea"[59].

Pentru activitatea desfășurată pe timpul răscoalei, unii studenți au fost arestați și maltratați de organele polițienești. Astfel, studentul Niculescu Radu de la Facultatea de drept a fost arestat împreună cu tatăl său și maltratat; de asemenea, au fost arestați mai multe zile, în timp ce mergeau spre Tr.-Măgurele, la părinții lor, studenții : Stavrache Alexandru, Dorcescu Ion și Păunescu de la Facultatea de teologie [60].

Atitudinea protestatară și activitatea studenților favorabilă maselor țărănești a atras atenția cercurilor guvernante, cu atît mai mult cu cît aceștia au continuat să agite problema țărănească și după înăbușirea răscoalei. Într-o circulară din 28 aprilie 1907, adresată autorităților în subordine, Spiru Haret, ministrul învățămîntului și instrucțiunii publice, arătînd că „studenții și școlarii de liceu voiesc a începe în vacanță o nouă propagandă prin sate...", cerea autorităților „să ia cele mai severe măsuri și a-i aresta"[61]. La rîndul lor, prefecții județelor au dat ordine circulare inspectorilor comunali și primarilor, în care li se spunea : „Supravegheați cu cea mai intensă luare aminte și în mod absolut discret orice mișcare ce ar face-o studenții și elevii de liceu care s-au întors pe timpul sărbători-

---

55 Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 35.

56 Manifestul este reprodus pe larg în „România muncitoare" din 11—18 martie 1907, p.1

57 „România muncitoare" din 11—18 martie 1907, p. 1.

58 Bibl. Academiei, mss., Corespondența Iorga, martie 1907, vol. A, 67.

59 Ibidem.

60 „Neamul românesc", nr. 100 din 19 aprilie 1907, p. 750.

61 Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 25.

lor pe la casele lor, atît cei din comuna dv., cît şi alţii străini, care au venit pe la prietenii lor. Veţi veghea ca dînşii să nu facă întruniri sau chiar nici adunături de oameni pe la casele lor sau pe la alte case, pentru a ţine cuvîntări care ar putea să tulbure ordinea şi liniştea publică. În caz cînd veţi simţi că unii studenţi caută să facă vreo mişcare din acele ce ameninţă liniştea şi ordinea publică îi veţi aresta imediat şi-i veţi trimite la prefectură"[62]. Mai mult decît atît, printr-un ordin confidenţial, prefectul judeţului Botoşani cerea primarilor să comunice prefecturii numele tuturor studenţilor şi elevilor de liceu care ar fi venit să petreacă vacanţa în comune, atrăgîndu-le atenţia că vor fi răspunzători pentru stricta executare a ordinului.

Aceasta confirmă indirect importanţa acţiunilor desfăşurate de studenţi şi după răscoală şi în acelaşi timp teama autorităţilor. Printr-un ordin circular din 31 iulie 1907, ministrul de interne, I.I.C. Brătianu, încunoştiinţa prefecţii că ,,un grup de tineri licenţiaţi în drept, în teologie, absolvenţi ai şcoalelor de agricultură şi comerţ au luat iniţiativa de a forma o asociaţiune, care ar avea de scop — se zice — propăşirea ţăranului nostru, prin şezători, prin formarea cabinetelor de lectură şi bibliotecilor săteşti, prin înfiinţarea de sindicate agricole, cooperative de consumaţie şi altele"[63]. Aducîndu-le acestea la cunoştinţă, ministrul de interne atrăgea atenţia prefecţilor să urmărească îndeaproape activitatea membrilor asociaţiei în cauză, cu atît mai mult cu cît numărul membrilor ei ajunsese la vreo 80 de persoane. O săptămînă mai tîrziu, printr-o circulară confidenţială, I.I.C. Brătianu, semnalînd prefecţilor existenţa celor două societăţi studenţeşti, ,,Avîntul" şi ,,Studenţii fii de ţărani" — care de fapt alcătuiau una singură —, şi ai căror membri ,,aveau de gînd să formeze comitete în toate judeţele, care să fie în legătură cu comitetul central din capitală..., să înfiinţeze biblioteci populare, atît la oraşe, cît şi la sate, unde să adune o dată pe săptămînă la şezătoare pe locuitori, spre a fi cît mai în intimitate cu ei şi astfel, influenţînd asupra lor, să poată zdrobi orice guvern care nu le-ar fi favorabil"[64] —, cerea acestora să ia măsuri ,,ca să supravegheze de aproape activitatea în localitate a membrilor societăţii, pentru ca nu cumva să se dedea la agitaţiuni sau propagare de idei subversive"[65].

Din acest document rezultă că iniţiativele luate de societatea ,,Studenţii fii de ţărani" în scopul ridicării economice şi culturale a ţărănimii, grija manifestată de ei faţă de masele ţărăneşti neliniştea cercurile guvernante.

Cu ocazia alegerilor de deputaţi pentru colegiul al III-lea, Societatea ,,Studenţii fii de ţărani" a răspîndit printre ţărani un manifest prin care

---

[62] Arh. st. Botoşani, fond. Pref. Botoşani, dos. III/1907, f. 449.
[63] Arh. st. Buc., fond. Pref. Ilfov, dos. 246/1907, f. 64.
[64] Ibidem.
[65] Ibidem.

aceştia erau îndemnaţi să voteze în alegeri numai delegaţi ţărani. Luînd cunoştinţă de acest manifest, care a fost găsit în comunele judeţului Ilfov, I.I.C. Brătianu atrăgea atenţia prefecţilor de judeţe asupra măsurilor ce trebuiau luate pentru a supraveghea activitatea studenţilor şi a preveni astfel noi mişcări.

Înflăcăraţi de idealul unei dreptăţi sociale, studenţii au luat apărarea cauzei ţăranilor, luptei lor pentru pămînt şi condiţii mai bune de viaţă. Ei au condamnat reprimarea întreprinsă de autorităţi şi au făcut o serie de propuneri pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor. Toate acestea demonstrează creşterea conştiinţei studenţimii, înţelegerea de către ea a rolului ce-i revenea în luminarea şi apărarea intereselor ţărănimii.

NICOLAE IORGA ŞI RĂSCOALA ŢĂRANILOR DIN 1907

DE

TITU GEORGESCU şi I. ILINCIOIU

Atitudinea marelui istoric român, Nicolae Iorga, faţă de răscoala ţăranilor din 1907 se înscrie în manifestările sale complexe, întîlnite în întreaga-i activitate pe tărîm social şi politic.

Prezenţa atît de activă a lui N. Iorga în chestiunile care priveau viaţa satului român era legată strîns de etapa primă a activităţii sale istoriografice, desfăşurată într-o epocă în care în faţa societăţii româneşti se aflau două mari probleme: desăvîrşirea unităţii statului naţional român şi rezolvarea problemei agrare.

N. Iorga, nostalgicul admirator în scrierile de tinereţe al boierimii de obîrşie şi al tradiţiilor acestei clase, se dovedea a fi în viaţa de toate zilele, în acţiunile sale politice, în poziţia sa faţă de frămîntările sociale ale ţărănimii de pe moşiile marii boierimi un acuzator al împilării, jafului şi batjocurii la care erau supuşi milioane de ţărani.

Fronda lui Nicolae Iorga din timpul răscoalei şi imediat după, împotriva marilor moşieri, a arendaşilor, a autorităţilor şi guvernelor, nu s-a născut în mod spontan în primăvara anului 1907. Aceasta nu s-a creat ca urmare imediată a marii ridicări la luptă a ţărănimii şi a represaliilor claselor dominante. La temelia atitudinii lui Iorga faţă de răscoalele din 1907 se afla o îndelungată observaţie a stării sociale din ţară, a situaţiei satului românesc, o cunoaştere, în unele privinţe chiar îndeaproape, a fărădelegilor comise asupra ţăranilor. „Am înţeles că sînt multe feluri de a măsura cu prăjina. Am scrîşnit din dinţi cînd biciul stăpînului a înconjurat trupul secerătorului întîrziat"[1], scria Iorga în pragul păşirii în ultimul deceniu al veacului trecut. Această cunoaştere se încadra în limitele intelectualului de formaţie burgheză, dar care în anii tinereţii trecuse pe la şcoala ideilor socialiste, precum mulţi alţi intelectuali înaintaţi ai României[2]. De altfel, N. Iorga încă în perioada studenţiei şi a formării sale ca istoric avea să cunoască realităţile unei societăţi în care

[1] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. I, Bucureşti, 1934, p. 143.
[2] Vezi „Literatură şi ştiinţă", 1893–1894.

ţărănimea constituia 80% din populaţia ţării, producînd cea mai mare parte a bunurilor, fiind în acelaşi timp ultima care se împărtăşea, la cel mai scăzut nivel, din aceste bunuri. Pe profitorii jafului marii majorităţi a poporului, N. Iorga nu s-a sfiit să-i înfiereze cu ani înainte de marea răscoală, caracterizîndu-i, în 1900, cum puţini intelectuali au făcut-o: ,,O oligarhie s-a organizat în chip savant, spre a-şi asigura, pentru ea şi descendenţii săi, prada veşnic renăscută a bugetelor. O oligarhie fără trecut, fără dragoste de neam, fără vise de viitor: haită de vulgare carnivore care ne ruinează şi ne necinstesc''[3].

N. Iorga vedea viitorul realizat al României în energia poporului, descătuşată din chingile acestei oligarhii, în forţa creatoare a celor ce muncesc zi şi noapte, cu braţul şi mintea, animaţi de nobilele idealuri ale progresului. Fără a vedea în clasa muncitoare polarizatoarea tuturor acestor forţe, Iorga o includea pe aceasta în mulţimea făuritoare de viitor nou. ,,Căci viitorul României nu se poate răzima — după cum nu se poate răzima viitorul nici unei ţări — decît pe mulţămirea celei mai mari părţi dintre locuitorii pămîntului naţional, pe conştiinţa care uneşte pe cea mai mare parte dintre locuitorii acestui pămînt''. Astfel cuvînta N. Iorga la adunarea parlamentului din iunie 1907, în acelaşi timp cu consemnarea faptului ,,că ţărănimea noastră este cea din urmă dintre ţărănimile din Europa... Acestea sînt lucruri care nu se pot contesta''[4].

Răscoala ţăranilor din 1907 a dat naştere printre contemporani la atitudini şi luări de poziţie deschise, de cele mai multe ori diferite, în funcţie de gruparea politică sau apartenenţa la vreuna din clasele sociale. Sprijinul cel mai important acordat ţăranilor răsculaţi a fost dat de către clasa muncitoare.

Exploatarea şi durerea, lipsa de pămînt şi umilinţa ţărănimii, împletite cu silnicia şi abuzurile, au produs o adîncă reacţie şi în conştiinţa unei părţi a intelectualilor şi îndeosebi a acelora cu vederi înaintate care au înţeles de unde pornea nedreptatea şi, unii dintre ei, au răspuns suferinţelor ţărănimii, luîndu-i apărarea sau sprijinind-o chiar direct în lupta ei revoluţionară.

Atitudinea şi poziţia pe care s-a situat Nicolae Iorga în timpul marilor răscoale ţărăneşti din primăvara lui 1907 şi imediat după aceea, atît pentru contemporani, cît şi pentru generaţiile următoare, a fost pilduitoare pentru ceea ce înseamnă ataşament şi înţelegere din partea unui intelectual înaintat faţă de situaţia materială şi morală a celor cinci milioane de ţărani supuşi exploatării moşiereşti şi arbitrarului autorităţilor statului.

Concepţiile lui Nicolae Iorga, axate la începutul secolului al XX-lea pe coordonatele semănătorismului, constituiau un tărîm incontestabil de abordare, prin această prismă, a chestiunilor proprii ţărănimii. Semănătorismul era în fond, într-o bună măsură, reflectarea în literatură a unei anumite atitudini social-politice. A le desprinde înseamnă cel puţin o înţelegere incompletă a conţinutului profund al manifestărilor intelectualităţii grupate la acea vreme în jurul ,,Semănătorului''. Orientarea

---

[3] N. Iorga, *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote*, Bucureşti, 1900, p 155.

[4] N. Iorga, *Pagini alese*, antologie şi studiu introductiv de M. Berza, vol. II, Bucureşti. Edit. pentru literatură, 1965, p. [illegible].

semănătoristă în literatură şi valenţele sale social-politice cu multe elemente progresiste îngăduie aprecierea concepţiilor unei întregi pleiade de intelectuali români de la începutul veacului al XX-lea.

Problema agrară frămînta întreaga societate românească. Reprezentanţi ai tuturor claselor şi categoriilor sociale, ai partidelor şi grupărilor politice, îşi etalează poziţiile, multe programatice, fireşte, de pe poziţii de clasă. Se nasc curente de idei, se conturează teorii care vizau rezolvarea chestiunii agrare. În acest cadru întîlnim prezenţa unor intelectuali prestigioşi, ca Radu Rosetti, G.D. Creangă, G. Scraba, Vasile Kogălniceanu, Spiru Haret, care întreprind cercetări, studii, analize ale stărilor de lucruri din lumea satelor. Erau căutări, mai puţin valoroase prin soluţii şi preţioase prin dezvăluirea unei situaţii grave în ce priveşte ţărănimea. Mişcarea muncitorească prin reprezentantul său C. Dobrogeanu-Gherea va realiza una din cele mai apreciate lucrări de analiză a problemei agrare, *Neoiobăgia*, descifrînd o bună parte din cauzele situaţiei precare a maselor ţărănimii. Reprezentanţi iluştri ai ştiinţei şi culturii româneşti, trecuţi pe la şcoala socialistă în tinereţe, ca Emil Racoviţă, Victor Babeş, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino, D. Voinov, Garabet Ibrăileanu, au înfăţişat în lucrări, conferinţe, prelegeri la catedre starea de promiscuitate în care era ţinut satul românesc, cerînd grabnic înlăturarea ei prin măsuri eficiente, altfel ei prevestind răscoala. Ion Luca Caragiale, Al. Vlahuţă, Gh. Coşbuc, Octav Băncilă şi alţi oameni de cultură vor fi, prin condeiele lor, alături de masa ţărănimii române în anii ce au premers răscoalei şi imediat după. Nicolae Iorga se înscrie printre aceste figuri proeminente ale culturii româneşti, care atestau existenţa în România a unei puternice opinii intelectuale în favoarea ţărănimii, a îmbunătăţirii situaţiei sale pentru progresul general al ţării.

La începutul anului 1904, istoricul Iorga consemna, cu prilejul apariţiei volumului al IV-lea de *Discursuri parlamentare* ale lui Titu Maiorescu, idei care anunţau în Nicolae Iorga un intelectual care vedea în „chestiunea ţărănească" o problemă majoră a ţării şi progresului societăţii româneşti. N. Iorga imputa lui Titu Maiorescu că în luările sale de cuvînt în Parlament se ocupa de personalităţi, de polemici şi apostrofări personale, dar nu vădea nici o preocupare pentru acea „singură clasă numeroasă, muncitoare, adevărat românească : clasa ţărănească"[5].

Luînd în consideraţie toate acestea şi aruncînd totodată o privire de ansamblu asupra formaţiei sale, a concepţiei idealiste asupra problemei ţărăneşti, care, după părerea sa consta mai ales în lipsa de cultură a ţăranului, se poate contura punctul de vedere şi poziţia de ansamblu a lui N. Iorga faţă de rezolvarea „chestiei ţărăneşti". La aceasta se adaugă lipsa de poziţie critică faţă de boierii băştinaşi, care în trecut ar fi dus o convieţuire tihnită cu ţăranii. N. Iorga, apărînd boierimea de viţă, cu trecut istoric, îşi îndrepta atacurile, nu fără temei, dar exclusivist, împotriva boierimii fanariote şi fanariotizate.

Cu toate aceste carenţe, este de necontestat faptul că, dintre contemporani, N. Iorga a fost personalitatea proeminentă care, prin poziţia adoptată şi prin comportarea sa, prin hotărîrea şi curajul cu care a înfierat pe cei care au pus la cale măcelul ţăranilor, a sprijinit şi justificat lupta

---

[5] „Semănătorul", nr. 5 din 1 februarie 1904, p. 66.

dreaptă a ţărănimii răsculate, în împrejurări şi condiţii pe care numai tăria morală a savantului şi convingerea în justeţea cauzei ţărănimii aveau să le învingă.

Receptiv la suferinţele acelora pe care i-a numit „robii albi ai pămîntului", N. Iorga urmărea propunerile şi sugestiile de ordin practic menite să ducă la soluţionarea problemei agrare. Adeseori tînărul savant manifesta interes sau împărtăşea punctul de vedere al acelora care puneau în discuţie rezolvarea problemelor materiale şi sociale de la sate, făcînd el însuşi recomandări în acelaşi sens.

La apariţia în 1905 a broşurii lui Spiru Haret *Chestia ţărănească*, Nicolae Iorga arăta că e insuficient ceea ce propunea autorul şi insista asupra introducerii unui învăţămînt rural eficient, pentru o şcoală a satelor puternică. Totodată, criticînd arbitrarul organelor locale, corupţia şi incapacitatea acestora, el subliniază că „ne trebuie o administraţie capabilă şi cinstită"[6].

Lucrarea lui Vasile Kogălniceanu *Chestiunea ţărănească* prilejuieşte o nouă manifestare a atitudinii lui N. Iorga, care ia în discuţie propunerile făcute de autor în privinţa îmbunătăţirii situaţiei ţărănimii. El face aprecieri pozitive la adresa autorului şi a unor puncte din programul de măsuri pe care acesta le considera necesare în vederea schimbării vieţii săteanului. Totodată, Iorga critică stările de lucruri existente, exprimîndu-şi îndoiala în eficienţa aplicării măsurilor preconizate.

El nu este mulţumit numai cu măsurile ce se propun, considerînd că este necesară o analiză mai detaliată a situaţiei din lumea satului, soluţii mai cuprinzătoare şi mai variate, care să satisfacă cerinţele diferite ale ţărănimii.

Apărînd şi susţinînd hotărît ameliorarea situaţiei economice a ţărănimii, N. Iorga critica în acelaşi timp propunerile inconsistente ale unor cercuri politice, care nu aveau menirea de a ajuta masa celor înrobiţi, considerîndu-le greşit orientate şi neconvenabile pentru realizarea deziderатelor ţărănimii.

Combătînd propunerea de înfiinţare a „Casei rurale", care urma să cumpere şi apoi să împartă sătenilor loturi mai mari sau mai mici de pămînt, în fapt spre folosul celor înstăriţi, N. Iorga schiţează el însuşi un program menit a fi, după el, un pas înainte în îmbunătăţirea situaţiei materiale a ţărănimii, fără a leza însă marea proprietate moşierească.

„...Ceea ce trebuie să se facă — sublinia el — e altceva: să se trezească iniţiativa săteanului de pretutindeni şi să i se deschidă credit la o instituţie care să aibă capitale mai mari decît centrala băncilor săteşti de astăzi"[7]. Şi, în continuare, Iorga punctează unele măsuri menite să limiteze arendarea şi să ocrotească prin legi pe săteanul învoit pe pămîntul arendat, îngrădind în acelaşi timp dreptul proprietarului ce-şi arendează moşia. Fără a ajunge la înţelegerea fondului revoluţionar al doleanţei imperioase a ţărănimii — „Noi vrem pămînt" — N. Iorga a sesizat direcţia cerinţelor imediate ale maselor spoliate prin învoielile agricole. El preconiza crearea unei asemenea situaţii ţăranilor, încît aceştia să se poată impune în raporturile cu marele moşier sau arendaş. „Ar trebui silit proprietarul ce

[6] „Semănătorul", nr. 20 din 15 mai 1905, p. 340.
[7] „Neamul romănesc", nr. 3 din 18 mai 1906, p. 39.

vinde — menţiona el în cadrul programului amintit — a se înţelege în rîndul întîi cu obştea satului, ar trebui să se facă din acea obşte o putere economică"[8].

Dezbaterile pe marginea soluţionării problemei ţărăneşti antrenau oameni şi grupări politice cu interese şi opinii aparent contradictorii, dar care în fond susţineau şi justificau exploatarea, contestînd temeinicia schimbării unor stări de lucruri prin reforme. Acestora N. Iorga le semnala starea de lucruri de la sate, vorbind cu simpatie de aspiraţiile maselor ţărăneşti, avertizînd clasele dominante că sînt schimbări care se impun şi situaţii care cer o rezolvare grabnică.

„Numai proştii sau ticăloşii — arăta Iorga — pot tăgădui astăzi suferinţele şi drepturile ţăranilor şi chemarea ce o au în această ţară şi primejdia straşnică ce poate ieşi pentru toţi dacă ei nu vor fi aduşi la locul economic, la locul cultural şi la locul politic ce li se cuvine, dacă nu li se va da : pămînt, carte şi drepturi, — *toate trei*, şi cît se poate mai repede, cu înţelepciune, dar fără zăbavă"[9].

Încă din octombrie 1906, marele istoric vedea în moşierimea oprimatoare a 5 000 000 de ţărani gruparea „...unei minorităţi leneşe, obosite şi fără ideal...", iar în ţărănime o clasă a viitorului, dispusă a lupta ea însăşi „pentru a smulge" acestei minorităţi „*puterea* pentru binele ţării"[10].

Deşi gîndirea savantului are de cele mai multe ori nuanţe idealizante despre sat, aceasta nu-l împiedică să fie un observator atent şi cu un ascuţit spirit critic al prezentului. Evoluţia poziţiei şi concepţiei sale în această direcţie îl determină să afirme fără nici o rezervă : „Nu, soarta nenorocită a ţăranului român nu se va schimba cu ajutorul marilor proprietari. În tot trecutul nostru dureros, ţăranul a suferit şi boierul a biciuit, ţăranul n-a găsit niciodată prietenie în clasa asupritorilor lor"[11].

Fără a nominaliza clasa căreia îi va fi hărăzit rolul de ridicare a ţărănimii la nivelul economic şi cultural ce i se cuvine, Iorga scria în ajunul marii răscoale : „Starea de lucruri sălbatecă nu se va schimba decît atunci cînd se va zgudui din temelii prezentul, cînd o clasă luminată şi dezinteresată va răscoli pătura ţărănească, cînd aceasta însăşi va fi în stare să ceară şi să apere dreptul ei sfînt şi se va ridica înlăturînd putregaiul şi renegînd societatea noastră" [12].

Izbucnirea marii răscoale în primăvara anului 1907, energia revoluţionară şi hotărîrea de luptă a ţărănimii, desfăşurarea şi consecinţele răscoalei îşi vor pune în mod deosebit amprenta asupra gîndirii lui Nicolae Iorga, care evoluează o dată cu evenimentele din această perioadă. El însuşi mărturiseşte că răscoalele aveau „să însemne aşa de mult, prin consecinţele lor, în viaţa mea"[13].

---

[8] Ibidem.

[9] Ibidem, nr. 50 din 29 octombrie 1906, p. 820.

[10] Ibidem.

[11] Arh. st. Buc., fond. Direcţia poliţiei şi siguranţei generale, dos. 39/906, p. 35.

[12] Ibidem.

[13] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, Bucureşti, 1934, p. 155.

La început, N. Iorga vede în răscoala din nordul Moldovei doar reacţia violentă a maselor ţărăneşti îndreptată contra exploatării arendaşilor, negustorilor şi cîrciumarilor străini.

Pe măsură ce aria de răspîndire a răscoalei creştea şi „robii albi ai pămîntului" nu mai făceau nici o deosebire între arendaşul străin şi moşier, N. Iorga îşi dă seama de greşeala sa iniţială, apropiindu-se de înţelegerea adevăratei situaţii.

De aceea el nu pregetă să declare deschis că „a venit clipa cînd şi acest neam al nenorocului şi osîndei trebuie să-şi aibe libertatea şi lumina lui"[14], pe care îl socotea „neam vestit de dîrz şi îndrăzneţ cînd crede că are dreptate..."[15].

Acţiunile ţărăneşti sînt descrise de el cu realismul justificat al aceluia care trăieşte evenimentele şi este în mijlocul lor. „Într-o ţară « eminamente agricolă » — relatează Iorga — se răscoală robii albi ai pămîntului, în două, trei, în mai multe judeţe. Se năvăleşte în curţile în care se păstrează registrele straşnicilor socoteli prin care se încătuşează toată viaţa unui om, a unei familii întregi. Se rup hîrtiile făcătoare de rău, se nimicesc condicele tiraniei"[16].

Larga înţelegere a lui Nicolae Iorga pentru îndreptăţita ridicare la luptă a ţărănimii, demascarea exploatării şi samavolniciilor, susţinerea doleanţelor răsculaţilor prin conferinţe sau în paginile gazetei „Neamul românesc", considerarea desfăşurării evenimentelor de pe poziţii apropiate intereselor ţărănimii, faptul că el ajunge să vorbească de exploatatori şi exploataţi i-au atras aversiunea conservatorilor şi a unor reprezentanţi ai burgheziei, îndeosebi a guvernului. Aceştia îi imputau lui N. Iorga faptul că în „Neamul românesc" făcea propagandă asiduă în favoarea unor schimbări de natură să stîrnească spiritul de răzvrătire al ţărănimii, numele său fiind trecut, alături de al lui Vasile Kogălniceanu[17] şi de al altor intelectuali progresişti, pe lista instigatorilor la răscoală.

Fără a diminua cu nimic realele cauze sociale-economice ale răscoalei, care constituiau cel mai mare „instigator", şi nici rolul mişcării muncitoreşti în crearea unei opinii de solidaritate cu ţărănimea, trebuie menţionat şi rolul unor intelectuali ca N. Iorga, V. Kogălniceanu şi alţii.

Nicolae Iorga era acuzat a fi unul din autorii morali ai răscoalei. Marele om de ştiinţă înţelesese în bună măsură semnificaţia adîncă a răscoalei, faptul că lupta ţărănimii împotriva exploatării nu era un accident, ci „...un fenomen elementar, provocat de motive economice, singurele care pot răscula mulţimea, pentru că numai foamea pune arma în

[14] Arh. st. Buc., fond. Direcţia poliţiei şi siguranţei generale, dos. 39/906, p. 35.

[15] „Semănătorul", nr. 51, an. II din 19 decembrie 1904, p. 802.

[16] „Neamul românesc", nr. 88 din 11 martie 1907, p. 548.

[17] Vasile Kogălniceanu, fiul marelui om de stat Mihail Kogălniceanu, prin conferinţele ţinute şi prin broşurile tipărite pe marginea problemei ţărăneşti răspîndite în lumea satelor, în care milita pentru împroprietărirea ţăranilor şi demasca mijloacele de exploatare a ţărănimii, precum şi datorită faptului că era iniţiatorul organizaţiei „Reuniunea ţărănească", ale cărei idei şi principii începuseră a pătrunde la sate, era considerat „instigator" al ţărănimii. În afară de aceasta, în timpul răscoalei, organele poliţieneşti şi judiciare constataseră o largă circulaţie printre ţărani a broşurii sale *Către săteni*, care, deşi nu constituia un îndemn direct la răzvrătire, era considerată de aceste organe a fi material incendiar menit a introduce propaganda revoluţionară la sate.

mîna omului sărac în contra celor bogaţi..."[18]. El era stigmatizat în acea vreme ca „instigator", ca unul din agitatorii răscoalelor, ca „anarhist" şi „trădător".

De pe poziţiile apărării intereselor de clasă ale moşierimii şi cramponîndu-se de vechea stare de lucruri, o broşură apărută în toiul desfăşurării marii răscoale încerca, pe un ton de o intransigenţă fanatică, să documenteze că marele istoric poate fi socotit drept instigator la răscoală „nu cu bănuieli sau presupuneri, dar cu probe reale".

Referindu-se la cele scrise în revista „Neamul românesc", broşura îi imputa lui Iorga că în toate paginile acesteia: „Nu-i nici un îndemn pacinic la organizare a ţăranilor, nu se spune nimic că pe căi legale, prin Parlament, se pot căpăta îmbunătăţirile datorite, nu găseşti acea notă calmă şi blajină, ci din toate articolele se desprinde acelaşi îndemn aprins: mişcaţi-vă, ridicaţi-vă, uite cine-i vinovatul, destul aţi răbdat, înlăturaţi putregaiul, a sosit clipa etc."[19].

În bogata corespondenţă primită personal sau pe adresa revistei „Neamul românesc", numeroase erau scrisorile anonime prin care era somat să părăsească ţara pentru ca România să scape de „incendiatorul ei". „Du-te, dar — conchidea pe un ton ameninţător una din aceste scrisori —, căci în ţara d-tale nu mai ai ce căuta, ceva mai mult, de vei rămîne te va aştepta răzbunarea victimelor d-tale"[20]. Pe măsură ce răscoalele creşteau ca amploare şi acţiunile ţărăneşti deveneau tot mai viguroase, scrisorile de ameninţare se înmulţeau, iar limbajul lor căpăta accente din ce în ce mai violente. Mai mulţi proprietari îi scriau că „astăzi am jurat pe copiii noştri că vei fi pedepsit precum meriţi. Degeaba te vor apăra mizerabilii de studenţi; nu vei scăpa, poţi fi sigur că ne vom răzbuna de tot răul ce ne-ai făcut"[21]. Visuri de răzbunare nutreau şi unii ofiţeri superiori, fii de moşieri sau ei înşişi latifundiari [22].

Amintirile sale publicate la aproape trei decenii după răscoală menţionează starea de nervozitate excesivă ce domnea în această perioadă în rîndul autorităţilor ce declanşaseră o adevărată goană după „instigatori". „Scrisorile de ameninţare cu moartea se îngrămădeau — îşi aminteşte N. Iorga — şi un grup de studenţi, aflînd ce se pregăteşte, a stat vreo cîteva zile şi noaptea în casa asupra căreia trebuia să se prăvale urgia. Dormeam cu revolverul la căpătîi"[23].

Activitatea lui Nicolae Iorga va constitui obiectul unei preocupări atente şi din partea organelor poliţieneşti şi judecătoreşti. Acestora li se dăduse cuvînt de ordine ca, în cazul în care s-ar fi dovedit că istoricul ar fi scris două rînduri cu privire la politică unui ţăran, „să tragă aceleaşi consecinţe pe care le-a tras d. V. Kogălniceanu"[24] (Vasile Kogălniceanu împreună cu socialistul Gheorghe Cristescu au fost arestaţi ca „instigatori ai ţărănimii").

---

[18] N. Iorga, *În era reformelor*, Vălenii de Munte, 1909, p. 12.

[19] Arh. st. Buc., fond. Direcţia poliţiei şi siguranţei generale, dos. 39/906, p. 35.

[20] N. Iorga, Corespondenţă, anul 1907, Bibl. Acad., mss. A 63, p. 183.

[21] Ibidem, A 68, p. 49.

[22] Ibidem, A 66, p. 11.

[23] N. Iorga, *Orizonturile mele, O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 158.

[24] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, Bucureşti, 1939, p. 49.

Cu accente de profundă indignare şi mînie şi-a ridicat Iorga glasul contra sălbaticii represiuni, stigmatizînd atrocităţile săvîrşite împotriva ţăranilor care „au mers cu pieptul deschis înaintea armatei care apăra o stare de lucruri răzimată pe o veche nedreptate”[25]. Masarea de trupe în judeţele răsculate şi dotarea lor cu muniţie de război îl determină pe Iorga să înfiereze o asemenea măsură. „Nădăjduim — scria el la 4 martie 1907 în „Neamul românesc” — că nici între funcţionari, nici între soldaţi nu se vor găsi ucigaşi ai celor sărmani şi nedreptăţiţi, ce pier de foame în ţara lor...”[26].

Dacă pînă la 4 martie cînd au avut loc cunoscutele acţiuni revoluţionare ale ţărănimii din Botoşanii marelui istoric cărora le cad victimă primii patru morţi şi nouă răniţi N. Iorga mai nădăjduia că „măcar acum cîrmuirea se va încredinţa că e datoare a face altceva decît să împroaşte cu gloanţele şi să înţepe cu baionetele”[27], o dată cu acest „act sălbatic” nu mai nutrea nici o speranţă că se va face dreptate ţăranilor. Indignarea lui nu cunoaşte margini atunci cînd află că „s-a tras asupra nenorociţilor a căror durere găsişe o clipă glasul pentru a se exprima”[28].

Nemărginita lui indignare faţă de atrocităţile comise se revarsă ca un blestem asupra „unei întregi clase parazitare”, a ciocoimii „obraznică şi proastă”, a politicienilor „mîncaţi de pofte şi nevolnici”, în celebrul articol *Dumnezeu să-i ierte*[29], considerat de o gazetă conservatoare drept o crimă contra naţiunii[30].

„Să-i ierte Dumnezeu — scria Iorga în articolul amintit — pentru cîtă muncă de robi au muncit, pentru ce trai de dobitoace nenorocite au dus, pentru cîtă înşelare au suferit, pentru cîtă jignire au îndurat, să-i ierte pentru clipa de desperare cînd s-au ridicat...”[31]. Necruţătoare au fost imprecaţiile lui N. Iorga pentru cîrmuitorii „neghiobi sau vînduţi, înaintea cărora, cufundaţi în orgii bugetare, fumegă acuma acest sînge nevinovat”. „În vecii vecilor, cît va dăinui suflarea românească pe acest pămînt, să nu-i ierte Dumnezeu pe netrebnicii şi făcătorii de rele. Să fie în casa lor atîta belşug ca în bordeiele celor ce au murit, atîta fericire în viaţa lor cît a fost în viaţa celor ce s-au vîrcolit de gloanţe, să fie atîta cinste şi atîta demnitate, cîtă li s-a lăsat acelor sărmani ce s-au dus ca nişte pîrîşi veşnici înaintea Scaunului judecăţilor celor mari; să mîntuie ca dînşii, vărsîndu-şi sîngele inimii în ţernă, şi pe urma lor să rămîie, ca pe urma împuşcaţilor, copiii ca să moară de foame... Aşa să dea Dumnezeu!”[32].

Zguduitor act de acuzare şi nu ultimul, deoarece Iorga avea să ia cunoştinţă la scurtă vreme de alte noi şi mari nelegiuiri comise împotriva ţăranilor.

---

25 *Ibidem*, p. 45.
26 „Neamul românesc”, nr. 86 din 4 martie 1907, p. 522.
27 Ibidem.
28 N. Iorga, *Orizonturile mele, O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 157.
29 Articolul a constituit, în anul 1957, obiectul analizei făcute de acad. Andrei Oţetea în studiul *Răscoala din 1907 în istoriografia românească*, în *Studii şi referate privind răscoalele ţărăneşti din 1907*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1957, p. 85—98.
30 „Patriotul” din 11 martie 1907.
31 „Neamul românesc”, nr. 87, din 8 martie 1907.
32 Ibidem.

N. Iorga, care fusese invitat la 11 martie să ţină o conferinţă la Galaţi, luînd cunoştinţă şi indignat de ororile săvîrşite în aceste zile împotriva ţăranilor, refuză să mai vină în acest oraş pînă cînd asasinii nu-şi vor primi pedeapsa cuvenită. ,,Galaţii — scria el la 12 martie senatorului G. Orleanu — s-au dezonorat prin fapta de ucigaşi de ieri. Pînă nu voi afla că vinovaţii au intrat în temniţă, nu voi călca acolo"[33].

Gazeta condusă de Nicolae Iorga, ,,Neamul românesc", a fost printre puţinele ziare, alături de cele socialiste, care publicau ştiri reale despre situaţia ţărănimii răsculate. Deşi fusese rugat de reprezentanţii guvernului să ţină seama în tonul său ,,de catastrofa care intervenise", Iorga va continua să publice extrase sau chiar scrisori integrale ale corespondenţilor, în cea mai mare parte intelectuali, din diferite judeţe ale ţării. În aceste epistole de la sate erau descrise atrocităţile comise şi bestiala reprimare a răscoalelor de către trupele ce împînziseră cele mai multe dintre comune.

În coloanele gazetei apăreau, prin grija lui Iorga, articole referitoare la reprimarea răscoalei în comuna Costeşti (jud. Tutova), unde ,,timp de o săptămînă s-au petrecut schingiuiri sălbatice, bătăi şi vaiete nemaiauzite, încît lătrau şi cîinii în sat şi lumea ţipa şi plîngea"[34], sau corespondenţa învăţătorului At. Neçula din comuna Băbeni-Vîlcea, care îi scria că ,,...a curs sînge prea nevinovat", iar ucigaşii îşi făceau motiv de bravură din ,,împuşcarea unui nenorocit care îndrăznise a veni la primărie să invoace mila soldaţilor ce legau în chip barbar pe cei ce nu prădaseră, nici nu omorîseră pe nimeni.

— « Vouă v-ar părea bine să vă lege cineva aşa? » Iată cuvintele vinovate de sentinţa morţii..."[35].

Cînd ,,ordinea se restabilise", N. Iorga este acela care aruncă în faţa guvernanţilor, a politicienilor, instalaţi comod pe băncile celui mai înalt for legislativ al ţării, deplinul adevăr, înfăţişînd dramaticul tablou al sălbaticii represiuni şi demascînd virulent demagogia şi cinismul claselor exploatatoare. ,,I-am împroşcat cu tunurile — spunea el —, am încercat arma Mannlicher în ei, i-am tîrît în puşcării, i-am ţinut luni întregi de zile acolo, nu li-am dat un ban de cheltuială celor rămaşi acasă, am acoperit ca Vlad Ţepeş, pe morţi cu scînduri şi am dănţuit deasupra lor, şi s-a urmat ospăţul nostru înainte, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat"[36].

Cu mîhnire şi adîncă indignare Iorga este nevoit să constate însă că suferinţele şi lacrimile ce nu se mai uscau, rod al unei crunte spolieri a maselor ţărăneşti, nu aveau nici un răsunet în inimile atît de ,,sensibile" ale celor ce cîrmuiau şi aveau datoria de a face ceva pentru năpăstuiţii satelor.

,,Te aştepţi ca zguduirea unor ţinuturi întregi — scria el cu amărăciune — să mişte puţin pe domnii miniştri, pe domnii deputaţi, domnii senatori. Ai zice că urletele de mînie, că strigătele de suferinţă ajung şi mai sus. Desigur că miniştrii aleargă în locurile tragice, că se numesc comisiuni pentru a cerceta obîrşia relelor, că se anunţă, se pregătesc legi pentru a opri arendarea fălcii, luate cu 20 lei, cu preţ de şase ori mai mare, pentru a

---

[33] N. Iorga, Corespondenţă, anul 1907, Bibl. Acad., mss. A. 69 p. 154.
[34] Ibidem, A. 66, p. 5.
[35] Ibidem, p. 10.
[36] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 60.

scurta omeneşte ziua de muncă de optsprezece ceasuri în timpul verii, pentru a înlătura măcar abuzurile cele mai strigătoare"[37]. Dar, constată Iorga dezamăgit, „aici pentru atîta lucru nu se tulbură, nu se aprinde nimeni. Se dezbate în Camere legea avocaţilor, discută interpelări...".

După ce masacrul fusese săvîrşit, în mai 1907, guvernul liberal organizează alegeri parlamentare „în atmosfera încărcată de aburii sîngelui, cu prizonierii sociali putrezind prin temniţele judeţene sau scuturaţi de valurile Dunării"[38]. În aceste alegeri, N. Iorga, candidînd la colegiul al II-lea din Iaşi, reuşeşte să întrunească sufragiul alegătorilor, intrînd în Cameră ca unicul deputat independent.

Cu prilejul succesului repurtat, N. Iorga primeşte numeroase scrisori de felicitare. Cei ce îi scriau relevau adîncul sens al alegerii sale, faptul că, întrunind aprobarea alegătorilor din Iaşi, aceştia îl aleseseră conştienţi că votează pe acela al cărui succes înseamnă „triumful cauzei drepte asupra celei nedrepte"[39]. În acelaşi timp, în scrisori, alături de cuvintele de satisfacţie, erau exprimate păreri şi speranţe în omul de ştiinţă, al cărui glas se va ridica de acum înainte, de la înălţimea tribunei parlamentului, cu şi mai mare hotărîre şi fermitate în apărarea celor mulţi. „Lupta de atîta vreme prin scris pentru apărarea celor năpăstuiţi — i se scria la 30 mai — o veţi avea de dus mai departe şi cu vorba" [40].

Speranţa că intrarea lui N. Iorga în Parlament va fi de folos cauzei pentru care luptaseră şi se jertfiseră mii de ţărani este împărtăşită de profesorul George Oprescu, care, felicitîndu-l, îi scria : „Vă doresc încă, ca dragostea pentru ţăran şi nobilele dv. sentimente să poată avea ocazia să se traducă în acte durabile, pentru binele celor mulţi şi nenorociţi şi pentru al nostru al tuturor"[41]. Iar Alexandru Vlahuţă, numindu-l pe Iorga „frate iubit" în ceea ce priveşte sentimentele de care erau animaţi în lupta lor, bucurîndu-se de succesul acestuia, îşi exprima părerea că „alegerea d-tale e un semn bun. Începe bietul nostru neam să-şi deschidă ochii. N-ai strigat în deşert. Înainte !"[42].

Nimeni în afară de N. Iorga nu s-a încumetat a rosti în faţa deputaţilor, a „masei molatece, flasce a indiferenţilor funcţionari-deputaţi, politiciani de carieră, crezul — după cum se exprimă el însuşi — pe care pînă atunci îl strigasem în urechile lacome de adevăr ale mulţimilor sincere şi oneste"[43].

În sesiunea parlamentară din iunie 1907, prima după răscoale, Iorga, relevînd deosebita semnificaţie a marii ridicări a ţărănimii, glăsuia : „Domnilor, nu este îndoială că zilele în care trăim sînt zilele cele mai triste şi pline de răspundere din ultima jumătate de veac. Ne găsim a doua zi după răscoale care se pot numi revoluţie"[44]. În aceeaşi sesiune el a avut curajul şi tăria morală de a vesteji ororile săvîrşite şi regimul cruntei exploatări, condamnînd şi cerînd cu vigoare judecarea şi pedepsirea

[37] „Neamul românesc", nr. 88 din 11 martie 1907, p. 549.
[38] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 159.
[39] N. Iorga, Corespondenţă 1907, Bibl. Acad., mss. A 71, p. 144.
[40] Ibidem, p. 103.
[41] Ibidem, p. 138.
[42] Ibidem, p. 200.
[43] N. Iorga, *Orizonturile mele. O viaţă de om aşa cum a fost*, vol. II, p. 159—160.
[44] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 11.

după cum se cuvine a acelora care se făcuseră vinovaţi de omorîrea miilor de ţărani. „Este necontestat — declară el — că în timpul represiunii s-au săvîrşit însă crime, şi sînt fără îndoială oameni răspunzători de aceste crime ce pot fi daţi în judecată şi pedepsiţi”[45]. Totodată, considerînd misiunea sa în Parlament ca pe o datorie faţă de masele ţărăneşti, N. Iorga cere reprezentanţilor claselor dominante o largă amnistie pentru ţăranii ce umpluseră temniţele de luni de zile. În acelaşi timp, nelimitîndu-se numai la denunţarea actelor sîngeroase şi demascarea vinovaţilor care au reprimat pe ţărani, el cere instituirea unei anchete amănunţite şi depline în ce priveşte represiunea, pentru „a se da celor vinovaţi pedeapsa pe care o merită”.

Ca urmare a unei atente cercetări, pe baza unui bogat şi valoros material faptic în posesiunea căruia intrase datorită intensificării legăturilor cu intelectualitatea sătească, vederile sale cu privire la răscoală şi mobilul ei devin mai cuprinzătoare şi înţelegerea cauzelor ce au condus ţărănimea la răzvrătire în masă îl determină a fi necruţător faţă de asasini. De la tribuna parlamentului, eminentul istoric a făcut un veritabil rechizitoriu celor ce conduceau şi administrau ţara, care „cînd administrează apasă şi în cea mai mare parte din timp nu administrează de loc !”.

„Cine sînt cei vinovaţi — întreba Iorga — ... pentru scoaterea lor [a ţăranilor] din sate şi împuşcarea la marginea drumului fără să se articuleze nimic sigur în contra lor? Cine sînt vinovaţi de întemniţarea fără drept, cine sînt vinovaţi că s-a răpit libertatea la o mulţime de fii cinstiţi şi muncitori ai acestei ţări?”[46].

Paralel cu poziţia viguroasă în apărarea exploataţilor, demnă de remarcat este evoluţia concepţiilor sale cu privire la răscoale, asupra cărora se opreşte tot mai insistent, considerîndu-le „legitime”, căci, remarcă el, „...răscoala noastră a fost un strigăt de foame şi de indignare...”[47].

Totodată, denunţînd groaznicul masacru al sutelor şi miilor de ţărani, marele nostru istoric nu poate să nu amintească de crimele josnice săvîrşite împotriva robilor moşierilor şi arendaşilor.

Exprimîndu-şi sentimentele de revoltă, el demască violenţa actelor de reprimare nemaiîntîlnite, prezentînd de pe poziţii protestatare tabloul asasinatelor săvîrşite în numele claselor exploatatoare din ordinul guvernului, pentru stăvilirea luptei maselor asuprite. „Sînt şi sate care trebuiesc colonizate din nou...” arăta el. Nicolae Iorga cita cazul unei femei care, umblînd din sat în sat, din loc în loc, s-a îngrozit de ceea ce a văzut în judeţul Dolj şi Mehedinţi, în satele care aveau cruci unele lîngă altele pe marginea drumului. Istoricul vorbea mai departe despre agenţii puterii care au smuls şi crucile din pămînt şi au adus pe tatăl bătrîn care scrisese pe cruce : „Aici zace un nevinovat” şi l-au bătut de moarte pe mormîntul fiului său. „Aşa ticăloşii s-au săvîrşit”[48], conchidea Iorga.

Cu aceeaşi fermitate şi hotărîre cu care se ridicase împotriva ororilor, N. Iorga combate goana după vinovaţi şi ispăşitori, metodele violente care au fost întrebuinţate împotriva lor. „Unii [dintre ţărani] — remarca el dureros impresionat — au fost luaţi din sate, fiind nevinovaţi, duşi

[45] *Ibidem*, p. 55.
[46] *Ibidem*, p. 55—56.
[47] *Ibidem*, p. 56.
[48] *Ibidem*, p. 61—62.

pe drumurile acelea straşnice de la sfîrşitul iernii : au fost trataţi cum tratează funcţionarul administrativ de la noi pe omul îmbrăcat rău, căci la noi sînt două dreptăţi : dreptatea pentru cei îmbrăcaţi bine şi dreptatea pentru cei îmbrăcaţi rău, una pentru cei din belşug hrăniţi şi alta pentru flămînzi"[49].

Descriind cruzimile represiunii şi actele lipsite de responsabilitate ale clasei stăpînitoare, care s-a purtat cu ţăranii „...mai rău decît cum s-ar purta un gospodar cu vita lui de muncă", N. Iorga îşi exprimă părerea că s-ar fi aşteptat din partea acesteia la un gest umanitar de ajutorare a familiilor ţărăneşti rămase pe drumuri. În momentul în care se lansau liste de subscripţie pentru ajutorarea ucigaşilor, a celor ce trăseseră în răsculaţi, Nicolae Iorga — făcîndu-se ecoul opiniei publice — condamnă, cu demnitatea-i caracteristică în faţa reprezentanţilor oficiali ai claselor exploatatoare, laşitatea şi lipsa de caracter a acestora, subliniind că s-a aşteptat ca banii celor bogaţi, care trăiesc în lux şi huzur „să se cheltuiască în satele săracilor, să îmbunătăţească întrucîtva suferinţele, să facă să se usuce lacrămile calde vărsate de cele mai multe ori de o femeie căreia îi murise şi bărbatul şi flăcăul cel mare şi care era sortită la o viaţă întreagă de nenorocire" [50].

Merită a fi reliefată în mod deosebit atitudinea marelui istoric faţă de victimele răscoalei şi de familiile acestora rămase pe drumuri pentru a continua, lipsiţi de acum înainte de orice sprijin, lungul şir de suferinţe al unei vieţi de obidă.

Din iniţiativa lui este lansată o listă de subscripţie, al cărei fond era menit ajutorării familiilor ţărăneşti rămase fără sprijin, văduvelor şi orfanilor. Gestul său, profund uman, a fost apreciat de guvernanţi ca un act periculos pentru „ordinea statului". Serviciul de siguranţă al poliţiei se interesa îndeaproape de această acţiune.

De altfel, în această perioadă fiecare mişcare, orice acţiune a sa erau urmărite de poliţie. Agenţi speciali îi spionau activitatea, precum şi pe acei ce zilnic sau ocazional veneau în contact cu el sau îl vizitau. Rapoartele informative ale agenţilor secreţi menţionau diverse amănunte ale activităţii sale zilnice, văzînd pînă şi în neobosita-i activitate ştiinţifică sau redacţională prilej de punere la cale a unor instigaţii[51]. Într-o notă informativă din 1 mai 1907, serviciul de siguranţă semnala faptul că „dl. profesor Iorga a lansat liste de subscripţie printre studenţi, spre a veni în ajutorul ţăranilor ce au suferit de pe urma răscoalelor"[52]. La această listă au subscris nu numai studenţi, ci oameni din toată ţara, de diferite profesiuni, muncitori, intelectuali, funcţionari.

Pe mandatele poştale trimise pe adresa lui Iorga, alături de sumele subscrise, cei ce le trimiteau menţionau : „Pentru victimele răscoalelor"[53], „Vă trimitem aceşti bani pentru orfani şi răniţi după lista ce aţi făcut"[54], „...În folosul văduvelor şi orfanilor ţăranilor ucişi în răscoale"[55], „Pentru

---

[49] *Ibidem*, p. 17.
[50] *Ibidem*, p. 60.
[51] Arh. st. Buc., fond. Direcţia poliţiei şi siguranţei generale, dos. 39/906, p. 5, 40.
[52] Arh. I.S.I.S.P., fond. nr. 52, dos 4 823, p. 127.
[53] N. Iorga, Corespondenţă 1907, Bibl. Acad., mss. A. 71, p. 64.
[54] Ibidem, p. 65.
[55] Ibidem, p. 72.

familiile celor uciși în răscoale și pentru răniți”[56]. Grupul studenților români din Berlin, aflînd de inițiativa luată, trimit în țară profesorului lor contribuția lor ca „o continuare a listei de subscripție deschisă aci...”[57], iar elevii Școlii de comerț din Craiova, trimițîndu-i modestul lor sprijin material, îi scriau : „Neînsemnata noastră sumă să contribuie la alinarea suferințelor părinților noștri, oropsiți pentru drepturile lor”[58].

Impresionat de cruzimea represiunii, a deznădejdii și jalei ce domnea printre familiile țăranilor uciși, doctorul I. Brătulescu din Brăila îi trimitea prin mandat suma de 200 de lei, menționînd inițiativa „lăudabilă și umanitară” a eminentului învățat „de a deschide o listă de subscripție pentru țărani, victime ale dureroaselor evenimente prin care a trecut țara noastră ... spre a servi la alinarea suferințelor acelor victime: văduve, copii, orfani etc.”[59]. Pe scrisoarea doctorului, N. Iorga însemna: „Primim această scrisoare de la dl. dr. I. Brătulescu din Brăila. Ea îi face cea mai mare onoare”.

Însuși savantul a donat a zecea parte din venitul său pentru „alinarea suferințelor din satele românești care au pătimit...”, iar de pe urma listei de subscripție lansată de el a fost strîns un fond de încă 7 000 de lei, cu care „s-a acoperit o mică parte din marea datorie pe care o avem față de nenorociții aceia”[60]. Din acești bani, prin grija lui N. Iorga, s-au trimis la Botoșani și Galați, la Vaslui și Iași, în Vlașca și Olt, în Mehedinți și Dolj, diferite sume pentru a fi împărțite celor rămași fără sprijin și ajutor. La 8 aprilie, profesorul N. Răutu din Botoșani îi confirma primirea celor 500 de lei trimiși de Iorga pentru a fi împărțiți „familiilor rămase pe urma țăranilor împușcați...”, subliniind faptul că „în atît de neagră sărăcie se găsesc unele din numitele familii, încît sumele ce li se vor da, le vor fi un adevărat dar ceresc”[61].

Cu ironia justificată a deznădejdii, el nu se sfiește să denunțe cu curaj și să critice vehement farsa politică jucată de conservatori și liberali, care, după ce și-au strîns mîinile și s-au îmbrățișat, pentru actul lor antipopular, au pus la ordinea zilei, după ce furtuna a trecut, acordarea de despăgubiri pentru marii proprietari.

„Ce fel de țară este aceasta — întreba el într-una din ședințele Camerei — dacă pentru că vreo cîteva sute de proprietari și arendași au suferit, în împrejurări ce nu angajează întregul produs al muncii rurale, să se vorbească bătîndu-se cu pumnul în masă de despăgubirea bogaților și să nu se vorbească nimic de ajutorul săracilor !”[62].

Protestul marelui om de știință este de-a dreptul incendiar atunci cînd, fără nici o rezervă, întreabă o sală, pe băncile căreia reprezentanții claselor exploatatoare îl priveau ostil, pentru ce se acordă proprietarilor și arendașilor despăgubiri, iar țăranilor nimic. „Pentru ei nu este milă? Ori nu sînteți miloși?”[63].

---

[56] Ibidem, p. 77.
[57] Ibidem, p. 82.
[58] Ibidem, p. 87.
[59] Ibidem, A. 70, p. 45.
[60] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 60.
[61] N. Iorga, Corespondență, 1907, Bibl. Acad., mss. A. 70, p. 60.
[62] N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, p. 61.
[63] *Ibidem*,

Chiar în prima luare de cuvînt în Cameră, după ce tragicele evenimente fuseseră potolite „în cel mai sălbatic fel ce se poate închipui", N. Iorga, sesizînd tendinţa de amînare a reformelor promise, amintea celor prezenţi datoria ce o au faţă de popor de a face, după cum spunea el, „. . . o revoluţie binefăcătoare : a da la cinci milioane de români o situaţie materială şi morală la care au dreptul şi care trebuie să li se dea. . ."[64].

N. Iorga milita pentru introducerea unor reforme economice mai largi, care să îmbunătăţească viaţa ţărănimii, pentru acordarea dreptului de vot universal, pentru ridicarea culturală a satelor din bezna în care se zbăteau. N. Iorga stăruia cu energie în aplicarea reformelor care să aducă schimbări vizibile în viaţa maselor ţărăneşti, deoarece jertfa făcută de acestea merita „nu pomana unei reforme parţiale, ci dreptul unei reforme generale". În continuare, Iorga, referindu-se la părăsirea unor proiecte de reformă anunţate, la corectarea altora, precum şi la faptul că liberalii încep să dea înapoi în marea „operă" de reformă, în jurul căreia se făcuse atîta propagandă, declara : „Nu în forma aceasta mică ne trebuie reforme, ci în forma generală şi deplină. Căci nu pier mii şi mii de oameni într-o ţară, fără ca sîngele acesta vărsat să nu fie fecund. Şi, dacă este ticăloasă ţara care nu cruţă sîngele fiilor săi atunci cînd poate să-l cruţe, este cu atît mai ticăloasă ţara aceea care lasă ca acel sînge să curgă fără ca din el măcar să răsară semănătura unui viitor mai fericit"[65]. El vorbea de o „politică de dreptate" şi de „adevărata întemeiere a unui viitor", atunci cînd, trecînd în revistă ororile săvîrşite în reprimarea răscoalelor, promisiunile, vorbele goale şi tergiversările în luarea unor măsuri ce se impuneau, votează împotriva răspunsului la mesaj în şedinţa Camerei din 23 noiembrie 1907.

Deziluzionat de ceea ce fusese săvîrşit din ordinul atît al conservatorilor, cît şi al liberalilor, de caracterul îngust, ciuntit al reformelor preconizate de guvernul liberal, el se ridică împotriva politicienilor şi a politicianismului lipsit de responsabilitate, declarînd : „Apoi, dacă este vorba de aşa ceva, nu fac deosebire între liberal şi conservator. Să vină cineva cu o politică de dreptate, cu o politică de reparaţiune şi adevărată întemeiere a unui viitor şi atunci mă închin înaintea lui şi-i votez, pe douăzeci de ani înainte, toate mesagiile şi toate bugetele"[66].

Privită în contextul general al desfăşurării evenimentelor, evoluţia gîndirii şi poziţiei lui N. Iorga faţă de marea răscoală a ţăranilor din 1907 scoate în evidenţă patriotismul şi înalta ţinută a conştiinţei sale.

Cunoaşterea temeiurilor care au generat răscoala determină pe eminentul savant să ia o atitudine fermă şi curajoasă în apărarea şi justificarea acţiunilor ţărănimii.

Protestul său energic şi curajos faţă de sălbaticile acte de represiune ale guvernanţilor conservatori şi liberali, aprecierea realistă a cauzelor şi semnificaţiei istorice a răscoalei au avut un larg răsunet în inimile oame-

[64] *Ibidem*, p. 11.

[65] *Ibidem*, p. 45.

[66] *Ibidem*, p. 62.

nilor cinstiţi, a unei părţi a intelectualităţii româneşti, care şi-a unit glasul în apărarea celei mai mari părţi a poporului român, alcătuită din milioanele de ţărani.

Cu toate limitele şi carenţele gîndirii şi concepţiei sale — viziunea idilică, necritică faţă de rolul vechii boierimi în trecutul istoric, concepţia sa cu privire la ridicarea prin cultură a săteanului, prin îmbunătăţirea situaţiei ţărănimii în cadrul regimului burghezo-moşieresc —, N. Iorga s-a înălţat, în perioada marii bătălii de clasă din primăvara lui 1907, la nivelul de înţelegere al imperativelor vremii, situîndu-se pe poziţii democratice, progresiste.

CONSECINȚELE POLITICE ALE MARII RĂSCOALE ȚĂRĂNEȘTI DIN 1907 ASUPRA CLASELOR DOMINANTE *

DE

TR. LUNGU

Marea carte a poporului român consemnează între paginile sale eroica și sîngeroasa răscoală din 1907, una din cele mai mărețe ridicări la luptă a țărănimii din țara noastră. Prin amploarea desfășurării ei, ca urmare a cuprinderii majorității țărănimii, ca și prin revendicările acesteia, lupta pentru pămînt și libertate din primăvara anului 1907 a avut profunde consecințe economice, sociale și politice.

Pe plan politic, izbucnirea și desfășurarea răscoalei a grăbit procesul de regrupare a forțelor, atît în interiorul partidelor de guvernămînt, cît și în afara lor. Deosebirile de vederi care existau în sînul partidelor de guvernămînt au găsit, în condițiile create de răscoală, un cîmp larg de manifestare și au dus la desprinderea unor fracțiuni politice sau au determinat înlocuirea acelor conducători de partide care nu se puteau adapta cerințelor impuse de noile împrejurări. Cu prilejul frămîntărilor ivite în sînul partidelor de guvernămînt s-a produs o delimitare și mai pronunțată a modului cum acestea înțelegeau să rezolve principalele probleme sociale, economice și politice.

Marea răscoală a țăranilor din 1907 a găsit oarecum nepregătite clasele dominante. Dacă ridicarea țărănimii la luptă nu mai constituia o surpriză după neîntreruptul șir de răscoale care izbucniseră la sfîrșitul secolului trecut și în primii ani ai secolului nostru, în schimb intensitatea acțiunilor țărănești din februarie-martie 1907 provocase peste tot derută și o profundă îngrijorare.

Încă din 1906, Vintilă Brătianu, în numele partidului din care făcea parte, atrăgea atenția asupra revoltei care mocnea în rîndurile țărănimii. „Un vînt puternic pare că suflă din nou în satele noastre și redeșteaptă un popor întreg, pînă ieri în amorțire, popor venind să ceară dreptul lui

---

* Articolul constituie un capitol din monografia *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, în curs de apariție.

la viaţă şi la lumină" [1]. Numai că aceste cuvinte nu erau rostite cu îngrijorare de fruntaşul liberal, atîta vreme cît partidul său se afla în opoziţie. Mai mult chiar, eventualitatea izbucnirii unei asemenea răscoale avea să fie folosită de partidul liberal pentru a prelua puterea. Spre deosebire de alte ocazii similare, conducerea partidului liberal încerca de data aceasta sentimente noi. ,,Un partid naţional, liberal şi democratic, numeros şi capabil să ajute la această a doua renaştere naţională, cum a slujit pe cea dintîi, aşteaptă cu nerăbdare să-şi îndeplinească rolul frumos ce-i revine" [2]. Cuvintele rostite de liderul liberal care nu se deosebeau prea mult de formulele folosite şi cu alte prilejuri, conţineau de data aceasta sensuri noi, impuse de profundele frămîntări din rîndurile ţărănimii : erau expresia nemărturisită direct, a ,,îmbunătăţirilor" pe care partidul liberal era dispus să le aducă maselor ţărăneşti prin crearea unor instituţii menite să treacă în proprietatea maselor rurale unele mici suprafeţe de pămînt. Asemenea ,,îmbunătăţiri" erau impuse atît de răscoalele care izbucneau aproape în fiecare început de primăvară cît şi de impasul în care se găsea partidul liberal ca urmare a legiuirilor agrare elaborate sub guvernările anterioare de adversarii lor politici. Nu este exclus ca la luarea unor asemenea ,,iniţiative" să fi contribuit şi elementele socialiste care trecuseră nu de mult în rîndurile partidului liberal.

Dar la acestea avea să se adauge în primăvara anului 1907 un element în plus, semnalat pentru prima oară cu îngrijorare de reprezentantul unui partid de guvernămînt. ,,În acele zile critice, scria V. Brătianu, nu era de temut numai caracterul sălbatic (sic ! ! !) ce-l luau devastările din judeţele dunărene şi repeziciunea cu care focul se întindea, dar era de temut şi clocoteala care începea să se simtă puternic în oraşe şi mai cu seamă în Capitală. Cu drept cuvînt ne întrebăm cu ce forţe se va putea restabili liniştea în sate, cînd oraşele de unde trebuia să plece pacificarea ar fi fost în flăcări... Cei care îşi amintesc de panica din acele zile în Bucureşti pot să-şi dea seama de efectele ce ar fi avut cea mai mică luptă pe străzile Capitalei" [3]. Erau motive puternice de reflectare pentru clasele dominante, provocate de începuturile de organizare ale mişcării muncitoreşti, care se manifestaseră cu destulă putere în anii de avînt revoluţionar din 1905-1906. Era de aşteptat deci ca odată ajunse la barierele capitalei, acţiunile de luptă ale ţărănimii şi muncitorimii să se întîlnească pe drumul unor revendicări asemănătoare pînă la similitudine în conţinut, chiar dacă se deosebeau prin formele de manifestare.

Izbucnirea răscoalei ţărăneşti în primăvara anului 1907 a grăbit şi chiar a întregit legislaţia agrară preconizată pînă atunci mai ales sub forma unor avansuri electorale.

Partidul Conservator, aflat la conducere în momentul dezlănţuirii marelui iureş al ţărănimii, trecea printr-o profundă criză. La divergenţele existente între junimiştii conduşi de P.P. Carp şi conservatorii în frunte cu Gh. Gr. Cantacuzino, se adăugau în fiecare zi neînţelegerile dintre adepţii politici ai lui Take Ionescu şi restul conducerii conservatoare. Bătrînii conservatori, sprijiniţi în mod activ şi tacit de junimişti, îşi îndreptau ascu-

---

[1] V. Brătianu, *Menirea partidului naţional-liberal*, Bucureşti, 1906, p. 32.
[2] *Ibidem*.
[3] V. Brătianu, *Scrieri şi cuvîntări*, vol. II, Bucureşti, 1928, p. 5.

țișul atacurilor atît împotriva lui Take Ionescu, cît și, mai ales, împotriva partizanilor săi. După o serie de violente atacuri îndreptate împotriva sa, Al. Bădărău, colaborator intim al lui Take Ionescu, a fost nevoit să-și dea demisia de la Ministerul de Justiție, fiind înlocuit cu D. Greceanu (iunie 1906). O serie de evenimente petrecute după deschiderea parlamentului în toamna anului 1906 indicau creșterea influenței politice a lui Take Ionescu în rîndurile partidului. Un număr de cinci partizani ai acestuia (Al. Bădărău, Toma Cămărășescu, Pavlică Brătășanu, Nistor Cincu și Virgil Arion) fuseseră aleși președinți de secție. Semnificația acestor alegeri depășea cu mult importanța pe care faptul în sine o arăta, dovedind că Take Ionescu avea un cuvînt greu de spus în lupta deschisă pentru șefia partidului, care se dădea între P.P. Carp și Gh. Gr. Cantacuzino.

În fața pericolului prezentat de Take Ionescu, a început să-și facă din ce în ce mai mult loc ideea unor tratative între conducătorii celor două fracțiuni conservatoare, care se vor încheia prin alegerea lui P. P. Carp în fruntea Partidului Conservator. Încă înainte de vacanța parlamentară din iarna anului 1906 se ajunsese la o înțelegere, pe baza căreia șefia partidului urma să fie atribuită conducătorului junimist, rămînînd să se facă demersuri pentru ca și șefia guvernului să fie dată lui Carp. Șeful grupării junimiste se bucura de multă simpatie și de un important sprijin în rîndurile marilor proprietari. Atitudinea sa intransigentă în problema menținerii integrale a latifundiilor îl recomandase ca președinte al societății agrare. Vacanțele parlamentare, ca și unele șovăieli de ultim moment ale lui Gh. Gr. Cantacuzino, au întîrziat încă o perioadă aducerea la guvern a lui P.P. Carp; dar între timp a izbucnit răscoala din februarie-martie 1907, care a dat, după cum se știe, o altă dezlegare problemelor guvernamentale.

Concomitent cu tratativele Cantacuzino-Carp, erau organizate o seamă de acțiuni menite să sădească în mintea conducătorilor conservatori ideea că Take Ionescu, ministru de finanțe, desfășura o largă acțiune de subminare a conducerii partidului în vederea ocupării șefiei. Principalul adversar al lui Take Ionescu se dovedise și de data aceasta Nicolae Filipescu, care prin influența avută în cercurile conservatoare reușise să acrediteze cu relativă ușurință această idee, fiind în același timp principalul mijlocitor al tratativelor Carp-Cantacuzino. Sarcina pe care și-o asumase N. Filipescu nu era prea grea, dacă se aveau în vedere succesele obținute de gruparea takistă și influența căpătată de data aceasta în rîndurile conservatoare. Un număr apreciabil dintre fruntașii conservatori ai județelor se declaraseră partizanii lui Take Ionescu, ceea ce constituia un pericol evident pentru vechii conservatori. Mai mult chiar, în momentul izbucnirii răscoalelor țărănești, majoritatea prefecților erau partizanii lui Take Ionescu[4]. Călătoria pe care acesta o făcuse la Berlin în calitate de ministru de finanțe la începutul anului 1907, ca și primirea făcută de cercurile politice burgheze, la revenirea în țară, adăugase la opoziția bătrînilor conservatori încă un element important, ceea ce a grăbit și mai mult tratativele de fuzionare[5].

---

[4] C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. III, p. 152.

[5] Ascendentul politic pe care Take Ionescu îl avea asupra celorlalți fruntași conservatori a făcut ca, în cursul acestor tratative, unii dintre partizanii săi să-i ofere șefia partidului. Take Ionescu a răspuns atunci amicilor săi: „Nu vreau să adaug o revoluție de serai la nenorocirile războiului civil care îndoliază țara. Nimeni n-ar mai crede în sinceritatea atitudinii mele dacă aș consimți să trag foloase personale din situațiunea pe care am creat-o" (vezi C. Xeni,

După anevoioase confruntări între cele două grupări, se ajunge la mult aşteptata fuziune, din aprilie 1907, consemnată în următorul comunicat în presa Partidului Conservator: „În faţa grelelor împrejurări prin care trece ţara în urma răscoalelor ţărăneşti şi faţă de pericolul social care o ameninţă, subsemnaţii ne-am înţeles să facem concentrarea conservatoare menită a apăra interesele superioare ale ţării, periclitate prin propaganda socialistă care a zdruncinat temeliile ordinei sociale. Spre acest sfîrşit a rămas stabilit între noi că dl. P.P. Carp este, de acum înainte, însărcinat cu direcţiunea Partidului Conservator”[6]. Comunicatul era semnat de cei doi fruntaşi conservatori P.P. Carp şi Gh. Gr. Cantacuzino.

Din comitetul executiv al noului partid fuzionat, alături de P.P. Carp, Gh. Gr. Cantacuzino, T.Maiorescu, I. Lahovari, Al. Marghiloman şi N. Filipescu, făcea parte şi Take Ionescu, cu toată opoziţia pe care o avea în rîndurile conducerii partidului. Împreună cu Al. Marghiloman, el a fost chiar însărcinat să se ocupe de reorganizarea partidului în ţară.

În afara cadrelor de conducere rămînea doar generalul Gh.Manu, adversar neîmpăcat al lui P.P.Carp, care declarase că în cazul fuziunii avea să se retragă din rîndurile conducerii partidului. După fuziune a făcut cunoscută hotărîrea luată, printr-o scrisoare adresată lui Gh. Gr. Cantacuzino [7]. Astfel îşi încheia cariera politică unul din cei mai vîrstnici conservatori, de mai multe ori ministru şi chiar prim-ministru, apărător notoriu al marii proprietăţi funciare, unul din cei mai intimi colaboratori ai lui L.Catargiu.

Curînd după această fuziune aveau să iasă la iveală noi şi profunde contradicţii în sînul Partidului Conservator, care vor duce la desprinderea din rîndurile acestuia a unui puternic partid condus de T. Ionescu, cunoscut sub numele de conservator-democrat.

Proaspăt venit la putere, Partidul Liberal cunoştea, la rîndul său, este adevărat în proporţie mai mică, gustul amar al disensiunilor interne. În rîndurile sale existau deosebiri de vederi manifestate îndeosebi cu privire la dizolvarea parlamentului. Aripa moşierească a partidului, în frunte cu primul ministru D.A.Sturdza, se pronunţa pentru amînarea alegerilor pînă spre toamnă, cînd era de aşteptat că spiritele ar fi fost mai liniştite.

Take Ionescu, ed. a 2-a, Bucureşti, p. 201). Numai aşa se explică atitudinea adoptată de Take Ionescu în memorabila şedinţă a Camerei din 13 martie 1907, cînd a depus toate eforturile pentru colaborarea tuturor partidelor politice în vederea reprimării răscoalei. Momentul îmbrăţişărilor din parlament a fost magistral descris de I. L. Caragiale în cunoscutul său articol *1907. Din primăvară pînă-n toamnă*, 1907, p. 21 : „În faţa primejdiei, pentru amîndouă egal de ameninţătoare, fracţiunile de guvernămînt duşmane îşi dau mîna pentru restabilirea ordinei... Solidarizarea celor două fracţiuni, adversare la cuţite pînă ieri, cu uitarea oricărei vechi duşmănii, cu călcarea peste toate scrupulele personale, cu excentrica paradă teatrală, trebuia fireşte să fie considerată de poporul întreg ca o ultimă opinteală a politicienilor pentru păstrarea privilegiilor oligarhiei”.

[6] C. Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 164.

[7] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării*, vol. II, Bucureşti, 1936, p. 350. Pentru conţinutul acesteia, care reflectă divergenţele din sînul partidului conservator, redăm *in extenso* scrisoarea menţionată: „Faţă cu tendinţele noi de compoziţie politică şi de activitate conservatoare ce observ că dobîndesc din ce în ce o mai mare preponderenţă în sînul partidului conservator, tendinţe care nu sînt împărtăşite de mine, cred că nu mai pot lua parte printre membrii comitetului partidului conservator. Generaţiunea mai tînără, care a hotărît asupra acestor tendinţe, urmează a lua şi răspunderea viitorului. Prin urmare, rămînînd membru al partidului conservator, eu mă retrag însă din sînul comitetului diriguitor şi-mi reiau locul de observator, fără nici o obligaţie faţă de deciziunile comitetului” (C. Bacalbaşa, *op. cit.*, p. 167).

Elementele tinere din conducerea partidului, grupate în jurul lui I.I.C. Brătianu, Em. Costinescu și V.G.Morțun, dimpotrivă, militau pentru dizolvarea imediată a parlamentului și organizarea unor noi alegeri. Principalul argument invocat în sprijinul acestui punct de vedere era deruta în care se găsea Partidul Conservator în urma evenimentelor din martie; amînarea alegerilor ar fi dat Partidului Conservator posibilitatea de reorganizare, ceea ce ar fi constituit un pericol mai greu de înlăturat. În spatele acestor deosebiri tactice se ascundeau, de fapt, disensiuni mult mai profunde : liberalii bătrîni nu priveau cu simpatie proiectele cu conținut agrar elaborate în perioada următoare răscoalei. La rîndul lor, elementele tinere, speculînd unele greșeli săvîrșite de D. A. Sturdza, urmăreau înlocuirea acestuia din conducerea partidului. Lupta pentru înlăturarea lui D. A. Sturdza ascundea, de fapt, contradicțiile profunde izvorîte din atitudinea pe care cele două grupări ale Partidului Liberal o aveau față de problema agrară.

Deși se grăbise să facă declarații de fidelitate noului șef de partid, Take Ionescu desfășura o acțiune dizolvantă în sînul Partidului Conservator. La adunările intime, partizanii takiști își manifestau dorința de a proclama ca șef al partidului pe Take Ionescu. La un moment dat s-a propus chiar ca proclamarea acestuia să fie făcută de către majoritățile parlamentare, în care elementele takiste aveau numeroși aderenți.

Dar Take Ionescu ezita, mulțumindu-se să-și limiteze activitatea la cîștigarea de noi simpatizanți în organizațiile din provincie. Însărcinarea de comitetul executiv cu organizarea partidului în provincie constituia pentru Take Ionescu un prilej neașteptat de favorabil pentru a acționa în acest sens.

Paralel cu acțiunile desfășurate în vederea consolidării grupării sale, Take Ionescu a urmărit și o colaborare a celor două principale partide de guvernămînt — liberal și conservator — menită să confere legiuirilor în curs de elaborare un prestigiu mai larg. Încercarea s-a izbit însă de opoziția și intransigența lui P.P.Carp și a marilor moșieri grupați în jurul său[8].

Alături de demonstrația făcută în memorabila ședință a parlamentului din 13 martie 1907, cînd Take Ionescu și-a oferit serviciile sale Partidului Liberal pentru a „instituí ordinea" în satele răsculate, încercarea de colaborare dintre cele două partide, preconizată de viitorul șef al Partidului Conservator-Democrat, concomitent cu declarațiile de fidelitate făcute lui P.P.Carp după unificarea Partidului Conservator, trădează șovăiala care constituia o trăsătură distinctă a omului politic Take Ionescu. Dotat cu alese calități oratorice, cu o foarte ascuțită putere de pătrundere a lucrurilor, Take Ionescu a fost frînat în activitatea politică desfășurată de-a lungul a trei decenii tocmai de această lipsă de curaj și de inițiativă care l-a caracterizat.

Izbucnirea și desfășurarea răscoalei a pus în fața partidelor claselor dominante necesitatea imperioasă de a lua unele măsuri menite să contribuie la liniștirea maselor țărănești. Nu ne vom opri asupra conținutului acestor legiuiri, care formează obiectul altor cercetări. Vom discuta doar consecințele răscoalei asupra vieții politice din țara noastră, asupra felului în care reprezentanții partidelor politice au înțeles să abordeze problema agrară.

---

[8] C. Xeni, *op. cit.*, p. 203.

Partidul Conservator unificat, în frunte cu P.P.Carp, s-a situat pe poziția menținerii integrității marii proprietăți moșierești. Șeful Partidului Conservator a respins propunerea guvernului liberal de a desemna trei membri conservatori ai parlamentului pentru a participa la discutarea proiectelor de lege în curs de elaborare, mulțumindu-se să anunțe elaborarea unui ,,complex'' de legi privind problema agrară.

Legiuirile conservatoare, publicate în preajma deschiderii parlamentului, cuprindeau, printre altele, Legea tocmelilor agricole, Legea privind crearea de fînețe artificiale, precum și un număr de alte trei legi care nu aveau o legătură directă cu problema agrară (Legea administrativă, a băuturilor spirtoase și a notariatului rural).

Suita de legi citate era însoțită de o expunere de motive colectivă, care conținea în esență punctul de vedere conservator asupra cauzelor ce contribuiau la înrăutățirea stării țărănimii : ,,Săteanul este într-o stare de inferioritate față cu proprietatea cea mare, față cu administrația și față cu sine însuși. A stabili o dreaptă cumpănă între ceea ce dă și ceea ce primește săteanul, a-l pune la adăpostul tuturor nedreptăților la care este expus din partea unei administrații arbitrare și adeseori necorecte, a ridica nivelul lui moral și cultural, iată ceea ce ne propunem, iată ce căutăm să realizăm prin seria de măsuri cuprinse în alăturatele proiecte de legi''[9]. Nici un cuvînt despre nedreapta repartiție a pămîntului, nici o propunere concretă în vederea îmbunătățirii stării de mizerie a țărănimii. Punctul de vedere adoptat în expunerea de motive citată concordă în întregime cu opinia unuia dintre fruntașii conservatori, I. Lahovari, fost ministru al agriculturii și domeniilor, care scria într-un articol publicat în oficiosul partidului, ,,Conservatorul'' : ,,Înainte de toate țin a declara sus și tare că tentativa de revoluție agrară la care asistăm n-a fost provocată prin starea de mizerie și împilare la care ar fi redus țăranul român... Una din dovezile cele mai strălucite că el [țăranul] nu se zbate în mizerie neagră se găsește în mișcarea populației rurale. O clasă surmenată, prea împovărată de impozite, insuficient hrănită, nu ar putea să sporească cu o repeziciune extraordinară, cum e cazul cu clasa noastră rurală''[10].

Discuțiile purtate în jurul legilor elaborate de guvernul liberal și supuse dezbaterilor corpurilor legiuitoare dovedeau că Partidul Conservator nu învățase nimic din marea frămîntare a țărănimii, că exponenții marii proprietăți nu erau dispuși să accepte știrbirea acesteia.

Pentru a contracara efectele pe care legea casei rurale le-ar fi avut în cazul cînd ar fi fost pusă în aplicare, P.P. Carp a prezentat la 30 noiembrie, în Cameră, proiectul pentru înființarea Băncii agricole care de fapt aparținea lui Take Ionescu[11]. Banca agricolă, cu un capital de 10 000 000 de lei — din care 4 000 000 aveau să fie suportate de stat, iar restul prin subscripție publică —, era menită să efectueze următoarele operații : cumpărarea de moșii prin bună învoială sau prin licitație, cu plata integrală sau prin credit, pe care urma să le vîndă țăranilor în loturi de 5-25 ha și acordarea de împrumuturi către sătenii care urmau să cumpere asemenea moșii.

---

[9] C. Gane, *op. cit.*, p. 457—458.
[10] ,,Conservatorul'' din 17/30 aprilie 1907.
[11] C. Gane, *op. cit.*, p. 362—363.

Aceste prevederi aveau menirea, pe de o parte, să sprijine dezvoltarea în continuare a categoriei de țărani înstăriți, creată îndeosebi prin legea vînzării bunurilor statului din 1889, și , pe de altă parte, să vină în ajutorul acelor moșieri care, din cauza împovărării cu datorii a proprietăților lor, erau puși în situația de a-și înstrăina pămînturile.

Nu vom insista asupra poziției adoptate de conservatori față de legiuirile propuse spre dezbatere de guvernanții liberali. Vom consemna doar că aceste discuții au demonstrat încă o dată că Partidul Conservator rămăsese pe aceleași poziții retrograde, reacționare față de problema agrară. Închistarea conducerii conservatoare pe poziții învechite va constitui principala cauză a alunecării partidului moșierimii pe drumul care-l va duce spre un iremediabil declin. Privită și sub acest aspect, dispariția Partidului Conservator după primul război mondial era nu numai explicabilă, ci chiar necesară.

Spre deosebire de conservatorii carpiști, gruparea condusă de Take Ionescu s-a situat pe poziții mai apropiate de realitățile existente. În proiectul Băncii agricole, elaborat de Take Ionescu în numele Partidului Conservator, acesta făcea următoarele aprecieri : „Trebuie să ne hotărîm repede la un nou 1864, cînd Vodă Cuza, ajutat de ilustrul Kogălniceanu, au făcut cu legea lor pe primii țărani proprietari din România"[12]. Ideea exproprierii propuse în acest proiect avea să revină în expunerile ulterioare ale lui Take Ionescu cu și mai mare claritate. „Eu, domnilor, am convingerea că singurul mijloc de a se așeza mai bine viața economică a țăranului este ca proporțiunea dintre proprietatea mică și proprietatea mare să se schimbe în folosul proprietății mici"[13]. Din păcate, asemenea idei au rămas încă multă vreme în arsenalul partidelor politice, fiind folosite în preajma sau în timpul campaniilor electorale.

Influența crescîndă a lui Take Ionescu în rîndurile conservatoare, ca și poziția adoptată de acesta cu prilejul discuțiilor purtate la 13 martie 1907 în parlament, accentuaseră hotărîrea lui P.P. Carp de a se debarasa de serviciile colaboratorului său. Pretextul a fost găsit în timpul absenței din țară a lui Take Ionescu, cînd carpiștii și cantacuziniștii au procedat la excluderea partizanilor takiști din comitetul electoral al capitalei. Înștiințat de această măsură, Take Ionescu s-a reîntors de urgență în țară la 19 ianuarie 1908 și a pus bazele unui nou partid, cunoscut sub numele de conservator-democrat. În manifestul lansat cu acest prilej, Take Ionescu expunea, astfel, ideile sale cu privire la rolul noului partid : „Am convingere, neclintită convingere, că România are nevoie de un Partid Conservator, democratic în compoziția sa, progresist în tendințele sale, dar reprezentînd cu fermitate ideile de conservațiune socială. Acest partid trebuie să fie puternic pentru a forma contraponderea față de stînga, care, în mod fatal și după mersul lucrurilor, va merge din ce în ce mai spre stînga"[14].

Desprinderea Partidului Conservator-Democrat, care creasе o puternică breșă în rîndurile conservatorismului român, popularitatea de care Take Ionescu începuse să se bucure, ca și numărul mare de aderenți, concretizat prin succesele electorale obținute în primii ani ai existenței nou-

[12] C. Xeni, *op. cit.*, p. 199.
[13] C. Gane, *op. cit.*, p. 366 ; vezi și C. Xeni, *op. cit.*, p. 205.
[14] C. Xeni, *op. cit.*, p. 213.

lui partid politic, a constituit pentru acel moment o puternică lovitură dată adversarilor lor politici. Atît în capitală, cît şi în provincie, unde Take Ionescu se deplasa aproape săptămînal, Partidul Conservator-Democrat cîştiga o tot mai mare popularitate. Cu prilejul unor alegeri parţiale senatoriale la Iaşi, candidatul takist a obţinut 166 de voturi, împotriva candidatului guvernamental şi a celui conservator[15] (pe lista acestuia din urmă candidase D.Greceanu, fost ministru al justiţiei). O situaţie asemănătoare se petrecuse la colegiul II Ilfov, unde Take Ionescu cîştigase adeziunea a numeroşi alegători.

În ceea ce priveşte viaţa politică a ţării, Partidul Conservator-Democrat anunţa o reformă electorală prin crearea unui colegiu unic, din contopirea celor trei existente. Militînd pentru o asemenea modificare a legii electorale existente, partidul condus de Take Ionescu considera că încă nu sosise momentul pentru introducerea votului universal, care „...ar însemna încredinţarea vieţii politice a României încă de acum colegiului al treilea", caracterizat drept „ignorant şi nepregătit politiceşte"[16]. Ideile lui Take Ionescu urmau să fie concretizate, conform opiniilor sale, în mod treptat, în aşa fel încît „... elementele necultivate politiceşte să nu înăbuşe pe celelalte"[17].

Reprezentant tipic al burgheziei româneşti dinaintea primului război mondial, Take Ionescu, prin calităţile sale personale, ar fi putut să imprime politicii româneşti o linie de orientare nouă. Dar în pofida succeselor electorale de moment, Take Ionescu nu a avut un program clar, care să grupeze în jurul său reprezentanţi de seamă ai burgheziei româneşti, care aparţineau în continuare Partidului Liberal. El a trebuit să se rezume la concursul acelor elemente nemulţumite care părăsiseră din motive personale partidul liberal[18] şi al unor reprezentanţi ai conservatorilor care-l sprijineau mai mult din considerente de oportunitate. Lipsa unor colaboratori politici de mare influenţă a alimentat inconsecvenţa şi lipsa de curaj amintite mai sus, care au constituit piedici importante pe drumul acestei noi orientări. Aceasta a dus la nesiguranţa care a însoţit aproape toate actele politice, chiar şi acelea de mare răsunet pe care Take Ionescu le-a iniţiat în primii ani de existenţă ai Partidului Conservator-Democrat. Astfel, chiar în cadrul discursului din decembrie 1908 pe care l-am citat mai sus, Take Ionescu a ţinut să reamintească apartenenţa conservatoare a ideilor sale, pentru a nu îndepărta pe colaboratorii săi : „Ideile conservatoare, ca să trăiască..., trebuiesc pregătite în limba pe care masele o pot înţelege numai cu condiţiunea ca propaganda să se facă fără periclitarea bazelor sociale, fără de care nu se poate pricepe un partid conservator"[19].

Existenţa unui al treilea partid de guvernămînt, alături de cele cu tradiţie cunoscută în viaţa politică a ţării, ca şi prezenţa tot mai activă în arena politică a socialiştilor, ar fi impus cu siguranţă adoptarea unor legi cu conţinut mai democratic, care ar fi dat un alt curs dezvoltării ţării. Enunţarea unor puncte de vedere noi a avut însă menirea să grăbească înscrierea în programul politic al celui mai puternic partid al burgheziei

[15] C. Gane, *op. cit.*, p. 374.
[16] C. Xeni, *op. cit.*, p. 237.
[17] *Ibidem.*
[18] Vezi în acest sens N. Iorga, *Supt trei regi*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1932, p. 42.
[19] *Discursul d-lui Take Ionescu rostit în Adunarea Deputaţilor în zilele de 9 şi 10 decembrie 1908, complinitor al programului Partidului Conservator-Democrat*, Bucureşti, 1908, p. 49.

din România, partidul liberal, a reformelor pe care evenimentele din preajma și din timpul primului război mondial le vor pune în aplicare.

Adversarilor de neîmpăcat ai lui Take Ionescu – în primul rînd conservatorii – aveau să li se adauge și șeful statului, regele Carol I. Adept al existenței doar a două partide de guvernămînt, sensibil egale ca influență politică, regele Carol I s-a opus, ori de cîte ori a avut prilejul, să i se încredințeze lui Take Ionescu formarea unui guvern. Într-o conversație avută cu D. Greceanu, fost ministru conservator, Carol I i-a spus categoric: „Dv., conservatorii, ați făcut o mare greșeală depărtîndu-vă de Take Ionescu. Liber, el poate fi un om periculos. Trebuia să-l înăbușiți cu sărutări"[20]. Atitudinea lui Carol I era determinată însă și de o altă cauză: încă din primii ani ai carierei sale politice, Take Ionescu acționase ca un partizan al luptei pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni. Sprijinirea memorandiștilor, subvențiile acordate școlilor și bisericilor române din Transilvania, în perioada cînd era ministru al instrucțiunii, prilejuiseră manifestarea unor asemenea convingeri. Între timp, apăruseră și alte elemente care-l făcuseră pe Carol I să n-aibă încredere în fruntașul conservator democrat; în urma unor călătorii făcute în Anglia și Franța în anii 1909-1911, Take Ionescu căpătase convingerea necesității orientării politicii externe a României spre aceste țări, care constituiau o garanție mai mare pentru desăvîrșirea unității naționale. Perspectiva unei asemenea orientări a României spre puterile Antantei îl făcuseră pe Carol I să urmărească mai atent evoluția politică a lui Take Ionescu[21].

Dacă succesele obținute de Take Ionescu nu afectau prea mult Partidul Conservator, al cărui conducător, P.P.Carp, desconsidera corpul electoral, în schimb Partidul Liberal, aflat la putere, vedea în aceasta o slăbire a vitalității sale, pe care o punea pe seama elementelor „bătrîne" din conducerea sa. De aceea, încet-încet, se trece la o împrospătare a cadrelor, mai întîi prin numirea lui Al. Djuvara la Ministerul Industriei și Comerțului și a lui N.N. Săveanu ca secretar-general la același minister. În rîndurile tineretului liberal se făcuse remarcat I.G.Duca, pe care de asemenea Ionel Brătianu îl pregătea pentru a fi lansat în viața politică.

Elementele liberale grupate în jurul lui Ionel I.C.Brătianu urmăreau însă înlocuirea lui D.A. Sturdza din fruntea guvernului, după ce în primele săptămîni ale anului 1909 locul său de la conducerea partidului fusese luat de cel mai mare din fiii lui I.C.Brătianu. La 5 martie 1909, în urma demisiei lui D.A.Sturdza, aflat într-un sanatoriu din Franța, regele însărcinează cu conducerea guvernului pe Ionel I.C. Brătianu, care fusese pregătit pentru șefie încă din ultimii ani ai secolului trecut, cînd își făcuse debutul în viața politică.

Noua conducere a Partidului Liberal își dădea seama că pentru a putea face față cu succes Partidului Conservator-Democrat, care cîștiga tot mai mulți aderenți, și mai ales pentru a împiedica răspîndirea ideilor socialiste era necesară adoptarea unor măsuri mai radicale care să vină într-un fel în întîmpinarea cerințelor tot mai frecvente ale maselor. Asemenea măsuri erau cu atît mai necesare, cu cît partidul simțea nevoia unui sprijin mai larg în rîndurile burgheziei mici și mijlocii și mai ales în rîndurile

---

[20] C. Xeni, *op. cit.*, p. 242. Vezi și R. Scisanu, *Take Ionescu, viața și opera sa*, București, 1930, p. 137.

[21] R. Scisanu, *op. cit.*, p. 139.

ţărănimii. Cum aceasta din urmă avea prea proaspătă amintirea cruntei represiuni din 1907, singurul mijloc pentru apropierea maselor rămînea o reformă agrară. Ideea unei asemenea reforme, ca şi a celei electorale, începea astfel să stăpînească din ce în ce mai mult noua conducere a Partidului Liberal. Pentru punerea în aplicare a acestor măsuri era nevoie însă de o perioadă de refacere a partidului, ieşit destul de slăbit după o guvernare de aproape trei ani, în care timp fusese nevoit să facă faţă nu numai atacurilor din afară, ci mai ales disensiunilor din interior, alimentate mai ales de alegătorii colegiului I, nemulţumiţi de legiuirile cu conţinut agrar elaborate după 1907.

Spre sfîrşitul anului 1910, Ionel Brătianu comunica majorităţilor parlamentare hotărîrea de retragere de la guvern şi proclama necesitatea unei intense pregătiri în vederea reorganizării partidului. Cu prilejul înmînării demisiei, şeful Partidului Liberal a recomandat drept succesor al său Partidul Conservator, apreciat, prin programul de guvernămînt publicat, drept un adversar mai puţin periculos decît celălalt mare partid politic condus de Take Ionescu.

Vestea investirii lui P.P.Carp cu formarea guvernului a provocat derută în rîndurile conservatorilor democraţi. Tratativele începute spre mijlocul lunii octombrie între conservatori şi conservatori-democraţi arătaseră că nu putea fi vorba de o apropiere între cele două partide, cu atît mai mult cu cît la ordinea de zi a discuţiilor stăteau principii împotriva cărora P. P. Carp luptase toată viaţa : revizuirea Constituţiei şi reforma electorală. Aceste tratative avuseseă loc la insistenţa regelui, adversar al existenţei în ţară a trei mari partide; pe de altă parte, regele urmărea împingerea lui Take Ionescu în tabăra sprijinitorilor politicii de orientare a României spre Puterile Centrale. Dar intransigenţa lui P.P.Carp, ca şi resentimentele acestuia faţă de Take Ionescu, au împiedicat apropierea celor doi lideri. Într-una din lucrările monografice consacrate lui Take Ionescu se spune că regele ar fi sugerat, totuşi, un guvern de colaborare între cele două partide conservatoare, însă s-a izbit de intransigenţa lui P.P. Carp[22].

Conducerea Partidului Liberal recomandase pe conservatori drept succesori la guvern din raţiuni de ordin politic. În cunoscuta sa lucrare *Crize de stat, 1901—1907—1913*, Vintilă Brătianu arată clar că, în timpul discutării reformelor cu conţinut agrar elaborate după 1907, Partidul Conservator-Democrat nu arătase ostilitate faţă de noile legiuiri, ba chiar le sprijinise. Dimpotrivă, spunea Vintilă Brătianu, nu ar fi fost exclus ca într-un eventual guvern de colaborare cu conservatorii, partizanii lui Take Ionescu să fi acordat unele concesii ramurii vechi conservatoare în această problemă[23].

Pentru a preîntîmpina reeditarea unui nou 1907, Partidul Liberal a înscris în manifestul-program din 1911 ideea reformei agrare şi a celei electorale[24]. În vederea evitării opoziţiei ferme a marilor moşieri, manifestul făcea însă următoarele precizări : ,,Astfel, preocupaţi de dezvoltarea firească

[22] Se spune că P. P. Carp, la insistenţa regelui, i-ar fi cerut chiar o întrevedere lui Take Ionescu. ,,Cu monoclul la ochi, cu sufletul rece ca o lamă de cuţit, el intră, se aşază pe scaun şi scandează apăsat următoarele cuvinte : «Am venit Take, trimis de rege. El vrea să mă înţeleg cu tine pentru guvernare. Tu ştii însă că noi doi nu sîntem făcuţi să ne înţelegem. Să vorbim dar de altceva mai interesant»'' (C. Xeni, *op. cit.*, p. 243).

[23] V. Brătianu, *Crize de stat, 1901—1907—1913*, Bucureşti, 1913.

[24] *Partidul Naţional-Liberal. Manifestul program al partidului*, Bucureşti, 1911.

și liniștită a statului, am căutat și vom căuta întotdeauna, prin soluțiunile noastre, să dezrădăcinăm ideea greșită și primejdioasă pe care unele legislații agrare și unele făgăduieli interesate au sădit în sufletul țărănimii, că statul poate și trebuie să fie distribuitorul direct și etern al pămîntului"[25].

Includerea în programul Partidului Liberal a reformei agrare era impusă de evoluția societății românești de la începutul secolului și mai ales de puternicile răscoale care ridicaseră la luptă în primăvara anului 1907 întreaga țărănime română. „... Pentru înlăturarea repețirei răului de care am suferit pînă la 1907, trebuie o acțiune hotărîtă pentru aplicarea reformelor, completarea operei sociale și economice începute, operă atît de necesară consolidării statului nostru — scria Vintilă Brătianu în lucrarea citată — . Nu trebuie să așteptăm ca o primejdie din afară, unită cu o frămîntare interioară, să prindă statul nostru într-o situație mai grea ca aceea din 1907"[26].

Principala învățătură pe care Partidul Liberal a tras-o după răscoala din 1907 a fost legată de necesitatea preîntîmpinării unei noi furtuni, împotriva căreia nu ar fi mai avut nici o eficacitate nici măcar tunurile sau puștile folosite în primăvara sîngeroasă a anului 1907. Cu atît mai mare era teama claselor dominante, cu cît acestea își dădeau tot mai mult seama că, pe măsura reintrării în arena politică a clasei muncitoare, lupta țărănimii devenea tot mai greu de frînat. „Uitarea învățămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revolta de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebuie să ținem seama și de masele muncitoare de la orașe, mai lesne de aprins și de dezvoltat..."[27].

În afara preocupării pentru eliminarea cauzelor determinante ale răscoalelor țărănești, Partidul Liberal, exponent al burgheziei, urmărea în egală măsură servirea unor interese ale clasei pe care o reprezenta. „... Pe lîngă faptul că țărănimea își va avea asigurat pe viitor peticul său de pămînt, va izvorî un belșug pentru toți comercianții și industriașii noștri de pretutindeni", scria același Vintilă Brătianu, într-o broșură menită să explice cauzele care determinaseră elaborarea proiectului de reformă agrară din 1914. „Aceste două clase (sic!) — arată mai departe V. Brătianu —, adică comercianții și industriașii, sînt cele dintîi care au cel mai mare interes să se realizeze reformele propuse de liberali"[28].

Perioada care a urmat marii răscoale țărănești din 1907 a cunoscut, așadar, o suită de schimbări în configurația vieții politice a țării.

Desprinderea grupării takiste, care reprezenta aripa burgheză a Partidului Conservator, a constituit una din principalele lovituri primite de formațiunea politică a moșierimii; prin alegerea lui P.P. Carp ca șef al conservatorilor se înlătura orice posibilitate de adaptare a acestui partid la necesitățile dezvoltării țării în această perioadă; situîndu-se împotriva oricăror încercări de înnoiri în sînul Partidului Conservator, P.P.Carp va grăbi și mai mult dezmembrarea acestuia, care, în anii imediat următori primului război mondial, se va autodesființa.

---

[25] Ibidem, p. 6—7.
[26] V. Brătianu, *Crize de stat, 1901—1907—1913.*
[27] Idem, *op. cit.*, p. 21.
[28] Idem, *Foloasele exproprierii*, București, 1914, p. 5.

Spre deosebire de conservatori, noua conducere a Partidului Liberal, în frunte cu I.I.C.Brătianu, a înţeles sensul cerinţelor arzătoare ale epocii şi a inclus în programul său una din principalele doleanţe ale ţărănimii : reforma agrară şi cea electorală. Prin înscrierea acestor obiective majore ale societăţii româneşti, Partidul Liberal a reuşit să-şi apropie masele ţărăneşti, pentru a le folosi în războiul a cărui iminenţă era de neînlăturat.

Schimbările intervenite în această perioadă în structura politică a ţării au fost atît de profunde încît se poate spune că încă de pe acum s-au conturat direcţiile de orientare ale vieţii politice din România postbelică.

FRĂMÎNTĂRI ÎN TRANSILVANIA ÎN PREAJMA RĂZBOIULUI ŢĂRĂNESC DIN 1514. RĂZVRĂTIREA LUI IOAN SECUIUL

DE

G. GÜNDISCH şi P. BINDER

Spiritul revoluţionar al luptătorilor de la Bobîlna a dus în anul 1437 la dezvoltarea unui program social-politic care, în avîntul său combativ, întrecea cerinţele obişnuite ale ţăranilor faţă de feudali, atacînd chiar temeliile orînduirii feudale existente[1]. Urmărindu-se evenimentele din deceniile imediat următoare s-ar putea crea impresia că acest spirit revoluţionar ar fi pierit complet, datorită măsurilor represive luate de stăpînii feudali împotriva ţăranilor implicaţi în răscoală. Din izvoarele cunoscute pînă astăzi în Transilvania au avut loc, în perioada de după 1438, răscoale mici, pe plan local[2], ca, în ajunul războiului ţărănesc din 1514, spiritul de luptă al poporului asuprit să atingă din nou un punct culminant. În ultimul deceniu al secolului al XV-lea şi la începutul secolului următor răscoalele populare ale ţăranilor iobagi, ale lucrătorilor de la mine şi ocne s-au ţinut lanţ[3]. Iar după ce Gheorghe Doja a înălţat stindardul revoluţionar şi a chemat ţărănimea la luptă împotriva vîrfurilor feudale exploatatoare s-a dovedit clar că în Transilvania acest spirit a trăit întotdeauna, aşteptînd doar chemarea deşteptătoare.

Răscoala lui Doja, considerată de Friedrich Engels ca un precursor al marelui război ţărănesc german din 1525, poate fi privită totodată şi ca o paralelă sud-est europeană a acestui mare eveniment istoric. Războiul ţărănesc german a fost precedat, între altele, de „mişcarea opincarilor" din teritoriile Rinului superior şi de conspiraţia „bietului Konrad" din Württemberg, care i-au pregătit terenul[4]. La fel şi în Ungaria şi Transilvania în ajunul răscoalei antifeudale de sub conducerea lui Gheorghe Doja

---

[1] Şt. Pascu, *Bobîlna*, Bucureşti, 1957, p. 208; L. Demény, *Az 1437—38-as bábolnai népi felkelés* (Răscoala populară de la Bobîlna 1437—38), Bucureşti, 1960, p. 256—258.

[2] Şt. Pascu, *Răscoale ţărăneşti în Transilvania*, Cluj, 1947, p. 11.

[3] *Istoria României*, vol. II, Bucureşti, Edit. Academiei, 1962, p. 559—560.

[4] F. Engels, *Războiul ţărănesc german*, în K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 7, Bucureşti, Edit. politică, 1960, p. 390—401.

„STUDII", tomul 20, nr. 2, p. 289—305, 1967.

au avut loc mişcări sociale mai pronunţate. Ca un fenomen asemănător celui din Germania pot fi considerate şi mişcările sociale din 1513 de pe teritoriul privilegiat al saşilor din sudul Transilvaniei, legate de numele lui Ioan Secuiul (Zekel, Székely).

Meritul de a fi introdus în istoriografie numele lui Ioan Secuiul îl putem atribui istoricului Márki Sándor, primul biograf de seamă al lui Gheorghe Doja[5]. În 1913, cînd studiul lui a apărut într-o prelucrare cu totul nouă — prima încercare datase din 1883 —, activitatea lui Ioan Secuiul ca mobilizator al maselor largi populare de pe teritoriul Universităţii săseşti din sudul Transilvaniei împotriva patricienilor exploatatori era deja cunoscută dintr-o seamă de documente publicate referitoare la anii 1513 şi 1514[6]. Figura lui Ioan Secuiul s-a conturat şi mai clar după ce istoricul Michael Auner, într-o recenzie făcută cărţii lui Márki, a stabilit identitatea lui Ioan Secuiul cu răzvrătitul din cronicile sighişorene locale, amintit în legătură cu evenimentele care au culminat în vara anului 1514 prin uciderea lui Anton Polner, judele regal al Sighişoarei[7]. În aceste cronici din secolul al XVII-lea[8], care reţin însă tradiţii locale mai vechi, numele răzvrătitului este redat în mod greşit ca István (Ştefan) Zekel[9]. Este, desigur, vorba de una şi aceeaşi persoană. În rîndurile de mai jos ne vom ocupa în mod mai amănunţit şi cu împrejurările în care a avut loc acest eveniment.

Istoriografia veche, care a neglijat în general relaţiile sociale în prezentarea trecutului, s-a mulţumit cu constatările lui Márki şi Auner. Abia cercetările mai noi ale lui Sabin Belu[10] şi îndeosebi ale lui Ştefan Pascu[11] au reluat firul şi au continuat analiza împrejurărilor referitoare la marea răscoală ţărănească din 1514 şi la antecedentele ei din Transilvania.

În lucrarea citată, Márki a exprimat părerea, mai precis presupunerea, că Ioan Secuiul ar putea fi fratele lui Gheorghe Doja[12], dovedind totodată că acesta din urmă a aparţinut ca *primipilus* nobilimii mici secuieşti, fiind originar din satul Dalnic din Trei Scaune. Este ştiut, şi Márki accentuează chiar, că în izvoarele contemporane, în documentele şi cronicile contemporane, conducătorul răscoalei ţărăneşti din 1514 apare exclusiv sub denumirea de „Secuiul" (Siculus, Zekel, Zeckl, Zeglius, Székely etc.). Această denumire nu trebuie înţeleasă decît în mod apelativ şi indică provenienţa lui din mediul secuiesc. În Transilvania, ca de altfel şi în

---

[5] S. Márki, *Dózsa György*, Budapesta, 1913, p. 34.

[6] K. Szabó, *Székely Oklevéltár* (Documente privitoare la istoria secuilor), vol. III, Cluj, 1890, p. 180 şi 185; vol. V, 1896, p. 43—47.

[7] *Korrespondenzblatt des Vereines für Siebenbürgische Landskunde*, Sibiu, vol. 37, 1914, p. 138—143.

[8] I. Crăciun şi A. Ilieş, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Sec. XV—XVIII, privind istoria României*, Bucureşti, 1963, p. 295.

[9] I. Kemény, Ioannis Goebel et Georgii Wachsmann, *Chronica civitatis Schaesburgensis 1514—1663*, în *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens*, vol. II, Cluj, 1840, p. 92; R. Schuller, *Das Patriziergeschlecht der Polner in Schässburg*, în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu, vol. 27, 1896, p. 386.

[10] S. Belu, *Despre participarea orăşenilor din Transilvania la răscoala populară din 1514*, în *Studii şi referate privind istoria României*, partea I, Bucureşti, 1954, p. 690—704.

[11] Şt. Pascu, *Contribuţii noi privitoare la răscoala ţăranilor din 1514 în Transilvania*, în „Studii", VIII, 1955, nr. 5—6, p. 91—112.

[12] S. Márki, *op. cit.*, p. 34.

celelalte țări românești, numele de familie (numele dublu) se statornicește abia în cursul secolului al XVI-lea, iar la unele categorii de populație chiar mai tîrziu[13]. Astfel, este explicabil de ce numele propriu al conducătorului răscoalei populare din 1514 apare pentru prima dată numai către sfîrșitul secolului al XVI-lea, și anume în analele săsești păstrate în *Breve chronicon Daciae*, pe pereții Bisericii Negre din Brașov, sub forma de „Doscha"[14]. Cronicarul brașovean anonim a redat numele probabil în forma transmisă de localnicii din părțile secuiești învecinate.

De asemenea cu o denumire apelativă avem de-a face și în cazul lui Ioan „Zekel" (Secuiul). Identificarea acestuia cu unul din frații lui Gheorghe Doja, care poartă numele Ioan, cum presupune Márki, necesită dovezi noi.

Unele documente rămase pînă astăzi necunoscute, precum și altele, care n-au fost valorificate integral în această direcție, ne oferă posibilitatea de a da cîteva precizări referitoare la mediul din care provine Ioan Secuiul și de a contribui la lămurirea unor împrejurări în care și-a desfășurat activitatea pe teritoriul privilegiat al „Universității săsești" în a doua jumătate a anului 1513 și în 1514. Primele știri documentare despre Ioan Secuiul datează din 16 iulie 1513[15]. Ele ne sînt transmise într-o scrisoare a voievodului ardelean Ioan Zápolya, adresată Consiliului comunal a Sibiului și celor șapte juzi ai sașilor. Scrisoarea a fost redactată în Cenadul bănățean, Zápolya aflîndu-se în drum spre Transilvania, și se prezintă ca un răspuns la o reclamație în scris a conducătorilor sași împotriva activității duse de Ioan Secuiul în mijlocul lor, reclamație care s-a păstrat numai în această formă indirectă. În reclamație, conducerea patriciană a Sibiului și a celor șapte juzi se plînge că Ioan Secuiul, în calitatea sa de jude regal al scaunului Rupea, ar ațîța populația (*comunitas*) scaunului împotriva autorităților (*seniores*), pentru care fapt se cere înlăturarea acestuia din postul său[16]. În răspunsul său, Zápolya asigură Consiliul comunal din Sibiu și pe cei șapte juzi că, dacă lucrurile s-au întîmplat într-adevăr așa cum au fost relatate, atunci faptele lui Ioan Secuiul vor avea pentru acesta urmări grave, dar oficialitățile scaunale să aștepte pînă la întoarcerea voievodului în Transilvania, care va avea loc în curînd. Atunci se va efectua o anchetă serioasă asupra acestei probleme. Deocamdată Ioan Secuiul ar fi primit de la Zápolya dispoziții severe să nu mai întreprindă nimic împotriva obștii lor[17], căci altfel nu va scăpa de pedeapsa meritată și își va pierde capul.

În încheierea scrisorii, Zápolya adresează Consiliului orășenesc din Sibiu mustrări grave pentru faptul că acesta, în legătură cu Ioan

---

[13] N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. XXIII–XXIV.

[14] „Cruciatorum factio in Hungaria subito ex orta, Georgio Doscha Ciculo duce, per Johannem Zapoliensem, waywodam Transilvaniae, penitus exstincta est", în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, Brașov, 1903, p. 5; I. Crăciun-A Ilieș, *op. cit.*, p. 218–220.

[15] Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 161, vezi anexa I.

[16] Ibidem: „... Scribitis nobis ex parte Johannis Zekel, ut nos a iudicatu ipsum de Kwhalom removerimus, et quod non permitteremus, ipsum Johannem ea facere, que facit, et presertim apud comunitatem contra seniores".

[17] Ibidem: „... Ut nil contra rem vestram publicam attemptare audeat", vezi textul integral în anexa nr. I.

Secuiul, precum şi în problema încartiruirilor de trupe efectuate pe teritoriul privilegiat, se adresase şi regelui. Zápolya s-ar fi aşteptat din partea Consiliului sibian să nu trateze aceste chestiuni decît cu dînsul, adică cu voievodul Transilvaniei.

Din conţinutul acestui document important trebuie reţinut înainte de toate faptul că Ioan Secuiul apare aici în mod expres ca jude regal al scaunului săsesc Rupea. Referitor la felul cum a ajuns la această demnitate, se poate afirma cu o oarecare probabilitate că a dobîndit funcţia prin numire oficială, căci din document nu rezultă că ar fi vorba de o uzurpare. Această constatare permite unele presupuneri mai apropiate de realitate privind mediul din care provine Ioan Secuiul.

În septembrie 1469, regele Matei Corvin a acordat celor şapte juzi şi celor două scaune ale teritoriului privilegiat al saşilor dreptul de liberă alegere a juzilor regali[18]. Într-o a doua diplomă, şi anume din 28 octombrie 1469, s-a precizat acest drept, stabilindu-se că un candidat la această funcţie trebuie să îndeplinească două condiţii : să provină din locul unde va fi ales şi să vorbească graiul localnicilor[19]. Aceste condiţii n-au rămas însă pe de-a-ntregul în vigoare. Încă în 1477, Matei Corvin revendica dreptul de confirmare pentru fiecare jude regal ales pe viaţă. Mai tîrziu şi-a asumat din nou dreptul să instituie el singur juzii în scaunele mai mici, care au ca reşedinţe tîrguri. Regele a practicat acest „drept" în repetate rînduri pentru scaunele Nocrich şi Cincul. În scaunul Rupea însă, care face parte din aceeaşi categorie de scaune rurale, succesorul lui Matei Corvin, Vladislav al II-lea Iagello, s-a izbit de o rezistenţă dură din partea obştii scaunale. În 1494, reprezentanţii scaunului Rupea s-au opus cu dîrzenie tuturor încercărilor de a fi instalat în funcţia de jude regal nobilul Matei de Dindeleag, numit de rege. Nici intervenţia voievodului transilvănean Ladislau de Losoncz, prin care acesta somase scaunul să primească în mijlocul lui pe judele regal nou numit şi să-i presteze serviciile prescrise n-a fost de nici un folos[20]. Pînă la urmă regele Vladislav al II-lea s-a văzut silit să renunţe, declarînd că funcţia de jude regal ar avea un caracter care nu-i permite să dispună de ea[21].

Atribuţia principală a juzilor regali era cea militară. Încă în 1500, voievodul Transilvaniei Petru de Szentgyörgy şi de Bozin a obligat cele şapte şi două scaune săseşti să atribuie funcţia de jude regal numai unor oameni care ştiu să mînuiască şi armele[22]. Însă obligaţia de a avea cunoştinţe militare pentru această funcţie este desigur cu mult mai veche. Din această cauză, juzii regali au fost aleşi de obicei din rîndurile nobilimii, în primul rînd dintre greavii saşi şi, în lipsa lor, dintre nobilii maghiari. Este, de altfel, un lucru cunoscut că în cursul secolelor al XV-lea şi al XVI-lea greavii saşi s-au contopit în mare parte cu nobilimea transilvăneană. Numai în oraşe juzii au fost aleşi şi din rîndurile patriciatului conducător,

---

[18] G. Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgisch-deutschen Nationsuniversität 1141—1876*, Sibiu, 1944, p. 199—201.

[19] „. . . Ut ipsi in electione iudicum regalium . . . iudicesque huius modi dum necesse fieret . .: de eorum medio et de ipsorum idiomate eligere possint". Arh. st. Sibiu, U. IV, nr. 1 488, citat după G. Müller, *op. cit.*, p. 369, n. 2 726.

[20] Arh. st. Sibiu, U. II, nr. 551 şi 552.

[21] Ibidem, U. II, nr. 560 şi 561 ; III, nr. 99.

[22] G. Müller, *op. cit.*, p. 201.

în primul rînd dintre negustori, apoi şi din rîndurile meseriaşilor înstăriţi. În 1499, 1506 şi 1509, reprezentanţa scaunului Rupea, în lipsă de greavi corespunzători pentru această demnitate, precum şi pentru a evita instalarea unui nobil maghiar în fruntea scaunului, a ales pe judele regal dintre patricienii sibieni. Deocamdată nu sînt cunoscute împrejurările în care Ioan Secuiul a ajuns să obţină demnitatea de jude regal al scaunului Rupea. Faptul însuşi permite însă concluzia că el a făcut parte din mica nobilime din părţile secuieşti învecinate cu scaunul Rupea. Dintr-un alt document, datat din 30 august 1513 şi rămas de asemenea necunoscut pînă acum, rezultă că Ioan Secuiul, înainte de a ajunge jude regal în tîrgul Rupea, se afla în slujba voievodului Ioan Zápolya. În documentul semnalat, Zápolya îl numeşte pe Ioan Secuiul în repetate rînduri servitorul lui (*servitorem nostrum*), ceea ce demonstrează că acesta a aparţinut ca *familiaris* de Curtea voievodului[23]. El a fost un om de încredere al lui Zápolya, care l-a recomandat probabil comunităţii scaunale din Rupea, precum şi regelui pentru funcţia dobîndită apoi.

De o însemnătate deosebită este şi informaţia documentului sus-citat din 16 iulie 1513, care arată că Ioan Secuiul, în calitatea sa de jude regal, a făcut cauză comună cu populaţia împotriva dregătorilor scaunali[24]. Scribul documentului se exprimă răspicat că Ioan Secuiul ar fi uneltit „*apud comunitatem contra seniores*". În acest sens, noţiunea de *comunitas* nu poate să cuprindă altceva, decît totalitatea oamenilor din scaun înzestraţi cu drepturi civile, adică obştea scaunului. Este adevărat că noţiunea *comunitas* are mai multe înţelesuri în documentele ardelene din jurul anului 1500. Astfel, în oraşe, unde evoluţia social-politică a avut ca urmare crearea instituţiei centumviratului, menită să contrabalanseze influenţa atotputernică a patriciatului care stăpînea consiliul orăşenesc, adică magistratul, noţiunea de *comunitas* se folosea şi pentru totalitatea membrilor centumviratului[25]. Dar în împrejurarea de mai sus nu poate fi vorba de centumviri, căci această instituţie nu exista decît la oraşe[26]. Cu expresia *seniores* sînt denumiţi cei care formau forul de conducere al scaunului. La Rupea, acest for se recruta, pînă în 1547, exclusiv dintre juraţii tîrgului, comunele aparţinînd scaunului nefiind reprezentate pînă atunci în acest corp legislativ[27].

Din analiza acestui important document rezultă că Ioan Secuiul s-a erijat, în calitatea sa de jude regal al scaunului Rupea, ca purtător de cuvînt al năzuinţelor maselor largi ale populaţiei, încercînd cu succes să strîngă poporul de rînd din tîrgul Rupea şi din satele acestui scaun într-un front comun, îndreptat împotriva păturii dominante din Rupea, care monopoliza conducerea scaunului şi abuza de puterile ei.

Se pune însă întrebarea: care au fost motivele de care s-a putut folosi Ioan Secuiul în străduinţele lui de a agita populaţia de rînd împotriva păturii conducătoare din scaun? Un răspuns la această întrebare poate fi

---

[23] Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1918, vezi anexa nr. II.

[24] Ibidem, vezi anexa nr. I.

[25] Despre structura administrativă a oraşelor transilvănene vezi *Istoria României*, vol. II, p. 566; S. Goldenberg, *Contribuţie la istoria Bistriţei şi a Văii Rodnei la începutul secolului al XVI-lea*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", series IV, 1960, fasc. 1, Historia, Cluj, p. 90.

[26] G. Müller, *op. cit.*, p. 75.

[27] *Ibidem*, p. 239.

găsit în urma studierii situaţiei economice de pe pămîntul privilegiat al saşilor la sfîrşitul secolului al XV-lea şi la începutul secolului următor.

În secolul al XV-lea, şi îndeosebi sub domnia lungă şi relativ statornică a regelui Matei Corvin, cu tendinţele lui spre centralizarea statului şi încurajarea activităţii comerciale a oraşelor, economia Transilvaniei a luat un avînt puternic[28]. Datorită comerţului exterior şi îndeosebi comerţului de tranzit, în centrele orăşeneşti se ridică cîte un mănunchi de familii mari negustoreşti, care formează patriciatul oraşului. Prin capitalul comercial acaparat, ei se infiltrează în breslele mai de seamă, imprimîndu-le de asemenea un caracter mai pronunţat comercial. Puterea politică trecea acum din mîna greavilor — conducătorii locali din secolele XIII — XIV — la aceşti reprezentanţi ai capitalului comercial, care o foloseau adeseori în interesul lor. În urma acestei schimbări, masele populare au ajuns într-o dependenţă crescîndă faţă de această pătură nouă a patriciatului, ceea ce duce la o înăsprire a raporturilor sociale de pe pămîntul crăiesc. Manifestarea luptei de clasă pe pămîntul privilegiat al Universităţii săseşti devine tot mai mult o luptă socială dusă între patriciat şi iobăgimea din satele aservite oraşelor şi o luptă între locuitorii satelor libere din scaunele săseşti şi magistratul oraşelor. În cadrul urban, lupta se dă între „opoziţia plebeiană" şi patricieni. Pentru a îngrădi lupta plebeilor — a orăşenilor mai săraci — împotriva patriciatului, s-a introdus în oraşele din „provincia" Sibiului, la Braşov şi la Bistriţa, instituţia amintită a centumviratului. În documentul emis cu acest prilej de regele Vladislav al II-lea Iagello se precizează scopul acestei noi instituţii în dezvoltarea „paşnică" şi „folositoare" a oraşului[29].

Datorită fărîmiţării feudale ce a urmat după moartea lui Matei Corvin, s-au adîncit contradicţiile de clasă. În timpul regimului nobiliar instituit de marii feudali, în lipsa unei stăpîniri centrale puternice, s-a intensificat exploatarea nemiloasă a maselor populare. Aceasta s-a resimţit şi pe pămîntul crăiesc, unde exista o viaţă economică mai dezvoltată. Pe lîngă impozitele obişnuite, locuitorii au fost impuşi la plata a fel de fel de taxe şi daruri extraordinare. În cursul domniei lui Vladislav al II-lea, situaţia financiară a ţării s-a agravat din ce în ce mai mult. Populaţia se opunea uneori în mod deschis strîngerii taxelor extraordinare. Alteori se folosea de metoda rezistenţei pasive. În 1497, scaune întregi refuzau să plătească taxele solicitate. Regele Vladislav al II-lea a fost nevoit să dea primarului din Sibiu puteri depline pentru a constrînge populaţia — chiar recurgîndu-se la arme — să plătească taxele impuse[30]. Pentru a se sustrage de la contribuţiile băneşti mereu crescînde, mulţi ţărani de pe pămîntul crăiesc şi-au părăsit vetrele şi s-au refugiat pe moşiile unor feudali, unde se aşteptau să aibă cel puţin în această privinţă o situaţie mai avantajoasă. Această tendinţă a luat în jurul anului 1500 proporţii atît de înspăimîntătoare, încît consiliul orăşenesc din Sibiu a fost nevoit să se adreseze în această chestiune Curţii regale, cerînd să se interzică cu desăvîrşire orice fugă de pe pămîntul crăiesc[31].

---

[28] *Istoria României*, vol. II, p. 485 şi 572.

[29] Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 579. La Cluj instituţia centumviratului este atestată deja din anul 1458 vezi G. Müller, *op. cit.*, p. 76.

[30] Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 608.

[31] *Ibidem*, U, II, nr. 6[illegible].

Unii negustori din orașul Sibiu au căutat să se sustragă de la plata taxelor bănești prin stabilirea lor vremelnică în Țara Românească, rămînînd mai departe cetățeni ai Sibiului, dar scăpînd astfel un timp oarecare de plata taxelor extraordinare. Voievodul Transilvaniei a intervenit la un moment dat pe lîngă Consiliul orășenesc din Sibiu, cerînd ca acei cetățeni ai orașului care se află în Țara Românească să fie rechemați, întrucît procedeul lor a fost în dauna tuturor[32]. Unele scaune ale „provinciei" Sibiu, adică cele șapte scaune, au rămas ani de-a rîndul în urmă cu plățile lor față de tezaurariatul regal. Dintr-o însemnare a Consiliului orășenesc din Sibiu, în care se totalizează plățile provinciei, rezultă că scaunul Sighișoarei a efectuat în fiecare an numai plăți parțiale și avea datorii însemnate față de obștea provinciei[33].

În situația financiară gravă în care se afla Curtea lui Vladislav al II-lea Iagello, regele făcea deseori împrumuturi la unii bancheri italieni stabiliți la Curtea din Buda. La începutul secolului al XVI-lea, bancherul Raggione Bontempis din Florența a primit dreptul de a încasa impozitele din unele orașe de pe teritoriul Universității săsești în schimbul sumelor împrumutate[34]. Mecanismul de încasare a dărilor se complica și prin faptul că regele a indicat bancherului italian unii mijlocitori, de obicei din rîndul patricienilor sași, cărora le-a încredințat strîngerea banilor de la populație[35].

Datorită înrăutățirii situației contribuabililor, în 1498 unii dintre membrii Consiliului orășenesc al Sighișoarei au fost atacați de mulțimea revoltată, iar casele lor au fost prădate. Motivul acestei răzvrătiri nu este cunoscut pînă acum. Cele șapte scaune nu îndrăzneau însă a lua măsuri energice împotriva poporului. Pentru a nu-i ațîța pe cei săraci (*pauperes*), Consiliul orășenesc din Sibiu izbuti să obțină asentimentul Curții regale din Buda pentru o reglementare locală a problemei[36].

În urma încasării unor subsidii regale, a izbucnit în 1511 la Sighișoara o nouă răzvrătire, îndreptată iarăși împotriva Consiliului orășenesc, și în special împotriva judelui regal Anton Polner, fiul lui Mihail Polner. Meșteșugarii și plebeii sighișoreni au sesizat just relațiile financiare dintre Anton Polner și Curtea regală, amenințîndu-l pe jude. Anton Polner, speriat, anunță cele întîmplate la Curte, care la rîndul ei, poruncește Universității săsești din Sibiu să oblige pe sighișoreni la plată și să pedepsească pe acei care s-au revoltat împotriva lui Anton Polner și a altor demnitari[37]. Precum am văzut mai sus, regele Vladislav al II-lea a ordonat totodată Universității săsești să întreprindă o anchetă severă și să ia măsuri drastice împotriva celor implicați și mai ales împotriva fruntașilor

---

[32] Ibidem, *Collectio posterior*, nr. 171.

[33] Ibidem, U, III, nr. 119.

[34] Brașovenii plătesc în anul 1512 censul numit „darea sf. Martin" bancherului florentin : „... Super litteras Rasonis mercatoris Florentini, cui praescripti pro illo censu beati Martini in flor 650' . Cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 197.

[35] Tot în 1512, brașovenii plătesc censul sf. Martin bancherului Bontempis, prin mijlocirea lui Clement de Agnita : „Mer hat dy stat an sant Mertes czynss des Rason dyener durch Herr Clemen czu Agnethenn beczalt flor 50". Cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. I, p. 195.

[36] Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1 194.

[37] „... Cives et inhabitatores civitatis nostrae Segeswariensis ... contra fidelem nostrum Anthonium Polnar et certos alios potiores ...". Document emis de Vladislav al II-lea Iagello la Wrotzlaw, 2 februarie 1511, adresat celor șapte plus două scaune, Bistriței și Brașovului. Cf R. Schuller, *op. cit.*, anexa IX.

răzvrătirii[38]. În ciuda încercării de răsvrătire a sighișorenilor de la începutul anului 1511, Anton Polner continuă încasarea dărilor. Regele Vladislav al II-lea, la 4 decembrie 1511, ordonă celor două scaune (Mediaș și Seica) să achite dările pe anul 1512 în mîna patricienilor Anton Polner și Paul Remser, care încasau probabil aceste sume cu scopul de a le plăti bancherului Bontempis[39].

Revenind în urma acestei expuneri la întîmplările din Rupea din 1513, se învederează că exploatarea poporului prin impozite și taxe excesive și continue i-a oferit lui Ioan Secuiul platforma potrivită ca să se ridice ca reprezentant al doleanțelor poporului de rînd împotriva conducerii abuzive. Obligațiile cele mai de seamă ale juraților scaunali erau încasarea și predarea impozitelor și taxelor extraordinare[40]. În această privință, activitatea lor era desigur cunoscută de populația contribuabilă. Cu cîțiva ani înainte, judele, vilicul și jurații scaunali fuseseră siliți de către opinia publică să protesteze la forul lor superior — Consiliul orășenesc din Sibiu, delegat cu conducerea celor șapte scaune — împotriva pretențiilor exorbitante în bani și împotriva taxelor și dărilor regale, cerînd suspendarea plăților pe un timp mai îndelungat. Totodată, ei au protestat împotriva deselor încartiruiri[41]. În 1513, jurații nu s-au împotrivit la plata taxelor suplimentare instituite de cei șapte juzi. De aceea acțiunea lui Ioan Secuiul a găsit un teren bine pregătit, astfel încît populația nemulțumită cu conducerea scaunală i s-a alăturat în cea mai mare parte. În curînd, activitatea lui Ioan Secuiul ca reprezentant al doleanțelor poporului de rînd a prins rădăcini și în scaunele săsești învecinate. Documentul regal din 18 august 1513 specifică în mod vădit faptul că Ioan Secuiul a reușit să grupeze în mai multe scaune majoritatea poporului din jurul lui pentru țelurile urmărite de el[42]. Mișcarea era îndreptată în primul rînd împotriva potentaților scaunali. Juzii regali ai acestor scaune au fost siliți să demisioneze, iar posturile lor au fost ocupate de către oameni de încredere ai lui Ioan Secuiul. Aceste întîmplări au alarmat Consiliul orășenesc din Sibiu, care, neavînd mijloace proprii de a remedia situația, s-a adresat regelui Vladislav al II-lea; solicitînd ajutorul lui Vladislav a încercat să redobîndească încrederea răzvrătiților printr-un apel adresat populației din orașul și „provincia" Sibiu, prin care o soma să nu dea ascultare cuvintelor seducătoare ale lui Ioan Secuiul și să se lepede de el[43]. Totodată, a pus în vedere că va trimite un comisar instituit cu drepturi depline pentru reinstalarea juzilor destituiți din funcție, precum și pentru pedepsirea celor vinovați de tulburările comise. Poporului i s-a poruncit să alunge din mijlocul lui pe Ioan Secuiul, considerat răufăcător, și să-l urmărească, dînd vechii conduceri ascultare întrutotul.

Avînd în vedere că regele abia pe la 18 august și-a manifestat părerea asupra evenimentelor arătate mai sus, credem justificată datarea lor

---

[38] Arh. st. Sibiu, U, II, nr. 145 și 146.
[39] R. Schuller, *op. cit.*, p. 379.
[40] G. Müller, *op. cit.*, p. 240.
[41] Arh. st. Sibiu, U, III, nr. 120.
[42] K. Szabó, *op. cit.*, vol. III, p. 181/1.
[43] „...Mandamus, quatenus acceptis presentibus prefato Johanni Zekel adherere veleius consilia sequi non audeatis, sed eum tamquam hominem sceleratissimum et libertatis vestre turbatorem fugere; pellere et prosequi debeatis" *Ibidem*, p. 180.

în jurul lunii iulie 1513. Ceva mai tîrziu, la 30 august, a luat atitudine faţă de cele întîmplate şi voievodul Ioan Zápolya[44]. Dacă am confrunta cele două documente, adică scrisoarea regelui din 18 august şi cea a voievodului transilvănean din 30 august despre întîmplările în legătură cu Ioan Secuiul se poate constata un lucru foarte interesant şi grăitor. În cele două scrisori se observă o diferenţă bătătoare la ochi în tratarea problemei lui Ioan Secuiul. Regele se arată foarte revoltat de acţiunea lui Ioan Secuiul întreprinsă pe teritoriul celor şapte scaune[45]. Cu cuvinte severe dezaprobă activitatea răzvrătitoare a acestuia, temîndu-se de o instigare generală a maselor largi împotriva autorităţilor din cuprinsul Universităţii săseşti şi a patriciatului întreg din care fac parte. Din acest considerent, regele a meditat chiar la delegarea unui comisar regal înzestrat cu depline puteri, pentru a termina o dată pentru totdeauna cu răzvrătirea populaţiei din aceste părţi din sudul Transilvaniei. Zápolya, la rîndul lui, evită orice cuvînt de osîndire la adresa lui Ioan Secuiul. Dimpotrivă, în două locuri ale scrisorii sale îl desemnează chiar în mod surprinzător pe Secuiul ca pe „servitorul lui". Mai mult, el dă frîu liber supărării sale pentru faptul că sibienii au adus problema lui Ioan Secuiul direct în faţa regelui Vladislav al II-lea. Din felul cum a reacţionat Zápolya s-ar putea trage eventual şi concluzia că Consiliul orăşenesc din Sibiu a arătat regelui o oarecare suspiciune cu privire la atitudinea lui Zápolya în legătură cu Ioan Secuiul[46]. S-a căutat probabil să se conteste şi competenţa judiciară a lui Zápolya în cazul de faţă, arătîndu-se legăturile lui personale cu Ioan Secuiul. Pentru a pune capăt tuturor suspiciunilor, Zápolya, la rîndul lui, a invitat în mod categoric Consiliul oraşului Sibiu să prezinte după patru săptămîni în faţa instanţei voievodale delegaţi, împreună cu toate persoanele care vor arăta plîngerile lor îndreptate împotriva lui Ioan Secuiul. Acolo Zápolya va delibera cu cîţiva oameni autoritari (*potiores*) asupra acestei materii[47]. Se pare deci că această chestiune a mai fost o dată tratată.

Din păcate nu ştim dacă sibienii s-au supus arbitrajului voievodal şi nu ştim nici la ce rezultat s-a ajuns. Cert este însă că deliberarea chestiunii n-a influenţat cu nimic atitudinea lui Ioan Secuiul. El a continuat şi mai departe cu multă dîrzenie şi cu deplin curaj acţiunea sa de răzvrătire pe teritoriul celor şapte scaune. Dintr-o scrisoare a regelui din ziua de 2 octombrie 1513, adresată Consiliului orăşenesc din Sibiu, aflăm că Ioan Secuiul a destituit în continuare juzii regali din funcţiile lor, schimbîndu-i cu oamenii lui[48]. Poporul a fost organizat de Ioan Secuiul în facţiuni politice îndreptate împotriva oligarhiei patriciatului, cauzînd astfel păturii conducătoare multe neplăceri şi greutăţi. Datorită acestei

---

[44] Anexa nr. II.

[45] K. Szabó, *op. cit.*, vol. III, p. 180, doc. 535 din 18 august 1513 : „Accepimus plurimum displicenter, qualiter perfidissimus ille Johannes Zekel, qui iam certam partem Saxonum nostrorum in certibus sediis saxonicalibus variis mendacibus suis seducendo contra postiores saxones insurgere fecisset".

[46] Vezi anexa nr. II. „Nolentes igitur ipsas querelas, que in eo maxime, ubi illis nos implicassetis, nobis minus iuste fore videntur".

[47] Ibidem, „Quem lis in eisdem a nobis et nonnullis harum parcium transilvanarum pocioribus ea sola occasione term'num ad prescriptum nos constituentibus debita revisione recepturi".

[48] K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, Cluj, 1896, p. 43/45.

activităţi, regele s-a hotărît să trimită în cele şapte scaune, în calitate de comisar regal extraordinar, pe Ioan Bornemisza, castelanul Budei.

În document regele pomeneşte şi de unele represalii ale lui Pavel Tomori, castelanul cetăţii Făgăraşului, şi ale vicecastelanilor săi, care au fost îndreptate într-un trecut apropiat împotriva scaunului Rupea şi tîrgului Agnita, iar apoi împotriva unui sat din imediata apropiere a Sibiului[49]. Aceste acte samavolnice trebuie considerate ca excese ale unor autorităţi subalterne, doritoare să-şi manifeste puterea dobîndită, şi n-au nimic comun cu mişcarea populară pornită de Ioan Secuiul în scaunele săseşti din Transilvania. De altfel, regele Vladislav al II-lea promitea că va termina cu toate aceste tulburări, solicitînd în schimb în mod stringent plata subsidiului impus, care se va percepe de către trimisul său extraordinar fie şi cu forţa[50].

În realitate, Bornemisza n-a pornit imediat la drum, cum s-ar putea presupune din conţinutul documentului. Astfel, răzvrătirea pusă la cale de Ioan Secuiul încă din lunile iunie şi iulie în scaunul Rupea, de unde în curînd s-a extins şi asupra scaunelor învecinate, a putut să cuprindă şi oraşul Sibiu. Din păcate nu cunoaştem evenimentele care au avut loc la Sibiu în octombrie 1513 decît prin prisma cîtorva documente regale. La 28 octombrie au sosit la Curtea din Buda primele ştiri alarmante despre extinderea mişcării lui Ioan Secuiul şi în rîndurile populaţiei sibiene. Dînd ascultare cererilor desperate ale patriciatului orăşenesc, regele se hotărîse acum în mod definitiv să trimită acolo în grabă delegaţii săi, instituiţi cu puteri depline pentru a stinge focul răzvrătirii, restabilindu-se ordinea anterioară[51]. Pe la 30 octombrie au sosit date mai sigure, dezvăluind toată amploarea pe care o luase răzvrătirea. În această zi, precum şi în ziua de 1 noiembrie, s-au luat apoi o seamă de hotărîri pentru a se înăbuşi răzvrătirea şi pentru a se pedepsi vinovaţii, precum şi întreaga populaţie a oraşului care s-a alăturat răzvrătirii[52]. Analele săseşti, alcătuite sub supravegherea oficialităţilor, evită în mod scrupulos orice menţiune în legătură cu aceste întîmplări. Abia dintr-o analiză succintă a documentelor menţionate mai sus ne putem da seama de proporţiile însemnate ale răzvrătirii.

Argumentul principal folosit de Ioan Secuiul în agitaţia lui în rîndurile populaţiei sibiene a fost subsidiul extraordinar de 25 000 fl. impus Universităţii săseşti de puterea regală şi dispoziţia patriciatului orăşenesc de a accepta această pretenţie exorbitantă a Curţii. Natural că de acest punct uşor s-a putut agăţa agitaţia dibace a lui Ioan Secuiul, căreia în curînd i-a dat curs aproape întreaga populaţie de rînd, plebeii şi meseriaşii din Sibiu. Patriciatul oraşului a pierdut repede controlul asupra cetăţenilor care au stăpînit străzile. Sub presiunea poporului, centumviratul a constrîns consiliul orăşenesc la hotărîrea categorică de a refuza plata

---

[49] V. Fraknói, *Tomori Pál élete*, în „Századok", 15, 1881, p. 297, cu redarea unei părţi din documentul din 2 octombrie 1513.

[50] K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, p. 43—45.

[51] *Ibidem*, p. 45—46 : „. . . Elegimus et in medium vestri deputavimus homines nostros speciales cum plena potestate nostra, qui propediem ad vos proficiscentur. et. .. ea omnia facient, accepta a nobis auctoritate quamcumque, ad extinguendum ignem predictarum discordiarum et sedicionum".

[52] *Ibidem*, p. 46—47 ; *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde* 27, 1896, p. 406—407 şi Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 170 şi 171.

subsidiului, ceea ce mai tîrziu a provocat mînia deosebit de violentă a regelui.

În oraş furia poporului s-a îndreptat îndeosebi împotriva judelui regal al Sibiului, Ioan Lulay[53]. Acesta se număra printre cei mai de seamă patricieni ai oraşului. Ca negustor şi cămătar, Lulay a strîns o avere considerabilă. El a fost numit de rege comite al camerei de la Sibiu pentru preschimbarea aurului. Ameninţat de poporul înarmat, Lulay a fost gonit din oraş, pe care l-a părăsit printr-una din cele patru porţi, care, contrar tuturor prescripţiilor de siguranţă în vigoare, a rămas apoi deschisă timp mai îndelungat.

Drept pedeapsă pentru împotrivirea faţă de impozitul suplimentar, Vladislav al II-lea a ridicat plafonul dării solicitate din partea Universităţii săseşti de la 25 000 fl. la 40 000 fl.[54], iar sibienilor le-a fost impusă o pedeapsă separată de 6 000 fl., pentru că faptele comise în legătură cu Lulay le considera ca opera întregului oraş. Se stabilise totodată ca această dare să nu fie percepută după situaţia materială a fiecăruia, ci să fie plătită în măsură egală de fiecare gospodărie şi cît mai urgent, o formulă la care, evident, regele a recurs în deplină înţelegere cu patriciatul sibian[55]. În aceeaşi zi de 1 noiembrie, din care datează decretul menţionat referitor la pedeapsa bănească impusă sibienilor din cauza răzvrătirii puse la cale de Ioan Secuiul, regele înştiinţase Universitatea săsească de delegarea în mijlocul ei a voievodului ardelean Ioan Zápolya şi a castelanului din Buda Ioan Bornemisza, cu misiunea de a stinge focul revoltei aprinse pe tot cuprinsul Universităţii[56]. Concomitent, regele a dat ordin ca reprezentanţii Universităţii săseşti să se înfăţişeze, la chemare, în faţa acestor delegaţi la locul şi data fixată, fără arme şi în absolută supunere[57]. Din faptul că acum pe lîngă Bornemisza, a fost numit ca împuternicit regal şi voievodul Ioan Zápolya rezultă că regele abia la 1 noiembrie şi-a dat pe deplin seama de pericolul ce-l prezenta această mişcare populară pentru orînduirea feudală din Transilvania. O grijă permanentă a regelui era însă asigurarea subsidiilor din partea Universităţii săseşti, dispunînd din nou ca să fie plătită vicetezaurarului său Paul de Varda[58].

Nu dispunem de nici o ştire precisă asupra evoluţiei ulterioare a răzvrătirii sibiene. Faptul însă că la data de 24 noiembrie Consiliul orăşenesc din Sighişoara anunţă că a primit de curînd scrisori din partea Consiliului orăşenesc din Sibiu că au trimis pe judele regal substituit, Gheorghe Zoech, la Sibiu şi că solicită ajutorul judelui regal sibian Ioan Lulay, trebuie luat ca o realitate şi nu poate fi desconsiderat cu ironie, cum procedează R. Schuller[59]. Sîntem de părere că la această dată patricia-

---

[53] Despre Lulay, vezi G. Gündisch, *Die Grabsteine in der Ferula der evangelischen Stadtpfarrkirche in Hermannstadt*, în „Mittelungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum", 12, 1947, p. 20—21, şi S. Goldenberg, *Hallerii. Un capitol din istoria comerţului şi a capitalului comercial din Transilvania în sec. XVI*, în „Studii", XI, 1958, nr. 5, p. 91.

[54] K. Szabó, *op. cit.*, vol. V, p. 46—47.

[55] „. . . Vos cum sola comunitate vestra sex milia florenorum non pro habitu sive quantitate pecuniarum neque secundum estimacionem bonorum sed per singulas domus equaliter quam citissime exsolvere . . . debeatis" „Arch. des. Ver. für siebenbürgische Landeskunde", 27, 1896, p. 407.

[56] Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 170 ; vezi şi anexa nr. IV.

[57] Ibidem : „. . . In loco et termino per eosdem/sc. Zápolya şi Bornemisza/vobis perfigendo non tumultuarie sed quiete absque ullis armis convenire . . .".

[58] Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 171 ; vezi şi anexa nr. III.

[59] R. Schuller, *op. cit.*, p. 384.

t ul din Sibiu a fost deja din nou stăpîn pe situație și că nici acum poporul răzvrătit n-a putut să-și mențină un timp mai îndelungat superioritatea dobîndită, așa cum de altfel s-a întîmplat și la răscoalele sibiene din 1556 și 1645[60]. Cert este că centrul răzvrătirii s-a deplasat atunci la Sighișoara. Aici, forurile conducătoare au fost foarte curînd imobilizate și n-au mai fost în stare să mențină ordinea. Legătura cu lumea din afara orașului a devenit problematică, iar poporul agitat a refuzat *dure cervicis* să plătească impozitul tradițional Sf. Martin[61]. Primarul n-a putut da curs invitației la o ședință judiciară a Universității săsești, avînd în vedere tulburările ivite. Pentru a aplana disensiunile dintre populație și conducerea orașului, se intervenise ca să fie trimis la Sighișoara judele regal al Sibiului Ioan Lulay, împreună cu alți juzi regali din cuprinsul celor șapte scaune. Consiliul orășenesc din Sighișoara solicita destul de desperat acest sprijin, fără care n-ar reuși să potolească împotrivirea concetățenilor. În ceea ce privește intervenția trimișilor regali la Sighișoara, consiliul era de părere că aceasta n-ar putea decît să aducă un prejudiciu grav prestigiului Universității săsești.

Și despre evoluția ulterioară a acestei faze din mișcarea populară a anului 1513 din sudul Transilvaniei izvoarele cunoscute pînă azi nu conțin nici un indiciu. Se știe însă că în prima jumătate a anului 1514 conducerea orașului se afla din nou în mîna patriciatului, împotriva căruia pe la sfîrșitul lui iunie 1514 poporul s-a ridicat din nou.

La 30 noiembrie 1513, trimisul extraordinar al regelui Vladislav al II-lea, castelanul Budei Ioan Bornemisza, sosit probabil abia pe atunci în Transilvania, se afla la Cluj, însoțit fiind de comandantul de trupe Ladislau Schertinger și de cei doi vicevoievozi ardeleni Leonard Barlabássy și Nicolae Turóczi[62]. Din Cluj aceștia au adresat Universității săsești o scrisoare, convocînd capii ei pentru ziua de 11 decembrie „propter loci comoditatem" la Sibiu, la o întîlnire unde vor fi discutate toate problemele ivite în legătură cu tulburările care s-au întîmplat. Cei invitați au fost totodată somați ca la această adunare, unde li se va vesti voința regelui, să se prezinte neînarmați și fără a face scandal, nu așa cum s-ar fi întîmplat la unele adunări scaunale din trecutul apropiat.

Faptul că trimisul regal a fixat orașul Sibiu ca loc pentru clarificarea problemelor care frămîntau pe atunci scaunele săsești confirmă afirmația noastră de mai sus că la Sibiu patriciatul a redobîndit într-un timp foarte scurt autoritatea în oraș, pierdută vremelnic în cursul lunii octombrie.

După părerea lui Márki, reprimarea mișcării revoluționare din sudul Transilvaniei pe la sfîrșitul anului 1513 a fost rezultatul unei lupte dintre răzvrătiți și nobilimea ardeleană, care ar fi intervenit pentru restabilirea ordinii[63]. Márki se bazează în argumentația lui pe un singur izvor documentar și anume pe o copie de mînă a contelui Iosif Kemény, aflată în colecțiile acestuia păstrate azi în arhiva istorică a Academiei Republicii Socialiste

[60] G. Gündisch, *Der Hermannstädter Aufstand des Jahres 1556*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, I, 1959, p. 98; idem, *Soziale Konflikte in Hermannstadt um die Mitte des XVII. Jahrhunderts*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, III, 1960, p. 74.

[61] *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 405–406.

[62] Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 173. Documentul a fost tipărit parțial în: *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 4, 1859, p. 281, nota 73.

[63] S. Márki, *op. cit.*, p. [illegible]

România, filiala Cluj[64]. Este vorba de un pretins document al lui Vladislav al II-lea din 21 decembrie 1513 ("Datum... 1514, Calendas Ianuarii!"), prin care regele acordă nobilimii ardelene unele drepturi excepţionale. Kemény afirmă că el ar fi copiat documentul după o transcriere făcută de profesorul Koppi Károly din Pesta (1744-1801) „ex vetusti exemplari", acesta fiind foarte defectuos. Pentru a sublinia acest fapt, Kemény notează la marginea copiei: „Sed juvat tamen depravatam habere, quam penitus carere". Astfel de marginale sînt caracteristice pentru acest conte, cunoscut ca „un falsificator zelos de documente"[65], ceea ce a trezit bănuiala noastră privitoare la autenticitatea documentului în cauză. Ne-am străduit deci a da de urma acestui document în manuscrisele lui Koppi aflate la Budapesta, dar fără rezultat. Critica internă a dat de asemenea loc la suspiciuni în privinţa autenticităţii documentului. Se semnalează aici o victorie dobîndită de nobili asupra şasilor, care la instigaţiile duşmanilor regelui s-ar fi ridicat în totalitatea lor împotriva puterii regale. În ciuda victoriei dobîndite, se vorbeşte de nobili căzuţi în captivitatea saşilor! Nu se pomeneşte nimic despre participarea lui Ioan Bornemisza şi a căpitanului său Schertinger la luptă, cu toate că se ştie că aceştia au fost la Cluj la 30 noiembrie, de unde s-au adresat Universităţii săseşti pentru domolirea răzvrătirii. Pe cînd în toate documentele emise după 16 iulie 1513 regele a scos mereu în relief caracterul social al răzvrătirii conduse de Ioan Secuiul, aici nu se pomeneşte de acest fapt. Documentul folosit de Márki este deci evident o plăsmuire a lui Kemény, astfel încît el nu poate fi considerat ca un un izvor istoric autentic.

În luna decembrie 1513, patriciatul celor şapte şi două scaune săseşti a reuşit din nou să-şi impună voinţa. La 18 decembrie regele se adresa deja celor şapte şi două scaune, îndrumîndu-le să gireze un împrumut de 4 000 fl. făcut de rege la bancherul Antonio Mercator din Veneţia[66]. Iar la 24 decembrie 1513, Vladislav al II-lea ruga Universitatea săsească să plătească căpitanului de oaste Gaspar de Som solda datorată[67]. Şi de data aceasta mişcarea plebeiană n-a putut să păstreze poziţia dobîndită. Patriciatul orăşenesc i-a smuls din nou roadele tuturor străduinţelor.

De la sfîrşitul anului 1513 se pierde timp de peste şase luni orice urmă a lui Ioan Secuiul. Probabil că în acest interval el se va fi retras din cuprinsul celor şapte scaune, aşteptînd undeva în pribegie, poate chiar în Secuime, desfăşurarea evenimentelor, pentru ca la un moment mai favorabil să iasă din nou pe primul plan. De fapt, în iunie 1514 îl aflăm pe Ioan Secuiul din nou la Sighişoara. Apariţia lui în acest loc, unde nemulţumirea poporului faţă de judele regal Antoniu Polner — care în 1514 şi-a asumat şi demnitatea de primar al oraşului — era cunoscută, desigur este în legătură strînsă cu izbucnirea răscoalei ţărăneşti de sub conducerea lui Gheorghe Doja, care a stîrnit un val de răzvrătiri, ca cea a iobagilor români şi saşi din Cenadul ardelean[68], revolta lui Albert la Bistriţa, răscoala lui Ioan Nagy la Dej şi altele[69].

[64] *Appendix diplomatarii Transilvaniae*, D 8, nr. 178. Mulţumim tovarăşului I. Dan din Cluj pentru ajutorul primit prin copierea documentului în cauză.

[65] Fr. Pall, *Despre două documente false*, în *Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének 80 évfordulojára*, Bucureşti, 1957, p. 509, notă 5.

[66] Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 489 şi nr. 175.

[67] Ibidem, nr. 175.

[68] B. Iványi, *Oklevelek az 1514 évi pórlázadás történetéhez* (Documente privitoare la răscoala ţărănească din 1514), în „Történelmi Tár", V, 1904. Budapesta, p. 231—232.

[69] *Istoria României*, vol. II, p. 603; S. Márki, *op. cit.*, p. 444.

Despre desfăşurarea răzvrătirii lui Ioan Secuiul la Sighişoara, la sfîrşitul lui iunie şi începutul lunii iulie 1514 avem numai o menţiune documentară din 1520 [70] şi unele ştiri destul de fragmentare din însemnări cronicăreşti datînd din secolul al XVII-lea [71]. *Cronica civitatis Schässburgensis ab anno 1514 usque 1663*, care în părţile ei mai vechi se bazează pe însemnări contemporane, iar mai tîrziu se prezintă ca un extras din cronica notarului G. Kraus, reţine despre evenimentele anului 1514 numai uciderea primarului Antoniu Polner, comisă de către „Székelly István". În cronica scurtă alcătuită cu ocazia refacerii Turnului cu ceas din Sighişoara şi depozitată în globul turnului, autorul ei, notarul sighişorean G. Kraus, a însemnat în legătură cu această răzvrătire următoarele ştiri : „În anul 1514, Antoniu Polner, primar al acestui oraş, a fost ucis de plebea comună, care s-a alăturat lui Székelly István. Sîngele lui se poate vedea şi astăzi la casa Orend din piaţă"[72]. Din aceste însemnări rezultă că, pe la jumătatea secolului al XVII-lea, amintirea acestor întîmplări era încă puternică. S-a schimbat însă în mod eronat în ambele tradiţii prenumele lui Ioan Secuiul. Cu unele abateri relatează evenimentul şi vechea matricolă a şcolii din Sighişoara, alcătuită în 1666 [73], arătînd că judele regal şi primar al oraşului, Antoniu Polner, ar fi fost ucis de un mercenar în slujba oraşului într-un coteţ al casei sale, unde căuta să se ascundă de furia poporului[74].

Ioan Secuiul trebuie să fi reuşit deci foarte repede să atragă masele de partea lui, plebea fiind desigur agitată de diferite zvonuri în legătură cu răscoala lui Doja. Furia s-a îndreptat îndeosebi împotriva lui Polner, exponentul capitalului comercial în oraş, cu legături întinse la Curtea regală din Buda şi la bancherii străini, cărora finanţele ţării le erau în mare parte aservite. Poporul trecuse la asaltarea casei lui Polner, care a fost devastată. El însuşi împreună cu soţia lui au fost ucişi [75]. Important este că documentul din 1520, care ne relatează faptele de mai sus, îl pomeneşte pe Ioan Secuiul ca pe un căpitan al unor cete de cruciaţi (*cruciatos seu rusticos*).

Datarea destul de precisă a acestor întîmplări nu constituie nici o dificultate. La 24 iunie, Antoniu Polner eliberează unui aurar din Sighişoara un certificat de bună purtare [76]. Ulterior nu mai este menţionat în vreun document. Iar la 15 iulie voievodul ardelean Ioan Zápolya dobîndeşte lîngă Timişoara victoria decisivă asupra armatei cruciaţilor, ceea ce înseamnă şi declinul avîntului revoluţionar din Transilvania. Se pare însă că Ioan Secuiul a părăsit oraşul Sighişoara mai înainte pentru a răscula şi alte regiuni ale

---

[70] *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 400.

[71] Cronica este publicată de I. Kemény, *Deutsche Fundgruben aus Siebenbürgen*, Cluj, 1840, p. 85—140, despre uciderea lui Polner, p. 92. Problema autorilor cronicii este arbitrară, vezi K. Fabritius, *Die Schässburger Chronisten des XVII Jahrhunderts*, în G. Kraus, *Siebenbürgische Chronik*, vol. I, Viena, 1862, p. LX, şi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, p. 295. Noi presupunem ca autor al cronicii chiar pe G. Kraus.

[72] *Arch. des Ver. für Siebenbürgische Landeskunde*, 27, 1896, p. 386. Cronica este inedită. Despre diferitele manuscrise în care s-a păstrat vezi I. Crăciun şi A. Ilieş, *op. cit.*, p. 299—300.

[73] G. D. Teutsch, *Geschichte des Schässburger Gymnasiums*, în „Programm des Schässburger Gymnasiums", 1851/52, p. 2.

[74] Fr. Müller, *Die Schässburger Bergkirche*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1, 1853, p. 321, nota 40.

[75] „. . . Nobili Antonio Polner, magistro civium civitatis . . . Segesvar . . . una cum uxore sua per quendam sceleratum Joannem Székelly capitaneum ipsorum rusticoum in ipsis partis tumultuantium miserabiliter trucidatis", în *Archiv . . .*, vol. 27, 1896, p. 400.

[76] *Ibidem*, p. 385.

Transilvaniei. Căci la 10 iulie Ioan Zápolya se adresa încă din Deva Consiliului orășenesc din Brașov, somîndu-l să prindă pe „răufăcătorul" Ioan Secuiul îndată ce va apărea în preajma orașului. Este ultima mențiune documentară despre Ioan Secuiul.

ANEXE

I

16 iulie 1513, Cenadul bănățean. Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, scrie sibienilor și celor șapte scaune săsești despre uneltirile întreprinse de Ioan Secuiul în scaunul Rupea și îi admonestează că au intervenit și pe lîngă rege.

Prudentes ac circumspecti nobis dilecti amici. Literas vestras accepimus et easdem intelleximus in quibus scribitis nobis ex parte Johannis Zekel in eo, ut nos a iudicatu ipsum [77] de Kwhalom removerimus et quod non permitteremus ipsum Johannem ea facere, que facit et presertim aput comunitatem contra seniores. Certi sitis, quod cum scitu et voluntate nostra nil egit, et si quid tale egit, quod facere non debuisset profacto nobis displicet, neque id ipsi simpliciter pertransire volumus. Tamen usque nostrum illac ad illas partes Transsilvanas ingressum velitis habere pacienciam, quod de negocio officii [78] iudicatus et preterea quitos quid melius et comodius tam pro rebus serenissimi maiestatis regie, domini nostri graciosissimi, ac honore nostro et vestro privato publico bono melius faciendum videbitur hoc facere volumus. Nihilomiins scripsmus ipsi Johanni Zekel et firmiter mandavimus, ut nil contra rem vestram publicam attemptare audeat. Nam si quid tale egerit, pro quo capite plecti deberet profecto condignam penam non evadet, quia nos preter maiestatem regiam contra quospiam in rebus vestris libenter vos[79] defendere volumus. Ceterum admodum gravi animo audivimus, quod vos maiestati regie contra nos conquesti estis de negotio ipsius Johannis Zekel et item, quod exercitus noster inter Saxones manerit. Hoc nos a maiestate regia non intelleximus sed a quibusdam amicis nostris. Expectassemus a vobis, quod imprimis nobis de hac re scripsissetis et nos certificassetis. Et si nos pro pace et bono vestro aliquid facere neglexissemus, ita tandem ad aures regie maiestati rem ipsam deducere potuissetis. Commisimus enim capitaneo gentium nostrarum, ut nullum dampnum ipsis Saxonibus inferret. Si autem quid tale fecisset, usque ad obulum rectificare fecissemus. Quia si contra alios vos defendere volumus, longe magis contra nostros vos protegere volumus. Ex Chanadino, sabato post Margarethe 1.5.1.3.

Johannes comes et waiuoda
Transsilvanus et cetera.

Pe verso adresă: Prudentibus et circumspectis magistris civium iudicibusque et iuratis ceterisque senioribus Cibiniensium et septem sedium saxonicalium, amicis nobis sincere dilectis.

Original în Arh. st. Sibiu. *Collectio posterior.* nr. 161. Hîrtie. pecete ovală. 2×2.6 cm. din ceară roșie, aplicată pe verso.

---

[77] Scris peste rînd.
[78] În original *offici.*
[79] Scris peste rînd.

II

30 august 1513, Deva. Ioan Zápolya, voievodul Transilvaniei, ordonă Consiliului orăşenesc din Sibiu să înainteze plîngerile lor împotriva lui Ioan Secuiul într-un răstimp de patru săptămîni.

Iohannes de Zapolya, comes perpetuus terre Scepusiensis, wayuoda Transsilvanus et Siculorum comes et cetera. Prudentibus et circumspectis magistro civium iudicibusque et iuratis consulibus et senioribus civitatis Cibiniensis salutem cum favore. Recolimus vos contra et adversus Johannem Zekel, servitorem nostrum, nobis plurimas porrexisse querelas racione quarumlibet vobis scripserimus, ut infra nostrum ad hoc regnum ingressum in eisdem querelis quieti esse deberetis. Quas tum hoc regnum ingrederemur revidere et revideri facere vellemus. Verum vos eo minime contenti easdem querelas ad aures regie maiestatis, domini nostri graciosissimi, deferre et nos quoque ad easdem implicare vobisque superinde alium indicere contra nostram iurisdictionem petere curastis. Et quia nos ad scripta regie maiestatis, domini nostri graciosissimi, racione earundem querelarum ad nos data audivimus vobis et unicuique querulanti ex parte eiusdem servitoris nostri iudicium et omnem iustitiam administrari. Nolentes igitur ipsas querelas, que in eo maxime ubi illis nos implicassetis nobis minus iuste fore videntur, simpliciter pertransire ea potissimum racione, quia nos per scripta vestra monuistis, tempus esse, quod illis factis et querelis provisionem faceremus, vos requirimus et non minus regia in persona firmiter committimus, quatenus acceptis presentibus in termino quatuor integrarum hebdomadarum a die datarum presencium computandarum, unacum illis si qui vobis in porrectione earundem querelarum forent consodales. Quem lis in eisdem a nobis et nonnullis harum parcium Transsilvanarum pocioribus ea sola occasione terminum ad prescriptum [80] apud nos constituentibus debitam revisionem recepturi, coram nobis constituti debeatis et teneamini. Secus non facturi presentibus perlecti exhibenti restitutis. Datum in opido Dewa, feria tercia proxima post festum decollacionis beati Johannis baptiste, anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Copie, secolul al XVII-lea, Arh. st. Sibiu, *Collectio posterior*, nr. 1 918

III

1 noiembrie 1513, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei ordonă Universităţii săseşti să achite subsidiul solicitat vicetezaurarului său Paul de Varda, cu care are de tratat toate problemele în legătură cu aceasta.

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie et cetera.

Din partea cancelariei: Commissio propria domini regis.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Volumus et fidelitati vestre harum serie firmissime mandamus, quatenus acceptis presentibus pecunias presenti subsidii, quod a vobis exigi misimus ad manus fidelis nostri egregii Pauli de Warda, vicethezaurarii nostri ac suppremi thezaurarii nostri in absencia eiusdem cum plena auctoritate locumtenentis, aut quemcumque ipse per litteras suas ad id deputaverit et nullus alterius in omnem eventum omni difficultate postposita dare et consignare et quitquid ipse vel in exolucione et administracione eiusdem subsidii faciendum commiserit facere et in omnibus hoc subsidium concernentibus iuxta infor-

[80] Urmează şters: *ad.*

macionem eiusdem procedere debeatis. Et contra voluntatem atque deputacionem ipsius nichil omnino facere audeatis. Et in quantum gravissimam indignacionem nostram et dampnum vestrum evitare cupitis. Secus in premissis facere non presumatis. Presentes superinde pro vestra expedicione reservetis. Datum Bude, in festo omnium sanctorum anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Pe verso adresă : Prudentibus et circumspectis magistris civium, iudicibus et iuratis ceterisque civibus et senioribus ac universis septem et duarum sedium saxonicalium Saxonibus necon civitatum Bistriciensis, Brassoviensis et terre Barcza fidelibus nobis dilectis.

Original în Arh. st. Sibiu, U. IV, nr. 171, Hîrtie, pecete rotundă din ceară roșie, a fost aplicată pe verso.

IV

1 noiembrie 1513, Buda. Regele Vladislav al II-lea al Ungariei comunică Universității săsești că trimite pentru suprimarea răzvrătirii ivite pe voievodul Transilvaniei Ioan Zápolya și pe castelanul Budei, Ioan Bornemisza.

Wladislaus dei gracia rex Hungarie et Bohemie et cetera.

Din partea cancelariei :
Commissio propria domini regie.

Prudentes et circumspecti fideles nobis dilecti. Deputaverimus in medium vostri fideles nostros spectabilem et magnificos Johannem de Zapolya, comitem perpetuum Scepusiensis wayuodam nostrum Transsilvanesem comitemque Siculorum nostrorum, ac alterum Iohannem Bornemyza, castellanum castri nostri Budensis, ad extinguendum illam sedicionem que inter vos inter vos suscitate existunt /sic ! /. Quam ob rem volumus et fidelitati vestre harum serie firmissime mandamus, quatenus dum et quando per prefatos wayuodam nostrum et Johannem Bornemyza requisiti fueritis in loco et termino per eosdem vobis perfigendo non tumultuarie sed quiete absque ullis armis convenire et ea, que ipsi vobis nomine nostro dicturi sunt, credere et modis omnibus exequi debeatis. Quoniam quicumque vestrum aliud facere attemtaverit, graviter et absque ulla misericordia puniri faciemus. Secus igitur facere nulla racione presumatis. Datum Bude in festo omnium sanctorum anno domini millesimo quingentesimo tredecimo.

Pe verso adresă : Prudentibus et circumspectis magistris civium, iudicibus, iuratis ceterisque senioribus ac aliis universis septem et duarum sedium saxonicalium Saxonibu necnon civitatum Brassoviensis et terre Barcza fidelibus nobis delectis

Redactare simultană, nesigilată, Arh. st. Sibiu, U, IV, nr. 170, hîrtie.
Regest: Urkund-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive II, 1491 1516. în „Programm d's evang. Gymnasiums A.B. Bistritz", 1893/94, p. 36, nr. 570.

DOCUMENTE INEDITE DIN SECOLELE XVI–XVII

DE

MATEI CAZACU

Cele şase documente prezentate în acest volum se referă la trecutul satului Vîrleţi din fostul judeţ Ialomiţa din perioada 10 octombrie 1564 — 22 iunie 1698.

Primele trei sînt traduceri româneşti făcute de „Floru ierei" după originalele slave emise de cancelaria domnească în timpul lui Petru cel Tînăr şi Alexandru Mircea voievod. Următoarele sînt originale româneşti: două zapise şi o carte de hotărnicie dată de Constantin Brîncoveanu.

Este posibil ca satul Vîrleţi din fosta plasă a Ialomiţei, atestat în actele pe care le publicăm acum, să fie identic cu satul cu acelaşi nume identificat cu o aşezare din raionul Urziceni [1].

Documentele din 10 octombrie 1564, 22 februarie 1566 şi 28 iulie 1568 sînt confirmări de proprietate acordate de domnie moşnenilor din Vîrleţi în urma unor judecăţi. În cuprinsul lor este menţionată o carte privind existenţa satului încă de pe timpul lui Dan-voievod—probabil Dan al II-lea —, dar care în divan este socotită „mincinoasă", ca şi alta datînd din vremea lui „Radu voievod Călugărul".

Următoarele două documente se referă la vînzarea unor proprietăţi din Vîrleţi, cel din 30 mai 1658 fiind dat de preotul Necula Rusul, a cărui soţie Gherghina era „roabă în Ţara Tătărească".

Ultimul act priveşte hotărnicirea unor părţi de moşie din acelaşi sat, aparţinînd lui Barbu Brătăşanu, soţiei lui Voica şi fiilor lor.

1. — *1564 ⟨7073⟩ octombrie 10, Bucureşti* —

Petru cel Tînăr voievod întăreşte lui Vladul Mîndrul şi cetaşilor lui satul Vîrleţii.

2. — *1566 ⟨7074⟩ februarie 22, Bucureşti* —

Petru cel Tînăr voievod întăreşte lui Vladul şi fraţilor săi şi altora ocina la Vîrleţii Vladului.

---

[1] Vezi *Documente privind istoria României. B. Ţara Românească, veac XIII–XVI Indicele numelor de locuri*, Bucureşti, 1956, p. 157.

3. — *1568 <7076> iulie 28* —

Alexandru Mircea voievod întăreşte lui Vladul Mîndrul şi cetaşilor lui satul Vîrleţii.

4. — *1657 <7165> iulie 23* —

Vlada, fiica lui Stanciul, vinde sorii ei, Gherghina, 13 stînjeni de ocină la Vîrleţi.

5. *1658 <7166> mai 30* —

Popa Necula Rusul vinde lui Baicul iuzbaşa din Stoieneşti 40 stînjeni de ocină la Vîrleţi

6. — *1698 <7206> iunie 22* —

Constantin Brîncoveanu voievod porunceşte hotarnicilor, luaţi de Barbu Brătăşanu vătaf şi de Voica, să aleagă ocină la Vîrleţi.

1

1564 (7073) octombrie 10, Bucureşti. —

+ Cu mila lui Dumnezeu, Io Pătru voevod şi domn a toată Ţara Românească, feciorul marelui şi preabunului Mircii vodă. Dat-am domniia mea această poruncă a domnici mele Vladului Mîndrul şi frăţine-său Bădicăi şi Chiciului şi cu feciorii lor, Radul şi Bădica şi Nan şi Savul şi Stanciul şi Căzan şi Radului şi cu ceata lui, şi Vladului cu fraţii lui Dragomir, şi Radul şi Borcea cu frate-său Vladul şi cu soru-sa Neaga şi Cîrstii cu fraţii lui şi cu feciorii lui şi lui Crăciun cu feciorii lui şi cu feciorii lor, cîţi Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moşie satul Vîrleţii tot din cîmp şi din branişte şi din apa Ialomiţii şi du preste tot hotarul, pentru că iaste a lor bătrînă şi dreaptă moşie şi de baştină. După aceia, au avut Vladul Mîndrul cu fraţii lui şi cu feciorii lui şi cu toată ceata lor pîră înaintea domniei mele cu Vladu Calapod şi cu Boboc din Steanca şi cu Frăţilă din oraş de la Floci şi cu Bobolca logofăt şi cu toată ceata lor, ce să numeşte Arămeştii de la Pisculeşti, şi cu Pătru cu fraţii lui din Lumineni. Şi aşa pîra Vlad Calapod şi cu Boboc şi cu Frăţilă şi cu Bobolca logofăt şi cu toată ceata Arămeştilor cum sînt Vîrleţii ai lor moşie de baştină, încă din zilele răpoosatului Dan voevod. Întru aceia domniia mea am căutat şi am judecat după dreptate cu toţi cinstiţii boiarii domnici mele şi am citit şi cartea lui Dan voevod şi cartea răpoosatului Radului voevod Călugărul, şi am aflat şi am adeverit domniia mea cum au purtat Vlad Calapod şi Frăţilă şi Boboc şi cu ceata lor 12 boiari încă din zilele răpoosatului Radului voevod Călugărul, ca să jure împreună cu dînşii cum iaste satul Vîrleţii al lor moşie de baştină, dar ei nici cum n-au putut atuncea să aducă pre acei boiari ce s-au zis mai sus; ci iarăşi pîra aceşti mai suszişi oameni Arămeştii cu ceata lor de pîra pe mai suszişii megiiaşi din Vîrleţi ca să ia satul Vîrleţii de la dînşii. Iar domniia mea aşa i-am judecat, şi am căutat rîndul lor după dreptate, şi aşa am dat domniia mea Vladului Călăpod

cu ceata lui, şi tuturor Arămeştilor ca să ducă pre acei mai sus zişi boiari ce i-au avut din zilele Radului voevod Călugărul să jure aşa cum iaste moşiia a lor de baştină, iar Vlad Călăpod şi Boboc şi Frăţilă şi cu toată ceata lor, ei nici cum n-au putut să aducă pre acei 12 boiari de mai nainte vreme ca să jure înaintea domniei mele. Şi aşa au rămas de lege dinnaintea domnii mele Vlad Călăpod, şi cu Boboc din Steanca şi cu Frăţilă de la Floci şi cu Bobolea şi cu toţi Arămeştii de la Pisculeşti. Drept aceia domniia mea încă le-am spart cartea lui Dan voevod şi cartea Radului voevod Călugărul, pentru că era acele doao cărţi mincinoase.

Pentru aceia am dat şi domniia mea Vladului Mîndrul cu fraţii lui şi cu feciorii lui, şi Vladului cu fraţii lui, şi Borcii cu fraţii lui, şi cu ceata lui, ca să le fie mai suszisul sat Vîrleţii moşie ohabnică lor şi feciorilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor lor, şi de nimenea să nu să clătească, după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii punem domniia mea pe jupan Nedelco vel dvornic i jupan Ivan vel logofăt i Stan spatar i Iane vistier i Bărcan comis i Pană stolnic i Manea paharnic i jupan Ghiorma vel postelnic. Ispravnec Ivan vel logofăt.

Şi am scris eu, Baciul, feciorul popei Stan de la Lipăreşti, cel mic între logofeţi, în oraşul Bucureştii, în luna octomvrie 10 dni, leat 7073 <1564>.

Acest izvod s-au tîlmăcit de pre cartea cea sîrbească la şcoala domnească cea slovenească la sfeti Gheorghie vechi.

+ Floru ierei dascăl slovenesc izpisah.

2

1566 (7074) februarie 22, Bucureşti. —

+ Cu mila lui Dumnezeu, Io Pătru voevod şi domn a toată Ţara Românească, feciorul marelui şi preabunului Mircii voevod. Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele Vladului şi frăţine-său Borcii, şi soru-sii Neagăi şi Vladului cu fraţii lui, şi lui Dragomir cu frate-său Vulpe şi Ducăi cu frate-său Dragotă şi Braia, şi cu feciorii lor, cîţi Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moşie la Vîrleţii Vladului, a lui parte de moşie toată, din apa Ialomiţii pînă în drumul Horjei, cu toate hotarăle, însă Vladul şi Borcea, şi Neaga ei să ţie jumătate dintru acea moşie, iar Vladul cu fraţii lui, şi Dragomir cu frate-său Vulpe şi Duca cu fraţii lui, Dragotă şi Braia, ei să ţie ceailaltă jumătate dintru acea moşie, pentru că iaste a lor bătrînă şi dreaptă moşie de baştină. Iar după aceia au avut pîră înaintea domniei mele cu Draghia, şi cu Şărb, şi cu Coia, şi cu Radul, şi aşa pîra Draghia şi Şărb şi Coia, şi Radul cum că au moşie la Vîrleţi dintru acea moşie împreună cu Vladul şi cu fraţii lui, şi cu cetaşii lor de sînt fraţi pre acea moşie ce s-au zis mai sus din Vîrleţi. Iar domniia mea am căutat şi am judecat după dreptate şi după lege împreună cu toţi cinstiţii boiarii domniei mele, şi am dat domniia mea lui Şărb, şi Draghiei, şi Coii, şi Radului lege 12 boiari, iar ei nici cum n-au putut să ia lege, ei au rămas de lege dinnaintea domniei mele. Pentru aceia am dat şi domniia mea Vladului, şi frăţine-său Borcii şi soru-sii Neagăi şi Vladului, cu fraţii lui, şi lui Dragomir cu frate-său Vulpe, şi Ducăi cu fraţii lui Dragotă şi Braia, ca să le fie moşie ohabnică lor, şi feciorilor lor, nepoţilor, şi strănepoţilor lor, şi de nimenea să nu să clătească după zisa domniei mele.

Iată şi mărturii am pus domnia mea pe jupan Nedelco vel dvornic i jupan Ivan vel logofăt i Iane vistier i Stan spatar i Bărcan comis i Pană stolnic i Manea paharnic i jupan Ghiorma vel postelnic. Ispravnec Nedelco vel dvornic.

Şi am scris eu Patriarh logofătul în oraşul Bucureştii în luna fevruarie 22 dni, leat 7074 <1566>.

Acest izvod s-au tîlmăcit pre limba românească de pre cartea cea sîrbească asemenea, la şcoala domnească cea slovenească la sfeti Gheorghie cel vechiu.

+ Floru ierei dascal slovenesc izpisah.

3

1568 (7076) iulie 28. —

+ Cu mila lui Dumnezeu, Io Alexandru voevod şi domn a toată Ţara Românească, feciorul marelui şi preabunului Mircii voevod, nepotul Mihnei voevod, Dat-am domniia mea această poruncă a domniei mele Vladului Mîndrul şi frăţine-său Bădicăi şi Chi[r]ciului şi cu feciorii lui Radul şi Bădica şi Nan şi Sarul şi Stanciul şi Cazan şi Radul şi cu cetaşii lor, şi Vladului cu fraţii lui Dragomir şi Radul şi Borcea cu frate-său Vladul şi cu soru-sa Neaga şi Cîrstii cu fraţii lui şi cu feciorii lor şi lui Crăciun cu feciorii lui şi cu toţi feciorii lor, cîţi Dumnezeu le va da, ca să le fie lor moşie satul Vîrleţii tot, din cîmp şi din branişte şi din apa Ialomiţii şi du preste tot hotarul, pentru că iaste a lor bătrînă şi dreaptă moşie de baştină. Iar după aceia Vladul Mîndrul cu fraţii lui, şi cu feciorii lui şi cu toţi cetaşii lui ci au avut pîră înaintea domnici mele cu Vladul Calapod şi cu Boboc din Steanca şi cu Frăţilă din oraş de la Floci şi cu Bobolea logofăt şi cu toţi cetaşii lor ce să chiamă Arămeştii din Pisculeşti şi cu Pătru cu fraţii lui din Lumineni. Şi aşa pîra Vladul Calapod şi cu Boboc şi cu Frăţilă şi cu Bobolea grămătic şi cu toată ceata Arămeştilor înaintea domnici mele cum că sînt Vîrleţii ai lor, moşie de baştină, încă din zilile răpoosatului Dan voevod. Întru aceia domniia mea am căutat şi am judecat după dreptate şi după lege înpreună cu toţi cinstiţii boiarii domniei mele şi am citit domniia mea şi cărţile ale acelor domni bătrîni, cartea lui Dan voevod şi cartea răpoosatului Radului voevod Călugărul şi cartea lui Pătru voevod de rămas. Şi au rămas şi dinnaintea domniei mele cum au rămas şi dinnaintea acelor mai sus scrişi domni bătrîni, cum mai mult amestec să nu aibă în veci cu această mai suszisă moşie.

Pentru aceasta am dat şi domniia mea acestor mai sus numiţi oameni Vladului Mîndrul şi frăţine-său Bădicăi şi Chiciului şi cu feciorii lor Radul şi Bădica şi Nan şi Sarul şi Stanciul şi Cazan şi Radul şi cu cetaşii lor şi Vladului cu fraţii lui Dragomir şi Radul şi Borcii cu frate-său Vladul şi cu soru-sa Neaga şi Cîrstii cu fraţii lui şi lui Crăciun cu feciorii lui, ca să le fie lor moşie ohabnică şi feciorilor lor, nepoţilor şi strănepoţilor lor şi de nimenea să nu să clătească, după zisa domnii mele.

Iată şi mărturii am pus domnia mea pe jupan Dobromir vel ban de la Craiova i jupan Dragomir vel dvornic i jupan Radul vel logofăt i Dediul vistier i Stan spatar i Vladul comis i Ivaşco stolnic i Gonţca paharnic i Stoica vel postelnic. Şi ispravnec jupan Radul vel logofăt.

Şi am scris eu, Borcea logofăt, în luna lui iulie 28 dni, leat 7076 <1568>.

Acest izvod s-au tîlmăcit pre limba românească de pre cartea cea sîrbească asemenea, la şcoala domnească cea slovenească la sfeti Gheorghie cel vechiu.

+ Floru ierei dascăl slovenesc izpisah.

4

1657 (7165) iulie 23

Adecă eu Vlada, fata uncheşului Stanciului ot Vîrliţ, femeia lui Gostav, scris-am zapisul meu ca să fie de mare credinţă la mîna sorii mele Gherghinii pre<o>tesei popii Nicoli cum să să ştie că e-m vîndut parte me de moşei totă cîte să va alege stînjăni 13 însă moşie de la Vîrleţ. Şi o-m vîndut eu de a me bună voia să fie moşie stătătoare lor şi feciorilor lor şi nepoţiilor şi strenepoţiilor. Şi cînd o-m vîndut fost-au oameni buni ot Momene popa Burce i Belciul spătărelul i Draagătă i Vitan stegarului za roşii şi Doiroşiul ot Vîrleţ, sinŭ David, ot Călăpodzi Radul, ot Uleşti Stan feciorul lui Şerbu mazilul şi Ivan ot Momeni, i Drăghici spătărelul. Şi am dat pentr-ace moşie ughi 5. Iar cene va întorce dintru feciori mie să fie afurisit de 318 oteţi ije vă Nechei Şi pentru credinţa ne-m pus şi peceţile.

Pis meseţa iulie 23 dnii, vă leat 7165 <1657>.

Şi amŭ înpromutat pe Vlada soru-m<ea> cu ughi 3 şi dec. du iarna ceare ughi 8, mărtorie Drum.

Vlada. Popa Borce. Belcio. Radul. Vitan. Doia. Stan. Dragotă. Drăghici. Ivanŭ.

Şi am dat la aldămaş cos<tande> 12.

Orig., hîrtie (...... cm.).

5

1658 (7166) mai 30 —

Adecă eu popa Necula Rusul înpreună cu preotesa mea Gherghina, care iaste roabă în Ţara Tătărască, scris-am zapisul nostru ca să fie de mare credinţa la mîna Baicului iuzbaşa ot Stoineşti, cum să să ştie că i-aam vîndut o moşie ot Vîrleţe stînjene 40 însă în plasa de jos. Deci această moşie a fost a trii surore, a Gherghinii şi a Moşie şi a Vladei.

Deci Vlada şi Moşa şi-au vîndutu părţile lor de moşii surori-sa Gherghini preoteasa popii Neculii toată cîtă li s-au alis părţile lor. Deci cîndu au fost acum, iar Gerghena prioteasa ia au căzut în robiia tătarălor. Deci popa Necula s-au dus în Ţara Tătărască şi au găsit preoteasa la tătara şi o au tocmit deriptŭ 120 de taleri mari. Deci pintru această nevoia şi robiia am vîndut această moşie ce scrii mai sus ca să-i fie moşii lui şi ficiorilor lui şi nipoţilor şi strinipoţilor în vece niclentit şi o am vîndutu direptu bani gata ughi 12 pol. Şi ni-am tocmitŭ noi de a nostră bună voe. Şi la tocmila noastră fost-au mulţi boiare şi oamine buni şi de în sus şi de în jos deînpri<juru> lu locului. Şi pintru mai direaptă cridinţă ni-am pus şi peciţele. Şi marturi anume : Nidelcu ot Stoinişti i Radul ot tam i Ventilă ot tam i Bogdan i Stan pîrcălab, starŭ Radul i Dumitru i Vladulu i Cîrstea, i Moşat i Nicoară i Şirbu, sinŭ <S>toica i Bădeca, cumnatul popii Neculi, brat priotésii, ot Urize Drăghici.

Ispisa-az popa Anghil ot Stoinişti meseţa maiu 30 dni, leat 7166 <1658>.

Ňedelco. Radul. Ventilă. Bogdan. Stan. Radul. Dumitru. Vlad. Cîrstea. Muşat. Nicoară. Şirbu. Bădeca. Drăghici.

Orig., hîrtie (...... cm.).

6

1698 (7206) iunie 22. —

Milostiiu bojiiu Io Costandin voevod i gospodinŭ. Pisah gospodstvo mi voao 6 boiari-carii sînteţ luaţ pre răvaşele domnii méle de boiarenul domnii méle Barbul văt<aful> Brătăt şanul şi de Voica, ce au fost făméea Radului Ceclău cu feciorii ei Radul i Mihăilă i Marin o Vîrleţ, ca să le alégeţ ale lor părţi de moşie de la Vîrleţ ot Ialomiţa. Către aceasta vă fac domnia mea în ştire : în vréme ce veţ vedea această carte a domnii méle şi cu sluga domnii méle anume... [1] vtori portar, iar voi să căutaţi cînd va fi la zi şi la soroc să vă strîngeţ toţ înpreună deplin şi să mergeţ acolo la acéle moşii la Vîrleţ să faceţ adeverinţă şi să le alégeţ părţile de moşie cine ce va avea acolo, precum scriu răvaşele domniei méle şi precum veţi afla cu ale voastre suflete mai pre dreptate pre scrisori adevărate făr' de nici o făţărie nici spre o parte nici spre alta.

Şi precum veţi alége şi veţ aşăza aşa să le faceţ şi scrisori alése la mîinile lor. Şi într-alt chip să nu fie că aşa iaste porunca domnii méle.

I ispravnic saam reci gospodstva mi ; iunie 22 dni, leat 7206 <1698>.

Io Costandin voevoda, milostiiu bojiiu gospodinŭ

Orig., hîrtie (...... cm.). pecete aplicată.

---

[1] Loc alb.

CERCETĂRILE LUI NICOLAE IORGA PRIVITOARE LA ISTORIA STATULUI ŞI DREPTULUI

DE

GH. CRONŢ şi O. SACHELARIE

Profesor universitar la vîrsta de 23 de ani, Nicolae Iorga (1871—1940) a fost un învăţat de reputaţie mondială în domeniul cercetărilor istorice. Ca istoric, dar şi ca scriitor, ca ziarist şi ca om politic, a publicat peste 1 000 de volume, aproape 13 000 de articole şi aproape 5 000 de recenzii. Principala sa activitate, susţinută de o mare pasiune ştiinţifică şi de o excepţională putere de muncă, a fost cea de cercetare istorică.

A cercetat numeroase arhive din ţară şi din străinătate şi a publicat în întregime sau în fragmente mii de documente necunoscute pînă la el cu privire la istoria poporului nostru. A colaborat cu studii şi articole la marile colecţii de istorie universală. A ţinut conferinţe şi comunicări în multe universităţi străine şi în congresele internaţionale de istorie. A tipărit lucrări de istorie în limbile franceză, germană, italiană şi engleză. Dintre lucrările sale, unele s-au tradus şi în alte limbi. Nici un alt istoric român n-a scris atît de mult pentru a înlesni învăţaţilor şi cititorilor din străinătate cunoaşterea istoriei poporului nostru.

A făcut cercetări de istorie economică, socială, militară, juridică, politică, culturală şi bisericească. A cercetat arta, literatura şi instituţiile vechi. În cercetările sale a relevat întotdeauna interdependenţa popoarelor şi unitatea omenirii în dezvoltarea ei istorică. A considerat istoria ţării noastre ca parte integrantă a istoriei universale şi a pus în lumină participarea activă a poporului nostru la lupta pentru independenţa popoarelor din sud-estul Europei. A învederat atît capacitatea poporului român de a se integra în cultura universală, cît şi contribuţia acestui popor la progresul culturii universale.

După cum însuşi mărturiseşte, N. Iorga a ajuns să facă cercetări asupra dreptului vechi după ce ca istoric publicase mase de documente, în care a putut „să descopere treptat liniile ce aparţin ştiinţei dreptului”[1]. Prin cer-

[1] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, în Académie Roumaine „Bulletin de la Section Historique”, t. XIX, Extrait, Bucureşti, 1935, p. 3.

„STUDII“ tomul 20, nr. 2, p. 313—323, 1967.

cetările sale istorice, el și-a format cu privire la vechile legiuiri și instituții „o teorie", pe care, cum recunoaște, a refăcut-o de mai multe ori, punînd mereu în lumină aspecte noi ale vechilor realități juridice. Pentru a înțelege just contribuția marelui istoric la progresul cercetărilor istorico-juridice, trebuie să ținem seama în primul rînd de metoda practicată de el însuși și întru totul consfințită de știința istorică, potrivit căreia generalizarea se face și se reface mereu pe măsura îmbogățirii datelor documentare și pe măsura adîncirii eforturilor de comprehensiune istorică.

N. Iorga a cercetat cu remarcabile succese științifice multe legiuiri și instituții europene, făcînd investigații documentare proprii pentru a pune în lumină aspecte necunoscute ale istoriei popoarelor și statelor. A îmbogățit în mod substanțial prin lucrările sale mai ales fondul documentar destinat cercetărilor privitoare la istoria statului și dreptului poporului nostru. În afară de culegerea specială, intitulată *Anciens documents de droit roumain*, însoțită de o sintetică prezentare istorică a dreptului consuetudinar român, N. Iorga a publicat în numeroasele sale colecții zeci de mii de acte cu conținut juridic. Unele colecții pe care le-a editat cuprind studii introductive pline de interpretări noi cu privire la sensul istoric al unor vechi instituți. Alte colecții sînt însoțite de indici de materii, conținînd valoroase explicații asupra vechilor termino logii juridice. Culegerea în 25 de volume intitulată *Studii și docnmente* este, de pildă, și prin indicii de materii, un model de analiză științifică a actelor privitoare la vechile instituții românești. Marele istoric a publicat în întregime sau în fragmente nenumărate acte de vînzare, de schimb, de danie, de zestre, testamente, mărturii, hotărnicii, plîngeri, anchete și decizii judiciare, sentințe penale, executări judecătorești, proiecînd de fiecare dată lumini noi asupra documentelor respective și precizînd mprejurările istorice în care fuseseră întocmite.

Din vasta activitate istoriografică a lui N.Iorga prezentăm în această expunere numai unele din pincipalele sale concepții și interpretări privitoare la istoria statului și dreptului. Încercăm să readucem în fața științei istorice unele din principalele rezultate obținute prin studiile sale istorico-juridice, să menționăm direcțiile de cercetare indicate în lucrările sale și să semnalăm unele interpretări ce ni se par infirmate sau depășite prin cercetările actuale. Considerăm că și o examinare ca aceasta constituie un omagiu pentru marele istoric, care nu a putut vedea în jurul său prea mulți ostenitori pe terenul special al cercetărilor de istorie a dreptului, deși el a avut o pasiune exemplară pentru asemenea cercetări și a dorit să le știe continuate.

I. DREPTUL ȘI DREPTATEA ÎN CONCEPȚIA ISTORICULUI

Adversitatea lui N. Iorga față de orice construcție juridică neinspirată din ideile milenare care dăinuiesc în conștiința poporului decurge din concepția sa că dreptul este o „elaborare a sufletului național purtînd pecetea unei lungi dezvoltări istorice"[2]. Dreptul viu, trăit și aplicat nu vine din

[2] *Brève histoire du droit coutumier roumain*, în *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris-Bucarest, 1930, p. 54.

afara societăţii respective, este *dreptul concret* şi are caracter popular, continuînd să genereze forme proprii de viaţă juridică, chiar şi după introducerea textelor scrise luate din legiuirile străine[3]. Marele istoric constată totodată că şi dreptul popular este supus transformărilor, deoarece „tradiţia nu e neatacabilă şi nici forma de viaţă socială ce se reazemă pe dînsa nu e eternă... ; ea se schimbă, se preface, evoluează"[4]. Alături de dreptul concret şi evolutiv, istoricul găseşte *dreptul abstract*, care „nu există decît în cărţi", nu corespunde efectiv nevoilor, ideilor şi nici „prejudecăţilor" societăţii respective şi, ca atare, nu se aplică[5].

Fără să polemizeze direct cu reprezentanţii filozofiei juridice burgheze, care proclamau autonomia dreptului faţă de relaţiile sociale, susţineau caracterul universal şi supranaţional al dreptului burghez şi glorificau permanenţa ideilor juridice în istoria omenirii, N. Iorga opunea gîndirii acestor teoreticieni, cu autoritatea erudiţiei sale istorice, concepţia sa despre caracterul istoric şi etnic al dreptului, despre natura abstractă a dreptului universal şi despre ineficacitatea legiuirilor împrumutate. Faţă de filozofia universalismului juridic, concepţia marelui istoric reprezintă un progres ştiinţific real, argumentele sale constituind o critică întemeiată mai ales împotriva legiuitorilor români din vremea sa, admiratori ai dreptului occidental pe care se grăbeau să-l transpună în legile României, nesocotind specificul istoric, etnic şi juridic al poporului nostru.

Împotriva adepţilor împrumuturilor legislative, N. Iorga a dus o luptă neîncetată, folosind catedra universitară, presa, comunicările academice şi discursurile parlamentare, dar mai ales amplele expuneri din lucrările sale. Menţionăm doar una din relevantele sale concluzii : „Constituţiile deci nu se transportă şi legislaţiile nu se decalchiază. Nu de la ele se poate merge la realitatea care trăieşte, ci ele înseşi nu pot fi, dacă vreau să fie un adevăr şi un adevăr durabil, decît suprema expresie, mai bine încă : cel din urmă şi mai înalt aflux natural dintr-o viaţă organică la care toate elementele colaborează către un ansamblu solidar"[6].

Dînd o atenţie deosebită cercetărilor de drept comparat, N.Iorga a examinat critic, cu interpretări în general juste, multe din vechile instituţii şi legiuiri ale popoarelor europene. Analizînd ideile şi practicile juridice ale ilirilor şi tracilor, el identifică transmiterea acestora în instituţiile popoarelor din sud-estul Europei şi relevă caracterele proprii ale unora sau altora, cercetîndu-le totodată şi în raport cu vechile realităţi istorice româneşti. Satul românesc, de aceeaşi esenţă cu *selo* slav şi cu χωρίον grecesc, este tot o comunitate genealogică, avînd un strămoş comun, dar rudenia nu se întinde la români dincolo de limitele satului şi nici stăpînirea funciară nu are un caracter strict colectiv. Românii au avut chiar şi înainte de formarea statelor o organizaţie teritorială mai întinsă, numită *ţară* (terra), care „este noţiunea cea mai înaltă la care s-a ridicat vechea tradiţie neinfluenţată de Roma şi de Bizanţ"[7]. Concluziile sînt valabile. Stăpînirea funciară pe cale de individualizare şi închegarea organizaţiilor prestatale sînt trăsături caracteristice ale perioadei prefeudale din istoria poporului nostru.

---

[3] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 23.
[4] *Ideile în istoria universală*, în „Noua revistă română, 1900, I—II, p. 375.
[5] *Caracterul dreptului românesc*, în „Gazeta juridică", I, 1930, p. 4.
[6] *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. a 3-a, Bucureşti, 1944, p. 161—162.
[7] *Le caractère commun des institutions du Sud-Est de l'Europe*, Bucureşti, 1929, p. 3—20.

N. Iorga a făcut cercetări originale și cu privire la istoria statului și dreptului bizantin[8]. Menționăm numai valoroasele sale studii asupra instituțiilor proprii vieții rurale din Imperiul bizantin, precum și constatările sale referitoare la existența feudalismului bizantin[9]. Marele istoric ajungea la aceste constatări în vremea în care mulți bizantinologi occidentali susțineau că Bizanțul n-a cunoscut feudalismul. A studiat influențele juridice bizantine asupra popoarelor din sud-estul Europei. Poporul român a primit asemenea influențe, dar în același timp, a rămas deschis și ideilor Occidentului, despre care N. Iorga scrie : ,,...Nu ne-am oprit în loc, în acea imobilitate a ideilor, în acea nestrămutare a așezămintelor și obiceiurilor care deosebește Bizanțul. Apusul ne trimitea necontenit, în repedea, vioaia, necontenit originala lui evoluție, gînduri pe care nu le avură grecii, asiaticii, sîrbii, bulgarii. Și noi nu le respingeam, ci primindu-le ne pătrundeam de ele"[10]. Asimilînd potrivit nevoilor sale influențe din Răsărit și din Apus, din Sud și din Nord, poporul nostru s-a integrat mereu în ritmul culturii universale. Cercetînd sensul istoric al influențelor străine asupra popoarelor balcanice din epoca modernă, N. Iorga accentuează că, în lupta influențelor, țările române s-au apropiat de Franța și Anglia, ,,resortul spiritual al popoarelor fiind întărit prin gîndirea liberă a Occidentului"[11].

Cercetînd instituțiile constituționale și legiuirile statelor europene din evul mediu și din perioada modernă, N. Iorga formulează multe interpretări și aprecieri ce au fost confirmate de știința istorică. El critică teza acreditată, potrivit căreia *Magna Charta Libertatum* acordată poporului englez de Ioan fără Țară în 1215, sub presiunea baronilor, ar fi fost o proclamare a libertăților poporului, arătînd că aceasta a fost ,,înainte de toate un document menit să asigure, cu totul în afară de noțiunea generală de libertate umană, dreptățile unei anumite clase, care tindea să se perpetueze ca o castă". Această primă constituție engleză a fost opera ,,suprapușilor" și nu avea nimic nou, totul fiind ,,prevăzut în dreptul feudal"[12]. Examinează apoi măsurile feudale ale cruciaților din Bizanț, structura instituțiilor juridice din Regatul celor Două Sicilii, viața constituțională a regatelor spaniole și a Germaniei din secolele al XIII-lea și al XIV-lea, susținînd că măsurile luate în favoarea maselor asuprite au fost determinate nu de vreo concepție umanitară, ci de ,,instinctul de apărare" al susținătorilor organismului politic existent.

Trecerea atribuțiilor judiciare din competența clericilor în competența instanțelor laice pentru judecarea crimelor și a proceselor de proprietate, fenomen examinat de N. Iorga în cercetarea sa privitoare la măsurile monarhiei feudale sub Frederic al II-lea, regele Celor Două Sicilii și împăratul Germaniei (1212—1250), se impune atenției marelui istoric ,, ca o noutate extraordinară în evul mediu", pe care o interpretează, iarăși foarte just, ca oglindind slăbirea feudalismului bisericesc și înlocuirea practicilor judiciare teritoriale ale feudalilor printr-un drept centralizat al monarhiei[13]. Sensul

[8] *The Byzantine empire*, Londra, 1911; *Histoire de la vie byzantine*, vol. I—III, București, 1933.
[9] *Études Byzantines*, vol. II, București, 1940, p. 145—172 și 373—412.
[10] *Scrisori domnești*, București, 1912, p. V—VI.
[11] *Histoire des États Balcaniques*, București, 1925, p. 316.
[12] *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, vol. I, București, 1920, p. 114, 116, 118 și 121.
[13] *Ibidem*, p. 177.

just al interpretărilor propuse de marele istoric este că dreptul constituţional modern reprezintă consolidarea politico-juridică a regimului social bazat pe colaborarea dintre nobilimea înaintată şi burghezia în dezvoltare sub egida monarhiei.

În concepţia lui N.Iorga, dreptatea nu este atît un element constitutiv al dreptului, cît un atribut al moralităţii. Concepţia lui despre dreptate este idealistă şi moralistă. Lupta pentru dreptate este considerată apostolat etic. „Dreptatea — scria el în 1900 — însufleţeşte puterile celui ce luptă pentru dînsa. Căci nu luptă el pentru dînsa, ci ea printr-însul... ”[14]. În lumina acestei concepţii, dezvoltarea istorică a omenirii i se înfăţişează savantului ca o înaintare continuă spre idealul de dreptate, căci „oricîte clipe ar avea nedreptatea, dreptatea are o veşnicie”. Cu această concepţie despre dreptate, N.Iorga apreciază în lumina idealului său moral relaţiile sociale, obiceiurile, legile şi practicile judiciare din trecutul popoarelor şi statelor pe care le studiază. Concepută idealist, dreptatea nu este examinată din punctul de vedere al conţinutului ei social şi al caracterului ei istoric. Cei striviţi de nedreptăţi sînt consideraţi promotorii idealului moral de totdeauna, exemplul victimelor stimulînd mereu societatea să lupte pentru dreptate şi pentru moralitate. „În hecatombele învinşilor cari... mor pentru dreptate deosebesc biruinţa unei moralităţi superioare”, se exprimă el în lecţia despre *Moralitatea şi armonia istoriei*[15], la deschiderea cursului său din anul 1900.

Neexaminînd deosebirea dintre concepţia despre dreptate proprie, claselor stăpînitoare, care se străduiau să justifice relaţiile sociale existente şi concepţia despre dreptate proprie claselor oprimate, care luptau să se elibereze de exploatare şi de asuprire, N.Iorga a sprijinit de fapt prin concepţia sa despre dreptate edificiul societăţilor împărţite în clase antagoniste. În anii tinereţii, marele istoric a avut intuiţia transformărilor structurale pe care le-a socotit necesare şi poporului nostru, în sensul principiilor doctrinei marxiste. Chiar şi mai tîrziu, ca în 1920, cu o sinceritate dezaprobată de susţinătorii ordinii sociale de atunci, el a rostit aprecieri pozitive cu privire la valoarea doctrinei socialiste, exprimîndu-se astfel: „Partidul socialist voieşte schimbarea regimului de producţie şi repartiţie a bunurilor. Nici un om de bun simţ, înzestrat de la fire cu puţin simţ de dreptate, nu va fi împotriva acestei intenţii de dreptate, nu va fi împotriva acestei intenţii de umanitate şi de progres. În adevăr, de o sută de ani producţia e haotică. Din acest punct de vedere, critica lui Karl Marx e pe deplin întemeiată. Se lucrează cît nu trebuie şi ce nu trebuie şi aceasta se întoarce, foarte adesea, dacă nu de regulă, împotriva aceluia care produce”[16].

Sînt de asemenea numeroase protestele sale împotriva actelor de nedreptate socială, pe care le-a înfierat cu o remarcabilă vehemenţă şi cu o curajoasă sinceritate morală. Este cunoscută în acest sens mai ales apărarea pe care a luat-o mişcărilor ţărăneşti din 1907 împotriva exploatatorilor şi opresorilor. În ansamblul gîndirii sale istorice nu găsim însă o teorie a dreptăţii sociale cu concluzii privitoare la necesitatea transformării structurale a societăţii întemeiate pe inegalitate şi pe nedreptate. Concepţia sa moralistă despre dreptatea socială are un sens reformist, marele istoric stră-

[14] *Ideile în istoria universală*, p. 375.

[15] „Noua revistă română”, I—II, 1900, p. 14.

[16] „Neamul românesc”, nr. 43 din 7 martie 1920.

duindu-se să amelioreze un regim social care să poată fi menținut și cu sprijinul maselor exploatate.

Reflectînd profunda sa sensibilitate și repulsia sa față de actele de injustiție din trecutul omenirii, cercetările sale istorico-juridice nu propun însă remedii operative. În analiza documentelor judiciare vechi, în examinarea structurii politice și juridice a societăților istorice pe care le studiază, el învederează în mod stăruitor nedreptățile și împilările practicate de exploatatori și asupritori. De asemenea, stigmatizîndu-i racilele, el critică aspru mai cu seamă orînduirea capitalistă, fără a-i dori dispariția. Înfierînd nedreptățile și abuzurile claselor dominante, N.Iorga a militat pentru reforma destinată să consolideze ordinea socială burgheză și s-o înalțe din punct de vedere moral și cultural. Luptînd pentru moralizarea claselor stăpînitoare și pentru culturalizarea claselor exploatate, marele istoric n-a reușit să amelioreze efectiv societatea în care trăia. S-a arătat mereu nemulțumit de neînțelegerea cu care erau primite operele și preceptele sale, dar n-a preconizat o altă ordine socială, care să întruchipeze marile sale idealuri morale de dreptate socială și să concretizeze marea sa dragoste de patrie.

II. CERCETAREA VECHILOR INSTITUȚII ȘI LEGIUIRI ROMÂNEȘTI

Asupra originilor dreptului consuetudinar al poporului nostru, N. Iorga a formulat concepții diferite, fiind mereu în căutarea adevărului. În 1908, el atribuie dreptului românesc origini tracice și slave, socotind că rădăcinile tracice au fost „cele mai puternice și mai adînci" în ceea ce privește „legăturile omului cu pămîntul și legăturile dintre oameni determinate de pămînt"[17]. În 1925 admite că în dreptul consuetudinar românesc au supraviețuit, pe lîngă moștenirea tracilor, elemente asimilate de la „elini", „vecinii și rudele" tracilor[18]. Consideră apoi că unele dintre cele mai vechi instituții românești se bazează pe idei și practici romane[19], întrucît viața băștinașilor Daciei primise „sigiliul Romei"[20]. În 1930 atribuie aceluiași drept o întreită origine : tracă, bizantină populară și țărănească medievală, socotind că prin aceste transmisiuni vechiul drept românesc formează un adevărat tezaur și pentru cunoașterea ideilor juridice ale vechilor rase din sud-estul Europei[21]. În sfîrșit, în 1935, el consideră de minimă importanță transmisiunea tracică asupra vechilor instituții românești, susținînd că acestea sînt în primul rînd un „produs popular", elaborat de „o societate creștină" cu principii statornicite în evul mediu înainte de constituirea statelor românești"[22].

În esența lor, toate aceste interpretări pun în lumină realele aspecte istorice ale vieții juridice ce s-a dezvoltat pe teritoriul țării noastre, începînd

---

[17] *Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor*, București, 1908, p. 5—6.

[18] Prefața la studiul lui Georges Fotino, *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*, Paris, 1925, p. II—III.

[19] „Revista istorică", XXV (1939), p. 380—381.

[20] *Istoria românilor*, vol. I, partea a II-a, București, 1936, p. 157—306.

[21] *Brève histoire du droit coutumier roumain*, p. 1.

[22] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 22—23.

din timpul Daciei preromane pînă în perioada României moderne. Ceea ce poate părea unora ca fiind ipotezele oscilante ale marelui istoric în studiul originilor vechiului drept românesc, nu este de fapt decît determinarea succesivă a conţinutului vieţii juridice ce s-a desfăşurat pe teritoriul ţării noastre în cursul veacurilor. Sensul dezvoltării vieţii juridice, în sinteza pe care o reţine ştiinţa noastră istorică, este cel indicat de N.Iorga : cu transmisiunile tracice şi romane, cu influenţele greco-bizantine şi slave, cu instituţiile făurite de societatea românească medievală, vechiul drept românesc are conţinutul istoric propriu poporului nostru.

În dezvoltarea istorică a dreptului românesc nescris, N.Iorga distinge în primul rînd perioada anterioară apariţiei statelor, susţinînd că populaţia romanizată a Daciei se conducea după un drept agrar, cu o stăpînire funciară în devălmăşie şi cu o justiţie exercitată de fruntaşii comunităţilor în prezenţa vecinilor împricinaţilor[23]. Acesta şi este adevărul istoric privitor la dreptul popular al societăţilor gentilice. În perioada istorică anterioară întemeierii statelor româneşti, s-a constituit dreptul ce s-a numit *ius valachicum*. N.Iorga menţiona în 1915 „principiul medieval că fiecare duce cu sine, oriunde, dreptul lui"[24]. Juriştii numesc acest principiu *al personalităţii dreptului* şi recunosc aplicarea lui în aşezările din evul mediu întemeiate prin colonizare. Principiul personalităţii dreptului a fost propriu şi vieţii juridice a românilor înainte de întemeierea statelor lor feudale. N.Iorga a exprimat aprecieri foarte juste asupra dreptului românilor medievali trăitori în mase compacte în ţările vecine. El arată că vlahii din Polonia, din Ungaria şi din Serbia au continuat să se conducă în viaţa lor publică după obiceiurile lor juridice, care formau dreptul lor etnic: „ius valachicum", „vlahiskoe zakon", „legea românească". Acest drept românesc apare ca un drept recunoscut şi în primele documente ale regalităţii ungare privitoare la românii din Transilvania, „ceea ce înseamnă că valahii au locuit acest pămînt fără întrerupere"[25].

Cea de-a doua fază a dezvoltării dreptului românesc, potrivit periodizării propuse de N. Iorga, se caracterizează prin intervenţia domnului în viaţa juridică a poporului. Domnul, ca autoritate suprapusă comunităţilor, putea să judece personal, dar în general prefera să delege dreptul de a judeca sfetnicilor săi şi mai ales semenilor împricinaţilor[26]. Această concluzie este pe deplin valabilă în ştiinţa istorică. Nu se confirmă însă documentar interpretarea propusă de marele istoric cu privire la instituţia jurătorilor ca instanţă judiciară de origine populară şi la colaborarea acesteia cu justiţia domnească. N.Iorga a căutat să determine mai întîi originile jurătorilor, susţinînd în 1905 că această instituţie a fost luată de români din vechiul drept german prin mijlocirea slavilor[27]. Modificîndu-şi apoi opinia, a socotit în 1922 că instituţia jurătorilor pare să provină din „străvechiul fond tracic"[28]. În 1939 a opinat că originea jurătorilor români trebuie căutată

---

[23] *Ibidem*, p. 17.

[24] *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti, 1915, p. 75.

[25] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 9—10; *Constatări istorice cu privire la viaţa agrară a românilor şi politica agrară a ţărilor româneşti*, Bucureşti, 1908, p. 5.

[26] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 19—20.

[27] *Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, vol. I, Gotha, 1905, p. 23.

[28] *Istoria poporului român*, traducere din limba germană de Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, Bucureşti, 1922, p. 381.

în instituția martorilor din dreptul roman[29]. Succesiunea neconcordantă a opiniilor reflectă străduința cercetătorului de a căuta adevărul istoric și în această problemă.

În ceea ce privește competența jurătorilor ca instanță judiciară în colaborare cu justiția domnească, N. Iorga a susținut în mod constant că jurătorii n-ar fi fost utilizați atît pentru a aprecia faptele și obiectul procesului, cît mai ales pentru a învedera judecății onestitatea personală a împricinatului pe baza convingerii pe care ei și-o făcuseră despre caracterul său moral cu mult înainte și în afară de obiectul procesului[30]. Știm, din recentele cercetări bazate pe noi materiale documentare, că instituția jurătorilor, cunoscută de multe popoare din antichitate și din evul mediu, a fost proprie și poporului român, corespunzînd în perioada prestatală necesității sociale de a se încredința fruntașilor comunităților sătești judecarea proceselor, iar după constituirea statelor românești corespunzînd interesului domniei feudale de a se administra justiția țării cu sprijinul celor ce cunoșteau efectiv obiectul litigiilor supuse judecății.

Pentru cea de-a treia perioadă, caracterizată prin constituirea dreptului scris, N.Iorga ne-a lăsat interpretări privitoare îndeosebi la funcția istorică a pravilelor. În lucrările sale din 1901—1904, referindu-se la dreptul scris din secolul al XVII-lea, el menționează aplicarea pravilei moldovenești *Cartea românească de învățătură* din 1646, a pravilei muntenești *Îndreptarea legii* din 1652, precum și a textelor bizantine cuprinse în *Basilicale* și în *Exabiblul lui Armenopol*. Marele istoric explică formarea dreptului scris prin cerințele societății românești în plină dezvoltare, precizînd că dreptul nescris a continuat să se aplice efectiv, unele obiceiuri juridice fiind confirmate prin însuși textul pravilelor[31]. Această justă apreciere a fost însă modificată treptat.

Într-o lucrare din 1908, republicată cu amplificări în 1917 în traducere franceză, N.Iorga consideră că pravilele, cuprinzînd „doctrine ale dreptului roman" redate în românește, au fost texte „mai mult sau mai puțin aplicabile"[32]. Din lucrările publicate în 1929—1935 desprindem însă cu privire la utilizarea judiciară a dreptului scris unele aprecieri negative, ce nu se confirmă prin cercetările actuale. El susține anume că dreptul scris, aparținînd mai curînd „bibliografiei", nu a fost utilizat de instanțele judiciare. „Această legislație, care nu ține cont de dreptul nescris, de tradițiile seculare, milenare chiar, n-a putut fi aplicată niciodată"[33], afirmă el, admițînd că numai în procesele penale s-ar fi aplicat de către Vasile Lupu unele prescripții drastice din Pravila Moldovei[34]. Teza neaplicării pravilelor este infirmată prin noile cercetări istorico-juridice efectuate în țara noastră.

---

[29] „Revista istorică", XXV (1939), p. 380—381.

[30] *Le caractère commun...*, p. 77—78; *Anciens documents de droit roumain*, vol. I, Paris — Bucarest, 1930, p. 33; *Originea formelor vieții contemporane*, București, 1934, p. 99—100; *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 19.

[31] *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* (1681—1821), vol. II, București, 1901, p. 443—444; *Istoria literaturii religioase a românilor pînă la 1688*, București, 1904, p. 160 și 170; ed. a 2-a, vol. I, București, 1925, p. 280—281.

[32] *Développement de la question rurale en Roumanie*, Iași, 1917, p. 31. Vezi și traducerea românească a acestui studiu în „Neamul românesc", XII, Iași, 1917, p. 151—153, 155—157 și 163.

[33] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 21.

[34] *Originea formelor vieții contemporane*, București, 1934, p. 98.

Cu privire la dreptul românesc din perioada modernă, cercetările lui N.Iorga reflectă preocuparea sa de a releva utilizarea obiceiurilor juridice şi de a critica receptarea textelor legislative străine. El apreciază legiuirile adoptate în timpul domniilor fanariote, deoarece în alcătuirea lor „se ţine seama întotdeauna de dreptul consuetudinar". Codurile întocmite în prima jumătate a secolului al XIX-lea cuprind împrumuturi franceze, italiene şi „iosefiniste", dar tot mai ţin seama de dreptul consuetudinar[35]. Cea mai vehementă critică însă o îndreaptă el împotriva legiuirilor României moderne de după 1860, pe care le dezaprobă ca fiind copiate după cele franceze şi introduse în ţara noastră fără a avea vreo legătură cu vechiul nostru drept[36].

N.Iorga critică necruţător mai cu seamă *Constituţia* din 1866, pentru că la elaborarea ei nu s-a ţinut seama „ de acel factor istoric care ar fi reprezentat aportul nostru naţional în opera ce trebuia să se înfăptuiască". Examinînd trecutul poporului român din punctul de vedere al dezvoltării ideilor constituţionale, el învederează caracterul electiv al domniei şi protestele poporului în faţa domnului cînd se călcau obiceiurile ţării, practici nesocotite de domnii fanarioţi „nu cu intenţii duşmane faţă de ţara noastră, ci din cauza sistemului pe care-l aduceau cu dînşii". El preconizează o Constituţie întemeiată pe „trecutul nostru, care este experienţă umană verificată", şi pe „sufletul maselor adînci ale poporului", care resping formele ipocrite şi reclamă o organizare constituţională „folositoare tuturora"[37].

Cu privire la instituţiile din timpul său, N. Iorga a exprimat în repetate rînduri critici necruţătoare, dar numai în scopuri moralizatoare şi în sens reformist. A criticat „înmulţirea avocaţilor şi procedura copleşitoare"[38], abuzurile prefecţilor şi ale agenţilor fiscali, subordonarea unor membri ai magistraturii faţă de politicienii deţinători vremelnici ai puterii, servilismul multor funcţionari ai statului faţă de partidele politice. A criticat individualismul dreptului burghez adoptat din Occident şi i-a opus sistemul de solidaritate pe care îl considera baza existenţei noastre naţionale, susţinînd că „prin el ne-am putut ţinea"[39]. Criticînd instituţiile româneşti din timpul său, marele istoric învedera cu stăruinţă, potrivit concepţiei sale, superioritatea vieţii juridice din trecut. Pentru studiul istoric al instituţiilor statului şi dreptului burghez, critica multilaterală şi curajoasă a lui N. Iorga este de cea mai mare utilitate cercetătorilor noştri.

Stăruind asupra originilor şi particularităţilor dreptului poporului nostru, N. Iorga a studiat sub numeroase aspecte instituţiile vechi, scoţînd mereu în evidenţă continuitatea istorică şi originalitatea dreptului consuetudinar şi criticînd dreptul scris suprapus vieţii juridice populare. Fără a constitui expuneri sistematice, cercetările sale reînvie sub forme sugestive

---

[35] *Les origines et l'originalité du droit populaire roumain*, p. 21.

[36] *Originea formelor vieţii contemporane*, p. 40 şi 97.

[37] *Istoricul Constituţiei româneşti*, în volumul colectiv *Noua Constituţie a României*, Bucureşti, 1923, p. 5—24.

[38] *Originea formelor vieţii contemporane*, p. 95.

[39] *Caracterul dreptului românesc*, p. 4.

şi admirative trecutul juridic al poporului român, pe care l-ar vrea model pentru viaţa juridică a României moderne. Preocuparea sa de a proiecta întotdeauna o lumină vie asupra vechiului drept consuetudinar se explică, într-o mare măsură, prin adversitatea sa faţă de legiuirile şi practicile judiciare ale statului român modern, pe care le-a criticat cu asprime, ca fiind neorganice şi necorespunzătoare tradiţiilor şi necesităţilor reale ale poporului nostru. Apare astfel o notă romantică pronunţată în multe din aprecierile marelui istoric referitoare la trecutul juridic al poporului nostru.

Concepţia lui N. Iorga referitoare la caracterul popular al dreptului nescris şi la valoarea deosebită a tradiţiilor juridice trebuie privită în lumina gîndirii sale idealiste despre dezvoltarea istorică a poporului nostru. Pentru a reînvía trecutul potrivit grandioasei sale viziuni patriotice, marele istoric privea poporul ca pe o comunitate etnică indivizibilă din punct de vedere social, posedînd tradiţii unitare, o viaţă juridică proprie şi un drept omogen, produs original al maselor populare. În opoziţie cu dreptul popular, dreptul scris nu ar avea conţinut original, fiind bazat în mare parte pe textele bizantine receptate, iar în perioada modernă pe textele împrumutate din codurile occidentale. Acest drept scris îi apărea marelui istoric ca o nesocotire a tradiţiilor strămoşeşti, ca o atingere condamnabilă a sufletului popular şi ca o restrîngere silnică a creaţiilor juridice originale. Ştiinţa istorică a infirmat însă identificarea dreptului nescris, care este în realitate un drept al claselor stăpînitoare, cu dreptul popular, ce trebuie înţeles ca fiind creaţia maselor populare.

Din punct de vedere metodologic, marele merit al lui N. Iorga este de a fi cercetat instituţiile şi legiuirile româneşti în lumina istoriei iuniversale. Pentru a învedera trăsăturile proprii ale vechilor instituţii politice şi juridice româneşti, precum şi caracterele lor comune cu ale instituţiilor popoarelor sud-est europene, N. Iorga a făcut cercetări comparative şi a demonstrat că în dezvoltarea lor istorică românii şi-au creat instituţii pe măsura nevoilor lor sociale, asimilînd şi multe elemente din afară. Fiind un popor deschis istoriei universale, românii n-au fost însă imitatorii altor popoare, ci şi-au făurit instituţii proprii. Totodată, poporul nostru a exercitat înrîuriri pozitive asupra instituţiilor altor popoare şi îndeosebi asupra celor din vecinătate. Pentru iniţierea unor cercetări speciale este dătătoare de sugestii însăşi adversitatea marelui istoric faţă de împrumuturile legislative incluse în dreptul României moderne şi faţă de mimetismul juridic al burgheziei.

Concepînd idealist şi etnicist dezvoltarea vieţii juridice a poporului nostru, N. Iorga nu a analizat factorii economici şi sociali care au generat instituţiile şi legiuirile româneşti. El a considerat că acestea au fost mai cu seamă produsul forţelor spirituale ale poporului român. De aceea şi în analiza conţinutului social al vechilor legiuiri şi instituţii, cercetările sale au limitele poziţiei de clasă ce caracterizează întreaga sa activitate istoriografică. Cu toate aceste limite, el s-a străduit întotdeauna să învedereze

rolul activ al maselor populare în făurirea instituţiilor politice şi juridice şi a criticat cu asprime ignorarea vieţii juridice populare de către legiuitorii moderni.

Moştenirea ştiinţifică pe care ne-a lăsat-o N. Iorga în domeniul special al cercetărilor istorico-juridice constă, în primul rînd, în vasta cantitate de documente smulse uitării din arhivele străine şi româneşti. A lărgit orizontul istoric al acestor cercetări. A pus într-o lumină nouă vechiul drept consuetudinar românesc, învederînd valoarea acestuia pentru studiul dezvoltării istorice a poporului nostru. A criticat statul şi dreptul burghez. A pus şi în aceste cercetări marea sa pasiune pentru cunoaşterea ştiinţifică a trecutului şi marea sa dragoste de ţară.

CAROL AL II-LEA ŞI PARTIDELE BURGHEZO-MOŞIEREŞTI (1930—1937)

DE

AL. GH. SAVU

După venirea lui Carol al II-lea pe tronul României, la 8 iunie 1930, conţinutul reacţionar al activităţii statului burghezo-moşieresc s-a accentuat. Carol a promovat o politică internă şi externă corespunzătoare intereselor marii burghezii şi moşierimi din ţară şi ale monopolurilor internaţionale, căutînd totodată să consolideze şi să dezvolte poziţiile deţinute de monarhie.

În jefuirea avutului public şi acumularea de bogăţii, Carol al II-lea a dat dovadă de o iscusinţă şi lipsă de scrupule care au depăşit cu mult pe acelea ale predecesorilor săi la tron. În acest scop, el a utilizat în egală măsură comercializarea prerogativelor coroanei şi şantajul, eludarea legilor statului şi comisioanele, scoaterea la mezat a bogăţiilor ţării şi exploatarea sălbatică a muncitorilor şi ţăranilor din întreprinderile şi de pe moşiile Coroanei, sporirea listei civile şi însuşirea frauduloasă de bunuri.

În condiţiile cînd urmările crizei economice deveneau tot mai apăsătoare pentru situaţia maselor populare, Carol al II-lea, abia urcat pe tron, şi-a inaugurat activitatea prin stabilirea unei liste civile pentru membrii familiei regale, în sumă de 74 000 000 de lei: 40 000 000 — lista civilă a regelui; 20 000 000 a reginei Maria; cîte 7 000 000 pentru principesa Elena şi prinţul Nicolae. La acestea se adăugau încă 7 000 000 de lei, reprezentînd subvenţia statului pentru moştenitorul tronului[1]. În afara listei civile, un mijloc important de jefuire a statului de către monarhie au fost diversele subvenţii de stat, alocaţiile bugetare pentru întreţinerea şi mărirea palatelor şi castelelor regale, scutirile de taxe şi impozite etc.[2]. Toate transferurile de devize făcute de monarhie în străinătate erau scutite de prime — pe care le suporta B.N.R., adică de fapt statul — şi pentru orice produse pe care aceasta le importa nu se plăteau nici un fel de taxe vamale[3].

---

[1] V. Anescu, *Rolul monarhiei în jefuirea şi exploatarea poporului român, în aservirea economică a ţării faţă de puterile imperialiste*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. M. R.", 1962, nr. 6.

[2] Arh. M. A. I., dos. 24 general, vol. 8, f. 63—78.

[3] Ibidem, 31—38.

Pe seama avutului public, folosind presiuni de tot felul, Carol al II-lea şi-a mărit proprietăţile personale sau aparţinînd altor membri ai familiei regale şi camarilei. Astfel, în 1932, el a obligat pur şi simplu consiliul comunal al Municipiului Bucureşti să-i „doneze" o suprafaţă de pădure de 46,78 ha situată lîngă lacul Snagov[4]. O mare afacere a reprezentat pentru rege construirea Palatului regal din Calea Victoriei. Cu acest prilej, în 1939 au fost expropriate şi unele imobile aparţinînd regelui, deoarece era necesară lărgirea pieţei şi curţii palatului. În schimbul acestor imobile, evaluate la 90 880 374 de lei, Carol al II-lea a impus să i se cedeze următoarele bunuri proprietate a statului: ferma Clinciu-Spanţov, o suprafaţă din terenul Şcolii de horticultură de la Băneasa, staţiunea de montă Băneasa, pepiniera Murfatlar, bălţile Iezerul-Mostiştea şi Boianu-Sticleanu, pădurea Herescu etc. Toate aceste bunuri au fost evaluate după registre vechi, mult sub valoarea lor reală, la suma derizorie de 69 685 564 de lei[5].

În perioada care a urmat urcării lui Carol al II-lea pe tron, monarhia nu numai că a continuat să fie cel mai mare moşier din ţară, dar şi-a sporit considerabil proprietăţile, reprezentînd unul dintre factorii de bază în menţinerea relaţiilor de producţie semifeudale. În calitate de mare moşier monarhia a întreţinut strînse relaţii cu vechile familii princiare şi boiereşti, ca Sturdza, Cantacuzino, Negroponte şi multe altele, promovînd totodată o politică de protejare a marii proprietăţi funciare pe seama exploatării crunte a maselor ţărăneşti.

Concomitent cu aceasta, Carol al II-lea a căutat, prin mijloacele şi metodele amintite mai sus, să transforme monarhia şi într-un puternic vîrf monopolist al ţării, să acapareze importante pachete de acţiuni la principalele întreprinderi industriale şi bancare din România. Regele şi familia domnitoare au ajuns în perioada 1930—1940 mari acţionari la numeroase întreprinderi industriale, de transporturi, precum şi la instituţii bancare din ţară şi din străinătate. Numai în depozitul personal al lui Carol al II-lea aflat la Banca de credit român, se aflau la 31 decembrie 1942 acţiuni şi efecte publice în valoare reală de 1 088 366 011 lei[6].

Regina Maria era acţionară la societăţile „Buşteni" (cu un capital de 8085000 de lei), „Industria lemnului", „Astra-vagoane", „Titan-Nădrag-Calan", „Bank of Roumania Ltd", „General Petrolifer", „General Motors", „Chicago N. W. Ry" etc.; principesa Ileana la „Industria lemnului", „Carpatina", „Reşiţa", „Titan-Nădrag-Calan", „Textil Français", „Bank of Roumania Ltd", Banca naţională egipteană şi altele; principesa Elisabeta, fosta regină a Greciei, la Banca de credit român, unde deţinea 121 376 de acţiuni, fiind al doilea mare acţionar după fratele ei, regele Carol al II-lea; prinţul Nicolae la „Domeniile Broşteni S.A.R.", „Moldova", Fabrica de celuloză de la Piatra-Neamţ etc.[7].

Toate acestea atestă faptul că monarhia a devenit în perioada dintre cele două războaie mondiale, îndeosebi în deceniul al 4-lea, unul dintre vîrfurile monopoliste cele mai puternice din ţară. Centrul forţei sale econo-

---

[4] Ibidem, f. 17—18.
[5] Ibidem, f. 18—24.
[6] Aurel Vijoli, *Cercetări asupra capitalului financiar în ţara noastră*, Bucureşti, 1949, p. 68—69.
[7] Maior V. Anescu şi căpitan M. Popa, *Jefuirea poporului român de către monarhie*, Edit. militară, 1958, p. 49—53; vezi şi Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 43, 102, 104.

mice îl reprezenta în preajma instaurării dictaturii regale Banca de credit român, care ocupa locul al II-lea în ierarhia marilor bănci din ţară şi unde regele era nu numai cel mai mare acţionar, ci şi conducătorul ei de fapt[8]. Prin sistemul de participaţii, credite şi alte mijloace, regele a folosit această bancă asigurîndu-şi o influenţă puternică asupra unor mari întreprinderi capitaliste din diferite ramuri industriale, îndeosebi în industria metalurgică, alimentară, textilă, petrolieră.

Treptat, cercurile oligarhice din jurul monarhiei au stabilit strînse legături de afaceri cu alte trei mari grupuri monopoliste : grupul „Reşiţa" condus de Max Auschnitt, grupul „Malaxa" şi grupul „Mica", în fruntea căruia se afla I. Gigurtu. Primele dominau industria metalurgică a ţării, iar ultimul industria extractivă auriferă. Ca şi cercurile din jurul lui Carol al II-lea, toate aceste grupuri monopoliste prezentau aceeaşi particularitate : ele erau nemijlocit legate de comenzile de stat, care forma principalul lor cumpărător. În decurs de numai cîţiva ani s-a ajuns la o extraordinară întrepătrundere de interese, concretizată în participaţii reciproce, executarea în comun a unor comenzi, includerea conducătorilor unui grup în consiliile de administraţie ale societăţilor monopoliste încadrate în celelalte grupuri etc. Cu toate că între aceste grupuri se manifestau şi o serie de contradicţii, ele acţionau totuşi unitar atunci cînd era vorba de jefuirea statului şi luarea pe linie de stat a unor măsuri care să le asigure realizarea de profituri cît mai mari.

Bazele legăturilor strînse dintre reprezentanţii acestor grupuri şi monarhie s-au pus la scurt timp după urcarea lui Carol pe tron. Ele au început sub forma unor „daruri" de zeci de milioane făcute regelui pentru a-i cîştiga „bunăvoinţa" pentru societăţile capitaliste respective; ulterior o dată cu banii au început să-i fie remise regelui pachete întregi de acţiuni în mod gratuit, aceasta fiind una dintre căile cele mai importante prin care monarhia a reuşit să acapareze o parte mare din capitalul pe care a ajuns cu timpul să-l posede[9].

Marii capitalişti Malaxa, Auschnitt, Blank, Gigurtu, Kauffmann au devenit membri influenţi ai camarilei şi, alături de alte elemente, ca Ernest Urdăreanu, Paul Angelescu, Elena Lupescu, Gabriel Marinescu, au jucat un rol important în actele politice ale regelui şi o influenţă în continuă creştere asupra statului. În culisele Palatului, la un chef sau la o masă de bridge, se luau hotărîri care se traduceau apoi în legi şi măsuri favorabile societăţilor monopoliste, care loveau greu în situaţia maselor de oameni ai muncii. Rolul deosebit de important pe care camarila l-a căpătat în timpul domniei lui Carol al II-lea se explică în primul rînd prin pătrunderea în rîndul ei a unor reprezentanţi ai monopolurilor, con-

[8] Vezi Aurel Vijoli, *op. cit.*, p. 43—44. Autorul conchide că din modul cum erau repartizate acţiunile, Carol al II-lea putea „. . . dicta, absolut, la Baca de credit român" (p. 139).

[9] Cu banii „Reşiţei" şi ai altor mari societăţi capitaliste, prin intermediul lui Max Auschnitt, regele a intrat în posesiunea unui număr de 435 000 de acţiuni ale fabricii de zahăr „Lujani", care controla, la rîndul său, fabricile „Crisciatic", „Jucica", „Ripiceni" şi altele ; valoarea acţiunilor „dăruite" regelui se ridica la 217 500 000 lei (Arh. M. A. I., dos 24 general, vol. 8, f. 9—10). Întru-un mod asemănător a intrat regele în posesiunea a 60 000 de acţiuni ale societăţii „Astra-vagoane", 10 000 de acţiuni ale „Reşiţei" şi ale altor societăţi (*loc. cit.*, f. 79—80). Sistemul „darurilor" către rege e folosit şi de către alţi mari capitalişti. Astfel, bancherul Aristide Blank, în 1934, a finanţat în întregime construirea a două vile la Eforie, care au devenit apoi gratuit, proprietatea personală a regelui şi, respectiv, a Elenei Lupescu (*loc. cit.*, f. 16—17).

comitent cu cointeresarea celorlalţi membri ai camarilei în afacerile marilor societăţi capitaliste. În felul acesta, o dată cu monarhia, camarila s-a transformat şi ea într-un exponent al oligarhiei financiare.

În aceste condiţii, apar clar motivele care l-au determinat pe Carol al II-lea să impună în guverne şi în alte organe conducătoare ale statului reprezentanţi ai grupurilor monopoliste de care era legat, să intervină în repetate rînduri personal pentru a accelera trecerea prin parlament a legilor cerute de aceleaşi monopoluri[10].

Între Carol al II-lea şi cercurile din jurul lui, pe de o parte, şi marile monopoluri internaţionale, pe de altă parte, a existat o foarte strînsă împletire de interese. În raporturile cu monopolurile străine, dominante au fost încă de la început relaţiile cu imperialiştii anglo-francezi şi americani.

Transformarea monarhiei într-un centru monopolist şi închegarea în jurul ei, în deceniul al 4-lea, a unui puternic grup monopolist au constituit baza economică de pe care Carol al II-lea a acţionat pe tărîm politic în vederea instaurării unui regim de dictatură făţişă.

Imediat după urcarea pe tron, Carol al II-lea a făcut prima încercare de a instaura un regim dictatorial, folosindu-se de dezorientarea care cuprinsese atunci unele cercuri politice, mai înainte ca acestea să se dezmeticească şi să-i poată opune o rezistenţă organizată. Această primă încercare s-a concretizat în preconizarea unui guvern „naţional", de coaliţie a principalelor partide burghezo-moşiereşti. În planurile lui Carol, formarea acestui guvern trebuia să înlesnească ulterior lichidarea completă a „guvernării de partid", destrămarea partidelor şi statornicirea sistemului de guvernare personală. Sfătuit de oamenii politici care-i împărtăşeau planurile, regele a dat mandat pentru a încerca formarea guvernului de coaliţie generalului Presan, militar de carieră, care avea un anumit prestigiu dobîndit în timpul primului război mondial şi, nefiind încadrat formal în nici unul din partidele politice, părea cel mai indicat să ducă la îndeplinire această sarcină[11]. Alegerea lui Presan vădea şi intenţiile regelui de a spori rolul armatei în conducerea statului. Opoziţia puternică şi deschisă a partidului liberal, ca şi aceea, mai puţin făţişă, dar nu mai puţin dîrză, a conducerii P.N.Ţ. în frunte cu Iuliu Maniu şi aripa „ardeleană" a acestui partid, l-au determinat pe generalul Presan să-şi depună mandatul[12]. În condiţiile în care lib ralii îi rămîneau ostili şi forţele politice pe care se sprijinea erau cu totul neînsemnate, regele a fost silit să numească un nou guvern naţional-ţărănesc în frunte cu Iuliu Maniu. Era o înfrîngere

[10] La 24 iulie 1933, Armand Călinescu scria următoarele în însemnările sale : „Mi se spune că Malaxa şi Mirto au pus la cale o afacere scandaloasă la C. F. R. Direcţia ar pune la dispoziţia lui Malaxa 360 vagoane. Acesta le-ar înzestra cu motoare (cumpărate din străinătate) şi drept plată i s-ar da o remiză de 20 lei la km parcurs timp de 4 ani. Malaxa ar putea cîştiga un miliard şi 1/2. Această combinaţie e nemaipomenită. Desigur că e interesată camarila". Tot Armand Călinescu, la 27 iulie, nota : „Vaida îmi povesteşte de asemenea cît de greu este cu regele care vrea să expună legi. Astfel, anul trecut după alegeri i-a spus : «Am pregătit o lege pentru concesionarea atelierelor C. F. R. la particulari, fiindcă merg prost». În 1931 i a spus lui Mironescu : «Te rog să-ţi însuşeşti legea făcută de Blank pentru monopolul alcoolului şi să o votaţi». Mironescu a preferat să demisioneze. Îmi spune că regele acum grăbeşte chestia uzinelor militare şi acum i-a dat ordin lui Samsonovici să prezinte raportul la consiliu" (Arh. M. A. E., dos. 4, cuprinzînd însemnările-notiţe ale lui Armand Călinescu, f. 30—31).

[11] N. Iorga, *Doi ani de guvernare*, ed. a 5-a, Valenii de Munte, 1932, p. 7—8.

[12] *Ibidem*, p. 10—11.

serioasă a regelui, care l-a temperat şi l-a făcut să înţeleagă că instaurarea dictaturii personale în condiţiile de atunci nu era un lucru uşor[13].

Guvernul naţional-ţărănesc prezidat de Iuliu Maniu s-a menţinut numai 4 luni : de la 13 iunie pînă la 10 octombrie 1930. În acest interval de timp s-a desfăşurat o adevărată încercare de forţe între preşedintele de consiliu şi rege, primul încercînd să împiedice monarhia de a se amesteca în conducerea efectivă a treburilor statului, iar ultimul exercitînd presiuni pentru a se impune ca şef de fapt al guvernului şi a înfrînge împotrivirea primului ministru şi a aripii „ardelene" a P.N.Ţ.

Încă în aceste prime luni de domnie, mai ales după eşecul suferit, Carol al II-lea a dovedit incontestabile calităţi de intrigant şi o deosebită abilitate în specularea contradicţiilor dintre grupările politice burghezo-moşiereşti şi din interiorul fiecăreia în parte, pentru a ieşi din situaţia critică în care se afla. Astfel, cu toate că nu putea uita opoziţia şi duşmănia liberalilor — cu atît mai mult cu cît era extrem de ranchiunos —, Carol a început, pe diferite căi, să stabilească contacte cu P.N.L., să şi-l apropie, pentru a-l putea opune la nevoie naţional-ţărăniştilor. Pe de altă parte, regele a stimulat nemulţumirile aripii „ţărăniste" a P.N.Ţ. şi cele ale foştilor takişti încadraţi în acest partid, nemulţumiri determinate de faptul că ramura „ardeleană" în frunte cu Iuliu Maniu tindea să-i treacă pe planul al doilea şi în partid, şi în guvern. Concomitent cu aceasta, în ambele partide Carol al II-lea a reuşit, prin făgăduieli, corupţie etc., să recruteze o serie de elemente care au început să joace rolul de „cai troieni" în folosul monarhiei şi camarilei. De exemplu, în P.N.Ţ. pe această linie se situau — unii încă înainte de „restauraţie" — Virgil Potîrcă şi V. V. Tillea; în P.N.L. o grupare dezidentă, a aşa-zisului tineret intelectual în frunte cu Gheorghe Brătianu, care se va constitui ulterior într-un partid aparte. Regele n-a neglijat nici grupările politice reacţionare de mai mică însemnătate, satisfăcînd ambiţiile unora dintre şefii lor şi hrănindu-i cu mirajul aducerii la conducerea statului, de neatins în condiţiile obişnuite ale parlamentarismului. O deosebită atenţie a acordat regele creării unui puternic grup de partizani ai planurilor sale în rîndurile cadrelor de conducere ale armatei. Printre primele elemente recrutate după venirea în ţară a fost generalul Paul Angelescu, pînă atunci adversar al regelui. „... Rînd pe rînd — scrie Zaharia Boilă în însemnările lui memorialistice — oamenii politici şi generalii au fost captaţi, influenţaţi, cîştigaţi, pentru ca să nu spunem cumpăraţi, de Carol al II-lea"[14].

În urma contradicţiilor cu regele, cabinetul Maniu a demisionat, formîndu-se, la 10 octombrie 1930, tot un guvern P.N.Ţ., în frunte cu fostul takist G. G.Mironescu. Pe lîngă Gr. Iunian şi M.Manoilescu — introduşi încă în guvernul Maniu, şi împotriva dorinţei acestuia, ca un fel de „ochi şi urechi" din partea regelui — Carol al II-lea a reuşit să includă în noul cabinet încă o persoană pe care considera că poate să se bazeze : Emil Haţieganu. Merită de reţinut că metoda aceasta de a include persoane devotate regelui şi camarilei în guvern, cu rol de observatori, informatori,

---

[13] În legătură cu aceasta, N. Iorga scria că regele, după eşecul suferit, „arată foarte obosit, fără nimic din atît de simpaticul (!) avînt încrezător, doritor de lucruri nouă, cu care, abia acum două luni, îşi începuse domnia" (*ibidem*, p. 14).

[14] Zaharia Boilă, *Memorii*, în Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R., fond. 6, dos. 113, f. 80.

supraveghetori şi elemente de manevră a fost utilizată apoi frecvent de Carol al II-lea, indiferent de faptul că guvernele care se succedau la cîrma ţării erau favorabile sau nu planurilor şi intereselor Palatului. Pînă în aprilie 1931, perioadă în care guvernul G. G. Mironescu s-a menţinut la putere, regele a reuşit să netezească în mare măsură asperităţile cu P.N.L.[15]. Oameni politici ca I. G. Duca — care cu cîteva luni în urmă declara că nu va întinde niciodată mîna „aventurierului" — şi-au manifestat public revizuirea vechii poziţii, în sensul renunţării la politica de ostilitate faţă de Carol al II-lea. Moartea lui Vintilă Brătianu, la sfîrşitul anului 1930, a survenit tocmai la timp pentru a se putea grăbi tranzacţia dintre Coroană şi P.N.L.

În aprilie 1930, Carol al II-lea a obţinut îndepărtarea guvernului, folosindu-se în acest scop de M. Manoilescu, care a demisionat după ce parlamentul îi respinsese un proiect de lege. Cu acest prilej, regele a făcut o nouă încercare în vederea constituirii unui guvern „de coaliţie", în afara partidelor, şi în acest scop l-a rechemat în ţară pe Nicolae Titulescu, în vremea aceea ambasador al României la Londra. Momentul ales pentru această nouă tentativă era mult mai favorabil lui Carol al II-lea datorită, pe de o parte, ameliorării relaţiilor cu liberalii, iar pe de altă parte orientării care-şi croise drum în sînul partidelor burghezo-moşiereşti în perioada guvernului Mironescu, şi anume aceea că ar fi fost necesară instituirea unui guvern „de mînă forte", care să ia măsurile necesare pentru stăvilirea luptelor în creştere ale maselor populare şi pentru asigurarea ieşirii din criza economică pe seama oamenilor muncii. Cu toate acestea, nici Titulescu nu a reuşit să realizeze o înţelegere între principalele partide burghezo-moşiereşti — P. N. Ţ. şi P. N. L. —, deoarece fiecare pretindea să obţină rolul hotărîtor în cazul formării unui guvern de coaliţie şi se temea de instaurarea unei dictaturi regale.

Criza de guvern a fost soluţionată în cele din urmă prin formarea guvernului de „tehnicieni" Iorga-Argetoianu, la 18 aprilie 1931. Acesta a fost de fapt primul guvern personal al regelui, avînd vădite tendinţe autoritare, dictatoriale. El a intensificat măsurile represive, a efectuat noi împrumuturi externe, acceptînd venirea în ţară a controlorilor străini, şi a introdus primele „curbe de sacrificiu". Măsurile adoptate de guvernul Iorga-Argetoianu s-au bucurat, în genere, de asentimentul tuturor partidelor burghezo-moşiereşti, opoziţia făcută de acestea avînd un caracter mai mult formal.

Guvernul Iorga-Argetoianu era însă departe de a corespunde planurilor dictatoriale ale regelui. Lipsit de o bază politică proprie, acest guvern fusese nevoit de la început să se bazeze pe sprijinul unuia dintre marile partide existente, şi anume pe cel liberal; în parlament, în cazul cînd liberalii i-ar fi retras sprijinul, guvernul putea fi oricînd pus în minoritate şi, ca urmare, obligat să demisioneze. Formal, în afara partidelor şi avînd un caracter personal, guvernul era în realitate dependent şi controlat de liberali şi naţional-ţărănişti, care-i puteau hotărî soarta în funcţie de interesele grupărilor respective.

Devenit cu totul impopular şi incapabil să facă faţă enormelor dificultăţi de care se izbea, îndeosebi pe tărîm financiar, guvernul Iorga-

[15] N. Iorga, *Supt trei regi*, ed. a 5-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 25—28.

Argetoianu şi-a prezentat demisia la începutul lunii iunie 1932. Partidul naţional-ţărănesc a fost readus la putere. Această nouă perioadă de guvernare naţional-ţărănistă a luat sfîrşit înainte de vreme, datorită, în primul rînd, consecinţelor pe care le-au avut în viaţa politică a ţării eroicele lupte ale ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie-februarie 1933. În această perioadă s-au perindat la cîrma ţării patru guverne naţional-ţărăniste, dintre care trei au fost prezidate de A. Vaida-Voevod şi unul de către Iuliu Maniu. Repetatele schimbări de guverne au fost urmarea, în primul rînd, a presiunilor exercitate de masele populare, în frunte cu clasa muncitoare, sub conducerea P. C. R., pentru frînarea ofensivei capitaliste şi moşiereşti împotriva nivelului lor de trai. Desele schimbări de guverne, însoţite de fluturarea unor promisiuni demagogice în privinţa ameliorării situaţiei maselor, concomitent cu intensificarea măsurilor represive, reflectau existenţa unei crize politice şi demonstrau că cercurile dominante se străduiau să găsească o formulă de guvern şi de guvernare care să poată rezista în condiţiile agravării tuturor contradicţiilor sociale. Pe acest fond s-au înăsprit şi fricţiunile dintre diferitele cercuri şi grupări reacţionare.

În timpul acestei a doua — şi ultima, de altfel — perioade de guvernare naţional-ţărănistă s-au produs unele evenimente importante în ceea ce priveşte manevrele întreprinse de rege şi de alte cercuri de dreapta în vederea instaurării unui regim dictatorial.

Carol al II-lea a făcut o ultimă încercare pentru a-l convinge pe Iuliu Maniu să-i accepte planurile, numindu-l în fruntea guvernului, la 20 octombrie 1932. Amestecul continuu al regelui şi camarilei în atribuţiile guvernului au dus însă la înăsprirea relaţiilor dintre Carol şi Maniu şi, în ultimă instanţă, la demisia cabinetului. O dată cu aceasta, ruptura dintre Carol al II-lea şi cercurile maniste a fost atît de profundă, încît, aşa cum au arătat evenimentele ulterioare, peste ea nu s-a mai putut întinde niciodată o punte.

Planurilor regelui de a instaura un regim de dictatură personală, cercurile maniste le-au opus politica „constituţionalistă" a lui Iuliu Maniu. Deosebirea esenţială dintre poziţiile regelui şi acelea ale cercurilor maniste consta în aceea că în timp ce primul se pronunţa pentru lichidarea sistemului parlamentar, cercurile maniste revendicau menţinerea sistemului parlamentar şi limitarea regelui la exercitarea prerogativelor înscrise în Constituţia din 1923. Maniu, după propriile declaraţii făcute public în repetate rînduri, nu era contra monarhiei şi — cel puţin în primii ani — nici contra lui Carol al II-lea ca persoană, ci contra concentrării puterii în mîinile regelui, ceea ce ar fi însemnat, în fapt, moartea partidelor politice, inclusiv a propriei grupări, precum şi dominaţia politică şi economică a grupului monopolist advers constituit în jurul monarhiei. Astfel, într-o expunere făcută la 4 iulie 1935, Maniu afirma: „. . . Sînt adînc monarhic şi nu vreau ca în ţara noastră să fie frămîntări republicane. Sîntem cu toţii hotărîţi să apărăm regimul monarhic" [16]. Cercurile maniste aveau, ca şi cele din jurul regelui, o orientare de dreapta, şi unele şi altele acţionînd în direcţia apărării şi consolidării regimului burghezo-moşieresc, reprezentînd interesele vîrfurilor reacţionare ale claselor exploatatoare;

[16] Arh. M. A. I., dos. 40 001, vol. 40, f. 42.

pe plan extern, şi unele şi altele erau legate de cercurile imperialiste anglo-franco-americane. Anticomunismul le era, de asemenea, în egală măsură comun. Deşi cercurile maniste făceau mult caz de crezurile lor ,,democratice", ele s-au pronunţat nu o dată pentru modificări în exercitarea puterii care să ducă la restrîngerea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti. Totuşi, gruparea manistă se pronunţa pentru menţinerea sistemului parlamentar, văzînd în acesta şi un mijloc de a face să eşueze încercarea de concentrare a puterii în mîinile cercurilor din jurul monarhiei, în timp ce pentru Carol al II-lea existenţa sistemului parlamentar constituia principalul obstacol. Cercurile maniste au reprezentat, în sînul claselor dominante, pînă în 1937, cel mai puternic adversar politic al lui Carol al II-lea.

În lupta împotriva cercurilor din P. N. Ţ. potrivnice instaurării dictaturii regale, Carol al II-lea a folosit trei metode de bază : spargerea aripii ,,ardelene" a naţional-ţărăniştilor, pînă atunci în genere compactă şi solidară în jurul persoanei lui Iuliu Maniu ; lichidarea ultimelor obstacole care stăteau între Palat şi P. N. L. pentru a elimina posibilitatea unui front comun liberalo-naţional-ţărănist ; concentrarea, sub steagul monarhiei, a tuturor grupărilor mici de dreapta, care să devină un suport politic propriu al monarhiei, un fel de ,,a treia forţă", pe care s-o poată opune, după împrejurări, atît liberalilor, cît şi naţional-ţărăniştilor.

În 1932—1933, Carol al II-lea a reuşit să atragă de partea sa pe A. Vaida-Voevod, lider marcant al partidului naţional-ţărănesc, şef influent al ,,aripii ardelene", vechi colaborator al lui Maniu şi, totodată, prieten personal al acestuia. Acţiunea lui Vaida-Voevod a găsit ecou în rîndurile unei părţi a partidului, care se temea că, urmînd politica lui Maniu, P. N. Ţ. ar putea să ajungă în situaţia liberalilor şi să piardă prilejul de a se menţine mai mult timp la guvern. În grupul lui Vaida s-au concentrat elementele cele mai reacţionare ale acestui partid, care erau dispuse să sprijine o dictatură personală a regelui. Aflat în fruntea partidului şi a guvernului, Vaida-Voevod a devenit un instrument în mîinile lui Carol al II-lea, iar cabinetul a început să manifeste tendinţe evidente spre autoritarism. Măsurile represive adoptate de guvernul Vaida-Voevod împotriva maselor şi îndeosebi proclamarea stării de asediu, aveau şi scopul de a crea un climat şi condiţii favorabile pentru a se trece la exercitarea dictaturii regale.

Drumul lui Carol al II-lea spre dictatură, folosindu-se de guvernul Vaida-Voevod, a fost barat de luptele ceferiştilor şi petroliştilor din ianuarie-februarie 1933. Moment de o deosebită însemnătate în istoria partidului comunist, a clasei muncitoare şi a întregii mişcări revoluţionare, cu urmări profunde asupra cursului ulterior al vieţii politice a ţării, aceste lupte au avut drept rezultat imediat compromiterea guvernului prezidat de Vaida şi căderea lui după cîteva luni.

Luptele din ianuarie-februarie 1933 au dat o grea lovitură planurilor lui Carol al II-lea nu numai prin căderea guvernului, ci şi prin compromiterea lui Vaida-Voevod în faţa maselor, ceea ce a slăbit considerabil poziţiile grupului lui în sînul P. N. Ţ. La 21 noiembrie 1933, Vaida a fost silit să-şi dea demisia din fruntea P. N. Ţ., postul de preşedinte al partidului fiind preluat de I. Mihalache. Astfel, în loc să atragă după el partidul şi să-l subordoneze planurilor camarilei, Vaida însuşi a trebuit pînă la urmă să părăsească P. N. Ţ., fiind urmat de un mic număr de aderenţi,

printre care Viorel Tillea, Eduard Mirto, D. R. Ioaniţescu, I. Gr. Perieţeanu, C. Angelescu, Aurel Vlad şi alţii. Gruparea închegată ulterior de Vaida sub numele de „Frontul românesc" a căpătat o orientare naţionalist-şovină, cu un program asemănător acelora al grupărilor fasciste ; ea a servit regelui ca grupare de manevră.

După căderea guvernului Vaida-Voevod, regele n-a avut altă soluţie decît o înţelegere cu partidul liberal, pe care l-a chemat din nou la putere. Momentul în care I. G. Duca, preşedintele P. N. L., a întins mîna „aventurierului" este redat astfel de Zaharia Boilă : „Cu luni înainte încă Franasovici şi-a oferit bunele sale servicii pentru a stabili o legătură între duduia cu părul roşu (Elena Lupescu—*Al. Gh. Ş.*) şi între I. G. Duca, şeful partidului liberal . . . Un dejun de gală este oferit doamnei Lupescu, la care participă I. G. Duca. De atunci problema succesiunii a fost rezolvată" [17]. Instituit la 14 noiembrie 1933, guvernul liberal, prezidat de I. G. Duca, a organizat în scurt timp — aşa cum obişnuiau toate guvernele burghezo-moşiereşti, pentru ca masele să nu aibă timpul necesar pentru a le vedea „la lucru" — noi alegeri parlamentare, obţinînd circa 50 % din voturi. Numărul relativ mare de voturi se datora, pe de o parte, refacerii parţiale a influenţei P. N. L., pe seama discreditării naţional-ţărăniştilor, iar pe de altă parte abuzurilor şi falsurilor electorale folosite pe scară largă de către liberali.

După guvernul Iorga-Argetoianu şi după cele trei guverne prezidate de A. Vaida-Voevod care păruseră să-l apropie întrucîtva pe Carol al II-lea de realizarea planurilor sale dictatoriale, regele a fost astfel nevoit să facă un pas înapoi, deoarece oligarhia liberală, ai cărei reprezentanţi de frunte erau nu numai membrii familiei Brătianu, ci şi I. G. Duca, se situa, ca şi maniştii, şi din motive asemănătoare, pe poziţii ostile întăririi grupului monopolist din jurul monarhiei. Format ca om politic în anturajul lui Ionel Brătianu, primul ministru şi preşedintele P. N. L., I. G. Duca era figura cea mai reprezentativă a liberalilor în acel timp, devotată grupului capitalist pe care-l reprezenta, de la care regele nu se putea aştepta la tranzacţii de felul acelora care-i reuşiseră cu Vaida. Prezenţa lui I. G. Duca în fruntea guvernului îl incomoda vădit pe Carol al II-lea şi regele trebuise să o accepte numai forţat de împrejurări

„Întîmplarea" l-a servit însă în mod neaşteptat pe Carol al II-lea pentru a se debarasa de I. G. Duca. În seara zilei de 29 decembrie 1933, Duca a fost asasinat pe peronul gării Sinaia de către o echipă legionară, drept răzbunare pentru interzicerea Gărzii de fier, măsură în adoptarea căreia primul ministru avusese un rol important [18].

---

[17] Zaharia Boilă, *op. cit.*, f. 268—269.

[18] Unii oameni politici ai vremii, ca Zaharia Boilă, Armand Călinescu şi alţii, au ajuns la concluzia că existau indicii serioase că regele, sau cel puţin persoane din anturajul lui, n-au fost străini de acest asasinat. În perioada aceea, Carol se afla în relaţii apropiate cu Garda de fier şi este puţin probabil că în împrejurările de atunci, cînd aveau la rîndul lor interesul să menţină bune raporturi cu Palatul, legionarii ar fi săvîrşit un act de asemenea gravitate, daca ar fi ştiut că aceasta i-ar fi lipsit de protecţia regelui şi ar fi abătut contra gărzii măsuri represive. Mai mult, după unele date, Corneliu Codreanu, organizatorul atentatului soldat cu asasinarea lui Duca, a stat în zilele următoare ascuns la o rudă a Elenei Lupescu, fapt cunoscut de către rege. Toleranţa manifestată ulterior de autorităţi faţă de asasinii lui Duca şi sprijinul acordat făţiş de rege mişcării legionare duc la concluzia că, chiar dacă regele n-a fost amestecat direct în asasinat, este cert că moartea lui Duca i-a fost de mare folos în manevrele pe care le-a întreprins ulterior, iar Garda de fier i-a adus un enorm serviciu.

La 30 decembrie 1933, imediat după asasinarea lui I. G. Duca, regele a numit în postul de prim ministru pe dr. C. Angelescu, înlocuit la 2 ianuarie 1934 cu Gh. Tătărescu, vechii titulari păstrîndu-şi portofoliile deţinute şi în guvernul Duca.

În sînul guvernului Tătărescu existau reprezentanţi din partea a două curente, care dăinuiau de mai mult timp în partidul liberal. Primul curent era constituit din politicieni strîns legaţi de marea finanţă liberală şi de familia Brătianu, aşa-zişii „bătrîni liberali", care dominau atît la B. N. R., la „Banca Românească" şi în general în grupul oligarhic din jurul acestei bănci, cît şi în conducerea partidului; interesele economice şi politice îi făceau pe aceştia să se opună ascensiunii noului grup patronat de monarhie, precum şi planurilor dictatoriale ale regelui. În cel de-al doilea curent se încadrau aşa-zişii „tineri liberali" printre care Gh. Tătărescu, V. Iamandi, D. Iuca, I. Inculeţ etc., care, mai puţin legaţi de marea finanţă liberală şi, în plus, nemulţumiţi de rolul de „vioară a doua" pe care li-l rezervau „bătrînii", nu erau la fel de interesaţi ca primii într-o rezistenţă faţă de planurile regelui. În afara acestora, din guvernul Tătărescu făceau parte şi persoane aflate de mult în slujba lui Carol al II-lea, printre care Richard Franasovici, generalul de divizie N. Uică şi, după demisia acestuia din guvern, generalul de corp de armată adjutant Paul Angelescu.

Tocmai de această situaţie s-a folosit Carol al II-lea pentru a slăbi forţele partidului liberal şi, îndeosebi, pentru a înfrînge rezistenţa „bătrînilor" liberali, în frunte cu familia Brătianu, faţă de planul instaurării unui regim de dictatură personală. Sprijinit de regele Carol, grupul Tătărescu şi-a consolidat treptat influenţa în partid şi în guvern, s-a transformat din ce în ce mai vizibil într-un instrument al regelui, acţionînd împotriva liniei oficiale a partidului, trasată de grupul brătienist. Tătărescu şi partizanii lui, dat fiindcă se aflau la guvern, au folosit acest avantaj pentru a-şi alătura o parte tot mai importantă din cadrele şi organizaţiile P.N.L. În sînul partidului liberal contradicţiile dintre grupul Tătărescu şi cel brătienist s-au ascuţit, la început în culise, mai tîrziu începînd să devină de notorietate publică. S-a ajuns la adoptarea de către guvern a unor măsuri care nu numai că favorizau cercurile capitaliste din jurul lui Carol al II-lea, dar şi lezau serios interesele burgheziei liberale [19].

Concomitent cu atragerea grupului Tătărescu, Carol al II-lea a căutat în primii ani ai guvernării liberale să-şi subordoneze Garda de fier şi alte grupări fasciste sau de coloratură fascistă, pentru a face din ele o a „treia forţă" în stare să înfrîngă împotrivirea maniştilor şi brătieniştilor [20].

---

[19] De exemplu, în ianuarie 1935, Călinescu nota: „În presă se ventilează informaţia unui conflict între Tătărescu şi Dinu Brătianu pe chestia înzestrării armatei. Dinu Brătianu, sub sugestia lui Tancred Constantinescu, cerea să se dea tot industriei naţionale. Tătărescu tratează cu Skoda". (Arh. M. A. E., dos. 5, cuprinzînd însemnările-notiţe ale lui Armand Călinescu, f. 46).

[20] O serie de manifestări ale regelui lăsau să se întrevadă neechivoc aceste intenţii. Astfel, la 5 martie 1934, Călinescu nota: „Dr. Lupu merge în audienţă şi informează pe rege despre fuziune [este vorba de fuziunea realizată la 11 martie 1934 între gruparea dezidentă pe care o conducea acesta şi P. N. Ţ.]. Regele i-a vorbit despre corporatismul lui Manoilescu". În aceeaşi lună, C. Xeni, aflat de asemenea într-o audienţă la Carol al II-lea, a fost întrebat de acesta dacă cunoaşte programul Gărzii de fier. Regele a enumerat într-un spirit aprobativ cîteva puncte ale acestui program, printre care desfiinţarea partidelor politice, a parlamentului etc., iar în continuare a afirmat că Corneliu Zelea Codreanu avea „un admirabil spirit organizator". Xeni a plecat alarmat de la Palat. La 29 aprilie 1934, mişcarea legionară a organizat o manifestaţie de sim-

Guvernul Tătărescu, îndeosebi prin D. Iuca, Eugen Titeanu etc., a sprijinit manevrele prin care regele încerca să-şi subordoneze Garda de fier. Procesul intentat asasinilor lui Duca s-a rezumat la condamnarea pe diferite termene a echipei care comisese crima — N. Constantinescu, Belimace şi Caranica —, dar autorii morali, iniţiatorii şi organizatorii ei (Corneliu Zelea Codreanu şi generalul Zizi Cantacuzino) au fost absolviţi de orice răspundere şi achitaţi. Sub privirile binevoitoare ale autorităţilor şi uneori cu participarea lor, manifestaţiile organizate de legionari au devenit frecvente.

Deosebit de făţiş s-a manifestat sprijinul dat de rege şi guvern mişcării legionare cu prilejul congresului studenţilor gardişti ţinut la Tg.-Mureş în zilele de 3—5 aprilie 1936. Autorităţile au dat aprobare oficială pentru ţinerea congresului, au permis organizarea unei „poliţii de ordine", constituită din bande legionare înarmate, şi au pus la dispoziţia participanţilor, în mod gratuit, garnituri de tren care să-i transporte la Tg.-Mureş. Pe parcurs, legionarii s-au dedat la scandaluri în gări şi manifestaţii antisemite, iar în gara Sinaia au organizat acţiuni de profanare a memoriei lui I. G. Duca [21]. În vederea congresului, şeful studenţilor legionari, Gh. Furdui, a fost primit într-o audienţă la Palat de către Carol al II-lea, care i-a dat o sumă de bani din caseta sa particulară [22]. Ministrul de interne a susţinut cu largheţă ţinerea congresului cu bani din fondul „O. P.", aşa-zisul fond al ordinii publice, iar Titeanu s-a ocupat personal din partea guvernului de organizarea acestui congres. La deschiderea congresului, participanţii au fost salutaţi în numele autorităţilor locale de către primarul oraşului Tg.-Mureş [23]. Demascînd toleranţa manifestată de guvernul Tătărescu faţă de mişcarea fascistă şi cu precădere faţă de Garda de fier, Armand Călinescu se adresa astfel liberalilor în şedinţa Parlamentului din 12 martie 1936 : „...Aţi evoluat, d-lor miniştri. Nu mai văd la d-voastră hipersensibilitatea de odinioară. Sînt chiar multe acte ale miniştrilor pe care opinia publică le socoteşte ca o profanare a memoriei şefului dv. Fiindcă în vremea aceasta sub aripile d-voastră mişcarea de odinioară (este vorba de mişcarea legionară — *Al. Gh. S.*) continuă să se dezvolte" [24].

Regele, camarila şi guvernul Tătărescu nu au fost însă singurii susţinători morali şi materiali ai Gărzii de fier în acest timp. O serie de mari capitalişti şi moşieri, urmărind să folosească Garda de fier ca instrument de teroare împotriva mişcării muncitoreşti şi pentru tranşarea unor dispute cu diferiţi adversari, i-au înlesnit prin mijloace multiple ascensiunea şi au intervenit în faţa autorităţilor în favoarea ei. De exemplu, echipa

---

patic faţă de Carol al II-lea în faţa palatului regal din Bucureşti. Regele a ieşit n balcon şi i-a primit pe manifestanţi cu salutul fascist. De acolo, participanţii, în frunte cu muzica prefecturii poliţiei, s-au îndreptat spre locuinţele lui Nae Ionescu şi generalului Zizi Cantacuzino — unde se afla şi Codreanu —, aclamîndu-i şi scandînd lozinci fasciste. Regele, Gabriel Marinescu, prefectul Poliţiei, Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui şi alţi membri ai camarilei au stabilit contacte personale cu fruntaşii mişcării legionare. Unele documente atestă că chiar Elena Lupescu ar fi avut legături cu garda, intenţionînd s-o folosească în scopul asasinării oamenilor politici care-i erau ostili (*ibidem*, f. 17, 19 şi 21).

[21] Arh. st., fond. Casa regală, mapa 34, nota informativă din 6 aprilie 1936.

[22] Arh. M. A. I., dos. 110 237, vol. 5, f. 50.

[23] Arh. st., fond. Casa regală, mapa 34, nota informativă nr. 1 126 din 8 aprilie 1936.

[24] Armand Călinescu, *Discursuri parlamentare. 1934—1937*, vol. II, „Monitorul oficial", Bucureşti, 1938, p. 330.

legionară care l-a asasinat pe Duca cheltuise cu prilejul organizării atentatului şi suma de 40 000 de lei pe care o primise de la marele industriaş Tr. Orghidan în vederea uciderii lui . . . Max Auschnitt [25]. În legătură cu susţinerea gărzii de către unele vîrfuri ale burgheziei şi moşierimii, un referat al Siguranţei, întocmit la 15 februarie 1938, arăta : „S-au înfiinţat cuiburi aşa-zise financiare, formate din oameni avuţi cari să susţină acţiunea cu fonduri. A fost fondată asociaţia « Prietenii legionarilor », ai cărei membri sînt recrutaţi dintre cadrele tuturor serviciilor statului şi ale personalităţilor proeminente, care nu se cunosc între ei şi care activează paralel cu partidul" [26].

În aceste condiţii, Garda de fier a reuşit, printr-o demagogie nemaipomenită, să-şi sporească rîndurile, să continue acţiunile de organizare şi, mai ales, să cucerească poziţii în multe organe şi instituţii de stat. Legionarii şi-au stabilit legături în universităţi [27], magistratură, la poştă, telefoane, în diferite ministere, în unităţi militare. Ofiţeri de toate gradele, îndeosebi ofiţeri superiori, s-au pus în serviciul gărzii, în ale cărei rînduri se încadrau apoi deschis imediat ce ieşeau la pensie [28].

Deşi în martie 1935 Garda de fier s-a reconstituit ca partid legal sub numele de Partidul „Totul pentru ţară", ea a continuat să-şi organizeze membrii pe baze clandestine, iar caracterul terorist a devenit şi mai accentuat. Membrii săi strîngeau arme şi făceau antrenamente, pregătindu-se în vederea preluării puterii printr-un puci. Încă în februarie 1934 s-a constituit „corpul legionar al forţelor militare", cu misiunea „de a strînge în jurul său şi a organiza pe toţi foştii ostaşi din România, constituind din ei o forţă în serviciul ţării legionare" [29]. Numărul membrilor detaşamentului de şoc al gărzii a crescut repede [30].

Garda de fier a căpătat tot mai mult curaj, dedîndu-se la ameninţări, acte teroriste şi asasinate împotriva adversarilor politici. La 11 februarie 1933, în Piaţa Fundaţiei Carol, membrii mişcării legionare au avut o ciocnire de cîteva ore cu jandarmii, pentru a face să se ţină o conferinţă a lui Nae Ionescu [31]. Fostul şef legionar Mihai Stelescu — care părăsise datorită unor neînţelegeri cu Codreanu, garda şi înjghebase o organizaţie fascistă proprie, „Cruciada românismului" — a fost ucis la 16 iulie 1936 pe un pat la spitalul Brîncovenesc, cu peste 30 de gloanţe trase de o echipă, „a morţii", care l-a ciopîrţit apoi cu lovituri de topor [32]. Un agent al siguranţei, fost membru al mişcării legionare, acuzat de trădare, ca şi M. Stelescu, a fost înjunghiat cu cuţitele în str. Berthelot; cu ultimele forţe el a reuşit să sară într-un tramvai care trecea pe acolo, dar a fost urmărit de asasini, care i-au aplicat ultimele lovituri de cuţit în spate pînă s-a prăbuşit fără viaţă în mijlocul pasagerilor [33]. Unui adept al lui Stelescu, legionarii i-au tăiat nasul în noaptea de 19 martie 1937, pe un

---

[25] Arh. M. A. I., dos. 19 785, vol. 198, f. 76—77.
[26] Arh. M. A. I., dos. 110 237, vol. 13, f. 67.
[27] N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, Vălenii de Munte, 1939, p. 400—401.
[28] Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R., fond. Armand Călinescu, doc. *Istoricul Gărzii de fier*.
[29] Ibidem.
[30] Ibidem.
[31] Ibidem.
[32] Ibidem.
[33] Ibidem.

cîmp din cartierul Bucureştii Noi[34]. Diferiţi oameni politici socotiţi de Garda de fier drept adversari, printre care Nicolae Titulescu, Ion Mihalache, Armand Călinescu, Victor Iamandi, N. Iorga, au primit nenumărate scrisori de ameninţare cu moartea [35]. Pentru exterminarea lui P. Bejan şi a unor oameni politici din Valea Prahovei, o echipă legionară făcea antrenamente speciale la sediul central al Gărzii de fier, ,,Casa verde'' [36].

Ascensiunea mişcării fasciste a provocat o vie îngrijorare în rîndurile forţelor democratice ale ţării. P. C. R. a desfăşurat în perioada anilor 1934—1937 o amplă activitate pentru demascarea planurilor de instaurare a dictaturii fasciste, chemînd masele largi de oameni ai muncii să lupte pentru realizarea Frontului unic muncitoresc şi a unui front antifascist larg, care să bareze calea fascismului spre putere. ,,Reuşita unor instalări de dictatură fascistă deschisă — se spunea într-un articol apărut în ziarul ,,Scînteia'' — ar însemna distrugerea completă a tuturor rămăşiţelor de drepturi şi libertăţi democratice ale poporului muncitor, mărirea fără de margini a mizeriei imense a maselor largi populare de la oraşe şi sate şi mărirea pericolului imediat de război'' [37]. Chemînd la unirea tuturor forţelor antifasciste ale ţării, ziarul ,,Slova'', editat de P. C. R., sublinia faptul că ,,Frontul popular se poate închega în România. Platforma acestui front este impusă de situaţie. Apărarea libertăţilor cetăţeneşti, a dreptului de coaliţie a muncitorilor inclusiv, pentru o politică de pace în afară, printr-un pact româno-sovietic, iată cîteva din punctele de contact pe cari le-ar putea găsi forţele democratice în România. O înţelegere pe baza unui asemenea program minimal ar fi primită cu entuziasm de toţi cei ce muncesc şi suferă pe pămîntul românesc. O asemenea înţelegere ar înzeci rezistenţa împotriva fascismului. O asemenea înţelegere ar constitui o forţă imbatabilă, un zăgaz de netrecut, de care s-ar izbi toate încercările de aservire'' [38]. Rezoluţia C. C. al P. C. R. din februarie 1935 a subliniat că sarcina principală a partidului era crearea unui larg Front popular antifascist, în care scop trebuia luptat cu hotărîre pentru întărirea partidului, a organizaţiilor sale, şi pentru strîngerea legăturilor cu masele largi [39].

În vederea închegării unui larg front al forţelor democratice şi antifasciste au fost create numeroase organizaţii de masă legale, ca Liga Muncii, Comitetul naţional antifascist, asociaţia ,,Amicii U.R.S.S.'', Blocul democratic, Frontul studenţesc democrat etc. Alături de ziarele şi revistele ilegale, a fost editat un mare număr de publicaţii legale, cu caracter democratic, progresist. Toate acestea ilustrează amploarea pe care a căpătat-o activitatea partidului în perioada respectivă, marea bogăţie a metodelor pe care le-a folosit, priceperea cu care a ştiut să îmbine formele muncii ilegale cu cele legale şi semilegale. Roadele activităţii partidului s-au văzut în numeroasele acţiuni greviste desfăşurate pe baza frontului unic, în ralierea unui şir de organizaţii democratice într-un front

---

[34] Ibidem.

[35] Ibidem; vezi şi N. Iorga, *Memorii*, vol. VII, p. 399—400.

[36] Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R., fond. Armand Călinescu, doc. *Istoricul Gărzii de fier*.

[37] ,,Scînteia'', an. V, nr. 15, din 24 mai 1935.

[38] ,,Slova'', an. I, nr. 1, din 21 iulie 1935.

[39] *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1934—1937*, Bucureşti, E. S. P. L. P., 1957, p. 215—216.

comun de luptă, care a obţinut succese importante în alegerile parlamentare parţiale şi comunale din anii 1936 şi 1937 etc.[40].

Un curent potrivnic organizaţiilor fasciste se dezvolta în această perioadă şi în rîndurile diferitelor partide şi grupări burghezo-moşiereşti. O asemenea orientare manifestau, de exemplu, N. Lupu, Armand Călinescu, M. Ghelmegeanu, Virgil Madgearu, M. Ralea, Dem. Dobrescu în partidul naţional-ţărănesc, V. Iamandi în partidul liberal, N. Iorga şeful partidului naţional, numeroşi conducători şi membri ai partidului radical-ţărănesc condus de Gr. Iunian, Grigore Filipescu etc. Anticomunismul şi antisovietismul, care erau proprii multora dintre elementele burgheze ostile fascismului, legăturile lor strînse cu regele şi cercurile Palatului, ca şi obstrucţiile făcute de Maniu şi Brătianu, care aveau o influenţă dominantă în partidele naţional-ţărănesc şi liberal, au făcut să nu se realizeze frontul antifascist pe scara întregii ţări. La acest fapt au contribuit şi unele greşeli de natură stîngistă şi sectaristă comise de conducerea din acel timp a partidului comunist. De lipsa Frontului unic muncitoresc şi a Frontului popular au profitat grupările fasciste în frunte cu Garda de fier.

Pe măsură ce a acumulat forţe, Garda de fier, care simulase în anii 1933—1935 docilitate faţă de Carol al II-lea, făcînd totul pentru a-i întări părerea că se poate folosi de această organizaţie în vederea instituirii regimului dictatorial, a început să manifeste tot mai multă independenţă, să întreprindă acţiuni care nu numai că contraveneau intereselor monarhiei, dar arătau totodată că legionarii nu sînt dispuşi să servească drept instrument de realizare a planurilor regelui.

Perioada în care s-a produs răsturnarea raporturilor dintre monarhie şi Garda de fier, cînd aceste raporturi, atît de amiabile în trecut, s-au transformat într-o adversitate făţişă, care a degenerat ulterior într-o dispută îndîrjită şi violentă pentru putere, poate fi fixată, în linii mari, între congresul studenţilor legionari de la Tg.-Mureş şi alegerile parlamentare din decembrie 1937.

Într-adevăr, în planurile lui Carol al II-lea, congresul de la Tg.-Mureş fusese menit să devină o mare demonstraţie de fidelitate a mişcării legionare faţă de cercurile Palatului şi de rege, o dovadă că aceasta se afla în slujba planurilor dictatoriale ale camarilei şi cercurilor oligarhice din jurul său. Era în această manifestare şi intenţia nemărturisită a regelui de a exercita presiuni asupra forţelor de dreapta nefasciste, pentru a atrage alături de rege o parte a elementelor şovăielnice şi a izola pe cele mai îndărătnice. Desfăşurarea congresului de la Tg.-Mureş şi manifestaţiile fasciste tipice care au însoţit-o au evidenţiat însă faptul că Garda de fier era hotărîtă să acţioneze în continuare potrivit propriilor interese, că ea urmărea să lichideze sistemul parlamentar pentru a acapara singură puterea şi că,

[40] În legătură cu succesele obţinute de P.C.R. în lupta pentru realizarea Frontului unic muncitoresc şi a Frontului popular antifascist, vezi P. Constantinescu-Iaşi, *Organizaţii de masă legale conduse de Partidul Comunist din România în anii 1932—1938*, Bucureşti, Edit. Academiei 1952; Gh. Ioniţă, *Blocul democratic, organizaţie de masă legală condusă de P. C. R. (1935—1936)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. M. R.”, 1962, nr. 5; T. Georgescu, *Din lupta antifascistă a poporului român — 30 de ani de la crearea Comitetului naţional antifascist (iunie 1933)*, în *op. cit.*, 1963, nr. 3; vezi şi Titu Georgescu şi Mircea Ioanid, *Presa P. C. R. şi a organizaţiilor sale de masă, 1921—1944*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1963, p. 200—283; I. M. Oprea, *Masele muncitoare, forţa principală în lupta împotriva fascismului în perioada 1934—1938*, în „Studii”, an. XVII, 1964, nr. [illegible], p. 725—748.

în calea acestui ţel, înseşi planurile monarhiei reprezentau un obstacol. Cei 800 de participanţi la congres au reînnoit în mod ostentativ jurămîntul faţă de Codreanu, omul care aspira să devină dictator în România, în timp ce despre fidelitatea faţă de tron aproape că nu s-a vorbit[41]. Cu multă stupefacţie şi îngrijorare s-a aflat la Palat că, la sfîrşitul congresului, s-au creat echipe „ale morţii", avînd sarcina să extermine o serie de adversari ai gărzii, printre care... Elena Lupescu şi Gabriel Marinescu[42].

Evenimentele de după congres au scos şi mai mult la iveală faptul că garda se contura ca un adversar şi concurent deosebit de primejdios pentru Carol al II-lea. În anul 1936, şi la începutul lui 1937, între rege şi Corneliu Codreanu s-au purtat tratative urmărind înlăturarea divergenţelor dintre cercurile Palatului şi mişcarea legionară. În legătură cu aceste tratative, ţinute în cel mai mare secret, există foarte puţine referiri în documentele timpului sau în memoriile unor politicieni burghezi, a căror autenticitate nu poate fi întru totul verificată. Unul dintre documentele care atestă existenţa acestor tratative, fără însă să dea lămuriri mai ample asupra conţinutului lor, este stenograma dezbaterilor la procesul lui Corneliu Codreanu din 25 mai 1938. Printre martorii apărării propuşi de Codreanu a fost audiat şi fruntaşul legionar Constantin Iarca, care a relatat că în cursul anilor 1936 şi 1937 regele a căutat prin intermediul şefului Siguranţei de atunci, Cernat, să-l determine pe Codreanu să-i accepte condiţiile în privinţa instituirii unui regim dictatorial bazat pe Garda de fier. „...Şi în casă la mine şi la Carmen Sylva au fost mai multe întrevederi, peste 7—8, nu-mi amintesc bine cîte, între dl. Cernat şi dl. Codreanu. Aceste întrevederi au fost solicitate de dl. Cernat, în vederea constituirii de guvern. Se făceau tatonări pe lîngă dl. Codreanu, pentru a i se oferi constituirea guvernului"[43]. Intervenţia lui Codreanu a oprit destăinuirile lui C. Iarca în privinţa conţinutului concret al convorbirilor. Codreanu s-a temut că, dezvăluind mai mult, putea să atragă asupra lui represalii din partea lui Carol al II-lea, uşor de exercitat în condiţiile date. Că asemenea tratative între Codreanu şi Cernat au avut într-adevăr loc, există mărturii şi în alte izvoare.

Despre conţinutul convorbirilor dintre rege şi şeful Gărzii de fier, mai multe amănunte dă Zaharia Boilă. La începutul anului 1937, Codreanu s-a întîlnit cu Boilă, cerîndu-i să-i transmită lui Iuliu Maniu propunerea unei alianţe contra regelui. Exprimîndu-şi uimirea faţă de această propunere, dat fiind cunoscutele raporturi bune de pînă atunci dintre gardă şi Palat, şeful gărzii a dat următoarele explicaţii asupra cauzelor opoziţiei dintre el şi Carol al II-lea: „Mai acum cîteva săptămîni — a spus Codreanu — am fost chemat în audienţă la rege. Ea a avut loc noaptea, într-o casă particulară (probabil la Malaxa. — *Al. Gh. S.*). Regele mi-a spus înainte de toate că simpatizează mult cu mişcarea noastră şi că are de gînd să demită guvernul (Tătărescu. — *Al. Gh. S.*), să înlăture din mecanismul politic partidele, să inaugureze o guvernare absolutistă, personală, bazată pe mişcarea legionară. Regele mi-a cerut să-l proclam «căpitanul» mişcării,

[41] Organele poliţieneşti care au întreprins o anchetă în legătură cu desfăşurarea congresului raportau că congresul a avut „un *caracter eminamente codrenist*" şi că „s-a redus, în fapt, la un mare congres codrenist pe ... cheltuiala statului". (Arh. st., mapa 34, doc. nr. 225.)

[42] *Ibidem*, doc. nr. 32.

[43] Arh. M. A. I., dos. 110 237, vol. 15, f. 153.

eu voi fi locotenentul său şi mă va numi şeful guvernului"[44]. Sub diferite pretexte, Codreanu a respins însă propunerile regelui, ceea ce a înăsprit şi mai mult relaţiile dintre cercurile Palatului şi mişcarea legionară[45]. În această nouă situaţie îşi găseşte de fapt explicaţie orientarea surprinzătoare a gărzii spre o apropiere de P.N.Ţ., pe care pînă atunci îl combătuse cu înverşunare. În încercarea de a zădărnici planurile dictatoriale ale regelui, Iuliu Maniu nu a pregetat să apuce mîna pe care i-a întins-o Codreanu.

Îngrijorarea lui Carol al II-lea şi a cercurilor din jurul lui s-a amplificat pe măsură ce organele serviciului secret furnizau tot mai multe materiale care atestau neîndoielnic că în spatele poziţiei ostile a Gărzii de fier şi a intenţiilor ei de a acapara puterea stătea Germania hitleristă. Garda de fier a stabilit legături cu N. S. D. A. P. relativ mai tîrziu decît alte grupări fasciste, dar ea a reuşit curînd să devină favorita Oficiului de politică externă al partidului nazist, datorită caracterului său terorist pronunţat şi antisemitismului sîngeros, organizării militare, precum şi influenţei mai mari pe care o dobîndise. Mişcarea legionară a început să fie susţinută material şi moral de la Berlin, transformîndu-se într-o agentură plătită a hitleriştilor, iar acţiunea ei a fost regizată în tot mai mare măsură de partidul nazist şi de Gestapou[46]. Succesele Germaniei hitleriste i-au dat curaj, iar politica agresivă a imperialismului german în centrul şi sud-estul Europei i-a întărit speranţele într-o apropiată acaparare a puterii[47]. Încotro se îndrepta Garda de fier şi la ce se puteau aştepta susţinătorii de pînă atunci ai legionarilor dezvăluia, pe un ton grosolan şi cinic, tipic metodelor hitleriste de intimidare, organul central al partidului nazist „Völkischer Beobachter", într-un articol publicat în septembrie 1936 : „Dacă sprijinul acordat de dl. Tătărescu naţionaliştilor (este vorba de grupările fasciste — *Al. Gh. S.*) a fost numai o simplă concesie, atunci gestul său a fost greşit. Naţionaliştii vor impune d-lui Tătărescu punctele lor de vedere, pe care d-sa va fi obligat să le accepte. Este mai mult ca sigur că dl. Tătărescu se va afla, mai curînd sau mai tîrziu, într-o asemenea situaţie"[48]. Articolul însemna mai mult decît o profeţie : el era o ameninţare deschisă şi un îndemn la răzvrătire adresat Gărzii de fier şi celorlalte organizaţii fasciste.

Dirijată de la Berlin, la începutul anului 1937, Garda de fier şi-a intensificat acţiunile împotriva guvernului Tătărescu şi a regelui. În arsenalul propagandistic al Gărzii de fier au intrat tot mai insistent atacurile

---

[44] Zaharia Boilă, *op. cit.*, f. 301—304.

[45] *Ibidem.*

[46] În privinţa susţinerii Gărzii de fier şi a altor grupări fasciste din România de către Germania hitleristă, există, pe lingă documentele aflate în ţară, o serie de referiri în diferite lucrări apărute peste graniţă, ca, de exemplu Andreas Hillgruber „*Hitler, König Carol und Marshal Antonescu*, Wiesbaden, 1954.

[47] Cu prilejul manifestaţiei legionare la înmormîntarea lui Moţa şi Marin — două din căpeteniile Gărzii de fier ucise în războiul din Spania, unde luptaseră în rîndul trupelor rebele ale lui Franco — ambasadorii Germaniei şi Italiei au comis un act de imixtiune grosolană în treburile interne ale României şi cu totul neuzitat în relaţiile diplomatice, însoţind cortegiul funebru. Germania hitleristă ţinea astfel să-şi exprime oficial poziţia faţă de legionari şi, totodată, să le dea acestora mai multă încredere şi prestanţă pe plan intern. Evenimentul a provocat un val de indignare în opinia publică democratică a ţării, discuţii furtunoase în Parlament şi un protest al guvernului român.

[48] „Völkischer Beobachte[illegible]

la adresa „camarilei", a „ocultei" etc., la care recurgeau, de altfel, şi alţi adversari ai planurilor regelui, ca, de exemplu, Iuliu Maniu. Au devenit şi mai frecvente tulburările produse de legionari. Astfel, la 17 ianuarie, un grup de legionari a atacat cu focuri de pistol pe aderenţii P. N. Ţ. din comuna Mălureni, jud. Argeş; aceştia din urmă au scăpat cu viaţă numai datorită sprijinului populaţiei, care a intervenit punîndu-i pe fugă pe agresori [49]. În universităţi, dezordinele elementelor legionare se ţineau lanţ. La 1 martie, Traian Bratu, rectorul Universităţii din Iaşi, cunoscut pentru atitudinea lui democratică, a fost atacat de 3 legionari, pe care îi exmatriculase; legionarii l-au străpuns cu cuţitele [50]. La 4 februarie 1937, N. Iorga nota : „Prînz la D. Weck şi M. Popovici, Călinescu, ba chiar d-rul Dobrescu de la Făgăraş. Călinescu e foarte neliniştit, Garda de fier a sechestrat şi maltratat un « trădător »; Codreanu a insultat pe directorul Poştelor, care i-ar sechestra scrisorile; gardiştii bat din picior autorităţilor" [51].

În momentul în care le-a devenit limpede că Garda de fier nu mai putea fi utilizată ca masă de manevră şi că, mai mult, constituia un obstacol neaşteptat în calea planurilor lor, regele şi guvernul Tătărescu au început să adopte primele măsuri mai eficiente împotriva mişcării legionare. Presiunile opiniei publice democratice asupra guvernului, care exprimau îngrijorarea faţă de ascensiunea agenturii hitleriste în România, au influenţat şi ele într-o măsură noua atitudine a guvernului, manifestată la începutul anului 1937 faţă de Garda de fier.

Trecerea aceasta bruscă de la sprijinirea la reprimarea legionarilor nu a fost un lucru uşor. Unii membri ai guvernului şi numeroşi funcţionari stabiliseră de-a lungul anilor relaţii strînse cu legionarii pe care nu înţelegeau sau nu voiau să le rupă; alţii se temeau să nu cadă victimă actelor teroriste ale gardiştilor, acte rămase în trecut nepedepsite. În aceste împrejurări, prima grijă a regelui a fost să întărească în guvern poziţiile deţinute de persoanele pe care le considera de încredere şi hotărîte să acţioneze împotriva Gărzii de fier, îndeosebi la departamentele „ordinii publice". Acestui scop i-a fost subordonată remanierea guvernului, efectuată la 23 februarie 1937. Primul ministru, Gh. Tătărescu, a preluat şi conducerea Ministerului de Interne, iar V. P. Sassu, ministrul agriculturii, a devenit titular şi la Departamentul Justiţiei. Gabriel Marinescu, prefectul Poliţiei capitalei şi membru marcant al camarilei, a fost introdus în guvern ca subsecretar de stat la Ministerul de Interne. Alte remanieri s-au produs la Ministerul Apărării Naţionale, contopit cu acest prilej cu Ministerul Armamentului [52]. Pentru prima dată de la instaurarea sa, guvernul Tătărescu şi-a exprimat, printr-o declaraţie a primului ministru, intenţia de a apăra „liniştea" şi „ordinea" contra legionarilor [53]. Printre măsurile antigardiste adoptate de guvernul Tătărescu după remanierea sa au fost: închiderea vremelnică a universităţilor şi evacuarea căminelor studenţeşti

---

[49] „Dimineaţa", an. 33, nr. 10 803 din 19 ianuarie 1937.

[50] „Facla", nr. 1 829 din 3 martie 1937.

[51] N. Iorga, *„Memorii"*, p. 397.

[52] „Facla", an. XVII, nr. 1 824 din 25 februarie 1937.

[53] În declaraţie, Gh. Tătărescu spunea : „Nu voi lăsa ca această linişte şi această ordine să fie ameninţate de cîteva focare de agitaţie create de oameni fără de răspundere şi nu voi tolera ca bunul renume al ţării să fie sdruncinat de o mică minoritate de tulburători care nu au nimic comun cu sufletul maselor şi cu nevoile lor" (ibidem).

pentru a curma agitațiile studenților legionari[54]; interzicerea formațiunilor paramilitare și a uniformelor distinctive ale partidelor politice[55]; punerea în vigoare a unei noi legi a stării de asediu și înăsprirea legilor privind apărarea ordinii publice.

Regele și guvernul Tătărescu nu au fost însă consecvenți și nu au aplicat cu fermitate măsurile împotriva Gărzii de fier. Astfel, Partidul „Totul pentru țară" nu a fost interzis și nici una dintre căpeteniile legionare nu a fost arestată. Tolerate de autorități, organizațiile legionare și-au continuat pregătirile de înarmare și de instruire în folosirea armelor, propaganda — cu deosebire la sate — s-a extins. Lipsa de fermitate a guvernului și unele tentative ulterioare ale Palatului de a restabili „bunele relații" cu garda atestă că, în perioada respectivă, Carol al II-lea mai credea încă posibilă folosirea mișcării legionare în scopurile sale și nu dorea să încordeze și mai mult relațiile cu aceasta.

Agravarea relațiilor regelui cu Garda de fier, survenită spre sfîrșitul perioadei de guvernare a partidului liberal, a însemnat o lovitură grea pentru Carol al II-lea și forțele reacționare care-i sprijineau planurile dictatoriale. În această conjunctură, legat de problema succesiunii la guvern, o parte a oamenilor politici din anturajul Palatului au căutat să accelereze concentrarea grupărilor de dreapta și de extremă dreaptă care erau credincioase regelui, în vederea formării unui guvern de personalități, de „coaliție națională".

Purtătorul de cuvînt în vederea realizării unui acord între grupările reacționare favorabile unui guvern de „personalități" a fost mareșalul Alexandru Averescu. El a început, în acest scop, tratative cu diferite grupări, inițiind o consfătuire a șefilor de partide, care să elimine divergențele existente între ele[56]. Demersurilor lui Averescu, ca și ideii unui guvern de „personalități", li s-au făcut de către cercurile interesate o largă publicitate în presă, cu intenția vădită de a crea în opinia publică un curent favorabil. La 2 aprilie 1937 a avut loc, în sala „Liedertaffel" din București, întrunirea foștilor miniștri, convocată de Averescu. La întrunire nu au participat însă decît 14 din cei 99 de invitați. Unii dintre aceștia reprezentau grupări politice minuscule (partidul poporului, liberal georgist etc.) sau nu făceau parte în mod oficial din nici o grupare[57]. Adunarea s-a soldat, practic, printr-un mare eșec. O nouă întrunire, preconizată pentru data de 20 iunie 1937, nu a mai avut loc[58].

Dată fiind această evoluție a evenimentelor, o serie de comentatori politici din acel timp au considerat că problema succesiunii după plecarea partidului liberal de la guvern nu putea să aibă altă soluționare decît un cabinet național-țărănesc prezidat de Ion Mihalache. Regele însuși făcuse în mai multe rînduri promisiuni — este adevărat, în general vagi — că la momentul oportun Mihalache va fi chemat să formeze guvernul. Congresul P. N. Ț. din aprilie 1937 s-a pronunțat pentru venirea la guvern

[54] „Facla", an. XVII, nr. 1 830 din 4 martie 1937.
[55] Ibidem, nr. 1 833 din 16 martie 1937.
[56] „Facla", an XVII, nr. 1 858 din 6 aprilie 1937.
[57] „Facla", an. XVII, nr. 1 873 din 23 aprilie 1937.
[58] Arh. st. Buc., fond. Palat., mapa 58, doc. 62. O concentrare asemănătoare a încercat să realizeze și Octavian Goga, între cuziști, legionari și vaidiști, grupări fasciste și de coloratură fascistă („Facla", an. XVII, n

în cazul cînd regele ar avea să facă o propunere în acest sens. Grupul Brătianu din conducerea P. N. L., nemulţumit de faptul că guvernul Tătărescu se transformase în aşa măsură într-un instrument al Palatului încît refuza să mai ţină seama de indicaţiile „partidului", s-a arătat dispus să contribuie la o succesiune naţional-ţărănistă.

Carol al II-lea, camarila şi grupul oligarhic format în jurul monarhiei nu aveau însă intenţia să cedeze din poziţiile dominante obţinute în stat în perioada guvernului Tătărescu. De aceea, ele au căutat să se asigure că, prin venirea P. N. Ţ. la guvern, această situaţie nu va suferi modificări. Încă în perioada premergătoare demisiei guvernului liberal, în cadrul contactelor neoficiale, de sondaj, cu I. Mihalache şi alţi lideri ai P.N.Ţ., regele a cerut conducătorilor partidului naţional-ţărănesc să-şi fixeze limpede punctele de vedere în legătură cu următoarele probleme: 1) atitudinea faţă de Elena Lupescu (şi, implicit, faţă de camarilă); 2) cine va trata cu Palatul diferitele chestiuni financiare; 3) ce poziţie va adopta conducerea P. N. Ţ. faţă de Iuliu Maniu; 4) menţinerea lui Gabriel Marinescu în atribuţiile lui; 5) cum va acţiona guvernul faţă de „extremiştii de dreapta" [59]. Lipsa de unitate din conducerea P. N. Ţ. l-a determinat pe I. Mihalache să nu se angajeze în nici un fel faţă de rege, ceea ce a contribuit la creşterea şovăielii, bănuielilor şi reticenţelor lui Carol al II-lea şi cercurilor palatului faţă de eventuala instituire a unui guvern P. N. Ţ.

La 13 noiembrie 1937, regele l-a primit în audienţă pe I. Mihalache şi l-a însărcinat cu formarea unui nou cabinet. Mandatul încredinţat de Carol al II-lea preşedintelui P.N.Ţ. vădea însă hotărîrea regelui de a obţine un guvern P. N. Ţ., pe care să-l poată supraveghea şi controla, să-l poată influenţa în aşa măsură, încît să-i anihileze orice încercare de independenţă faţă de Palat. Astfel, regele i-a condiţionat lui Mihalache aducerea la guvern de o aşa-zisă „lărgire a bazei de guvernare" prin care înţelegea includerea în cabinet a unor reprezentanţi ai grupării „Frontul românesc", condusă de A. Vaida-Voevod [60]. Era în această condiţie şi intenţia mai veche a regelui de a scinda partidul naţional-ţărănesc [61]. Dîndu-şi seama de substratul condiţiilor puse de rege, conducerea P. N. Ţ. a respins colaborarea cu gruparea lui Vaida şi, ca urmare, la 15 noiembrie 1937 I. Mihalache şi-a depus mandatul [62]. Imediat regele l-a primit în audienţă pe Gh. Tătărescu, însărcinîndu-l să constituie un nou cabinet. În aparenţă, lui Tătărescu i s-au pus condiţii similare acelora în care, cu puţin timp în urmă, primise mandatul de a forma guvernul şi Ion Mihalache: realizarea unui acord cu gruparea vaidistă, precum şi cu partidele naţional-liberal Gh. Brătianu, naţional-Iorga şi radical-ţărănesc de sub conducerea lui Gr. Iunian [63]. Tratativele lui Tătărescu cu aceste grupări s-au izbit însă de o serie de dificultăţi: Vaida-Voevod şi Gh. Brătianu au formulat pretenţii prea mari în privinţa portofoliilor ministeriale şi a mandatelor

---

[59] Aceste puncte fuseseră transmise de rege lui I. Mihalache prin intermediul lui N. Costăchescu, căruia, în cursul unei lungi întrevederi, îi spusese în concluzie: „Eu lucrez cu voi şi cu Mihalache, dar trebuie să ne înţelegem mai întîi" (Arh. M. A. E., dos. nr. 7, cuprinzînd însemnările-notiţe ale lui Armand Călinescu).

[60] „Timpul", an. I., nr. 193 din 15 noiembrie 1937.

[61] „Politica" (Iaşi), an. IV, nr. 191 din 12 decembrie 1937.

[62] „Timpul", an. I, nr. 194 din 16 noiembrie 1937.

[63] Ibidem.

de deputaţi; Gr. Iunian, ţinînd seama de starea de spirit existentă în partidul radical-ţărănesc, ostilă partidului liberal, a refuzat de la început orice colaborare. Principalul obstacol pe care Tătărescu a reuşit să-l depăşească numai după mari eforturi, a fost opoziţia îndîrjită a grupului Brătianu din propriul său partid. Brătieniştii aşteptaseră sfîrşitul guvernării pentru a-l trece pe Tătărescu pe planul doi; perspectiva unui nou guvern Tătărescu, însoţită de aceea, inevitabilă, a consolidării poziţiilor acestuia în partid, a alarmat grupul brătienist. În sînul conducerii P. N. L. s-a dat cîteva zile o luptă aspră între cele două grupări. Tătărescu a triumfat în cele din urmă, impunînd totodată pe lista viitorului cabinet pe toţi partizanii săi, printre care I. Inculeţ şi Valer Pop, în pofida opoziţiei lui Dinu Brătianu [64]. La 17 noiembrie, regele a aprobat lista prezentată de Gh. Tătărescu, deşi acesta nu îndeplinise în fapt condiţia de a lărgi „baza de guvernare".

Prin componenţa sa, noul guvern Tătărescu căpăta în şi mai mare măsură decît cel precedent independenţă faţă de conducerea oficială a P.N.L. şi, implicit, caracterul de guvern personal al regelui. „Noul cabinet — scria ziarul „Timpul" — ne aminteşte ministerul de « tehnicieni » [65]. Mai întîi, fiindcă are mulţi, foarte mulţi tehnicieni . . . În al doilea rînd, ca şi ministerul « tehnic », cabinetul Tătărescu caută un sprijin electoral. D. Argetoianu se sprijinise pe popularitatea de atunci a partidului liberal. D. Tătărescu se propteşte pe voturile Frontului românesc. Dl. preşedinte al Consiliului se desprinde tot mai mult de tradiţia şi de baza politică a partidului liberal. În opera lui de guvernare începe o etapă nouă: etapa de « tehnician »" [66]. O altă trăsătură caracteristică a noului guvern Tătărescu o constituia tendinţa lui făţişă de a se sprijini în viitoarele alegeri parlamentare şi în activitatea sa pe grupările de dreapta, favorabile instituirii unui regim autoritar monarhic: „Frontul românesc", Partidul Naţional, precum şi pe aparatul birocratic al statului.

O dată cu menţinerea la putere a guvernului Tătărescu, regele a înmormîntat sistemul rotativei guvernamentale, făcînd un pas fără precedent în analele vieţii parlamentare postbelice. Încălcînd în mod brutal uzanţele şi tradiţiile parlamentare, Carol al II-lea a făcut un nou pas spre instituirea unei guvernări personale.

Masele populare, opinia publică democratică a ţării au primit cu o vie îngrijorare numirea noului guvern Tătărescu, fiind conştiente de creşterea primejdiei trecerii la dictatura regală. Referindu-se la această stare de spirit, ziarul „Facla" remarca, după numirea noului cabinet Tătărescu: „Criza, sus, la guvern, s-a rezolvat. Jos însă, în mase, criza abia s-a dezlănţuit" [67]. Caracterizînd starea de spirit a maselor, potrivnică guvernului Tătărescu, *Declaraţia C. C. al P. C. R. cu privire la criza de guvern din România* din noiembrie 1937 sublinia faptul că „guvernul Tătărescu este un guvern antipopular, urît nu numai de masele muncitoreşti şi ţărăneşti, ci şi de masele largi ale micii burghezii" [68].

---

[64] Ibidem, nr. 197 din 19 noiembrie 1937.
[65] Ziarul se referă la guvernul Iorga-Argetoianu.
[66] „Timpul", an. I, nr. 197 din 19 noiembrie 1937.
[67] „Facla", an. XVIII, nr. 2 048 din 20 noiembrie 1937.
[68] Arh. Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C. C. al P. C. R., cota Ab XXII—11, inventar nr. 1

Perspectiva unei noi guvernări de patru ani a cabinetului Tătărescu, în condiţiile transformării lui într-un instrument în vederea instaurării dictaturii regale, a dezlănţuit profunde frămîntări şi nemulţumiri şi în diferite cercuri burghezo-moşiereşti. Astfel, partidul naţional-ţărănesc, umilit şi îndepărtat în mod brutal de la succesiune, şi-a exprimat hotărîrea de a lupta pentru înfrîngerea guvernului în alegerile parlamentare, iniţiind în cadrul întrunirilor şi prin presă o zgomotoasă campanie împotriva cabinetului şi a camarilei. Iuliu Maniu a preluat, la 23 noiembrie 1937, preşedinţia partidului naţional-ţărănesc în scopul orientării tacticii partidului potrivit liniei sale „constituţionaliste" [69]. Noul cabinet a început, totodată, să fie supus unor vii atacuri din partea mişcării fasciste şi în primul rînd a Gărzii de fier, care îşi vedea periclitate propriile planuri dictatoriale de eventualitatea instituirii unei dictaturi regale cu sprijinul grupului liberal tătărăscian.

O dată cu dizolvarea parlamentului, la 20 noiembrie 1937 şi fixarea unor noi alegeri pentru data de 20 decembrie 1937, a început una dintre cele mai violente campanii electorale din istoria vieţii parlamentare a României burghezo-moşiereşti. Această particularitate decurgea din faptul că, de data aceasta, dincolo de obişnuitele dispute, divergenţe, frecuşuri şi contradicţii care se manifestau cu prilejul fiecărei alegeri în rîndurile partidelor şi grupărilor politice, se aflau în joc interese profunde, care afectau atît masele, cît şi cercurile burghezo-moşiereşti : rezultatul alegerilor putea să fie decisiv pentru soarta sistemului parlamentar din România. O victorie a guvernului în alegeri ar fi echivalat, în fapt, cu un pas decisiv pe calea realizării planurilor dictatoriale ale regelui.

În aceste împrejurări, P. C. R. a propus tuturor forţelor democratice, inclusiv grupărilor burgheze nefasciste, ostile instaurării dictaturii regale, crearea unui front larg în alegeri, care să înfrîngă guvernul şi să permită instituirea unui cabinet al acestui front. Iuliu Maniu şi cercurile din jurul lui, temîndu-se atît de frontul popular, de mase, cît şi în dorinţa de a împiedica instaurarea dictaturii lui Carol, au preferat însă o înţelegere cu Garda de fier, încheind cunoscutul „pact de neagresiune" cu Codreanu la 25 noiembrie 1937 şi dînd, în felul acesta, girul lor politic acestei organizaţii teroriste.

Rezultatele alegerilor parlamentare din 20 decembrie 1937 au constituit o lovitură de teatru pentru grupările politice burghezo-moşiereşti din România. Ele nu numai că nu au simplificat situaţia politică, dar au complicat-o şi agravat-o şi mai mult : guvernul Tătărescu a căzut în alegeri — fapt neînregistrat pînă atunci în analele vieţii parlamentare din România —, iar relaţiile dintre partide şi chiar din rîndurile fiecărui partid erau de aşa natură, încît nu era posibilă crearea nici unei coaliţii capabile să dea o majoritate parlamentară.

Campania electorală şi rezultatele alegerilor au arătat, totodată, cît de ameninţător devenise pericolul fascismului şi, îndeosebi, al Gărzii de fier. Înarmarea legionarilor, acţiunile cu caracter pucist întreprinse de ei în ziua alegerilor, declaraţiile repetate ale lui Codreanu că, în cazul acaparării puterii, va realiza imediat o alianţă cu Germania hitleristă şi

[69] „Facla", an. XVIII, nr. 2 051 din 24 noiembrie 1937.

amenințările fățișe proferate la adresa celorlalte partide au îngrijorat puternic nu numai masele populare și organizațiile politice cu adevărat democratice, dar și cercurile burghezo-moșierești nefasciste, adepte ale menținerii sistemului parlamentar și a alianțelor externe tradiționale cu puterile occidentale.

Teama de mase a căror orientare potrivnică dictaturii se vădise pregnant în înfrîngerea guvernului Tătărescu în alegeri, precum și îngrijorarea în fața primejdiei unei lovituri de stat a Gărzii de fier și orientării politicii externe a României spre Germania hitleristă, au determinat cercurile anglo și francofile să treacă pe un plan secundar divergențele dintre ele, ceea ce a contribuit la crearea unor condiții favorabile instaurării dictaturii regale. Această regrupare a forțelor politice burghezo-moșierești s-a produs în timpul guvernului național-creștin instituit la 28 decembrie 1937.

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ DE COMUNICĂRI CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 60 DE ANI DE LA RĂSCOALELE ŢĂRĂNEŞTI DIN 1907

Împlinirea a şaizeci de ani de la răscoalele ţărăneşti din 1907 a prilejuit numeroase manifestări ştiinţifice şi cu caracter de evocare în aproape toate regiunile ţării, dar mai ales în acelea care au fost teatrul puternicelor acţiuni ale ţărănimii din primăvara anului 1907. Presa, radioul şi televiziunea au acordat o mare importanţă acestui eveniment, consacrîndu-i ample articole sau emisiuni speciale. Acestora li s-au adăugat conferinţele publice ţinute în unele localităţi ale ţării, precum şi o manifestare comemorativă specială, organizată de C.C. al P.C.R. Totodată, aniversării acestui eveniment i-a fost dedicată o sesiune ştiinţifică specială, în zilele de 25 şi 27 martie 1967, organizată de Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Institutul de istorie „N. Iorga" al Academiei şi Academia de ştiinţe sociale „Ştefan Gheorghiu" de pe lîngă C.C. al P.C.R. Toate aceste manifestări au constituit un puternic mijloc de relevare a unuia din evenimentele care au îmbogăţit tradiţiile revoluţionare ale poporului român.

Sesiunea ştiinţifică amintită mai sus a avut ca obiectiv prezentarea publică a unor rezultate recente ale activităţii desfăşurate stăruitor, de mai mulţi ani, de către un colectiv însărcinat cu elaborarea unei ample şi multilaterale monografii asupra răscoalelor ţărăneşti din 1907. Programul de lucru al sesiunii a fost alcătuit în chip judicios, urmărindu-se prezentarea unui număr cît mai mare de comunicări, capabile să înfăţişeze evenimentele din 1907 sub multitudinea formelor sub care s-au desfăşurat.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., care, printre altele, după ce a enunţat, în general, cauzele social-economice care au generat marea ridicare la luptă a maselor ţărăneşti, a insistat apoi asupra consecinţelor şi asupra importanţei pe care acest eveniment l-a exercitat asupra dezvoltării ulterioare a României.

Cercetînd minuţios structura social-economică a României, două comunicări şi-au propus să înfăţişeze locul pe care îl ocupa problema agrară în viaţa societăţii româneşti, la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor. În această ordine de idei, D. Hurezeanu şi T. Postolache în expunerea *Problema agrară — problemă fundamentală a societăţii româneşti la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea* au prezentat trăsăturile caracteristice ale sistemului agrar din România în perioada abordată. Ei au arătat, printre altele, că agravarea situaţiei ţărănimii, dar mai ales lipsa de pămînt a acesteia s-a datorat existenţei marii proprietăţi moşiereşti, care, în ciuda reformei agrare din 1864 şi a celor ulterioare care au succedat-o şi completat-o, n-a fost atinsă decît parţial. Frecventele frămîntări ale ţărănimii şi lipsa ei de condiţii materiale satisfăcătoare au provocat o vie dispută pe plan politic şi ideo-

„STUDII", tomul 20, nr. 2, p. 347—362, 1967.

logic. Personalități politice și culturale, militanți ai mișcării muncitorești și socialiste — arată autorii —, de pe poziția intereselor lor, dar și de pe poziția țărănimii, au încercat să găsească pentru această problemă anumite soluții teoretice sau practice. Legislația agrară elaborată după înăbușirea răscoalei, deși apreciată de autori că a ușurat într-o anumită măsură situația țărănimii și a contribuit la accelerarea dezvoltării capitalismului în agricultură, n-a realizat transformări structurale în domeniul relațiilor agrare. Abia reforma agrară din 1921 — atrag atenția autorii — atinge în mod serios marea proprietate moșierească.

Înfățișarea condițiilor obiective care au împins țărănimea la luptă în primăvara anului 1907 a constituit și scopul comunicării *Structura social-economică a satului românesc în perioada premergătoare răscoalei din 1907*, susținută de V. Axenciuc, C. Corbu și M. Iosa. Remarcînd că agricultura constituia ramura dominantă a economiei românești, autorii constată nedreapta repartiție a pămîntului. Peste 60 % din întinderea arabilă a țării era deținută de aproximativ 7 000 de moșieri. Tot aceștia, împreună cu statul, dețineau în exclusivitate pădurile și pășunile țării. Totodată, arendășia, cămătăria și impozitele față de stat — se relevă în comunicare — atingeau gospodăria țărănească în însăși substanța ei. Se semnalează o sărăcire a țărănimii în preajma răscoalei, însoțită de un proces de diferențiere a rîndurilor ei. Totuși — subliniază autorii — principala contradicție la sate era aceea dintre moșieri și arendași, pe de o parte, și țărănime, pe de alta.

Prezentarea modului în care s-au desfășurat răscoalele țărănești din 1907 a stat în centrul preocupărilor unui grup de cercetători, care în comunicări speciale au înfățișat concluziile lor cele mai recente în această direcție. *Desfășurarea răscoalei în Moldova* a constituit obiectul expunerii susținute de Traian Lungu și Georgeta Tudoran. Ei au arătat, printre altele, că aria răscoalei s-a extins, aproape, la dimensiunea întregii provincii. Totodată, s-a subliniat caracterul spontan al răscoalelor, dar în același timp s-a arătat că izbucnirea lor în alte localități a fost grăbită de vestea ridicării țărănimii în satele care au pornit cele dintîi lupta. Fenomenul acesta a fost similar și pentru restul provinciilor României, dar, firește, că au existat și particularități. Astfel C. Fotino și M. Badea în comunicarea *Caracteristici ale desfășurării răscoalei în Muntenia* subliniază că aici, deși au predominat forme de acțiune spontane și izolate, țărănimea a acționat, uneori, în vederea organizării luptei la nivelul unui anumit număr de sate. Răscoala a dobîndit forme din cele mai violente în Oltenia, fenomen pus în lumină de comunicarea prezentată de A. Iordache și M. Florescu sub titlul *Desfășurarea răscoalei în Oltenia*. Viguroasa acțiune a țărănimii oltene a culminat cu rezistența și lupta eroică cu armata, moment de un rar dramatism, soldat cu sacrificarea a numeroși răsculați. În general, cele trei comunicări referitoate la desfășurarea răscoalelor din 1907 au relevat, pe alocuri, pe lîngă spontaneitatea acțiunilor țărănești, și o tendință de organizare a luptei. Țăranii au atacat conacele și acareturile moșierilor și arendașilor, uneori trecîndu-se chiar la împărțirea pămîntului. Totodată, pe timpul răscoalelor țărănimea și-a definit țelul luptelor ei, care viza desființarea monopolului marii proprietăți asupra pămîntului. În același timp, comunicările au subliniat încercările răsculaților de a pătrunde în orașe, spre a se răfui cu moșierii și arendașii fugiți acolo, precum și cu aparatul administrativ represiv al burgheziei și moșierimii.

Spectrul nimicirii marii proprietăți și realizării unor transformări revoluționare în structura agriculturii românești a înspăimîntat clasele dominante — burghezia și moșierimea —, obligîndu-le să treacă peste rivalitățile politice care le separau și le plasau pe poziții diferite în lupta pentru putere. Problema aceasta este relevată de comunicarea *Coalizarea claselor dominante în înfrîngerea răscoalei din 1907* întocmită de N. Huscaru și V. Varghida, care înfățișează acțiunile comune ale reprezentanților celor două clase posedante pentru a lichida răscoalele țărănești și a-și salva interesele amenințate.

Poziția mișcării socialiste și a clasei muncitoare față de problema agrară, în general, și față de răscoala din 1907, în special, a constituit, de asemenea, o altă temă majoră a dezbaterilor care au avut loc în cadrul acestei sesiuni științifice. Expunerea *Ideile programatice ale mișcării*

socialiste din România în problema agrară de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea prezentată de N. Petreanu şi E. Andreescu relevă că socialiştii români, încă de la începutul activităţii lor, au luat apărarea ţărănimii şi au militat pentru rezolvarea situaţiei ei sub diferite forme. Înscriind însă în program sechestrarea pămîntului şi a uneltelor mari de muncă, ei n-au înţeles că la acea dată necesitatea istorică cerea cu stringenţă exproprierea latifundiilor moşiereşti şi împărţirea lor la ţărani. *Solidarizarea clasei muncitoare din România cu răscoala din 1907* a constituit titlul unei alte comunicări susţinută de I. Felea şi Nicolae Vasile. Ei au demonstrat existenţa unor acţiuni spontane sau organizate ale clasei muncitoare privind susţinerea luptei ţărănimii. Autorii citează în această direcţie poziţia ceferiştilor din gara Paşcani, a muncitorilor textilişti din Buhuşi, grevele de pe Valea Prahovei, precum şi mitingurile de solidarizare cu ţăranii şi de condamnare a represiunii, în capitală şi în alte oraşe.

Răscoalele din 1907 au beneficiat de simpatia şi sprijinul intelectualităţii progresiste din România. Cei mai de seamă reprezentanţi ai acesteia au dezvăluit suferinţele şi lipsa de pămînt a ţărănimii şi au militat pe diferite căi pentru rezolvarea problemei agrare în folosul ei. Comunicarea *Poziţia unor oameni de ştiinţă şi cultură faţă de răscoală* de Titu Georgescu, relevă că personalităţi ca Iorga, Gherea, Vasile Kogălniceanu, I. Cantacuzino, N. Titulescu, Al. Vlahuţă, Caragiale şi mulţi alţii au protestat viguros împotriva represiunii sîngeroase a ţărănimii. Intelectualitatea rurală a constituit, de asemenea, un alt element de sprijin pentru ţărănime, fenomen relevat de comunicarea *Solidarizarea învăţătorilor şi a altor categorii sociale cu răscoala*, întocmită de I. Ilincioiu şi Ion Călin. Se apreciază că, în general, atît înainte de răscoale cît şi în timpul desfăşurării acestora, învăţătorii şi, parţial, preoţii au fost alături de ţărănime.

Deşi răscoalele ţărăneşti au fost reprimate în chip sîngeros, totuşi în armată au existat elemente care s-au solidarizat cu răsculaţii. Problema aceasta a fost prezentată în comunicarea *Manifestări de solidarizare a unor soldaţi şi ofiţeri cu ţăranii răsculaţi* de col. Dumitru Tuţu şi maior N. Nicolae. În această ordine de idei sînt relevate o serie de cazuri de nesupunere la ordinele de represiune, subliniindu-se că starea aceasta de spirit domnea mai ales în rîndul rezerviştilor..

De o deosebită importanţă s-a bucurat cercetarea ecoului răscoalei din 1907 în provinciile româneşti aflate sub dominaţia monarhiei austro-ungare. Augustin Deac în comunicarea *Influenţa răscoalei din 1907 în Transilvania şi Bucovina* a arătat, printre altele, că cercurile guvernante ale monarhiei erau neliniştite de evenimentele din România, manifestîndu-şi ostilitatea faţă de acestea şi chiar intenţia de a provoca o intervenţie armată. Răscoalele ţărăneşti erau în centrul atenţiei presei româneşti de peste munţi, care sublinia similitudinile situaţiei sociale din vechea Românie, cu cea din Transilvania. Ţărănimea română îşi manifestă simpatia faţă de răscoale, iar pe alocuri este în plină frămîntare, fapt care provoacă sporirea vigilenţei autorităţilor jandarmereşti.

Comunicarea *Ecoul internaţional al răscoalei ţăranilor din 1907* susţinută de Ion Iacoş a subliniat că evenimentele din România au produs o puternică impresie nu numai în Europa, ci şi în America. Opinia publică progresistă, mişcarea muncitorească şi socialistă au condamnat cu asprime violenţa cu care clasele dominante din România au înăbuşit lupta ţărănimii pentru pămînt. În schimb, cercurile reacţionare europene salutau metodele represive utilizate de guvernul liberal, văzînd în acestea singura modalitate de reintroducere a „ordinei" legale în ţară.

Legislaţia agrară întocmită după 1907, precum şi reforma agrară din 1921, deşi au contribuit la micşorarea latifundiilor moşiereşti şi la extinderea proprietăţii ţărăneşti, n-au fost de natură să rezolve problema agrară în România. Numai orînduirea socialistă, lichidînd proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi asupra pămîntului, a realizat sub conducerea P.C.R. cooperativizarea agriculturii şi crearea unor condiţii obiective pentru creşterea bunăstării materiale şi spirituale a ţărănimii. Problema aceasta deosebit de complexă şi-a găsit reflectarea în comunicarea *Rezolvarea problemei ţărăneşti sub conducerea P.C.R. Importanţa ei istorică*, întocmită de Aron Petric şi M. Fătu.

Comunicările au fost urmate de discuţii, care au relevat importanţa problemelor abordate. S-au citat, în unele intervenţii, mărturii şi fapte noi, menite a întregi tabloul acestui complex eveniment din istoria patriei noastre. Totodată, cu ocazia dezbaterilor, unii vorbitori au insistat asupra unei mai precise nuanţări a interpretării unor momente sau probleme considerate de ei insuficient conturate. În general, discuţiile au subliniat utilitatea acestei sesiuni ştiinţifice.

Sesiunea ştiinţifică a fost încheiată de acad. prof. Andrei Oţetea, director al Institutului de istorie „N. Iorga" al Academiei, care, printre altele, a subliniat originalitatea comunicărilor prezentate şi importanţa lor pentru elucidarea acestui moment important din istoria patriei noastre. D-sa a mai arătat că violenţa cu care s-au desfăşurat răscoalele din 1907 a demonstrat acuitatea problemei agrare în România, fapt care a obligat apoi clasele dominante să ia unele măsuri cu caracter social-economic. S-a apreciat că deşi schimbările survenite după răscoală în structura relaţiilor agrare n-au fost fundamentale, ele au creat totuşi condiţii pentru dezvoltarea capitalismului în ritm mai rapid.

A. Stan

COLOCVIUL INTERNAŢIONAL DE ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL, BUDAPESTA (13—15 octombrie 1966)

Între 13 şi 15 octombrie a avut loc la Budapesta un colocviu internaţional cu tema *Europa danubiană de la München pînă la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Ocupaţie şi rezistenţă*, la care au participat istorici din Bulgaria, Cehoslovacia, Franţa, Republica Federală a Germaniei, Italia, Iugoslavia, Polonia, România, Statele Unite ale Americii, Ungaria şi U.R.S.S. Colocviul a fost organizat de Comité International de liaison pour l'organisation de Conférences sur l'historie de la Résistance en Europe, avînd ca preşedinte pe Feruccio Pari, cu concursul Institutului de istorie a partidului de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Socialist Muncitoresc Ungar, al Institutului de istorie al Academiei, al Institutului şi muzeului de istorie militară, cît şi al Asociaţiei partizanilor unguri.

În prima zi a colocviului au fost prezentate referate cu tema „Marile puteri şi state dunărene". M.Broszat (Institutul de istorie contemporană, München) a vorbit despre *Les facteurs de la politique d'alliance et de domination hitlériens dans les pays danubiens durant la deuxième guerre mondiale*; V. L. Israelian (Şcoala superioară de diplomaţie a Ministerului Afacerilor Externe al Uniunii Sovietice, Moscova) a prezentat un referat privind *La politique extérieure et l'activité diplomatique pratiquées par l'Union Soviétique à l'égard des pays danubiens au cours des années de la deuxième guerre mondiale*, iar E. A. Boltin (Institutul de marxism-leninism Moscova s-a ocupat de *Le rôle de l'Union Sovietique dans la libération des pays danubiens et la collaboration des armées sovietiques avec les forces antifascistes nationales libératrices de ces mêmes pays.* Maurice Baumont (Institut de France, Paris) şi-a consacrat referatul temei *La France et l'Europe danubienne, des accords de Münich à la fin de la deuxième guerre mondiale*; H.Michel (secretar-general la Comitetul de istorie al celui de-al doilea război mondial, Paris) a dezvoltat tema *La prise de possession par le Reich des avoirs français dans l'Europe danubienne.* E.Collotti (Institutul naţional de istorie a mişcării de rezistenţă în Italia, Milan) a ţinut un referat privind *La politique de l'Italie dans l'espace danubien-balkanique, des accords de Münich à l'armistice italien.*

Problemele ridicate de aceste referate au suscitat interesante discuţii, care s-au purtat îndeosebi în jurul politicii expansioniste a Germaniei naziste şi a mijloacelor utilizate de acest stat pentru dominarea ţărilor din Europa danubiană. Istoricii francezi au scos în evidenţă efectele dăunătoare ale politicii de concesii promovate de Marea Britanie, secondată de Franţa, faţă de

Germania nazistă, fapt care a îngăduit celui de-al III-lea Reich acapararea mai rapidă a statelor din Europa Centrală. Au fost relevate, de asemenea, numeroase aspecte ale luptei popoarelor, ale mişcărilor de rezistenţă împotriva cotropitorilor fascişti.

În a doua şi în a treia zi a colocviului, discuţiile au continuat să se poarte şi pe marginea referatelor prezentate pe tema „Les problèmes particuliers des pays danubiens en 1938-1945 et le mouvement de Résistance". În acest sens au dezvoltat referate : Gy. Iuhász (Institutul de ştiinţe istorice al Academiei de Ştiinţe a Ungariei, Budapesta), *La situation internationale et les conditions de politique intérieure de la Hongrie 1938-1945. Les principaux traits du mouvement de Résistance*; A. Snejdarek (Institutul de politică şi economie politică internaţională, Praga), *La Tchécoslovaquie et l'Europe Centrale dans les années 1938-1945*; I. Popescu-Puţuri (Institutul de studii istorice şi social-politice de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Comunist Român, Bucureşti), *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*; N. Gormenski (Institutul de istorie a partidului de pe lîngă Comitetul Central al Partidului Comunist Bulgar, Sofia), *La Bulgarie pedant la seconde guerre mondiale 1939-1945*; Henryk Batowski (profesor de istorie contemporană la Universitatea din Cracovia), *Les Etats danubiens et balkaniques et la guerre polono-allemande en septembre 1939*; D. Zografski (Institutul naţional de istorie, Skoplje), *La question nationale en Macédonie durant la deuxième guerre mondiale.* Atît referatele, cît şi discuţiile au scos în evidenţă aspecte noi privind legătura dintre lupta armatelor coaliţiei antihitleriste şi forţele rezistenţei interne ale mişcării de eliberare naţională din statele dunărene. A fost relevată de asemenea contribuţia militară şi economică a României în războiul antihitlerist, precum şi faptul că statele de democraţie populară au fost făurite de propriile lor popoare.

Delegaţia română, compusă din I. Popescu-Puţuri, şeful delegaţiei, Gh. Zaharia, Gh. Matei, I. Răduţiu, Eliza Campus, a participat la colocviu atît prin referatul *La Roumanie pendant la deuxième guerre mondiale*, expus de I.Popescu-Puţuri, cît şi prin intervenţiile la discuţii ale membrilor delegaţiei.

Principalele teze expuse în referatul ţinut de I. Popescu-Puţuri s-au axat mai ales pe probleme privind lupta poporului, a Partidului Comunist Român, împotriva fascismului, pentru păstrarea integrităţii teritoriale, a suveranităţii şi independenţei naţionale a ţării.

De asemenea, s-au trecut în revistă şi unele acţiuni întreprinse de diferitele guverne între 1933 şi 1940 pentru menţinerea statu-quo-ului teritorial existent. Examinîndu-se poziţia de aliat fidel a României în timpul crizei müncheneze, s-au constatat totodată gravele consecinţe ale tranzacţiei de la München, atît pentru România, cît şi pentru întreaga Europă danubiană.

O dată cu izbucnirea războiului, se precizează în referat, cercurile conducătoare au încercat să evite antrenarea ţării în conflagraţia mondială, căutînd totodată să păstreze integritatea teritorială a României. Se arată, în acelaşi timp, ajutorul frăţesc dat în septembrie 1939 Poloniei cotropite, în pofida presiunilor naziste, precum şi faptul că, prin Garda de fier, hitleriştii au asasinat atunci pe primul ministru, Armand Călinescu, a cărui politică antinazistă displăcea la Berlin. În referat se subliniază că, din cauza evenimentelor externe şi îndeosebi a capitulării Franţei, în primăvara şi vara anului 1940 apar la suprafaţă, din ce în ce mai pregnant în politica României, grupările fasciste prohitleriste, formîndu-se în iulie 1940 guvernul condus de I.Gigurtu. Cînd în august 1940 s-a produs ultimatumul germano-italian de la Viena, dictatul prin care a fost smuls din trupul ţării nordul Transilvaniei, România se găsea singură, abandonată de toate puterile Europei, obligată să accepte condiţiile nedrepte hotărîte de puterile Axei.

Poporul român a primit cu indignare dictatul de la Viena, manifestîndu-se cu vigoare împotriva Germaniei naziste. A crescut în această vreme din ce în ce mai mult ostilitatea contra hitleriştilor. Masele populare aparţinînd unor pături sociale diferite, avînd orientări politice variate, au purtat în 1940—1944 — precizează referatul — o susţinută luptă antifascistă, exprimîndu-şi totodată, sub diferite forme, opoziţia faţă de războiul hitlerist.

Referatul consacră o parte importantă a conţinutului său mişcării de rezistenţă din România. Această mişcare a constituit, în noile condiţii impuse de război, o dezvoltare a

luptei antifasciste și antihitleriste, purtată în anii anteriori de poporul român, pentru apărarea integrității teritoriale și a independenței naționale. Relevînd faptul că în fruntea mișcării de rezistență se găsea clasa muncitoare, Partidul Comunist Român, apărătorul consecvent al intereselor naționale ale întregului popor, referatul stăruie asupra faptului că în jurul clasei muncitoare și al partidului său s-au concentrat numeroase forțe patriotice din rîndurile țărănimii, armatei și intelectualității progresiste. Rezistența împotriva regimului dictaturii militaro-fasciste antonesciene, ca și împotriva Germaniei hitleriste, a cuprins în acești ani, se arată în referat, cercuri antinaziste deosebit de numeroase, chiar și ale partidelor burgheze și ale palatului regal, care din diferite motive își exprimau opoziția contra ocupației naziste și jafului comis de al III-lea Reich în România. După ce se arată o parte dintre numeroasele acțiuni antinaziste, acțiuni atestînd eficiența politicii de rezistență promovate de P.C.R., ca și intensificarea acțiunilor patriotice conduse de partid în anii 1943—1944, se accentuează faptul că în vara anului 1944 s-a realizat, din inițiativa P.C.R., o coaliție a forțelor social-politice antinaziste. Această coaliție a cuprins o masă numeroasă și variată de pături sociale, în frunte cu clasa muncitoare și partidele sale și terminînd cu partidele burgheze și cercurile palatului.

Victoria insurecției naționale antifasciste, răsturnarea dictaturii antonesciene, ca și contribuția României la înfrîngerea Germaniei hitleriste, sînt cuprinse în ultima parte a referatului, conținînd numeroase date și fapte din eroica luptă a maselor populare, a armatei române, atît pentru eliberarea patriei, cît și a contribuției date la eliberarea altor țări de sub jugul fascist. În încheiere, se arată că insurecția antifascistă, ca și participarea României cu numeroase forțe militare și economice la războiul antihitlerist, au reprezentat principala formă de rezistență a poporului român.

Prin intervențiile lor la discuții, membrii delegației au accentuat unele probleme, subliniind, de pildă, caracterul politic al Micii Înțelegeri și al Înțelegerii Balcanice, organizații care, îndeosebi în perioada anilor 1933-1940, au intensificat lupta pentru păstrarea statu-quo-ului teritorial, pentru securitate colectivă, împotriva naziștilor cotropitori și a revizioniștilor revanșarzi (E. Campus). Totodată s-a scos în evidență poziția României de sprijinire a Cehoslovaciei în timpul crizei de la München, relevîndu-se faptele ce atestă în mod incontestabil această situație istorică (Gh. Matei). Au fost precizate, de asemenea, unele aspecte necunoscute ale politicii externe a României în perioada primei faze a războiului mondial, arătîndu-se, de pildă, metodele noi utilizate de guvernul A. Călinescu în scopul de a evita antrenarea României în război și de a păstra integritatea teritorială a țării (Gh. Zaharia).

Colocviul a constituit un bun prilej de informare reciprocă, aceasta cu atît mai mult, cu cît referatele și discuțiile au scos în genere în evidență ultimele rezultate ale cercetării științifice întreprinse de istoricii din statele participante.

Eliza Campus

În legătură cu unele puncte de vedere exprimate de Ioan I. Neacșu în articolul *Prima luptă a pandurilor români cu turcii la Drăgășani* (29 mai 1821), apărut în „Studii", t. 18 (1965), nr. 5, p. 1 091 — 1 096, redacția a primit două materiale, pe care le publică în paginile ce urmează :

LOCALIZAREA „MĂNĂSTIRII" DRĂGĂȘANILOR ÎN LEGĂTURĂ CU LUPTA DINTRE PANDURI ȘI TURCI DE LA 29 MAI 1821

Este cunoscut faptul că la Drăgășani s-au dat lupte între pandurii lui Tudor Vladimirescu și turci, în zilele de 27-29 mai 1821. Izvoarele narative amintesc de „mănăstirea Drăgășanilor" și de „două case boierești" în care s-au închis turcii, pentru a rezista atacului dat de panduri. Este vorba de un loc unde turcii au fost asediați de ostașii lui Tudor, cu care nu s-au putut război mai

mult timp în cîmp deschis. Identificarea și localizarea mănăstirii și a celor două case prezintă un interes deosebit, cu atît mai mult cu cît „mănăstirea" n-a fost localizată pînă acum pe teren și cu cît ipotezele de lucru privind o eventuală localizare la Gîrdești sau Sutești sînt infirmate prin cele ce urmează.

Să restabilim faptele[1]. În prima fază, 300 de panduri, venind de la Vulturești, în noaptea de 27-28 mai (vineri spre sîmbătă), au trecut Oltul „prin trei puncte"[2] și au ocupat mai multe case mari (probabil case cu etaj, de tipul culelor) din viile de la nord de Drăgășani, pe care le-au transformat în „puncte de foc". Turcii au atacat pe panduri în Dealul Drăgășanilor „toată ziua de sîmbătă 28 mai", dar au fost respinși. În timp ce turcii luptau în viile Drăgășanilor, „forțele principale" ale pandurilor au trecut Oltul „împotriva orașului Drăgășanilor", protejați de zăvoiul ce era pe malul drept al Oltului, și către seară s-au plasat „pe cîmp, mai sus de Drăgășani, către apus". Pe la nămiezi, turcii fiind respinși, au dat foc orașului Drăgășani „de l-a ars, și putea omul de trei sferturi de ceas departe, a vedea pe jos para în noaptea aceea de la flacăra cea mare care se urcase în aer". Seara turcii au părăsit lupta cu grupul celor 300 de panduri și s-au retras în partea de sud-est, „intrînd în mănăstirea Drăgășanilor și în două case boierești mari, care, fiind depărtate de oraș, împotriva mănăstirii, nu s-au vătămat de flăcările focului".

În cursul nopții, 250 de panduri (din 300, au murit 33 și au fost răniți 17) s-au unit cu „forțele principale". A doua zi, duminică 29 mai, turcii au angajat lupta în viile Drăgășanilor, dar au fost din nou respinși și s-au retras în curtea mănăstirii, sub focul pandurilor. De aici turcii răspundeau și ei „mai vîrtos din casa șătrarului, care era aproape de mănăstire". Cealaltă casă era, desigur, mai departe.

Pandurii au continuat atacul, susținuți de două tunuri mici, dar au terminat muniția și s-au retras în sus, spre Zăvideni. Lupta ar fi fost cîștigată, turcii ar fi fost luați prizonieri, dacă Iordache Căpitanul și Farmachi nu le-ar fi oprit pandurilor muniția la Pitești, „că vrăjmașii noștri — spune Chiriac Popescu — au fost prăpădiți, că poziția lor era cu șanțuri, în trei binale [clădiri] de zid zdravăn și noi pe cîmp, de din afară; cu toate acestea l-am fi făcut muhasir [închis] de toate părțile și nu putea scăpa nici picior de la dînșii, după ce predam mănăstirea și dărîmam zidurile cu cel mai mare tun al trupului nostru, care ni lipsia"[3]. Turcii au luat retragerea pandurilor ca o tactică de luptă „și nu cutezară a ieși două zile din monastire și din casele unde erau închiși; după aceea, rămînînd puțini turci de pază în monastire, ceilalți plecară spre Craiova cu răniții lor"[4].

În ultimele decenii nu s-a mai știut nimic despre existența acestei mănăstiri în Drăgășani. „Nici un izvor nu confirmă existența unei mănăstiri la Drăgășani. Credem că în realitate este vorba de o biserică, dar nu de biserica existentă în acea vreme la Drăgășani (fondată în 1793), care se afla în mijlocul tîrgului[5], înconjurată de prăvălioare, iar nu izolată, cum rezultă din relatarea lui Chiriac Popescu. Este posibil — spun Dan Berindei și Traian Mutașcu — ca memorialistul să se refere fie la biserica ce apare pe harta austriacă din 1790, la 1,5 km nord-vest de Drăgășani, și aparține cătunului fără nume ce făcea parte din comuna Sutești, fie la biserica din cătunul Gîrdești, situată la 1,5 km sud-vest de Drăgășani... În ceea ce privește « casele boierești mari », în stadiul actual al documentării de care dispunem, ele nu pot fi identificate"[6].

---

[1] Relatarea evenimentului după Dan Berindei și Traian Mutașcu, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821*, București, 1962, p. 178—179.

[2] Trecerea prin trei puncte au făcut-o din tact strategic, pentru a induce în eroare pe inamic, în cazul că ar fi fost descoperiți într-un punct.

[3] Citat după Dan Berindei și Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 185—186.

[4] C. D. Aricescu, *Istoria revoluției românești din 1821*, București, 1873, p. 285—286.

[5] Este vorba de vechea biserică „Adormirea".

[6] Dan Berindei și Traian Mutașcu, *op. cit.*, p. 177, n. 1. Cf. Arh. st. Buc., ms. 183, f. 159; Harta Austriacă din anul 1790, Bibl. Acad., hărți: D. XXVI, 6, foaia 30. Biserica din Gîrdești este zidită în 1826.

Din relatarea lui Chiriac Popescu reiese că cele trei obiective militare erau în marginea oraşului, izolate oarecum, întrucît au scăpat de foc. Din aceeaşi relatare reiese că pandurii ocupaseră poziţii în partea de apus a oraşului. În jurul bisericilor din Suteşti şi Gîrdeşti (în cazul că ar fi fost aici o biserică mai veche decît cea din 1826) nu a existat nici o casă boierească apropiată, fiind sate de moşneni.

Lucrînd la un studiu privitor la mănăstirile din Oltenia, în 1947, am identificat „mănăstirea" Drăgăşanilor cu o clădire destul de mare, pe care episcopia Rîmnicului o avea în partea

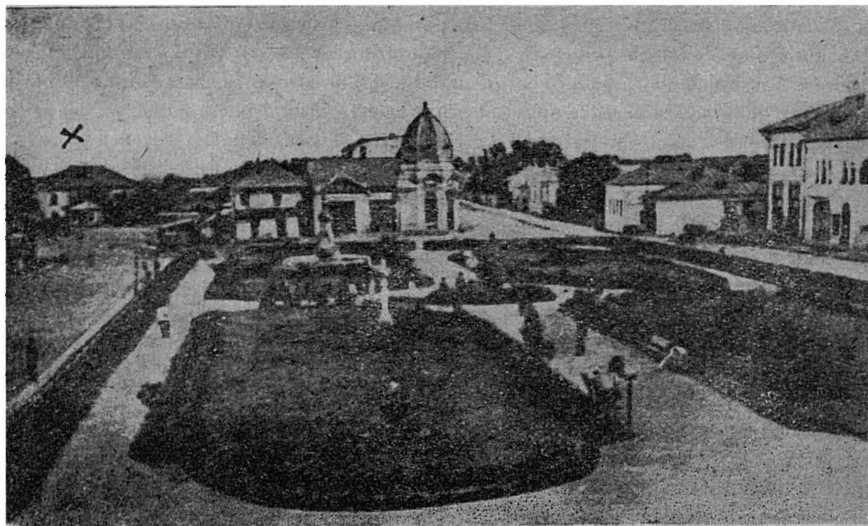

Fig. 1. — Vedere din oraşul Drăgăşani. În fund „Mănăstirea" Drăgăşanilor.

de răsărit a oraşului Drăgăşani, pe locul unde este acum piaţa, la cîţiva metri spre apus de castelul de apă (vezi fig. 1). Ea a fost ridicată, probabil, pe „ocinele şi averea" din Drăgăşani, pe care Maria monahia o dă episcopiei Rîmnicului înainte de 30 iunie 1599 [7].

Altă donaţie în Drăgăşani o primeşte episcopia Rîmnicului de la Petronie monahul, care pe nume mirenesc s-a chemat Preda sin Cernat, în 1684 (7192), aprilie 15 [8]. Cu timpul episcopia a primit şi alte donaţii, în aşa fel încît în catagrafia din 1840 găsim în proprietatea ei următoarele : Tîrgul Drăgăşani, satul Bîrsanu, satul Călina cu mahalaua Bereni, satul Prundeni cu mahalaua Dăiaştii, satul Aureşti cu mahalaua Verdea, satul Zlătărei cu Schitul Dobruşa, satul Guşoeni [9]. În afară de acestea, episcopia mai avea vii în diferite puncte, pe dealuri. În nevoia de a administra şi strînge produsele, o casă în Drăgăşani era o necesitate. În memoriile generalului von Bauer din 1778, găsim „Dragazani [= Drăgăşani], sat cu o casă episcopală şi cu o curte boierească, o biserică, vii, un tîrg şi o trecere peste Olta, situat pe Olta" [10].

Noi reţinem de aici *casa episcopală, curtea boierească şi un tîrg*. Tîrgul era pe moşia episcopiei Rîmnicului [11].

[7] *Doc.priv. ist. României*, B, sec. XVI, vol. VI, p. 356, şi sec. XVII, vol. I, p. 47 : „din Drăgăşani partea mea toată şi din Momoteşti iarăşi partea mea toată. . . ".

[8] Document comunicat de avocat Vasile Ion din Drăgăşani.

[9] Catagrafia publicată de I. Popescu-Cilieni, *Biserici, tîrguri şi sate din jud. Vîlcea*, Craiova, 1941, p. 7, 9, 11 şi 20.

[10] Const. I. Karadja, *Oltenia după memoriile generalului von Bauer (1778)*, în „Arh. Olt.", III, 14, 1924, p. 306.

[11] I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Ţării Româneşti, 1800—1850*, vol. I, Bucureşti, 1958, p. 399. În 1836 se aminteşte de „proprietaru moşiei Drăgăşani", Ghiţă Oromulu. Vezi *ibidem*, vol. II, p. 651.

În 1821, „casa episcopală" se numea în popor „mănăstirea Drăgășanilor", nume care s-a păstrat pînă după secularizare, cînd casa a trecut în proprietatea statului și i s-a dat altă destinație. Aici a funcționat un timp o școală primară. Înainte de 1890 găsim aici o școală de dogărie[12], iar în 1900 o „școală de meserii, școală de dogărie"[13].

În 1911 se găsea aici reședința Regiunii Viticole Drăgășani. La 25 noiembrie 1911, statul vînduse Ministerului Instrucțiunii Publice imobilul — fosta casă a episcopiei — cu 14 000 de

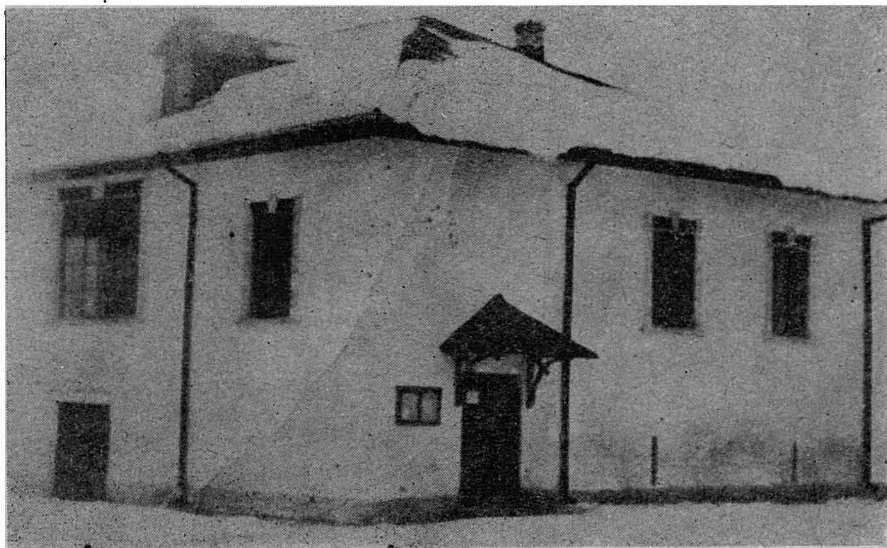

Fig. 2. — „Mănăstirea" Drăgășanilor (Casa Episcopiei Rîmnicului).

lei. I. Găvănescu, dirigintele școlii de meserii din Drăgășani, ia în primire imobilul cu „ecaretele aflate pe el, care ecarete se compun dintr-un corp de case din zidărie de cărămidă, cu parter și subsol, avînd la parter 7 camere cu antreu și în subsol o cameră și o pivniță mare...". Suprafața totală 1,2578 ha[14]. În registrul de inspecții al școlii găsim consemnată de mai multe ori starea rea în care se găsea clădirea din cauza vechimii[15].

În 1947 cînd am vizitat-o, am văzut aici o clădire masivă cu ziduri groase. Avea un demisol și parter. În demisol se intra pe partea de nord. Dintr-un antreu, în partea stîngă era o cameră, iar în dreapta o pivniță mare cu ferestre în formă de crenele, largi în interior și strîmte în exterior (vezi fig. 2).

Parterul avea ferestre mai mari, iar în partea de răsărit și miazăzi se observa *forma altarului unui paraclis*, în felul celui ce se observă și azi la etajul caselor Băniei din Craiova.

În parterul caselor episcopale din Drăgășani se intra printr-o ușă prin partea de apus și avea „7 camere cu antreu". Inițial fusese închisă cu gard din zid. În 1948 casa a fost demolată pînă la suprafața pămîntului, resturile au fost acoperite cu pămînt, pietriș și asfalt, pentru piața orașului[16]. Dogarul Călinescu m-a informat că aici era „un fel de mănăstire. În ea locuiau călugări, care administrau averile Episcopiei". D-tru Grecu din comuna Sutești îmi spunea că

---

[12] Șt. Ionescu-Cheianu, *Geografia județului Vîlcea*, București, 1893, p. 67.
[13] *Marele dicționar geografic al României*, vol. III, București, 1900, p. 238.
[14] Comunicare făcută de avocat Vasile Ion din Drăgășani.
[15] Condica de procese-verbale la învățătorul pensionar Șt. Rădulescu.
[16] Informație de la avocat Vasile Ion.

în paraclis înainte de secularizare se făcea slujbă regulat și că părinții săi, Preda și Vasilichia, se spovedeau regulat la sărbători aici *„la mănăstire”*.

În ceea ce privește cele două case mari boierești, Chiriac Popescu spune că erau „în spatele mănăstirii”, ceea ce înseamnă la răsărit. Casa șetrarului „era aproape de mănăstire”.

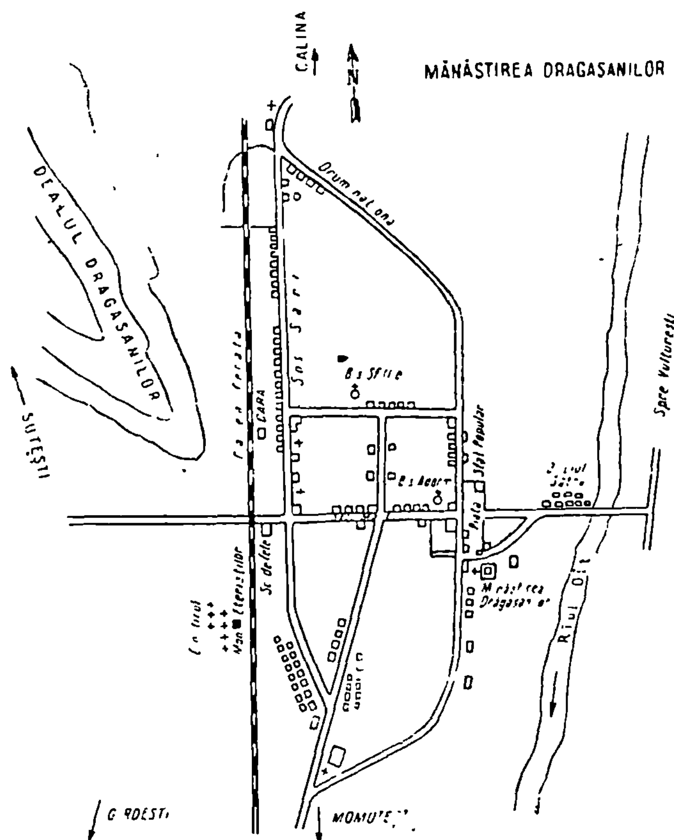

Fig. 3. — Planul Drăgășanilor în 1893. Adaptare după harta lui Ionescu-Cheianu.

Notă: Drăgășanii s-au extins spre vest îndeosebi după construirea căii ferate și a gării.

La circa 50 m la răsărit de „mănăstire”, lîngă Batcă, se află o casă veche cu etaj. Aici ar fi fost cula „Șetrarului și șetrăriței”, cum spunea Dumitru Grecu [17].

Ceea ce stabilim cu precizie este situarea în plan a „mănăstirii” Drăgășanilor. Aceasta a fost așezată pe locul unde este astăzi piața orașului, la 4-5 m la apus de castelul de apă. Fixarea în plan a „mănăstirii” Drăgășanilor elucidează problema urmăririi pe teren a luptei de la Drăgășani din 29 mai 1821, desfășurată îndeosebi în jurul pieței actuale a orașului. Localizarea „mănăstirii” Drăgășanilor dă posibilitatea urmăririi în concret a evenimentului militar tratat.

D. Bălașa

[17] În planul orașului Drăgășani al lui Ionescu-Cheianu, *op. cit.*, la nord de șoseaua ce merge la Olt, sînt trecute cîteva case: „Satra”.

CUM S-A DESFĂŞURAT PRIMA LUPTĂ DE LA DRĂGĂŞANI (29 MAI 1821) (Răspuns unei critici)

În cadrul cercetărilor consacrate mişcării revoluţionare din anul 1821, îi revine lui I. Neacşu meritul de a fi readus în discuţia istoriografiei în 1954, prin pagina pe care i-a consacrat-o[1], problema primei lupte de la Drăgăşani şi de a fi stabilit totodată data exactă a acestui eveniment (29 mai 1821). Trebuie însă precizat, contrar celor afirmate de d-sa[2], că C. D. Aricescu a făcut *perfectă* distincţie între prima şi a doua luptă de la Drăgăşani[3]. După cum arată şi I.Neacşu, problema readusă în discuţie în 1954 a fost reluată, în 1962, „în cadrul unei lucrări speciale"; este vorba de lucrarea autorilor rîndurilor de faţă, *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821* (capitolul al VI-lea, p. 173-182). Potrivit opiniei lui I. Neacşu, autorii lucrării, deşi au urmărit „elucidarea"problemei, au ajuns „la rezultate contrare adevărului istoric", ceea ce i-a impus d-sale prezentarea luptei „în lumina unor materiale neutilizate", în cadrul a două articole [4].

În privinţa materialelor *neutilizate*, acestea *se rezumă* la declaraţia fraţilor Macedonschi, la cîteva informaţii din Liprandi incluse în volumul al V-lea din colecţia de documente consacrate mişcării revoluţionare din 1821, publicat după apariţia *Aspectelor militare*..., precum şi la o hartă, cea austriacă din 1855—1857, căci harta rusă din 1835, care mai este menţionată, a fost utilizată şi în lucrarea din 1962 (vezi p.173, n.4 şi p. 176, n. 1); restul materialului pe care se întemeiază I. Neacşu în ultimul său articol din „Studii" este identic celui folosit în *Aspecte*, unde pentru prima oară în noua istoriografie această luptă a fost prezentată în mod amănunţit, cu o detaliată analiză a faptelor.

Deşi în relatarea sa urmează în linii generale şirul expunerii autorilor din 1962, I. Neacşu nu aminteşte lucrarea acestora decît atunci cînd le contestă valabilitatea unor afirmaţii[5]; s-ar părea că cele zece pagini consacrate de autorii din 1962 problemei în discuţie n-ar cuprinde *decît* afirmaţiile pe care ultimul autor le respinge, cînd de fapt ele conţin detaliata prezentare menţionată mai sus şi pe care I. Neacşu a repetat-o acum, după trei ani.

Observaţiile critice pe care I. Neacşu le face lucrării *Aspecte militare*... se referă la: *itinerariul* urmat de oastea pandurilor de la plecarea din Piteşti şi pînă la sosirea la satul Vultureşti; *locul unde s-a făcut trecerea Oltului*; *locul unde a fost aşezată tabăra* pandurilor; *direcţia* în care s-a executat *atacul* împotriva trupelor turceşti.

În legătură cu itinerariul de marş, I.Neacşu e de părere că oastea pandurilor s-a pus în mişcare „pe drumul Craiovei" spre Slatina, fiind precedată la două zile de marş de o avangardă; în *apropiere de Slatina*, pandurii au aflat de la avangardă că aceasta învinsese pe turcii care ocupaseră amintita localitate; o oră mai tîrziu, oastea pandurilor a primit ştirea că la Drăgăşani se aflau 3 000 de turci; *la această ştire*, pandurii s-au deplasat *spre nord*, la Vultureşti (circa 30 km nord de Slatina), unde au sosit la 27 mai şi unde au fost *ajunşi* de avangarda lor, care timp de *şapte zile* oprise pe turci să înainteze *spre nord* şi să treacă pe malul stîng al Oltului; la Vultureşti pandurii şi-au pregătit trecerea Oltului la Drăgăşani[6].

---

[1] Ioan I. Neacşu, *Oastea pandurilor condusă de Tudor Vladimirescu în răscoala din 1821*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, partea a II-a, Bucureşti, 1954, p. 1 042.

[2] Idem, *Prima luptă a pandurilor romîni cu turcii la Drăgăşani (29 mai 1821)*, în „Studii", tomul 18 (1965), nr. 5, p. 1 091.

[3] *Chiar* în capitolul amintit de I. Neacşu! (ibidem, p. 1 091, n. 1).

[4] Articolul amintit la nota 2 şi articolul *Unele precizări cu privire la prima luptă de la Drăgăşani (29 mai 1821)*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 393—395.

[5] Nu se face excepţie de la această regulă decît în nota 5 de la p. 1 092 a articolului *Prima luptă*...

[6] *Ibidem*, p. 1 092—1 093.

Pentru precizarea itinerariului urmat de panduri, I. Neacşu face apel la memoriul lui Chiriac Popescu, unde se arată că pandurii au pornit de la Piteşti „pe drumul Craiovei"[7] (pe care I. Neacşu îl consideră că trecea *obligatoriu* prin Slatina, via Coloneşti), şi la declaraţia fraţilor Macedonschi, în care se spune : „... Îndată am plecat spre tîrguşorul Slatina, unde, după ce am înfrînt pe turci, am trecut rîul Olt în Oltenia, lîngă Drăgăşani, şi acolo, înfrîngînd pe cei 4 000 de turci care se aflau la Drăgăşani, am pornit să-l urmăresc pe trădătorul serdar Iamandi"[8]. Trebuie observat mai întîi că formularea lui Chiriac Popescu „s-au pornit tot trupul lui Vladimirescu din Piteşti pe drumul Craiovei" nu arată numaidecît un drum *anumit* (căci spre Craiova duc mai multe drumuri), ci o direcţie generală avînd ca obiectiv *final* Craiova. De altfel, alte amănunte pe care I. Neacşu *le-a omis* din memoriul lui Chiriac Popescu infirmă ipoteza pe care d-sa o enunţă, cum se va arăta mai departe. Nici informaţia dată de Macedonschi nu este concludentă. Macedonschi prezintă faptele *într-un ansamblu* care include şi acţiunile independente duse de avangardă ; altfel nu ar fi susţinut că a înfrînt pe turci la Slatina, căci izvoarele arată clar că acest lucru l-a făcut avangarda înainte de sosirea forţelor principale ale pandurilor. De asemenea, cînd afirmă că după înfrîngerea turcilor la Slatina „am trecut rîul Olt în Oltenia, lîngă Drăgăşani" se referă la *întreaga* oaste a pandurilor, cu care se unise la Vultureşti şi avangarda.

Tot în legătură cu itinerariul, afirmaţia făcută de I.Neacşu că în lucrarea *Aspecte militare*... s-ar fi arătat că „oştirea pandurilor s-a deplasat pe itinerariul Piteşti-Făgeţelu-Cîmpu Mare-Vultureşti ; iar avangarda sa pe itinerariul Piteşti, Slatina" este neîntemeiată. În lucrarea amintită se scrie : „Coloana pandurilor a fost *precedată* (subl. ns.) de o avangardă formată din 175 ostaşi aleşi — pedeştri şi călări —, conduşi de Simion Mehedinţeanu şi Iovanciu Bitolianul" (p.174). Nu se vorbeşte nicăieri de două itinerarii şi I.Neacşu trebuia să ţină seama de faptul că la Slatina se ajungea şi prin Făgeţelu !

Dar pentru clarificarea deplină a discuţiei în legătură cu itinerariul este necesar să se urmărească în detaliu cele relatate de Chiriac Popescu, izvorul principal în această problemă (folosit şi de I.Neacşu). Iată ce scrie memorialistul : „... După două zile, ajungînd noi cu trupul nostru *la Olt*, am aflat că *l Slatina* au fost un trup mic de turci şi, cu trei zile mai înainte, biruindu-se turcii de un trup de panduri şi de arnăuţi ai noştri, subt comanda căpitanului Simion şi a bulibaşului Iovanciu, au pus turcii foc şi au ars oraşul. Aşa aflînd noi aceasta de la avangardia noastră *pe drum, ne-am îndreptat* noi cu trupul nostru *într-acolo*. Şi *după un ceas* sosi altă ştire fără veste, că peste Olt la Drăgăşani, se afla un alt trup de turci, de vreo 3 000, veniţi din trupul cel mare al Craiovei, tacîm al lui Carafeiz vestitul, şi pedestraşi şi călăreţi. Dar, acest aflînd comandirii noştri, adică Prodan şi Macedonschi, *am stătut* din marşul care făceam *pe calea Oltului*, din partea stîngă, la satul *Vultureşti* (a treia zi de la pornirea noastră din Piteşti), unde au sosit şi avangardia noastră"[9].

Pasajul citat *răstoarnă complet* ipoteza formulată de I. Neacşu asupra executării marşului oastei pandurilor. Chiriac Popescu arată clar că nu „undeva mai la nord" şi implicit în apropiere de Slatina, ci la sosirea *la Olt*, la nord de Vultureşti, forţele principale ale pandurilor au fost informate despre ciocnirea de la Slatina. Acelaşi izvor răstoarnă teza deplasării pandurilor *spre nord*, dinspre Slatina la Drăgăşani, căci Chiriac Popescu arată că îndată ce au aflat de lupta de la Slatina pandurii *s-au îndreptat „într-acolo"*, deci spre Slatina. Tot Chiriac Popescu indică limpede zona în care au atins pandurii Oltul, ca şi direcţia în care se execută marşul, cînd arată că, după o oră de mers, pandurii, aflînd de prezenţa turcilor la Drăgăşani, au *stătut* la Vultureşti, în timp ce I. Neacşu, interpretînd arbitrar, susţine că pandurii *s-au deplasat* spre Vultureşti la primirea acestei veşti[10]. De altfel, în formularea ipotezei sale inacceptabile, I. Neacşu

---

[7] N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mişcării lui Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, 1921, p. 206.

[8] *Doc. răsc. 1821*, vol. V, p. 522.

[9] N. Iorga, *op. cit.*, p. 203—204 (subl. ns.).

[10] Ioan I. Neacşu, *op. cit.*, p. 1 093.

n-a ținut în seamă nici faptul că distanța dintre Slatina și Vulturești era de circa șase ore de marș. Or, dacă am admite ipoteza atingerii Oltului de către panduri în apropierea Slatinei, se ridică întrebarea : cum au putut ajunge pandurii — potrivit mărturiei clare a lui Chiriac Popescu — într-un ceas în dreptul Vultureștilor, unde „au stătut"? Interpretarea confuză nu se oprește aici. I. Neacșu susține că la Vulturești pandurii „au fost *ajunși* (subl. ns.) de avangarda lor", care asigurase pînă atunci cale liberă forțelor principale pe stînga Oltului. Aceasta însemna că avangarda mergea în spatele forțelor principale și că deci era de fapt o ariergardă! Totuși, ceva mai sus, în aceeași pagină, tot I. Neacșu arată că oastea pandurilor a fost „precedată" de avangardă, pînă la Vulturești [11].

Rezumînd cele de mai sus, rezultă că obiecția lui I. Neacșu referitoare la itinerar nu este susținută nici de documente, nici de logică. Informațiile eliptice ale lui Macedonschi și ale lui Liprandi trebuie privite prin prizma celor mult mai precise ale lui Chiriac Popescu, care rămîne indiscutabil izvorul principal al episodului studiat. *Itinerariul propus cu trei ani în urmă* de autorii lucrării *Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821, apare ca deplin justificat și drept ipoteza cea mai plauzibilă.*

O a doua observație critică a lui I.Neacșu se referă la locul de trecere a Oltului de către panduri în ajunul primei lupte de la Drăgășani[12]. După d-sa, trecerea s-ar fi efectuat în dreptul satului Călina (circa 5 km nord Drăgășani), ușurată fiind de prezența unei păduri „dese și mari", „situată mai la nord de Drăgășani, care se întindea spre est pînă la malul drept al Oltului, în dreptul satului Vulturești"[13], și nu în dreptul tîrgului Drăgășanilor, cum se indică în lucrarea *Aspecte militare*... Trebuie să semnalăm, înainte de toate, o nouă aserțiune inexactă a criticului nostru, care susține, contrar realității, că în lucrarea amintită s-ar afirma că pandurii ar fi trecut *prin* Drăgășani după forțarea Oltului. Argumentul de bază al lui I.Neacșu, în temeiul căruia combate ipoteza trecerii în fața Drăgășanilor, și anume acela că la est de această localitate terenul era expus, nefiind protejat de pădure, este infirmat de unele izvoare contemporane. Liprandi (folosit ca izvor de autoritate de către I. Neacșu) arată, de exemplu, că „tîrgușorul Drăgășani... este situat pe marginea unei ridicături, în fața căreia la *est* și *sud* se întinde o vale destul de vastă, *înconjurată de o pădure deasă*"[14]. De asemenea, pe harta austriacă din 1855-1857 (tîrzie față de evenimente) apar la est de Drăgășani porțiuni de pădure, care ar putea fi resturile unei păduri tăiate. Așadar, în aceste condiții trecerea se putea face și aici tot prin surprindere.

Discutînd problema forțării Oltului, I. Neacșu susține că textul memoriilor lui Chiriac Popescu (publicate inițial în ziarul „Românul") a fost alterat de N.Iorga în culegerea sa *Izvoarele contemporane*..., prin adăugarea unei virgule care a schimbat sensul frazei, creînd confuzii asupra locului în care au trecut pandurii Oltul. Textul corect, reconstituit de I.Neacșu după ziarul „Românul", ar fi acesta : "... Fiind și locul nostru de trecerea Oltului ascuns de o pădure deasă și mare împotriva orașului Drăgășani"[15]. În consecință, sensul exact ar fi acela că locul era ascuns de pădure *față de* Drăgășani, iar nu că locul de trecere se afla *în fața* Drăgășanilor. Dar, de vreme ce *mărturii documentare semnalează existența unei păduri și la est de Drăgășani*, rezultă că — cu sau fără virgulă — *pandurii au putut trece tot atît de bine și în dreptul Drăgășanilor, ca și la Vulturești.* De altfel, declarația fraților Macedonschi, care s-a bucurat de toată aprecierea criticului în problema itinerariului, pare să confirme că trecerea s-a făcut la Drăgășani, atunci cînd arată că pandurii au trecut „rîul Olt în Oltenia *lîngă* Drăgășani" [16] (subl. ns.). Acest *lîngă* se potrivește mai bine cu localizarea trecerii în zona Drăgășani, așa cum susțin autorii lucrării *Aspecte militare*..., decît cu trecerea în zona Vulturești, propusă de I. Neacșu.

---

[11] *Ibidem.*
[12] *Ibidem*, p. 1 093—1 094.
[13] *Ibidem*, p. 1 093.
[14] *Doc. răsc. 1821*, vol. V, p. 316.
[15] Ioan I. Neacșu, *Unele precizări* ..., p. 394.
[16] *Doc. răsc. 1821*, vol. V, p. 522.

În ceea ce privește afirmația lui I.Neacșu că turcii aflați în „mănăstirea" Drăgășani ar fi reprezentat o piedică pentru o trecere în dreptul Drăgășanilor[17], trebuie precizat în primul rînd că nici un document nu confirmă existența unei *mănăstiri* a Drăgășanilor. I. Neacșu identifică probabil mănăstirea Drăgășanilor (în realitate inexistentă ca mănăstire) cu biserica din Drăgășani sau — mai probabil — cu clădirea metohului episcopiei de Vîlcea. Or, această clădire, ca și biserica — zidită în 1793 — erau *în interiorul sau spre marginea tîrgului*, iar nu în afara localității, cum apare în crochiul întocmit de I.Neacșu. D-sa mai susține că terenul de la est de Drăgășani „era expus vederii și focului mănăstirii, fapt ce ar fi determinat un schimb de focuri"[18]. Lăsînd la o parte faptul că inexistența pădurii ocrotitoare la est de Drăgășani nu este dovedită, trebuie arătat că și atunci cînd s-ar accepta acest lucru, distanța de la „mănăstire" * — și în crochiul lui I. Neacșu — pînă la malul Oltului (unde pandurii au stat *pînă seara*) era mai mare decît bătaia armamentului portativ din acea epocă care nu depășea cîteva sute de metri[19]. Deci nu se putea pune problema unui schimb de focuri între panduri și forțele turcești din așa-zisa mănăstire.

În legătură cu cea de-a treia obiecție, aceea privind locul unde și-au așezat pandurii tabăra în noaptea de 28/29 mai 1821, I.Neacșu susține că tabăra a fost instalată lîngă satul Călina. Nici această teză nu este însă susținută de izvoare. Chiriac Popescu arată că „s-au pus trupul nostru în bună rînduială pe *cîmp*, mai sus de Drăgășani, *către Apus*"[20]. Informația nu lasă nici un fel de îndoială : tabăra a fost așezată în cîmp, la *nord-vest* de Drăgășani (nu la nord, unde este satul Călina). *I.Neacșu pierde din vedere că locul taberei trebuia să se găsească nu numai „mai sus" de Drăgășani, ci și „către apus", ceea ce înseamnă în fond la nord-vest de această localitate, adică în apropierea satului Sutești*, teză susținută de D.Berindei și T.Mutașcu. Pentru a-și justifica teza Călina, I.Neacșu arată că așezarea taberei pandurilor la Călina este confirmată de tradiția locală, care indică că acolo a poposit Tudor Vladimirescu cu pandurii săi. Dar pentru că și în legătură cu satul Sutești tradiția vorbește de poposirea pandurilor pe cîmpia din apropiere, I. Neacșu afirmă că „informația" folosită în această privință în *Aspecte militare*... „nu este justă"[21] și că ea se referă la ceata de panduri a căpitanului Oarcă, prezentă aici în cea de-a doua luptă de la Drăgășani (7 iunie). Prezentînd astfel lucrurile, I. Neacșu uită — voit sau nu — că D. Berindei și T. Mutașcu au menționat existența a *trei* popasuri la Sutești, nu doar a unuia, că au arătat că *unul* dintre aceste popasuri a fost cel din noaptea de 28/29 mai, iar *ultimul* cel al lui Oarcă din 7 iunie[22]. Un alt argument pe care-l aduce I.Neacșu, acela al pericolului de încercuire a pandurilor — dacă ei s-ar fi instalat la Sutești — de către turcii din cele patru „mănăstiri" de la sud de

[17] Ioan I. Neacșu, *Prima luptă*..., p. 1 094.

[18] *Ibidem.*

* După ce aceste precizări au fost predate revistei „Studii", redacția a primit interesanta notă a lui D. Bălașa, care — în temeiul unor cercetări efectuate la fața locului — a identificat „mănăstirea" cu metohul episcopiei și a determinat totodată situarea ei pe hartă. Această fixare pe teren a „mănăstirii" clarifică discuția și nu infirmă cele susținute de subsemnații în răspunsul de față. Nota lui D. Bălașa arată că la Drăgășani — după cum am afirmat în 1962 — n-a existat o mănăstire și de asemenea că identificarea „mănăstirii" cu biserica din localitate (cea cu hramul Adormirii din 1793) nu este potrivită. Contribuția lui D. Bălașa, care acceptă, de altfel, în expunerea sa introductivă asupra evenimentului, relatarea noastră din 1962, a creat condițiile pentru urmărirea „pe teren" a luptei de la 29 mai 1821.

[19] După M. Thiraux, *Notions élémentaires de balistique appliquées aux armes à feu portatives, et aux principales bouches à feu*, Versailles, 1844, p. 155, bătaia *eficace* a puștii era de 500 m, deci cea maximă sub 1 000 m. Or, aceste caracteristici balistice sînt proprii armamentului utilizat în Apus și într-o epocă mai tîrzie cu aproape un sfert de veac. La noi armamentul avea bătaia mult mai mică în anul 1821. O confirmare în acest sens o constituie o amintire contemporană evenimentelor la care ne referim. Astfel, Iordache Otetelișanu, în însemnările sale referitoare la evenimentele din 1821, arată într-un loc că pușca bătea „bine" în acea vreme la 52 de stînjeni (deci circa 100 m) (*Doc. răsc. 1821*, vol. V, p. 522) !

[20] N. Iorga, *op. cit.*, p. 205.

[21] Ioan I. Neacșu, *Prima luptă*..., p. 1 094.

[22] Dan Berindei și Traian Mutașcu, *Aspecte*..., p. 176, n. 3.

Drăgăşani, nu rezistă nici el unei examinări atente[23]. Forţele turceşti din aceste schituri — de altfel regrupate, poate, la Drăgăşani (problema rămîne deschisă) — nu au intervenit nici împotriva celor 300 de voluntari din vii, nici împotriva forţelor pandureşti principale care au stat o jumătate de zi pe malul Oltului şi nici în lupta de la 29 mai. Prin urmare ele nu prezentau un pericol real pentru panduri. Pe de altă parte, deplasarea pandurilor s-a făcut *noaptea* („înserat sîmbătă"), ceea ce infirmă încă o dată ipoteza Călina, căci aici, ocrotiţi şi dinspre sud de pădure şi fiind şi la o distanţă mai mare de Drăgăşani, pandurii s-ar fi putut deplasa în timpul zilei fără a fi nevoiţi să aştepte noaptea. De asemenea, nu se poate vorbi de un marş „în prezenţa" turcilor [24], pe care ar fi trebuit să-l execute pandurii care s-au deplasat de pe malul Oltului la locul taberii de la Suteşti ţinînd seama de bătaia armamentului. În sfîrşit, Călina nu asigura faţă de Suteşti o mai bună legătură a pandurilor cu „baza de operaţii" din Oltenia, deoarece şi de la Suteşti plecau comunicaţii în aceeaşi direcţie şi dovada însemnătăţii din acest punct de vedere a cîmpului de la Suteşti o fac tocmai cele trei popasuri pe care tradiţia le menţionează.

În ceea ce priveşte direcţia în care au atacat pandurii, I. Neacşu afirmă că ea ar fi fost de la nord spre sud. Această ipoteză însă ar putea fi acceptată numai atunci cînd s-ar demonstra temeinic aşezarea taberei la Călina, ceea ce I.Neacşu n-a reuşit*.

În încheiere, trebuie observat că I.Neacşu, reluînd problema primei lupte de la Drăgăşani (29 mai 1821), nu a adus puncte de vedere noi, susceptibile de a fi acceptate. Este de regretat şi maniera sa de a critica în bloc, fără a releva acele contribuţii ale predecesorilor, pe care tacit le acceptă ca pozitive, ca şi aceea de a merge pe certitudini, de a nu da o interpretare ipotetică atunci cînd documentarea este incompletă sau confuză. Datorită acestui fapt, cele două articole ale lui I. Neacşu, departe de a elucida problema, creează o imagine neclară asupra felului în care a fost pregătită şi s-a desfăşurat prima luptă de la Drăgăşani.

Dan Berindei şi *Tr. Mutaşcu*

CRONICA

La începutul lunii decembrie 1966, biblioteca publică din Bîrlad şi-a sărbătorit 60 de ani de existenţă. Acestui eveniment i-au fost consacrate o seamă de manifestări, printre care şi un simpozion pe tema „Biblioteca publică în ansamblul vieţii culturale din Bîrlad", organizat de către instituţia sărbătorită în colaborare cu filiala locală a Societăţiii de ştiinţe istorice şi filologice.

La simpozionul care a avut loc în sala Teatrului de stat „Victor Ion Popa" au fost prezentate comunicările: *60 de ani de activitate a Bibliotecii publice din Bîrlad* de prof. Ştefan Secară, directorul bibliotecii; *George Bacovia — colaborator la revistele bîrlădene*, de prof. C. Parfenie, directorul Teatrului de stat din localitate; *Preocupări pentru cultivarea limbii în revistele bîrlădene*, de prof. Mihai Luca; *Cercuri şi cenacluri literare din Bîrlad.*

Cu prilejul aniversării a 48 de ani de la luptele muncitoreşti din 13 Decembrie 1918 — moment însemnat în şuvoiul marilor bătălii revoluţionare desfăşurate în ţara noastră în perioada 1918—1920 —, în piaţa fostului Teatru Naţional, în memoria luptătorilor de atunci, în faţa

[23] Ioan I. Neacşu, *Prima luptă . . .*, p. 1 094.

[24] *Ibidem.*

* După localizarea „mănăstirii" de D. Bălaşa se poate aprecia că atacul a avut direcţia generală NV spre SE, el desfăşurindu-se însă prin ocolirea tîrgului pe la nord sau pe la sud, căci pandurii nu au putut trece *prin* tîrg, unde abia se potolise incendiul.

plăcii comemorative, a avut loc o solemnitate, la care au fost prezenţi delegaţi ai oamenilor muncii din capitală, participanţi la demonstraţia din piaţa Teatrului Naţional, pionieri. Au fost depuse coroane şi jerbe de flori din partea Consiliului local al Uniunii Generale a Sindicatelor, din partea Întreprinderii poligrafice „13 Decembrie", a Întreprinderii poligrafice „Informaţia", a unor grupuri de pionieri.

În urma unei numerotări recente, biblioteca orăşenească din Sibiu dispune de aproape 300 000 de volume, în afară de colecţia de cărţi foarte rare, de sutele de manuscrise literare, tipărituri foarte vechi etc., multe din acestea adevărate comori ale literaturii româneşti.

Biblioteca, una din cele mai vechi din ţară, numără azi 105 ani de existenţă. Creată la început în cadrul Astrei (Asociaţia transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român), prin donaţiile unor oameni de cultură din Transilvania şi din alte regiuni ale ţării (George Bariţiu, Al. Papiu-Ilarian, Iosif Vulcan, August Treboniu Laurian, M. Kogălniceanu ş. a.) şi prin adunarea în decursul vremii a numeroase tipărituri, colecţii şi manuscrise, ea a ajuns astăzi, datorită sprijinului acordat de partid şi guvern, să dispună de condiţii mult mai bune de activitate şi să-şi îmbogăţească fondurile de cărţi.

Printre manuscrisele rare, în bibliotecă se află : *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, de George Bariţiu (1889), prima *Enciclopedie română* (1898—1904), unele dintre primele gramatici româneşti ale lui T. Cipariu, Radu Tempea şi Heliade-Rădulescu. Se află de asemenea un exemplar din *Zbornicul slavonesc*, tipărit de Coresi la Sebeş în 1580, apoi o carte foarte rară, *Rudimenta cosmographica* (unul din cele mai vechi manuale de geografie şi astronomie), lucrarea lui Honterus, tipărită la Braşov în 1542. Se află de asemenea faimoasa *Carte de învăţătură*, tipărită la Iaşi în 1643, şi *Noul testament*, apărut la Bălgrad (Alba-Iulia) în 1648.

Printre tipăriturile rare ale bibliotecii din Sibiu se mai găsesc o serie de lucrări istorice aparţinînd lui Dimitrie Cantemir (*Istoria Imperiului otoman* apărută în străinătate între 1743 şi 1756, precum şi *Descriptio Moldaviae*, apărută în limba germană în 1771).

În prima jumătate a lunii ianuarie 1967 s-a deschis în localul Muzeului Arhivelor statului o expoziţie cu tema : „Dreptul vechi românesc oglindit în documente". Expoziţia, organizată de Direcţia generală a Arhivelor statului se adresează în primul rînd studenţilor Facultăţilor de drept şi istorie, contribuind la lărgirea documentării lor şi la cunoaşterea nemijlocită a materialelor arhivistice privind perioada de formare şi dezvoltare a ţărilor române.

Vizitatorii au posibilitatea să cunoască modul de redactare, limba folosită în cancelariile domneşti, modul de întărire a actelor cu peceţi (atîrnate sau timbrate), materialele pe care se scria în acea epocă. Expoziţia pune de asemenea la dispoziţia publicului un bogat material informativ privind unele aspecte ale vieţii sociale din ţările române în secolele XIV—XVII.

ȘTEFAN PASCU, ION IONAȘCU, CONSTANTIN CIHODARU, GHEORGHE GEORGESCU—BUZĂU, *Istoria medie a României*. Partea întîi (secolul al X-lea — sfîrșitul secolului al XVI-lea).

București, 405 p. + 3 h., Editura didactică și pedagogică, 1966

În mai puțin de un deceniu, epoca medie din istoria României se bucură de o atenție deosebită din partea istoricilor, prin publicarea cîtorva monografii și sinteze de mare importanță. Începutul s-a făcut prin *Viața feudală în Țara Românească și Moldova* (secolele XIV—XVII), de V. Costăchel, P. P. Panaitescu și A. Cazacu (1957), urmată apoi de primul volum al lucrării *Din istoria Transilvaniei*, de C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cherestesiu, T. Moraru (1960), și de cele două volume (II și III) ale tratatului de *Istoria României*, apărute în 1962 și 1964, prin grija unui comitet de redacție sub conducerea acad. A. Oțetea.

Volumul de față, pe care-l recenzăm, este partea întîi a manualului universitar *Istoria medie a României*, care cuprinde perioada istoriei patriei noastre din secolul al X-lea, cînd are loc cristalizarea relațiilor feudale, pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd se produce cea dintîi unire politică a celor trei țări românești — Țara Românească, Transilvania și Moldova — realizată în timpul domniei lui Mihai Viteazul. Fiind un manual destinat studenților din anul II de la institutele pedagogice de 3 ani, autorii, așa cum se menționează în „Cuvînt înainte", au urmărit un îndoit scop: instructiv (cunoașterea în mod științific a evenimentelor și faptelor istorice mai importante din trecutul țării noastre) și educativ (întărirea patriotismului socialist și a internaționalismului proletar). La redactarea lui, autorii — cadre universitare din București, Iași și Cluj — au avut ca îndreptar în primul rînd programa analitică a cursurilor de istorie a României de la facultățile de istorie și apoi materialele cuprinse în unele lucrări menționate mai sus, și anume în volumul al II-lea din tratatul de *Istoria României* și volumul I al lucrării *Din istoria Transilvaniei*.

Lucrarea de față cuprinde o introducere, alcătuită din două capitole, intitulate: „Periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre" și „Izvoarele istoriei medievale a României" (p. 7—30). Urmează apoi cuprinsul, sistematizat pe trei părți, și anume: „Feudalismul timpuriu" (p. 31—114), „Feudalismul dezvoltat" (p.115—280) și „Aservirea țărilor române de către turci" (p. 281—402).

Introducerea la începutul cursului universitar de istorie medie a României (secolele X—XVI) a unor capitole consacrate problemei periodizării orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre și izvoarelor istoriei medievale a României permite cititorului să aibă de la început o privire de ansamblu atît asupra concepției care stă la baza alcătuirii cursului — concepția marxist-leninistă —, cît și asupra diversității izvoarelor folosite.

Periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul țării noastre este privită în ansamblul periodizării istoriei universale și în special a istoriei sud-estului european, ținîndu-se seama de particularitățile locale atît în ceea ce privește geneza feudalismului, cît și destră-

marea lui. De aceea limitele cronologice ale celor trei perioade principale — feudalismul timpuriu (secolul al X-lea — mijlocul secolului al XIV-lea), feudalismul dezvoltat (mijlocul secolului al XIV-lea — a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) și feudalismul tîrziu, adică perioada de destrămare a feudalismului (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea — pînă în 1848) — apar cu totul specifice istoriei poporului român în evul mediu. În expunerea fiecărei perioade a epocii feudale în parte se insistă nu numai asupra factorilor determinanți care au hotărît trecerea de la o perioadă la alta, dar și asupra caracteristicilor fiecărei perioade în parte, relativ la nivelul forțelor de producție, proprietatea asupra pămîntului, stadiul de aservire a țărănimii, raporturile dintre feudali, țărani și orășeni, organizarea statală, dezvoltarea culturii etc.

Relativ la izvoarele istoriei medievale a Romîniei se stabilesc trei mari categorii: izvoare arheologice, izvoare etnografice și folclorice și izvoare scrise. Subliniindu-se importanța arheologiei medievale — disciplină nouă, creație a regimului democrat-popular — pentru cunoașterea celor mai felurite probleme ale dezvoltării feudalismului din țara noastră, se acordă, cum era și firesc, o atenție deosebită prezentării marii diversități a izvoarelor scrise, începînd cu cele epigrafice și încheind cu cele narative. Totodată, se arată contribuția valoroasă a istoricilor români din trecut și din prezent în domeniul publicării marilor colecții de documente și cronici interne și externe, care au lărgit în mod considerabil baza noastră de informare.

Prima parte a lucrării „Feudalismul timpuriu", redactată în mod exclusiv de prof. univ. Șt. Pascu, redactorul responsabil al volumului, cuprinde o expunere documentată asupra unor probleme-cheie ale acestei perioade. Astfel, „Cristalizarea relațiilor feudale și apariția primelor formațiuni politice pe teritoriul țării noastre (secolul al X-lea și începutul secolului al XI-lea)" este prezentată ca fiind rezultatul destrămării economice și sociale a obștilor sătești, care permite, pe de o parte, apariția proprietății private feudale din sînul proprietății colective obștești, iar pe de altă parte stratificarea socială de tip feudal a societății. Relativ la formațiile politice apărute în această vreme în Transilvania și la Dunărea de Jos, sînt studiate nu numai organizarea lor statală, dar și relațiile lor internaționale. Un capitol special îl constituie „Dezvoltarea feudalismului timpuriu pînă la mijlocul secolului al XIII-lea", unde sînt analizate caracteristicile dezvoltării social-economice în secolul al XI-lea și al XII-lea, așezarea și modul de viață al unor popoare migratoare pe teritoriul țării noastre, ca, de exemplu, pecenegii, uzii și cumanii, dezvoltarea feudalismului în Transilvania (sfîrșitul secolului al XI-lea — mijlocul secolului al XIII-lea), în Moldova (secolul al XII-lea — prima jumătate a secolului al XIII-lea), în Dobrogea (secolele XII—XIII), între Carpați și Dunăre (secolul al XII-lea — prima jumătate a secolului al XIII-lea), precum și invazia și dominația tătarilor asupra unei părți a teritoriului țării noastre. În problema formării statelor feudale Țara Românească și Moldova se stabilesc nu numai cele două faze ale procesului lor de formare, dar și condițiile care au dus la desăvîrșirea acestui proces istoric. În același timp, este prezentată într-un capitol special „Cultura în perioada feudalismului timpuriu", cu formele ei specifice: cultura populară și cultura claselor dominante.

A doua perioadă a istoriei medii a Romîniei — feudalismul dezvoltat — este studiată numai pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea în două părți distincte: „Perioada de fărîmițare feudală" (secolul al XIV-lea — mijlocul secolului al XV-lea) (p. 115—277) și „Aservirea țărilor române de către turci" (p. 281—402).

În prima parte a noii perioade istorice — de fărîmițare feudală — sînt prezentate progresele realizate în domeniul dezvoltării economice (agriculturii, creșterea vitelor, păstoritul, mineritul, meșteșugurile, comerțul) și sociale (prefacerile în sînul țărănimii și al clasei dominante, consolidarea orășenimii), precum și agravarea exploatării maselor populare prin creșterea obligațiilor față de puterea centrală și față de feudali. Drept urmare, se arată în expunere, s-a ajuns la intensificarea luptei antifeudale a maselor populare care, prin răscoala de la Bobîlna

(1437—1438) şi războiul ţărănesc condus de Gh. Doja (1514), se ridică la nivelul răscoalelor ţărăneşti din celelalte ţări europene. O deosebită atenţie se acordă problemei consolidării organizării statale a celor trei ţări româneşti sub toate aspectele (politic, administrativ, judecătoresc, militar), care corespundea dezvoltării sale social-economice şi era totodată necesară în lupta împotriva anarhiei feudale şi pentru centralizarea statului.

În acelaşi timp sînt analizate relaţiile internaţionale ale ţărilor române, care, pînă la mijlocul secolului al XV-lea, joacă un rol de seamă în sud-estul şi răsăritul Europei. În acest sens, sînt menţionate relaţiile lor cu Polonia, Ungaria, cu statele sud-dunărene, cu Imperiul otoman, Veneţia, Burgundia, Aragonul, Austria, precum şi negocierile încheiate cu tratate de alianţă. În acelaşi timp, sînt studiate luptele duse de cele trei ţări româneşti pentru apărarea independenţei lor împotriva turcilor pe timpul lui Mircea cel Bătrîn, Vlad Ţepeş, Iancu de Hunedoara şi Ştefan cel Mare, a căror amploare a trezit nu numai interesul, dar şi admiraţia întregii opinii publice europene.

În a doua parte, caracterizată prin întărirea caracterului feudal al relaţiilor sociale pe teritoriul ţării noastre, după o largă expunere asupra prăbuşirii statului feudal ungar (1526) şi instaurarea dominaţiei otomane în tot sud-estul Europei, sînt prezentate consecinţele economice, sociale şi politice ale aservirii ţărilor române de către turci. Astfel, se constată că, deşi feudalismul se întăreşte pe întregul teritoriu al ţării, totuşi ritmul său de dezvoltare este mai lent şi diferit din punct de vedere teritorial tocmai datorită instauraţiei dominaţiei otomane. Ţările române sînt supuse în această perioadă unei nemiloase exploatări de către feudalii locali şi vîrfurile feudale ale Imperiului otoman. Prin dominaţia otomană s-au introdus haraciul şi prestaţiile în bani, în natură şi în muncă pentru turci. Ca şi acestea, monopolul turcesc asupra comerţului a dus nu numai la înstrăinarea unei însemnate părţi a producţiei ţărilor române, dar şi la frînarea dezvoltării pieţei interne şi externe, a oraşelor şi tîrgurilor, a producţiei miniere şi meşteşugăreşti şi a comerţului intern, extern şi de tranzit, fără să mai adăugăm devastarea gospodăriei ţărăneşti şi robirea locuitorilor, săvîrşite în timpul incursiunilor turcilor şi tătarilor.

În această perioadă, se arată de către autorii cursului, ţările române îşi păstrează autonomia, dar sub o suzeranitate otomană mai accentuată. Aceasta s-a împletit cu decăderea politică a ţărilor române, care s-a prelungit pînă la domnia lui Mihai Viteazul, decădere caracteristică prin tendinţa continuă a marii boierimi pentru menţinerea fărîmiţării feudale. Această anarhie feudală, cu forme accentuate în secolul al XVI-lea, prin sprijinul acordat din afară de Imperiul otoman, Polonia şi Austria, este lichidată pentru scurt timp de Mihai Viteazul, care, ca şi Ioan Vodă în Moldova, dezlănţuie războiul de eliberare împotriva turcilor, polarizînd în jurul său forţele sociale noi. El depăşeşte prin aceasta pe toţi domnitorii români în lupta pentru lichidarea fărîmiţării feudale, mai ales că reuşeşte să realizeze pentru prima dată unificarea politică a celor trei ţări româneşti. Ultimul capitol al acestei părţi cuprinde o expunere asupra dezvoltării culturii în secolele XIV—XVI, unde se arată cum cultura claselor dominante continuă să fie un monopol al bisericii, iar cultura maselor populare să se manifeste prin noi forme de valoare remarcabilă.

Ţinînd seama de principiile didactice şi pedagogice ale procesului de învăţămînt, autorii au adăugat la sfîrşitul fiecărui capitol bogate note bibliografice, în care sînt prezentate, în mod critic, principalele izvoare istorice şi lucrările de bază relativ la problemele respective, subliniind atît aportul vechii istoriografii, cît şi al celei actuale.

Lucrarea bogat ilustrată este însoţită de cîteva hărţi, în care sînt ilustrate stadiul descoperirilor arheologice pentru perioada feudalismului timpuriu, limitele unor domenii feudale (secolele XIV XV) şi dezvoltarea economică şi teritorială a ţărilor române în secolele XIV—XVI.

Aşa cum am mai arătat, volumul de faţă cuprinde prima parte a istoriei medii a României. Aceasta presupune continuarea lucrării

cu volumul al II-lea, pentru prezentarea ultimei părţi a feudalismului dezvoltat şi a perioadei feudalismului tîrziu sau a destrămării feudalismului.

De aceea ne permitem să menţionăm cîteva observaţii şi să facem unele sugestii pentru a contribui atît la îmbunătăţirea conţinutului şi formei primului volum, cît şi pentru a se evita unele inadvertenţe cu prilejul redactării volumului următor.

Ne vom referi în primul rînd la cele două capitole din partea introductivă referitoare la periodizarea orînduirii feudale pe teritoriul ţării noastre şi la izvoarele istoriei medievale a României. Credem că n-ar fi lipsit de interes pentru lectorii acestui curs dacă cele două capitole din introducere ar fi însoţite fiecare de cîte o bibliografie care să ilustreze stadiul cercetării acestor probleme. Atît în problema periodizării, cît şi a izvoarelor istoriei medii a României, s-au făcut în trecut şi în ultimele două decenii ample cercetări, care merită să fie cunoscute. De asemenea, considerăm că era util ca la capitolul despre izvoarele istoriei medii a României să fie menţionată continuarea pe baze noi a colecţiei de documente interne medievale după 1625, o dată cu retipărirea vechilor volume şi publicarea documentelor din secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea pe teme speciale. În ceea ce priveşte hărţile se putea aminti existenţa în arhive a hărţilor topografice din secolul al XVIII-lea asupra Ţării Româneşti şi Moldovei, precum şi a hărţii ruseşti din 1835 a Principatelor Române, care a şi fost publicată în 1957.

Sîntem de acord cu autorii care au împărţit epoca feudalismului în trei mari perioade, din care numai prima — feudalismul timpuriu — este cuprinsă în întregime, iar din a doua numai două părţi, pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea. La a doua perioadă a feudalismului, observăm că cele două părţi — perioada de fărîmiţare feudală şi aservirea ţărilor române de către turci — aparţin fiecare unui criteriu deosebit de clasificare.

Prima parte are în vedere funcţiile interne ale statului feudal, a doua funcţiile lui externe ; de aceea credem că a doua parte a perioadei feudalismului dezvoltat ar putea să aibă, în loc de titlul „Aservirea ţărilor române de către turci", următorul titlu : „Sfîrşitul anarhiei feudale şi unificarea politică a ţărilor române", deci avînd în vedere tot funcţiile interne ale statului.

O altă problemă este aceea cu privire la felul cum se oglindeşte istoria Dobrogei în ansamblul lucrării. Autorii volumului au avut în vedere aceasta şi au inclus două paragrafe : „Dobrogea în timpul stăpînirii bizantine" (p. 64—67) şi „Dobrogea în secolul al XIV-lea" (p. 164—165). Pentru restul perioadei (secolele XV—XVI), ici şi colo în diferite capitole, ceva mai mult la partea a treia (p. 306—308), sînt menţionate unele materiale cu privire la teritoriile româneşti devenite raiale şi paşalîcuri. Totuşi, credem că ar fi fost mai bine dacă se constituia un paragraf deosebit pus în cuprinsul ultimei părţi, care să cuprindă totuşi mai multe date cu privire la dezvoltarea economică-socială şi organizarea sa administrativ-teritorială.

Iată acum unele observaţii mai mici referitoare la unele capitole şi paragrafe din fiecare parte a lucrării. Astfel, considerăm că la sfîrşitul secolului al XI-lea — mijlocul secolului al XIII-lea se poate vorbi de o stratificare a ţărănimii din Transilvania chiar în titlul unui paragraf (p. 59) şi nu numai în text (p. 60), după cum între Carpaţi şi Dunăre în secolul al XII-lea şi prima jumătate a celui de-al XIII-lea (p. 67) s-a dezvoltat feudalismul *timpuriu*, nu pur şi simplu feudalismul. Paragraful relativ la tătari (p. 70—74) are o formulare prea lungă ; ar putea fi numai „Tătarii". Cît priveşte afirmaţiile relativ la supravieţuirea formaţiilor locale sub dominaţia tătarilor menţionate la alt capitol (p. 88 — 89) ar putea fi incluse tot la capitolul relativ la tătari (p. 74), unde se fac de altfel unele referiri în acest sens.

Faţă de volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*, în problema formării statului feudal Ţara Românească, în prezenta lucrare se constată unele noutăţi, ca de exemplu fixarea voevodatului lui Ioan numai în fostul judeţ Romanaţi. Dar credem că este totuşi o eroare să se afirme că depresiunea Brezoi sau Aref este în stînga Oltului. În realitate

depresiunea Aref este similară cu aceea a Titeştilor şi sînt ambele pe malul *sting* al Oltului, iar depresiunea Brezoi se află pe malul *drept* al Oltului (p. 81). Cît priveşte formarea statului feudal Moldova, credem că şi aici se pot distinge două faze : prima caracterizată prin lupta împotriva tătarilor şi formarea voevodatului condus de Dragoş, a doua drept consecinţă a luptei duse împotriva regalităţii maghiare de către voevodul Bogdan (p. 90). Referitor la capitolul de cultură al primei părţi, subtitlul de „Literatura orală populară" ar fi mai adecvat decît „Cultura populară", pentru că însuşi conţinutul paragrafului răspunde la această problemă (p. 96).

Capitolul I al părţii a II-a este bine închegat, unitar. Totuşi, un subcapitol relativ la tîrguri şi oraşe şi unul menţionînd numai comerţul ar fi fost mult mai potrivite. În această perioadă (secolul al XIV-lea — mijlocul secolului al XV-lea) se poate vorbi în paragrafe separate despre proprietatea ţărănească, de vreme ce se menţionează proprietatea feudală, sau despre obligaţiile ţăranilor şi orăşenilor faţă de puterea centrală (p. 137), despre lupta ţărănimii şi a orăşenilor, fapte care sînt reflectate de altfel în text. Este util de asemenea să se menţioneze în titlu, alături de *adunările obşteşti* şi *congregaţiile generale* (p. 145), şi materiale despre organizarea *satelor* alături de acela referitor la oraşe (p. 148). Subtitlul „Relaţiile Ţării Româneşti cu vecinii şi luptele cu turcii" ar fi mai sugestiv sub forma „Relaţiile internaţionale ale Ţării Româneşti. Luptele cu turcii", pentru că în acea vreme Ţara Românească nu era vecină cu Polonia, dar avea relaţii cu acest stat (p. 168). Adesea s-au strecurat în capitolele de istorie politică materiale de istorie economică (p. 170—171). Credem că titlul subcapitolului 5 (p. 176) ar fi mai cuprinzător sub forma „Anarhia feudală în prima jumătate a secolului al XV-lea", de vreme ce expresia de „lupte feudale", se repetă la celelalte paragrafe.

Ca şi în prima parte, şi în a doua s-au strecurat unele probleme de istorie economică printre paragrafele relative la istoria politică. Ne referim la acele părţi unde sînt menţionate activitatea lui Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare (p. 208 şi 222—224). Pentru personalitatea lui Ştefan cel Mare credem că era mai nimerit să se rezerve un paragraf *special* (p. 238—239).

În măsura în care o fragmentare a dezvoltării economice a ţărilor române privită pe jumătate de secol corespunde realităţii istoriei, ea este admisibilă. Totuşi, observăm că la două subcapitole referitoare la această problemă (p. 117 şi 243) se repetă aceleaşi lucruri, deşi de la o epocă (secolele XIV—XV) la alta (secolul XVI-lea) se arată că ar fi unele lucruri noi. În legătură cu agricultura, aceleaşi unelte sînt şi într-o epocă şi în alta şi aceleaşi ocupaţii ale ţăranilor, ca pomicultura, viţa de vie, ca şi creşterea vitelor, grădinăritul, numai că ele sînt atestate de alte izvoare ; totuşi credem că pentru o epocă mai tîrzie (secolul XVI-lea) se pot da şi alte amănunte şi noutăţi. De asemenea se pot alcătui paragrafe speciale privind dezvoltarea oraşelor (p. 245), se poate face afirmaţia de *stratificare* socială (p. 249). Din acest punct de vedere subcapitolul despre situaţia social-economică din a doua jumătate a secolului al XVI-lea este mai închegat (p. 297—312), cu observaţia că şi aici este necesar un paragraf despre *oraşe şi tîrguri*, mai ales că materialul permite aceasta.

Cît priveşte istoria politică a ţărilor române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, s-ar fi putut alcătui un paragraf *separat* despre domnia lui Ioan-Vodă, iar la capitolul unde este prezentată domnia lui Mihai Viteazul putea fi inclus un paragraf intitulat „Destrămarea unirii celor trei ţări române" (p. 363) şi unul separat despre personalitatea acestui domn al Ţării Româneşti. Şi capitolul de „Cultură" privind secolele XIV—XVI ar putea fi îmbunătăţit, dacă s-ar vorbi despre cultura *orală* populară, dacă s-ar desprinde paragrafe speciale care să menţioneze literatura religioasă, literatura istorică, literatura juridică, tiparul, învăţămîntul, arta cu subdiviziunile sale (arhitectura, artele plastice).

Aşa cum am mai menţionat, bibliografia prezentată în mod critic la sfîrşitul fiecărui capitol este de un real ajutor celor care studiază acest curs. Totuşi, ne permitem să semnalăm omiterea unor importante lucrări

şi articole apărute în 1965 şi 1966, ca cele din următoarele reviste şi lucrări: *Nouvelles études d'histoire*, vol. III, „Romanoslavica", vol. XI, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj", 1965; „Studii", 1965; „Revue Roumaine d'Histoire", 1965, monografia lui Radu Manolescu, *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul* (secolele XIV–XVI), Bucureşti, 1965, precum şi articolul lui I. Totoiu, *Contribuţii la problema stăpînirii turceşti în Banat şi Crişana*, în „Studii", 1960, nr. 1. Dintr-un articol apărut în *Studii şi articole de istorie*, vol. VII, 1965, s-ar fi putut corecta data luptei de la Fîntîna Ţiganului, fixată de autori la 1545 (p. 295). În legătură cu bibliografia, credem că volumul *Cultura din Moldova în vremea lui Ştefan cel Mare*, 1964, care este o culegere de articole, ar fi fost mai nimerit de menţionat la capitolul de „Cultură" (p. 402), şi nu la prezentarea domniei lui Ştefan cel Mare (p. 241), iar acolo defalcat pe articole. O observaţie se poate face şi la lucrările menţionate în subsolul paginilor şi anume că unele ediţii sînt învechite din operele lui F. Engels. De exemplu, lucrarea *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului* se află în *Opere*, vol. 21 (1965); tot aşa, *Anti-Dühring* în *Opere*, vol. 20 (1964), *Războiul ţărănesc german* în *Opere*, vol. 7 (1960), *Despre destrămarea feudalismului şi apariţia statelor naţionale* în *Opere*, vol. 21 (1965), în loc de ediţii din 1957–1958, cum sînt folosite în lucrare.

Ilustraţiile de bună calitate sînt în cea mai mare parte similare cu cele din volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*. Alegerea lor a fost corespunzătoare pentru diferitele probleme prezentate, dar explicaţiile la multe din ele sînt incomplete sau eronate. La unele lipseşte menţiunea cronologică (de exemplu, p. 97, 105, 106, 107, 124, 126, 151, 158–159, 215, 223, 224, 229, 235, 246, 274, 275, 293, 294, 327, 329, 343, 355, 367), la altele nu sînt suficiente explicaţii. De exemplu, stema cu reprezentarea plugului din secolul al XV-lea este de pe cheia de boltă a bisericii din Dîrjin-Odorhei din jurul anului 1460 (p. 107), monumentul actual de la Bobîlna a fost ridicat în 1960 (p. 196), firmanul din 1566 este al sultanului Soliman Magnificul către Ioan Sigismund (p. 298), *Ostaşul călare* din secolul al XVI-lea este după o stampă din 1601 (p. 306), lupta de la Tîrgovişte din octombrie 1595 este după o gravură din 1602 (p. 315). Ilustraţia care reprezintă ţărani români din Transilvania la începutul secolului al XVII-lea (p. 300) este publicată în altă lucrare sub numele de ţărani „liberi", iar în alta „ţărani" din secolul al XVII-lea.

În două cazuri monedele au fost publicate răsturnat (p. 121 şi 135), iar figurile de la p. 399 ne pun în dilemă. Una (cea de sus) reprezintă castelul Bethlen din Criş şi alta (cea de jos) castelul de la Mănăstirea. În tratatul de *Istoria României*, vol. II, p. 1 061 explicaţia aceloraşi ilustraţii este *invers* făcută!

Aceste observaţii nu micşorează valoarea în sine a lucrării ce recenzăm, lucrare care depăşeşte în multe privinţe stadiul de cercetare al unor probleme similare abordate în volumul al II-lea al tratatului de *Istoria României*. Ea rămîne un curs universitar preţios nu numai pentru studenţii cărora le este adresat, dar chiar şi tuturor acelora care studiază unele probleme ale istoriei medii a României.

C. Şerban

* * * *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864* (Schiţă asupra istoriei armatei şi artei militare polone pînă în anul 1864),

Varşovia, Edit. Ministerului Apărării Naţionale, t. I (pînă la 1648), 1965, 501 p.; t. II (1648–1864), 1966, 667 p.

Operă colectivă, a fost elaborată şi publicată de Institutul istoric militar din Varşovia în cadrul aniversării mileniului statului şi armatei polone şi dedicată uzului tineretului din şcolile superioare militare şi civile, precum şi publicului doritor să cunoască trecutul

de arme al poporului polon. Cronologic, ea cuprinde epoca de la începuturile statului polon şi pînă la insurecţia din ianuarie 1863 inclusiv, iar din punctul de vedere al conţinutului, sînt analizate problemele de organizare a forţelor armate polone, precum şi cele de artă militară, ilustrate cu exemple luate din operaţiile militare mai importante. La împărţirea materiei s-a luat ca bază periodizarea generală adoptată în prezent în istoria Poloniei, cu considerarea specificului problemelor militare, deci a modificărilor survenite în cursul timpului în organizarea şi dotarea armatei, precum şi în arta militară polonă. Fiecare perioadă este precedată de o analiză critică a izvoarelor şi literaturii, precum şi de o caracterizare generală a situaţiei social-economice şi a relaţiilor politice interne. Opera conţine, în sfîrşit, un mare număr de schiţe, planuri, hărţi şi fotografii.

În paginile ce urmează se urmăreşte felul în care sînt tratate în această lucrare relaţiile militare romîno-polone.

În capitolul care analizează armata şi arta militară polonă din anii 1340—1454, şi care este scris de Sf. Kuczyński (p. 147—243), se arată că sub Cazimir cel Mare (1333—1370), din cei 37 de ani de domnie a lui, numai 8 ani regatul polon nu s-a aflat în stare de război. În aceşti 8 ani de pace, autorul plasează totuşi expediţia polonă în Moldova, care a avut loc, după Długosz, în 1359 şi care s-a terminat prin înfrîngerea polonilor. Autorul arată că această datare a expediţiei a fost pusă sub semnul întrebării de mulţi cercetători şi că multe considerente pledează împotriva ei. Dar, arată el în continuare, la fel de multe consideraţii pledează pentru faptul că, indiferent în care an, această expediţie a avut loc pe timpul lui Cazimir cel Mare.

Prin urmare, problema datei primei expediţii armate polone în Moldova rămîne deschisă.

Autorul aminteşte apoi de participarea moldovenilor de partea polonilor la bătălia de la Grünwald (Tannenberg) împotriva cavalerilor teutoni (1410). Se arată că această luptă s-a desfăşurat pe două aripi; pe aripa dreaptă escadroanele lituano-rutene, întărite de detaşamentele tătăreşti şi moldoveneşti, precum şi cavaleria polonă, au luptat împotriva cavaleriei grele a Ordinului Teutonic. Avem de-a face deci cu o nouă confirmare din partea istoriografiei actuale polone a participării moldovenilor la această bătălie.

În continuare, autorul arată că în 1431, cu ocazia războiului dintre Polonia şi Lituania, teritoriul polon a fost atacat de cavalerii teutoni şi de moldoveni, aliaţii marelui principe lituan Świdrigiłło. Atacul moldovenilor a avut loc în timp ce armata polonă era angajată în luptele cu lituanienii în Volinia. Moldovenii au năvălit atunci în Pocuţia şi în Rusia Roşie, pustiind districtele Śniatyn, Halicz şi Cameniţa. Regele polon a trimis din tabăra sa pe fraţii Buczacki cu steagurile de călăreţi formate din şleahta din Podolia şi Rusia Roşie, care au înfrînt trupele de cavalerie ale lui Alexandru cel Bun. Acesta s-a salvat prin fugă, iar pentru această pustiire a plătit fiul şi urmaşul său, Ilie, dînd Poloniei ţara Şepeniţului.

Ocupîndu-se apoi de războiul civil din Lituania (1432—1438), autorul menţionează lupta de pe rîul Murachwa din Podolia de la 30 noiembrie 1432, în care polonii au învins pe cneazul lituan Fedko Nesveski, care a fost ajutat de tătari, de „basarabi'' şi de moldoveni.

Autorul arată mai departe că în 1448, faţă de atitudinea duşmănoasă a lui Petru, domnul Moldovei, care a adăpostit la el pe un prinţ lituan, adversar al regelui polon, acesta a decretat contra lui mobilizarea generală a şleahtei din regiunile rutene. Nu s-a ajuns însă la război, deoarece domnul moldovean a acceptat cererile regelui. În schimb, în 1450, trupele polone din voievodatul Rusiei şi din Podolia au intervenit în Moldova în favoarea pretendentului Alexandru şi împotriva domnului Bogdan, dînd la 6 septembrie o sîngeroasă, dar victorioasă luptă la satul Crasna. În această expediţie, polonii, sub comanda lui Jan din Sienno, au cucerit fără greutate cetăţile Hotin, Suceava şi Neamţ, pe care le-au dat pretendentului Alexandru. În timpul retragerii însă, comandantul polon n-a reuşit să-şi protejeze armata de atacul lui Bogdan. Armata polonă a luptat greu, dar victorios, cu pierderi însă simţitoare.

Apreciind, în sfîrşit, rezultatele războaielor duse de poloni în această perioadă, autorul arată, între altele, că problemele puse de Moldova, cu toate luptele intestine frecvente în această ţară, au fost în general favorabile Poloniei. Din punct de vedere militar, aceasta a avut o superioritate atît de mare asupra vasalului ei moldovean, încît, dacă n-ar fi fost opoziţia Ungariei, atunci, pentru a termina cu luptele continue din Moldova, poate ar fi încorporat această ţară, potrivit tendinţelor ce se manifestau în jurul anului 1450, în anturajul regelui.

Prin urmare, după autor, polonii, iar nu moldovenii, au fost aceia care au învins în 1450 la Crasna. În realitate, după cum se ştia de mult la noi şi după cum s-a arătat recent de alt istoric polon[1], polonii, care sub pretextul ajutorului pentru pretendentul Alexandru au pornit să cucerească şi să încorporeze Moldova la Polonia, au fost înfrînţi în pădurile de la Crasna de lîngă Vaslui. Pe de altă parte, avînd în vedere eşecul expediţiilor armate polone de pînă atunci în Moldova, credem că nu se poate vorbi de o netă superioritate a polonilor în luptele lor cu moldovenii.

Să trecem acum într-o succintă revistă relaţiile militare româno-polone din capitolul consacrat armatei şi artei militare polone din perioada 1454—1576, scris de Zdz. Spieralski (p. 244—351). Aici se arată că, după pierderea Chiliei şi Cetăţii Albe (1484), o primejdie de moarte plana asupra Moldovei. Ce-i drept, Ştefan cel Mare a bătut pe turci cu ajutor polon la Catlabuga (1485), dar căderea Moldovei sub turci era o chestiune de timp, şi aceasta cu atît mai mult cu cît Polonia şi Ungaria nu renunţau la pretenţiile lor de suzeranitate asupra ei. După autor, marea expediţie a lui Ioan Albert în Moldova din 1497 a avut oficial scopul de a lua înapoi de la turci Chilia şi Cetatea Albă. În realitate însă, continuă autorul, era înainte de toate vorba de a lega Moldova de Polonia şi abia după aceasta de a lovi pe turci. Expediţia s-a terminat însă cu o înfrîngere compromiţătoare. În apărarea lui Ştefan au venit nu numai turcii şi tătarii, ci şi ungurii. Albert a trebuit să se retragă de la Suceava asediată fără succes, iar în timpul întoarcerii a suferit pierderi importante în pădurile de la Cozmin, unde a fost atacat de turci, tătari şi moldoveni. Autorul arată, în continuare, că această expediţie demonstrează criza la care ajunsese mobilizarea generală a şleahtei (*pospolite ruszenie*), ca principal element constitutiv al armatei polone. La această expediţie, nobilimea, fiind mobilizată în întregime, a participat cu un număr de pînă la 120 000 de oameni, cifră în care intrau nobilii, luptătorii aduşi de ei şi oamenii de la convoaie. Autorul precizează că asemenea mulţimi impozante de oameni nu aduceau, de cele mai multe ori, nici un folos în războaie. După autor, expediţia în Moldova a îndatorat statul polon, cu cel puţin 350 000 de zloţi, luaţi cu împrumut de regele Albert prin amanetarea veniturilor regale. Autorul arată apoi că, spre deosebire de Europa occidentală, unde la acea epocă predomina infanteria, în Polonia, ca şi în toată Europa de răsărit, principalul gen de forţă armată continua să fie cavaleria. Pentru Polonia faptul era determinat de mediul geografic şi de vecinătatea armatelor răsăritene (tătare, moldovene, moscovite), care operau exclusiv sau aproape exclusiv cu cavaleria. Aceasta era o cavalerie uşoară şi mobilă, care nu punea accentul pe lupta directă, ci pe cuprinderea teritoriului străin. Autorul face apoi un scurt istoric al armatei polone de mercenari şi al începuturilor apărării curente (*obrona potoczna*) la hotarele de sud-est ale Republicii polono-lituane. Cu mercenari din acest sistem de apărare curentă s-a dat ajutor în 1485 lui Ştefan cel Mare în lupta sa cu turcii de la Catlabuga. În 1497, trupele de mercenari ale apărării curente au luat parte la expediţia lui Albert în Moldova şi tot ele, împreună cu curtenii (*curienses*) regelui, au scăpat şleahta mobilizării generale de o completă nimicire în codrii Cozminului. Eşecul acestei expediţii şi criza vistieriei regale, provocată de marile cheltuieli ale expediţiei, au făcut ca în 1498—1500 apărarea

[1] Zdz. Spieralski, *Z dziejów polsko-mołdawskich* (Din istoria războaielor polono-moldovene), în „Studia i materiały do historii wojskowości", tom XI-2, Varşovia, 1965, p. 70.

curentă a hotarului de sud-est să decadă cu totul. Urmarea a fost că regiunile rutene și Podolia au fost prădate aproape fără încetare de tătari, de turci și de românii din Moldova și din Țara Românească. În același timp, criza mobilizării generale a șleahtei a adus cu sine decăderea artei militare polone. Imaginea acestei decăderi o constituie, în ultimă instanță, expediția în Moldova din 1497. De aceea Polonia a continuat să fie apărată pînă la sfîrșitul perioadei studiate de armata de mercenari din apărarea curentă. În orice război purtat fie la marginile de sud-est (cu tătarii și cu moldovenii), fie la cele de est (cu Moscova), fie la cele de nord-est (cu Ordinul Teutonic), trupele de mercenari ale apărării curente, completate cu angajări suplimentare de mercenari, au constituit principala, iar adeseori unica forță armată a statului polon. Dar menținerea apărării curente a constituit o problemă foarte greu de soluționat, din cauza dificultăților constante financiare. Abia în 1563, seimul polon a votat o lege, prin care un sfert (o „cvartă") din veniturile domeniilor regale a fost alocat întreținerii unei armate permanente de mercenari. Atunci a luat ființă așa-numita „armată cvarciană", al cărei efectiv s-a menținut în secolele al XVI-lea și al XVII-lea la 4 000 de soldați.

În continuare, autorul arată că după Albert menținerea bunelor relații cu Turcia a devenit principiul călăuzitor al politicii externe a ultimilor regi din dinastia iagiellonă. Aceștia s-au împăcat cu ideea dominației turcilor în Moldova și au păstrat neutralitatea în războaiele dintre turci și Habsburgi. Atitudinea pașnică a Poloniei față de turci a fost determinată mai ales de angajarea ei în marele conflict lituano-moscovit. Aliații Moscovei au fost domnii Moldovei, care au ridicat pretenții asupra Pocuției, pornind un șir întreg de războaie împotriva Poloniei. Dintre acestea, autorul descrie războiul început în 1509 de Bogdan și pe cel din 1530—1531 dus de Petru Rareș. În războiul cu Bogdan, apărarea polonă curentă a participat cu 1 700 de călăreți și cu circa 3 500 de pedestrași mercenari. În războiul cu Rareș, polonii au folosit 4 800 de călăreți și 1 200 de infanteriști mercenari, precum și 12 tunuri. Efectivul armatei lui Rareș a fost de 16 000 de călăreți și 50 de tunuri. Autorul descrie apoi cu precizie și amănunte operațiile militare, dispozitivul trupelor polone din tabăra de care de la Obertyn și desfășurarea luptei finale, soldată cu înfrîngerea moldovenilor.

El arată, în sfîrșit, că anumite cercuri ale magnaților poloni n-au renunțat la gîndul de a pune stăpînire pe Moldova. În 1552 N. Sieniawski, în 1561 Albert Łaski, în 1563 același Laski și D. Wiśniowiecki, iar în 1572 N. Mielecki au intrat pe contul lor propriu în Moldova, pentru a instala domni legați de ei și vasali ai regelui. În aceste acțiuni se ascundeau și intrigile Habsburgilor, care tindeau în propriul lor interes să provoace în felul acesta războiul între poloni și turci. Expedițiile menționate, întreprinse fără știrea și voia regelui și dezavuate de acesta la Poartă, s-au terminat fie cu un eșec total (Wiśniowiecki a pierit în cîngi la Constantinopol), fie printr-un succes parțial și temporar, fără a afecta însă interesele Turciei. În aceste expediții s-a ajuns la lupte cu trupele moldovene și turcești. Cea mai importantă a fost cea de la Hotin (1572), cînd Mielecki, urmărit, a reușit să treacă Nistrul fără pierderi prea mari.

Ultimul capitol din tomul I al operei recenzate se ocupă de organizarea și operațiile armatei polone în războaiele din perioada 1576—1648. El este scris de St. Herbst. Interesante pentru noi sînt paginile consacrate artei militare polone în expedițiile lui Jan Zamoyski la Dunăre (p. 407—410). Autorul arată că Zamoyski, pe lîngă intenția moștenită de la regele Báthory de a începe un mare război cu turcii, fără colaborarea Habsburgilor, era interesat și personal, ca magnat de margine, în expansiunea polonă spre sud. Regele a fost nevoit să-i dea libertatea de acțiune în problemele românești. Complicațiile din Principatele Române, pentru stăpînirea cărora Polonia rivaliza cu turcii și cu Habsburgii, au determinat intervenția armată polonă din 1595, în timp ce turcii erau angajați în luptele din Țara Românească, iar tătarii amenințau Moldova. Armata polonă, cu un efectiv de 7 000 de oameni (între care 2 300 de infanteriști), a intrat la 27 august

în Moldova, a ocupat Hotinul și la 1 septembrie a instalat la Iași, ca domn, pe Ieremia Movilă, vasal polon. În fața amenințării turco-tătare, Zamoyski s-a întărit în tabără la Țuțora. Acolo l-au găsit la 19 octombrie tătarii și turcii (cu toții pînă la 25 000 de oameni) și după două zile de hărțuieli s-a ajuns la o înțelegere, în urma căreia hanul a recunoscut pe Ieremia ca domn al Moldovei.

În continuare, autorul arată că în 1599 Mihai Viteazul a cucerit Transilvania și a încercat, sprijinindu-se pe Turcia, să unească țările române. În cale-i stătea însă suzeranitatea polonă asupra Moldovei. De aceea el a cucerit această țară, înfrîngînd la 16 mai 1600 pe Ieremia la Suceava. Acesta, părăsit de proprii săi supuși, a fugit sub scutul mercenarilor poloni la Hotin. Hatmanul de cîmp, Żółkiewski, trimis în ajutorul lui, a reușit numai să împiedice pustiirea Pocuției și trecerea trupelor lui Mihai peste Nistru. S-a produs apoi reacțiunea polonă, adică expediția lui Zamoyski împotriva lui Mihai. Armata polonă, la început cu un efectiv de 8 800 de oameni (3 510 husari, 1 560 de cazaci și 2 153 de infanteriști, în total 7 300 de poloni și 1 500 de moldoveni), a intrat la 4 septembrie în Moldova, iar la 16 ale aceleiași luni a ajuns la Suceava. Cetatea, apărată de 300 de pedestrași români, a rezistat atacului polon. La 22 septembrie, Zamoyski, lăsînd-o blocată, și-a continuat marșul, intenționînd să urmărească pe Mihai în Transilvania. Pentru recunoaștere și acoperire, el a trimis un corp de 7 000 de călăreți (între care 3 000 de moldoveni și 1 100 de unguri) pe valea Moldovei la Bistrița. Se descrie apoi marșul armatei Moldovei prin Moldova și Țara Românească, unde i s-a alăturat corpul reîntors de la Bistrița și un detașament de 3 000 de cazaci zaporojeni, astfel că efectivul ei s-a ridicat la circa 20 000 de oameni (între care peste 5 000 de infanteriști) și peste 50 de tunuri. Cu această armată, Zamoyski a înfrînt pe Mihai la Bucov la 20 octombrie 1600. Autorul arată apoi că Mihai a fugit în Transilvania, iar că în locul său Iacob Potocki a instalat domn la București pe Simeon Movilă, căruia i s-au lăsat pentru apărare 900 de husari și 550 de infanteriști. În sfîrșit, după autor, scopul expediției a fost cucerirea unei țări roditoare, care putea asigura polonilor hrana în acțiunile lor la Dunăre.

În expunerea de mai sus, autorul, care nu folosește nici o lucrare românească, nu amintește nimic de războiul de eliberare al românilor de sub jugul otoman și nici despre influența dezastruoasă ce a avut-o intervenția armată polonă asupra destinului celui ce conducea acest război, adică asupra lui Mihai Viteazul. Pe lîngă aceasta, expunerea abundă în greșeli de fond. Dintre acestea se remarcă afirmația autorului că Mihai, în lupta sa pentru unirea țărilor române, s-a sprijinit pe turci, adică tocmai pe aceia împotriva cărora pornea să creeze un stat unitar și independent. Greșite sînt și afirmațiile că Żółkiewski a fost trimis în ajutorul lui Ieremia, că acesta a fost înfrînt de Mihai la Suceava, că Mihai a fugit după lupta de la Bucov în Transilvania și că Iacob Potocki a condus pe Simeon la București. În realitate, misiunea hatmanului de cîmp al Coroanei a fost numai aceea de a apăra hotarul pe Nistru ; Ieremia n-a așteptat pe Mihai la Suceava, ci a fugit la Hotin ; Mihai, după înfrîngerea de la Bucov, s-a retras în munți, dar n-a trecut în Transilvania, care-i era doar ostilă ; și nu Iacob, ci Ioan Potocki, starostele Camenițel, l-a instalat pe Simeon în scaun, dar nu la București, ci la Tîrgoviște.

În sfîrșit, autorul se ocupă de expediția lui Żółkiewski în Moldova contra turcilor și tătarilor (1620) și de războiul de la Hotin (1621), la care au participat de partea turcilor 13 000 de români din Moldova și Țara Românească.

Din volumul al II-lea al operei recenzate important pentru noi este capitolul scris de J. Wimmer și dedicat armatei și artei militare polone în perioada războaielor cu turcii din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în care rolul hotărîtor l-a avut arta de a comanda a lui Sobieski (p. 5–142). Ca o ilustrare a artei operative folosite de acesta se dă campania polonă din 1673 din Moldova împotriva turcilor, campanie care constituie un splendid exemplu de acțiune pe liniile interioare. Dispozitivul forțelor turcești din Moldova era următorul : grupul principal (circa 30 000 de oameni) se găsea la Hotin ;

al doilea grup (circa 10 000 de oameni) constituia garnizoana Cameniţei (cetate care fusese ocupată de turci cu un an mai înainte); al treilea grup (circa 15 000 de oameni) se afla la Iaşi. Sobieski dispunea de o armată ceva mai mare de 30 000 de oameni. Cu aceasta s-a hotărît să atace mai întîi grupul de la Hotin şi apoi pe celelalte. Atacul asupra acestui grup s-a efectuat din interiorul teritoriului stăpînit de inamic, adică din Moldova, unde Sobieski a trecut cu armata sa şi unde a executat o întoarcere spre nord. Această manevră a avut ca rezultat nimicirea grupului turcesc. Datorită însă refuzului marelui hatman litvan de a participa cu trupele sale la alte acţiuni militare, Sobieski s-a văzut nevoit să renunţe atunci la o ofensivă spre Dunăre. El a instalat o parte din forţele sale în cetăţile Hotin, Neamţ şi Suceava; cu alte forţe a blocat Cameniţa, în timp ce alte trupe, sub comanda lui Sieniawski, au pătruns adînc în Moldova şi au pus stăpînire pe Iaşi, corpul turcesc de acolo retrăgîndu-se fără lupte la Dunăre. În ianuarie 1674 însă turcii au alungat pe Sieniawski din Moldova şi au străpuns blocada Cameniţei, aducînd alimente garnizoanei înfometate de acolo.

În continuare se descriu luptele dintre poloni şi turci din anii 1674—1676 de la Nistru şi din Moldova. Scopul strategic al conducerii militare polone era de a redobîndi teritoriile pierdute. Sobieski avea chiar planuri mai vaste şi anume de a organiza o alianţă a statelor ameninţate de Turcia şi de a alunga pe turci din Europa. Succesele repurtate de el în războaiele din 1673—1675 n-au dus însă la înfrîngerea armatei turceşti, iar armistiţiul încheiat în 1676 n-a redat Poloniei decît părţi din teritoriile ocupate de turci. În 1683, regele polon a încheiat cu Austria un tratat ofensiv-defensiv, în virtutea căruia Polonia şi Habsburgii s-au angajat să poarte un război comun cu Turcia. Armata imperială (60 000 de oameni) avea să lupte în Ungaria, iar cea polonă (10 000 de oameni) în Podolia şi Moldova. Regele polon s-a gîndit iniţial să-şi îndrepte principalul efort militar spre a cuceri Cameniţa şi a declanşa ofensiva în Moldova. El a contat că Austria va reuşi să oprească înaintarea turcilor în Ungaria şi să menţină angajată acolo majoritatea trupelor lor, înlesnind astfel operaţiile polone în Moldova. Dar, faţă de marşul biruitor al turcilor, care la 10 iulie 1683 au ajuns la Viena, pe care au încercuit-o, planurile lui Sobieski au trebuit să fie modificate. El a fost nevoit să despresoare cu toate forţele polone (27 000 de oameni) capitala imperială, înfrîngînd dar nu distrugînd armata turcească.

În 1684, Sobieski a venit cu proiectul unei ofensive din mai multe părţi asupra turcilor: austriecii asupra Budei şi Timişoarei, veneţienii asupra forţelor turceşti din Dalmaţia, iar polonii asupra Moldovei.

Ofensiva polonă asupra Moldovei era justificată de Sobieski printr-o serie de argumente: prin ocuparea gurilor Dunării el spera să taie legătura pe uscat dintre tătarii din Crimeea şi Turcia, silind pe cei dintîi la neutralitate, iar garnizoanele turceşti din Cameniţa şi din cetăţile ucrainene la capitulare; prin luarea în stăpînire a Moldovei şi prin aşezarea pe tronul ei a unui candidat polon, s-ar fi cîştigat pentru Polonia un aliat; în acelaşi timp polonii s-ar fi apropiat de Ţara Românească, unde pregătirile de răscoală împotriva turcilor se aflau în toi; în sfîrşit, prin apropierea armatei polone de cea imperială din Ungaria s-ar fi deschis posibilităţi de cooperare menită să îndrepte lovitura finală asupra Constantinopolului. Aceste întinse planuri n-au fost însă realizate din cauza austriecilor, care nu voiau ca polonii să se instaleze în principatele dunărene, ci urmăreau să pună ei stăpînire pe ele. Sub aceste auspicii, campaniile lui Sobieski în Moldova (din anii 1685, 1686 şi 1691), efectuate cu mari cheltuieli, au eşuat, avînd ca rezultat slăbirea armatei polone şi a spiritului ei combativ. Atacurile polonilor prin Moldova în direcţia Dunării n-au putut fi efectuate în condiţii favorabile pentru ei. Tătarii s-au ferit să se angajeze în lupte decisive, ci au dat numai lupte de hărţuială, îngreunînd marşul armatei polone în interiorul Moldovei prin pustiirea ţării şi golirea ei de provizii. Moldova n-a putut fi păstrată de poloni şi din cauza lipsei de sprijin din partea populaţiei, care se temea să schimbe jugul otoman prin unul, tot aşa de greu, al magnaţilor poloni, la care s-ar

mai fi putut adăuga şi răzbunarea turcească. Autorul precizează că planurile ofensive antiotomane prin Moldova s-au conjugat (după 1684) cu planurile dinastice ale lui Sobieski, care urmărea să aşeze în scaunul acestei ţări pe fiul său Iacob. Realizarea acestor planuri de mare anvergură la Dunăre nu era însă posibilă fără cooperarea forţelor austriace. De aceea, după eşecul campaniilor sale în Moldova, Sobieski s-a mulţumit să blocheze numai Cameniţa, în care scop au fost aşezate în interiorul Moldovei şi anume la Cîmpulung, Dragomirna şi Neamţ trupe polone. În ceea ce priveşte tactica folosită de poloni în campania lor din Moldova din 1685, autorul arată că ei s-au servit în apărare de şanţuri de pămînt şi palisade. Această campanie constituie un exemplu clasic şi pentru luptele de retragere. Retragerea efectuată excelent de Jabłonowski prin pădurile din nordul Moldovei a salvat armata polonă de o totală distrugere de către tătari. În sfîrşit, se relevă că planurile militare ale lui Sobieski au fost reluate în 1698 de urmaşul său la tron, August al II-lea. Acesta intenţiona să dezlănţuie o nouă ofensivă în principatele dunărene, dar expediţia condusă de el n-a ajuns nici pînă la Cameniţa. Războiul cu turcii s-a încheiat prin tratatul de la Karlowitz (1699), prin care au fost retrocedate Poloniei teritoriile pierdute în războaiele ei anterioare cu Turcia.

Celelalte capitole din volumul al II-lea al operei care formează obiectul prezentării de faţă se ocupă de armata şi arta militară polonă din perioadele cuprinse între anii 1700—1764 (p. 143—173), 1764—1794 (p. 174—267), din perioada Legiunilor şi a Principatului Varşoviei, 1795—1815 (p. 268—357), din perioada Regatului Congresului şi a Insurecţiei din noiembrie 1805—1831 (p. 358—430) şi în sfîrşit, din perioada 1832—1864 (p. 431—508). De remarcat că în toate aceste capitole autorii nu amintesc nimic de politica sau de acţiunile militare ale ţărilor române în cadrul războaielor purtate de poloni cu turcii şi tătarii şi nici în cel al insurecţiilor polone din anii 1831 şi 1863. În felul acesta românii nu apar ca element politic şi militar pe scena atît de frămîntată a sud-estului european în tot cursul celor două secole şi mai bine cîte le cuprinde acest volum din opera studiată. Este o lipsă care s-ar explica doar prin totala absenţă a vreunei colecţii de documente sau a vreunei lucrări româneşti din întreaga şi vasta literatură istorică folosită de autorii ambelor volume ale acestei importante opere, care, prin noutatea şi valoarea ei ştiinţifică, se recomandă totuşi atenţiei cercetătorilor români.

I. Corfus

H. AHRWEILER, *Byzance et la mer*, Paris, P. U. F., 1966, 503 p.

Printre tinerii bizantinişti, care s-au afirmat în ultimii ani în Franţa, H. Ahrweiler s-a impus prin studii de o bogată informaţie şi cu vederi personale noi şi interesante. Studiul său despre administraţia în Imperiul bizantin în secolele IX-XI, ca şi cel despre regiunea Smirnei între cele două ocupaţii turceşti, sînt lucrări de bază, de care orice cercetător viitor al problemelor bizantine va trebui să ţină seama. La acestea se adaugă volumul dens *Byzance et la mer*, apărut recent.

H. Ahrweiler se ocupă numai de marina militară; dezvoltarea şi vicisitudinile pe care aceasta o cunoaşte de-a lungul milenarei existenţe a Bizanţului, modul ei de organizare, contribuţia ei în diferite acţiuni cu caracter ofensiv sau defensiv. Pentru ca să explice diferitele transformări suferite de marina militară, autoarea însă lărgeşte mult cadrul expunerii prin frecvente şi ample incursiuni în întreaga istorie a Bizanţului.

Ideea centrală asupra căreia autoarea revine mereu şi îi dă o formulare pregnantă în

concluzii este că politica bizantină a urmărit de-a lungul întregii sale istorii, exceptînd perioada iconoclastă şi, un timp, Imperiul din Niceea, „une grande Idée" : recucerirea Occidentului, refacerea Imperiului universal roman. Urmărind această himeră, statul bizantin a neglijat adeseori soarta teritoriilor sale micrasiatice, care singure erau în măsură să ofere imperiului efectivele militare şi fondurile materiale necesare apărării împotriva popoarelor migratoare şi ostilităţii statelor vecine. Marina de război a fost şi ea pusă în slujba acestei idei ; ea se dezvoltă numai în acele perioade în care se duce o politică expansionistă, îndreptată înspre Occident. Cînd Bizanţul este preocupat de apărarea teritoriilor orientale, activitatea sa se limitează numai la asigurarea poliţiei coastelor şi a căilor de navigaţie a flotei comerciale. Lipsa de înţelegere pentru condiţiile istorice şi geografice, refuzul de a se adapta la situaţia de stat continental-oriental ar părea că ar fi determinat în cele din urmă dispariţia Bizanţului.

Nu putem subscrie în totul acestor concluzii atît de categorice ale autoarei. Bizanţul a fost deţinătorul şi continuatorul unei culturi milenare puternic ancorate în spaţiul mediteranean, marea a însemnat pentru lumea greacă din totdeauna plămînul prin care a respirat. Acest stat, situat la intersecţia a două continente, a două civilizaţii, nu se putea altfel orienta decît în direcţia mării care le unea. Cu alte cuvinte, o grijă deosebită pentru întreţinerea unei flote şi, în egală măsură, pentru provinciile sale orientale şi occidentale, ca şi pentru stăpînirea căilor de comunicaţie care le deserveau. Limitat la teritoriile sale micrasiatice, Bizanţul ar fi rămas un modest stat asiatic, expus la toate riscurile pe care nesfîrşitele stepe din nord şi nord-est i le puteau oferi.

În partea introductivă, autoarea analizează situaţia creată în urma acţiunii de recucerire a lui Iustinian : stabilirea unui adevărat monopol naval bizantin în Marea Mediterană. Aceasta a făcut ca marina militară, pînă la apariţia flotelor arabe şi slave, să fie de proporţii reduse, rolul ei limitîndu-se la poliţia navală a porturilor importante. Politica prooccidentală ar fi accentuat contradicţiile dintre partea orientală (terestră, agricolă) şi cea occidentală (maritimă, comercială). Afirmaţie din nou prea categorică, fiindcă oraşele cu o bogată activitate meşteşugărească şi comercială se aflau în Siria şi Egipt. A trecut multă vreme pînă cînd centrele administrative din partea europeană să suplinească funcţiile economice deţinute mai înainte de oraşele cucerite de arabi. Chiar şi atunci, oraşe ca Efes, Trebisonda etc. şi-au mai păstrat rolul de importante centre comerciale, în timp ce Thessalia a rămas tot timpul o regiune agrară.

Apariţia flotei arabe în Marea Mediterană, caracterul ei agresiv determină o modificare în politica maritimă bizantină. Se creează astfel după anul 678, o flotă regulată de război, care să intervină prompt acolo unde este nevoie ; aceasta este flota Karabisianoi. Cum această flotă nu a reuşit să stăvilească ofensiva piraţilor arabi şi nici nu a intervenit cînd Constantinopolul a fost atacat în anul 717, Leon al III-lea a trecut după părerea autoarei la o totală reorganizare. Pe lîngă o flotă imperială compusă din nave grele, întreţinută şi subordonată direct puterii centrale, care în timp de pace supraveghea principalele drumuri maritime şi în timp de război participa la acţiuni militare, mai apare o flotă thematică şi una provincială. A luat astfel naştere prima themă maritimă Cibyrrheotă — a cărei căpetenie era comandantul unei flote întreţinută şi recrutată din elemente locale şi al cărui obiectiv era apărarea teritoriului themei. În afară de aceasta, unele theme avînd de apărat şi regiuni de coastă, sînt dotate şi ele cu unităţi maritime supuse autorităţii conducătorilor locali — aceasta este flota provincială.

Autoarea se ocupă apoi de organizarea flotei militare şi de bazele navale ; distinge două categorii de comandanţi, acei ai bazei navale şi circumscripţii maritime şi ofiţerii din flota operativă aflaţi sub comanda directă a comandamentului central.

O mare preţuire manifestă autoarea pentru politica isaurienilor, fiindcă aceştia ar fi înţeles că tot interesul trebuie acordat regiunilor micrasiatice. Credem că era singura

politică posibilă în acel timp, fiindcă în Orient se disputa existența Bizanțului. Noua organizare a flotei nu a rezolvat însă dificultățile maritime ale Bizanțului în luptă cu arabii, ci evenimentele din Califat de la mijlocul secolului al VIII-lea, care au deplasat centrul de gravitate arab de la Damasc la Bagdad.

Un eveniment de seamă, care pentru autoare încheie un capitol din istoria marinei bizantine, este cucerirea Cretei de arabi; aceasta a dus la grave prejudicii pentru comerțul maritim și pentru securitatea regiunilor de coastă și a dat o grea lovitură stăpînirii bizantine în Sicilia. Fără a minimaliza importanța pierderii Cretei, și eforturile continue ale Bizanțului de a o recuceri sînt cea mai bună dovadă, nu se poate vorbi totuși de un declin al comerțului bizantin cîtă vreme Creta a fost stăpînită de arabi. Prosperitatea comerțului maritim face chiar o împărăteasă să se aventureze în astfel de speculații (Theophanes Continuatus, Bonn, p. 88, Genesius, Bonn, p. 75 — 76, Zonaras, Bonn, vol. III, p. 357—358) și traficul este deopotrivă de viu atît în Constantinopol, cît și la Thessalonic (Cameniates, Bonn, p. 500). De altfel, Cartea Prefectului reflectă aceeași situație prosperă. Atitudinea ofensivă a Bizanțului în tot timpul cît Creta a fost ocupată de arabi a împiedicat pe aceștia să desfășoare acțiuni navale de mare amploare împotriva imperiului.

Noile condiții impun o reorganizare a apărării maritime, așa după cum rezultă din Kletorogionul lui Philotheu și Taktikonul Beneševič. Pe lîngă thema Cibyrrheotes, apar încă două theme maritime: Samos și a Mării Egee. Un rol important în această perioadă pentru marile campanii împotriva arabilor din Creta și Sicilia revine flotei imperiale.

După recucerirea Cretei și consolidarea autorității bizantine în Italia, urmează o perioadă de acalmie în spațiul mediteranean, care are ca rezultat diminuarea flotei. Pentru modul ei de organizare la sfîrșitul secolului al X-lea, autoarea se folosește de taktikonul încă inedit din biblioteca Escurial.

Cea de-a doua jumătate a secolului al X-lea este considerată o perioadă de mari transformări. Schimbările sînt atribuite lui Constantin al IX-lea Monomahul. Puterea civilă crește în dauna celei militare, obligațiile militare se transformă în obligații bănești. Autoarea este de părere că numai împărații militari din această perioadă au provocat ruina imperiului, fiindcă sub ei Bizanțul a cunoscut cele mai mari dezastre militare și deprecierea monedei (p. 134). În realitate, deși un Constantin Monomah sau Constantin Ducas au redus cheltuielile militare, nu au reușit să asigure prosperitatea economică a Bizanțului; o relativă ameliorare a situației se constată tot în vremea unui împărat militar, Isaac Comnenul (Attaleiates, Bonn, p. 60—63).

În partea a doua a volumului, intitulată sugestiv „Byzance entre les Turcs et les Latins", autoarea urmărește istoria flotei militare din vremea Comnenilor și pînă la cucerirea Bizanțului de către turci.

Credeam că este pe de-a-ntregul justificată părerea autoarei că Alexis Comnen a dispus de o flotă de proporții reduse în războiul cu normanzii și că ea doar a secondat flota venețiană. Totuși, nu numai acesta a fost motivul care a determinat pe împărat să acorde venețienilor privilegii atît de largi și cu atît de grave consecințe pentru Bizanț. Probabil s-a exercitat și o presiune a elementelor marii feudalități bizantine, care avea interese comune cu venețienii. Împotriva lui Tzachas, a răscoalelor din Cipru și Creta și mai tîrziu împotriva cruciaților și aliaților acestora, Alexis revine la politica tradițională a marilor împărați, construind o importantă flotă. Despre forța și valoarea ei reală avem însă motive de îndoială: ea nu s-a afirmat în nici o luptă navală, dimpotrivă Bizanțul nu a reușit să înlăture grelele angajamente față de venețieni. Rolul acesteia a fost, așa cum arată și autoarea, limitat la transportul de trupe și la construirea de fortificații orașelor de pe coasta Asiei Mici. Ca și pentru armata terestră, sînt folosiți mercenari și proniari. După părerea autoarei, armata locală stratiotică a dispărut. Acest punct de vedere, susținut în mod frecvent în ultima vreme, nu ni se pare pe de-a-ntregul îndreptățit. Pasajul atît de cunoscut din Anna Comnena (Ed. Leib, vol. II, p. 45), în care se vorbește de împărțirea pămînturilor manicheenilor soldaților lui Alexis, sau acela din Ni-

cetas Choniates (Ed. Bonn, p. 22—23), în care se arată că prizonierii erau încorporați în armată și primeau pămînt, cred că sînt destul de clare dovezi asupra viețuirii unui sistem de loturi ostășești.

Manuil Comnen, în încercarea de a redobîndi thalassocrația în Marea Mediterană, este ultimul împărat care construiește o flotă numeroasă. Flota din vremea împăraților din dinastia Angelos cunoaște o rapidă decădere. Marea este stăpînită de pirați și Bizanțul trebuie să încredințeze apărarea coastelor tot unor pirați ca Steiriones. Autoarea explică cucerirea Constantinopolului în 1204 prin lipsa unei flote bizantine. În realitate nu se poate face abstracție și de situația internă, așa după cum am arătat într-o lucrare mai veche (E. Frances, *Sur la conquête de Constantinople par les Latins,* în „Byzantinoslavica", XV, 1954, p. 21—26).

Un întreg capitol este consacrat organizării flotei în Imperiul din Niceea. Acesta reușește să înfrunte adesecori cu succes flota venețiană și să recucerească unele insule.

Autoarea explică împrejurarea că venețienii în această perioadă nu au pătruns în Marea Neagră, fiindcă aceasta nu ar fi prezentat interes pentru comerțul republicilor italiene.

În judecarea politicii lui Mihail Paleolog apar unele inconsecvențe. Autoarea consideră că interesul său pentru problemele occidentale vădește o tendință de hegemonie universală asemănătoare politicii de aspect grandios și utopic dusc de Manuil Comnen (p. 332). Mai departe, recunoaște că primejdia principală pentru existența Bizanțului o constituiau în acel moment tendințele revanșarde ale angevinilor (p. 371—372). Totuși, nu se poate contesta valoarea activității diplomatice desfășurate de Mihail Paleolog în Orient, datorită căreia s-a creat o stare de relativă stabilitate. Numai intervenția unui factor nou — turcii osmanlii — a modificat raportul de forțe. În vremea lui Mihail, flota a avut un rol deosebit de important și afirmația autoarei că aceasta ajunge să controleze efectiv Marea Egee mi se pare justă.

În paginile care urmează, autoarea caută să explice cauzele abandonării flotei de către Andronic al II-lea. Necesitatea apărării resturilor din teritoriul micrasiatic împotriva turcilor — un adversar care nu dispunea de flotă — și starea dezastruoasă a finanțelor bizantine ar fi circumstanțele prin care autoarea încearcă să explice greșelile lui Andronic al II-lea. În realitate, indignarea contemporanilor pentru politica sa mioapă dovedește că, totuși, condițiile nu erau de natură să permită licențierea flotei, primejdia latină nu era complet înlăturată. Dispariția flotei mi se pare mai curînd o cauză decît consecința decăderii imperiului.

Încercările lui Andronic al III-lea și Cantacuzen de a-și închega o modestă flotă urmăreau, după părerea autoarei, să creeze o armă economică pentru a impune o nouă reglementare vamală genovezilor. Cu alte cuvinte, obiectivul ei era limitat la un control al traficului maritim și tranzacțiilor comerciale în jurul coastelor și porturilor bizantine.

Volumul se completează cu patru apendice, în realitate primele trei sînt studii temeinice despre compoziția echipajului vaselor bizantine, despre denumirea și caracteristicile vaselor folosite de flota militară și despre așezarea și organizarea șantierelor și arsenalelor navale. Un ultim apendice, intitulat testimonia, reproduce texte care se ocupă de flotă, de echipaje și de activitatea acestora.

E. Frances

„Revista arhivelor", organ al Direcţiei Generale a Arhivelor Statului, Bucureşti, an. VIII (1965), nr. 1–2, 698 p.; an. IX (1966), nr. 1–2, 740 p.

În anii 1965–1966, „Revista arhivelor" a continuat să publice numeroase materiale interesînd pe toţi acei care se ocupă de studierea trecutului poporului nostru. Din simpla parcurgere a sumarelor celor patru numere se constată că tematica revistei s-a îmbogăţit, a devenit mai variată şi interesantă, alături de articole ce abordează probleme de istorie propriu-zisă figurînd materiale cu caracter teoretic sau de analiză concretă din domeniile ştiinţelor auxiliare ale istoriei, prezentări de fonduri arhivistice ce se păstrează în ţară sau în instituţii culturale de peste hotare, informaţii privind activitatea arhivistică etc. De asemenea, în numerele din 1965–1966 au fost publicate, spre deosebire de anii trecuţi, numeroase documente din toate perioadele istoriei. Toate aceste constatări îndreptăţesc afirmaţia că, prin eforturile evidente ale colectivului redacţional, „Revista arhivelor" a început să capete un profil propriu, în concordanţă cu sarcinile ce revin activităţii arhivistice din ţara noastră, activitate pe care va trebui s-o stimuleze, s-o reflecte amplu şi cît mai complet în însuşi interesul dezvoltării ştiinţei istorice.

În cele ce urmează vom expune succint, în ordine cronologică, problematica articolelor de istorie, pentru ca în continuare să consemnăm şi celelalte materiale mai interesante.

Mai multe studii tratează cîteva aspecte importante ale feudalismului. Astfel, Aurelian Sacerdoţeanu, într-un articol din nr. 2/1966, urmăreşte dezvoltarea instituţiilor supreme ale Moldovei (domnia, marea adunare a ţării, sfatul obştesc) pînă la sfîrşitul domniei lui Ştefan cel Mare. Analiza atentă a documentelor a permis autorului să ajungă la concluzia că instituţiile supreme ale Moldovei îşi au originea într-o perioadă anterioară întemeierii statului, iar conţinutul acestora a suferit transformări succesive pe linia întăririi prerogativelor domnului, astfel încît Ştefan cel Mare, după 1470, conducea ţara numai cu ajutorul unui sfat domnesc operativ, compus din dregători, în timp ce boierimea fără funcţii nu mai participa decît în cazuri excepţionale. Damian P. Bogdan repune în discuţie o problemă mult disputată în trecut : aceea a actelor false, plăsmuite din diferite motive, în decursul veacurilor. În studiul din nr. 2/1965, d-sa dezvoltă o bogată şi convingătoare demonstraţie, din care rezultă că documentele cu datele : 11 februarie 1400, 15 februarie 1410, 14 aprilie 1411, 28 iunie 1411 şi 28 decembrie 1428, atribuite lui Alexandru cel Bun, sînt false. Dintre tipăriturile sibiene descoperite de G. Nussbächer în februarie 1965 la Arhivele statului din Braşov şi prezentate într-un scurt articol din nr. 1/1966, reţine atenţia în mod deosebit, pe lîngă calendarele în limbile maghiară şi germană din 1602–1608 (acestea fiind primele exemplare găsite pe teritoriul Transilvaniei), fragmentele din poemul istoric tipărit în 1597, scris în limba

maghiară şi atribuit umanistului Baranyai Decsi Czimor Iános, prin care populaţia era chemată la luptă împotriva turcilor, iar clasele dominante denunţate ca asupritoare ale maselor populare. Pentru cunoaşterea mai temeinică a susţinătorilor domniei lui Antonie-Vodă din Popeşti, Ion Ionaşcu stabileşte într-un articol din nr. 2/1966 marii demnitari din perioada 1669—1672, conchizînd că iniţial domnul s-a sprijinit şi pe cîţiva reprezentanţi ai Bălenilor, deşi poziţia Cantacuzinilor era dominantă. Acelaşi autor, prin folosirea unor date statistice inedite, aduce contribuţii interesante (nr. 2/1965) asupra populaţiei din Vrancea între 1774 şi 1829, cînd se înregistrează o creştere a birnicilor de la 564 în 1774 la 1 690 în 1829, iar a familiilor, în aceeaşi perioadă, de la 722 la 2 167, cifre care arată că informaţiile transmise de Dimitrie Cantemir sînt cu totul exagerate. Valentin Al. Georgescu, într-un studiu din nr. 1/1966, prezintă pe larg în prima parte codicele grecesc nr. 1 434, păstrat la Biblioteca Academiei, care reprezintă o copie numai a primelor două cărţi a *Manualului din 1766* al lui Mihail Fotino, iar în partea a doua discută consultaţia cuprinsă în acelaşi codice despre regimul juridic al trimiriei, instituţie succesorală caracteristică pentru organizarea feudală a familiei. Despre elveţianul Fr. Racordon, care ne-a lăsat o scriere bine informată şi obiectivă a evenimentelor din Ţara Românească din anii 1815—1821, S. Iancovici aduce (nr. 2/1966) date inedite privitoare la viaţa acestuia şi la activitatea comercială desfăşurată la Bucureşti timp de mai mulţi ani.

Dintre materialele de istorie modernă, consemnăm mai întîi articolul semnat de Constantin C. Giurescu (nr. 2/1966), care aduce noi informaţii asupra intervalului de timp petrecut la Viena de Al. I. Cuza în anii 1866 şi 1867, cînd şi-a cumpărat acolo cu 75 000 de florini o vilă, ce nu mai există în prezent, şi în care s-a instalat la 10 august 1867. În legătură cu tratatul secret de alianţă românosîrb din 1868, N. Ceachir şi C. Buşe (nr. 1/1966) aduc documente necunoscute pînă acum în istoriografia românească, din care rezultă că acest tratat a fost semnat la Belgrad la 2 februarie şi apoi ratificat; în articol se relevă de asemenea rolul agentului român în încheierea acestei alianţe şi se subliniază însemnătatea tratatului pentru cele două state. Pe linia unor preocupări mai vechi, de studiere a luptei ţărănimii în secolul al XIX-lea, C. Corbu prezintă (nr. 2/1965) mişcarea muncitorilor căruţaşi din Giurgiu (1873), cunoscută în istoriografie şi sub numele de răscoala bivolarilor, pe care autorul o consideră ca avînd caracteristici specifice mişcărilor spontane ale ţăranilor, dar şi formelor de început ale mişcării muncitoreşti. În continuarea articolului *Din istoria emancipării oraşelor şi tîrgurilor (1848—1865)*, apărut în nr. 2/1964 al revistei, P. Cincea înfăţişează (nr. 1/1966) procesul de emancipare a oraşelor şi tîrgurilor între 1866 şi 1900, proces în care mai ales mica burghezie orăşenească a deţinut rolul principal în lichidarea majorităţii resturilor feudale ce încătuşau dezvoltarea capitalistă a localităţilor urbane.

Aspecte ale istoriei contemporane sînt tratate în mai multe articole. Cu acţiunile greviste, premergătoare grevei generale din octombrie 1920, se ocupă V. Arimia şi I.Toacă (nr. 1/1966); aducînd o bogată documentaţie, autorii pun în lumină frecvenţa mişcărilor greviste mari şi mici ce au cuprins întreaga economie, şi în special amploarea şi însemnătatea acestei forme a luptei de clasă în industriile de bază: metalurgică, mine, căi ferate etc. Într-un editorial despre crearea Partidului Comunist Român, semnat de A. Petric şi Gh. Ţuţui (nr. 1/1965), se relevă principalele momente şi acţiuni care au dus în mai 1921 la crearea P.C.R. şi se subliniază însemnătatea covîrşitoare a acestui eveniment în istoria mişcării revoluţionare din ţara noastră, în istoria României contemporane. Contribuţii interesante la studierea luptei ceferiştilor în perioada 1934—1937 aduce Gh. I. Ioniţă (nr. 1/1965); expunerea şi analiza a numeroase fapte cuprinse în articol duc la concluzia — explicit formulată de autor — că marile bătălii de clasă din 1933 n-au însemnat sfîrşitul luptei feroviarilor, ci un semnal pentru continuarea ei, în perioada 1934—1937 frontul unic de acţiune continuînd să se afirme în lupta împotriva pericolului fascist şi a intensificării măsurilor represive luate de regimul burghezo-

moşieresc. Activitatea susţinută desfăşurată pentru sprijinirea frontului antihitlerist, ajutorarea populaţiei din regiunile sinistrate de război, organizarea asistenţei sociale pentru victimele terorii fasciste — iată liniile principale ale activităţii organizaţiei „Apărarea patriotică" din perioada dintre 23 August 1944 şi 6 Martie 1945, cercetate de O. Matichescu [1] şi expuse într-un articol din nr. 2/1965. Ocupîndu-se de reforma agrară din 1945 în perspectiva istorică a celor două decenii care au trecut de la înfăptuirea ei, M. Fătu (nr. 1/1965) evidenţiază justeţea politicii P.C.R. în această problemă şi acţiunile revoluţionare ale maselor ţărăneşti care au dus, în pofida împotrivirii claselor exploatatoare, la lichidarea marii proprietăţi moşiereşti. Instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului dr. Petru Groza a determinat schimbări importante în esenţa statului, în sensul democratizării lui. Din această perspectivă, D. Mazilu (nr. 2/1966) examinează cîteva aspecte ale activităţii P.C.R. în domeniul construcţiei de stat în prima etapă a revoluţiei populare (constituirea parlamentului în urma alegerilor din noiembrie 1946, democratizarea aparatului de stat, formarea unor organisme economice menite să contribuie la refacerea economiei naţionale şi să limiteze exploatarea capitalistă), activitate ce a dus la întărirea puterii muncitoreşti-ţărăneşti la desăvîrşirea sarcinilor revoluţiei burghezo democratice şi la pregătirea condiţiilor necesare trecerii la revoluţia socialistă.

Caracteristică majorităţii studiilor şi articolelor a căror problematică am înfăţişat-o în paginile anterioare este larga folosire a materialelor de arhivă inedite, ceea ce le conferă un plus de interes şi le consacră drept contribuţii ştiinţifice notabile în istoriografia contemporană românească. Interpretarea acestor date vădeşte eforturile autorilor de a pătrunde în esenţa evenimentelor studiate prin explicarea faptelor în concordanţă cu procesul istoric obiectiv, neîntîlnindu-se, după părerea noastră, idei ce ar genera confuzii sau ar necesita luări de poziţii. Se impune totuş din partea colectivului redacţional o muncă mai susţinută pentru a înlătura din unele materiale fapte şi aprecieri intrate deja în circuitul ştiinţific. Credem că a sosit momentul ca „Revista arhivelor" să-şi sporească eficienţa şi printr-o participare substanţială la elucidarea problemelor de bază ale istoriei României, în special prin valorificarea bogatelor fonduri de arhivă.

Iniţiativa comitetului de redacţie de a publica materiale cu caracter teoretic despre ştiinţele auxiliare ale istoriei — paleografie, codicologie, arhivistică — a fost primită favorabil de arhivişti şi istorici, cunoscută fiind lipsa simţită tot mai acut în ultimii ani a unor atare studii. Dat fiind spaţiul restrîns al acestei recenzii, nu vom prezenta problematica lor, consemnîndu-le doar titlurile : Sigismund Jakó, *Concepţia modernă a poleografiei şi aplicarea ei în cercetările de paleografie latină în ţara noastră* (nr. 1/1965) şi *Dezvoltarea problematicii şi a metodelor de cercetări paleografice latine* (nr. 1/1966); Radu Manolescu, *Scrierea latină în Moldova şi Ţara Românească în evul mediu* (nr. 2/1966). Aceste trei studii constituie capitole din *Manualul de paleografie latină* în curs de elaborare de către cei doi istorici. Tot în cadrul acestor preocupări se înscrie şi eruditul studiu al prof. Damian Bogdan, *Despre codicologie* ca disciplină ce se ocupă de conservarea manuscriselor în formă de carte, apărut în nr. 1 şi 2/1966. Sugestii preţioase oferă şi studiul semnat de A. Sacerdoţeanu, *Sarcinile ştiinţelor auxiliare ale istoriei* (nr. 1/1966). Aceste studii, scrise de specialişti buni cunoscători ai problemelor respective, sînt deosebit de utile tuturor celor care doresc să-şi completeze cunoştinţele în domeniile ştiinţelor auxiliare ale istoriei, ca şi în învăţămîntul universitar. Tocmai de aceea credem că este necesar ca „Revista arhivelor" să publice şi în viitor asemenea articole.

După cum este şi firesc, în paginile revistei au fost incluse numeroase materiale cu o tematică variată, dar care în general discută, sub raport istoric, probleme de arhivistică. În cele 4 numere pe anii 1965—1966 au apărut astfel de materiale : Gh. Ungureanu, *Probleme de terminologie arhivistică*; O. Pescaiu, *Con-*

[1] Vezi şi articolul semnat de acelaşi autor, *Din activitatea „Apărării patriotice" sub conducerea P. C. R. în perioada 9 mai 1945—iunie 1948*, apărut în „Studii", XVIII (1965), nr. 2, p. 383—402.

scripţiile urbariale. Împrejurările în care au fost create şi valoarea lor documentară; C. Gonciaru, *Judeţele săteşti din Moldova şi arhivele lor pînă la aplicarea legii comunale (1832—1864)* — toate în nr. 1/1965; Gh. Ungureanu, *Date inedite cu privire la modul de redactare a actelor în cancelaria lui Miron Barnovski*; V. Apostolescu, *Analiza diplomatică a două documente din 1803 şi 1806 presupuse false, făcută de către o comisie instituită special în anul 1845*, în nr. 2/1965; Ion Gheorghiu şi Nicolae Radu, *Arhivele şi cercetarea istorico-juridică*; M. Dogaru, *Vechi instituţii arhivistice pentru preluări de materiale documentare (Moldova 1832—1838)*; V. Micluţa, *Unele materiale documentare achiziţionate de D.G.A.S. în anii 1963—1965*; M. Soveja, *Cîteva păreri privind prelucrarea materialelor documentare de la Serviciul Arhiva istorică centrală*, în nr. 1/1966; C. Botez şi Gh. Balica, *Arhivele — izvor bogat de informare privind istoricul exploatării forestiere în Moldova*; A. Moldovan, *Tabele de impunere din arhiva Comitatului Solnocul interior dintre anii 1790—1848 şi valoarea lor documentară*, în nr. 2/1966. Toate aceste materiale, pe lîngă faptul că aduc informaţii şi sugestii preţioase pentru istorici, constituie, în acelaşi timp, împreună cu alte studii apărute în anii trecuţi, puncte de plecare în elaborarea unei atît de necesare istorii a arhivisticii româneşti.

Într-un alt domeniu al ştiinţelor auxiliare ale istoriei, şi anume în sfragistică, se integrează articole semnate de M. Regleanu, *Sigiliul iconografic al lui Cernica mare vornic* (nr. 1/1966), şi Gh. Ungureanu, *Sigiliul oraşului Iaşi în secolul al XIX-lea* (nr. 2/1966), care conţin interesante observaţii şi precizări de natură istorică.

De-a lungul mai multor ani, la rubrica „Oameni de seamă în arhivele statului" revista a inserat succinte prezentări, adeseori cu informaţii noi, despre personalităţi care au lucrat în această instituţie, subliniindu-se, pentru fiecare în parte, meritele în adunarea, păstrarea, prelucrarea şi interpretarea materialelor arhivistice. În numerele de care ne ocupăm au apărut la această rubrică articolele: *Teodor Codrescu*, de D. Ivănescu; *Cezar Bolliac*, de Tr. Rus şi M. Pîrvulescu (ambele în nr. 1/1966); *C. D. Aricescu*, de M. Soveja (nr. 2/1966). Menţionăm de asemenea, deşi nu fac parte din rubrica amintită, evocarea *Nicolae Iorga* de V. Arimia (nr. 2/1965), scrisă cu prilejul împlinirii a 94 de ani de la naşterea marelui savant, articolul *Nicolae Filimon*, de M. Regleanu (nr. 2/1965), cu interesante date despre activitatea lui la Arhivele statului din Bucureşti, precum şi studiile *Grigore Cobălcescu (1831—1892)*, de N. Macarovici (nr. 2/1966), şi *Din activitatea arhivistică a lui Ch. Pomarius*, de G. Nussbäcker (nr. 2 1965), cu numeroase informaţii inedite din arhive.

Un spaţiu larg, în cadrul unei rubrici permanente, a fost consacrat publicării de documente inedite, păstrate în Arhiva istorică centrală sau în arhive locale, referitoare la probleme social-economice, politice, mişcări revoluţionare etc. Pentru informarea cititorilor revistei „Studii", le vom înregistra în succesiunea numerelor în care au apărut, fără a intra în detalii asupra conţinutului lor: E. Zaharia, O. Rotaru, documente despre răscoala ţăranilor din 1907 în judeţul Vlaşca; Gh. Matei, D. Mioc, noi documente despre cluburile socialiste la sate şi mişcările ţărăneşti din 1899; Fl. Constantiniu, un hatişerif inedit de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea; Gh. M. Dascălu, o catagrafie inedită a ţinutului Covurlui din 1774; Mihail Guboglu, 7 documente turceşti din arhivele Braşovului din secolul al XVII-lea; Gh. Balica, informaţii arheologice în materialele documentare din Arhivele statului de la Iaşi; două scrisori din 28 iunie 1855 şi 12 decembrie 1877 de la Vasile Alecsandri, toate în nr. 1/1965. P. Munteanu, documente privitoare la luptele minerilor din Valea Jiului în 1929—1933; A. Gheorghiu, noi documente despre 1907; M. Soveja, documente noi despre V. Alecsandri din anii 1859—1862, 1883 şi 1889; Gh. Ungureanu, proiectele unor lucrări despre anul 1848 în Moldova şi Unire întocmite de un contemporan; D. Ivănescu, un document inedit din 11 aprilie 1855 de la Alecu Russo; C. Dima-Drăgan, contribuţii la istoricul bibliotecii colegiului Sf. Sava între anii 1836—1859, în nr. 2/1965. Georgeta Tudoran, documente despre răscoala ţăranilor din

1907 în județul Neamț; Apostol Stan, mărturii despre situația supușilor străini după Unirea Principatelor; G. Bardoș, date topografic-statistice referitoare la Țara Românească oglindite în documente bănățene; A Răduțiu, negustori și meșteșugari în urbariul din 1772, în nr. 1/1966. M. Gherghedean, acțiuni ale maselor populare din jud. Hunedoara pentru un guvern democratic; Al. Bălintescu și V. Bădoi, documente din 1899 și 1907—1910 privind mișcarea socialistă în jud. Dolj; Tr. Rus, unele documente din 1852—1854 despre tipărirea cronicii lui Gheorghe Șincai; Al. I. Gonța, cum arăta o velniță și berărie în secolul al XIX-lea; M. Regleanu, un document necunoscut din 8 ianuarie 1748 cu privire la văcărit; N. Grigoraș, un document din 23 mai 1543 de la Petru Rareș, în nr. 2/1966.

Subliniind faptul că documentele publicate aduc elemente prețioase în elucidarea științifică a unor evenimente importante — și acesta este un merit al „Revistei arhivelor" —, trebuie totuși să arătăm că un periodic, prin spațiul limitat de care dispune, nu poate edita documente decît după criterii selective, înlăturînd pe acelea mai puțin importante. În lumina acestui adevăr, surprinde editarea unor documente nesemnificative (pentru ilustrare, vezi doc. 25 editat de E. Zaharia și O. Rotaru în nr. 1/1965; doc. 13, 14 și 17 publicate de A. Bălintescu și V. Bădoi în nr. 2/1966 și altele). În ultimii ani, Direcția Generală a Arhivelor statului a achiziționat numeroase documente ce se păstrează în arhive din alte țări. Ar fi extrem de util ca cele mai importante documente să fie publicate în coloanele revistei, pentru a fi cunoscute nu numai de cîțiva specialiști, ci și de cercuri largi ale opiniei publice, care se interesează de probleme de istorie.

La rubrica permanentă „Prezentări de fonduri", revista a continuat să publice o serie de materiale utile, unde se întreprinde nu numai o descriere a condițiilor care au generat întocmirea fondului respectiv și o analiză arhivistică a lui, dar sînt cuprinse și comentarii pline de date interesante — din păcate nu același lucru putem spune și despre nivelul științific al unora dintre ele —, ce pot sugera istoricilor teme de cercetare. În această categorie intră articolele: *Despre casa de comerț D. Paciura din Sibiu*, de D. Limona (nr. 1/1965); *Despre fondul primăriei municipiului Galați (1832—1945)*, prezentat de G. M. Dăscălescu; *Despre fondul judecătoriei mixte Gheorghieni (1862—1950)*, de A. Chertes; *Despre fondul Direcției reformei agrare din 1921*, de M. Rusenescu și V. Tatomir, toate în nr. 1/1965; *Despre fondul prefecturii județului Ilfov (1832—1850)*, de P. Stavrache, V. Grozav, E. Ciocan; *Directoratul ministerial VII Timișoara (1930—1931)*, de A. Corui; *Arhiva mănăstirii Cotroceni (acte dintre 1562 și 1888)*, de C. Sîrbu, toate în nr. 1/1966; *Despre fondul șantierului de construcții navale din Tr.-Severin (1900—1948)*, de N. Chipurici; *Camera agricolă a județului Albă (1925—1949)*, de I. Pleșa; *Fundația culturală (1821—1948)*, de P. Paliu; *Colecția „Spiru Haret" (1897—1912)*, de M. Dogaru și M. Tudorică, toate în nr. 2/1966.

Informații privitoare la participarea delegațiilor române la reuniuni arhivistice internaționale, materiale ce înfățișează importanța documentelor din arhive străine pentru istoria țării noastre, dări de seamă asupra unor expoziții organizate de D.G.A.S. sau de serviciile regionale ș.a. sînt inserate în paginile fiecărui număr. În cadrul ultimei rubrici au apărut recenzii, prezentări și note bibliografice despre cărți și reviste, o pondere sporită căpătînd-o cele ce tratează probleme specifice ale muncii arhivistice.

În concluzie, cele patru numere pe anii 1965—1966 ale „Revistei arhivelor" cuprind materiale variate tematic și interesante, prin conținutul lor, pentru toți acei care se preocupă de istoria României.

Gr. Chiriță

„Revue des études byzantines", Paris, Institut français d'études byzantines, t. XXII, 1964, 323 p.; t. XXIII, 1965, 327 p.

Volumele apărute în 1964 și 1965 merg pe linia unor preocupări mai vechi, care fac ca revista să aibă o orientare bine definită în raport cu alte publicații de bizantinologie, axîndu-se mai ales pe probleme de istorie ecleziastică, analizate de pe pozițiile istorio-

grafiei catolice, precum şi de literatură istorică, publicare de texte sau prosopografie, studiile privind problemele de istorie socială sau politică fiind puţin numeroase.

În ceea ce priveşte interesul pentru o mai bună cunoaştere a relaţiilor feudale din Bizanţul tîrziu, remarcăm în primul rînd studiul lui N. Oikonomidès, *Contribuţii la studiul pronoiei în secolul al XIII-lea. Formular privind atribuirea de pareci unui pronoiar* (XXII). Lacunele privind studierea instituţiei pronoiei sînt încă mari, dat fiind lipsa izvoarelor, şi de aceea sînt deosebit de interesante completările făcute de autor pe marginea lucrării clasice a lui G. Ostrogorski [1]. Publicarea textului şi traducerii unei formule de atribuire a unor pareci, probabil din vremea împăratului Ioan Vatatzes, permite autorului să facă importante precizări privind evoluţia pronoiei în veacul al XIII-lea. Atribuirea unei pronoia se făcea printr-o prostagmă imperială căci bunurile pronoiarilor s-au aflat permanent sub controlul statului, care putea dispune de ele. Din formular reies o serie de date privind stratificarea ţărănimii în patru categorii diferite : zeugaratoi, boidatoi, aktemones, aporoi. De menţionat că întîlnim aici o clasificare după situaţia economică, numărul de vite mai ales, întrucît clasificarea se referă numai la parecii ce trebuiau să asigure renta, posotes, datorată pronoiarului. N. Oikonomidès presupune că procedura de atribuire a unui domeniu cu titlul de pronoia ar fi fost următoarea : în prima fază, administraţia centrală dă o prostagma, precizînd numărul de zeugaria pe care-l primeşte beneficiarul. În faza a doua, se întocmeşte de către un funcţionar subaltern din administraţia provincială, cunoscător al realităţilor din satul respectiv, o praktica, cuprinzînd situaţia exactă a parecilor şi numărul vitelor posedate de aceştia. După aceasta, în faza a treia, reprezentanţii autorităţii imperiale în provincia respectivă, de obicei ducele, atribuie loturile şi fixează renta datorată de pareci pronoiarului. În ansamblu, studiul pe marginea documentului publicat reţine atenţia, deoarece ne permite să vedem mai îndeaproape aspectele destul de puţin cunoscute ale mecanismului administraţiei funciare în Bizanţ şi, în ansamblu, problemele feudalităţii bizantine.

Un alt aspect interesant al transformărilor suferite de societatea bizantină în ultimele sale secole de existenţă face obiectul studiului lui J. Verpeaux, *Oikeioi. Note de istorie instituţională şi socială* (XXIII). Autorul urmăreşte modul în care legăturile personale se substituie autorităţii statului, aceasta fiind o trăsătură importantă a organizării feudale, cunoscută în evoluţia ei mai ales în Europa occidentală. Un loc important în acest proces îl ocupă *oikeioi*, oameni în serviciul suveranului şi depinzînd personal direct de acesta, dar făcînd parte din rîndurile clasei dominante. După o analiză a termenului ce apare pentru prima dată în veacul al X-lea şi apoi în actele din secolele următoare, autorul arată că traducerile latine ale termenului de *oikeioi* prin *familiaris, domesticus familiaris* sau, mai tîrziu, prin acela de comite palatin scot în evidenţă semnificaţia de serviciu personal. La baza raporturilor dintre *oikeios* şi personajul de care este legat, mai ales împăratul, stau serviciul, deci achitarea unor obligaţii, precum şi credinţa, fidelitatea (ἐκδούλευσις καὶ πίστις), neputîndu-se însă afirma cu certitudine, în actuala situaţie a informării, dacă exista şi un contract [2]. Această instituţie, în forma cunoscută prin documente, este anterioară cruciadelor şi deci nu întîlnim o influenţă occidentală, ci, dimpotrivă, un început de constituire a unor relaţii vasalice alături de menţinerea controlului statului în condiţiile accelerării procesului de feudalizare. În secolele XII — XV, oikeioi au jucat un rol deosebit de însemnat la Curte sau în administraţia statului ca funcţionari şi demnitari. O problemă interesantă, ce merită a fi studiată pe baza actelor din aceeaşi

[1] G. Ostrogorski, *Pronija. Prilog istoriji feudalisma u vizantiji, i u južnoslovenskima zemljama* (Pronoia. Contribuţie la istoria feudalismului în Bizanţ şi în ţările sud-slave), Belgrad, 1951.

[2] Cf. opinia pozitivă a lui N. Svoronos, care face analogii cu obligaţiile vasalice vest-europene : *Le serment de fidélité a l'empereur byzantin et sa signification constitutionelle*, în „Revue des études byzantines", IX, 1951, p. 106—142.

perioadă, este aceea a conţinutului exact şi semnificaţiei termenului de *doulos* (ὁ δοῦλος). Putem conchide şi pe marginea studiului lui J. Verpeaux[3] că, atît în ierarhia de Curte, cît mai ales în administraţie, relaţiile bazate pe serviciul personal au jucat un rol însemnat, acesta fiind încă un argument privind existenţa unei organizări feudale în Imperiul bizantin.

Sclavia a continuat să existe în Bizanţ de-a lungul întregii sale istorii[4]. Documentul publicat de A. Dain, *Formulă de eliberare a unui sclav* (XXII), permite să urmărim mai îndeaproape procedura în urma căreia un sclav putea să-şi capete libertatea.

În ceea ce priveşte istoria administrativă, remarcăm în primul rînd studiul lui N. Oikonomidès, *Constantin al VII-lea Porfirogenetul şi temele Cefaloniei şi Longobardiei* (XXIII), care aduce noi elemente în problema originii şi cronologiei sistemului temelor. Tema Cefaloniei a fost creată la graniţa occidentală înainte de 809, foarte probabil în secolul al VIII-lea, pentru a asigura imperiul contra longobarzilor şi arabilor. E o temă ce are mai ales un caracter militar. Tema Longobardiei a fost creată în timpul lui Leon al VI-lea. N. Oikonomidès e de părere că primul strateg a fost Symbaticus, în anii 891—892, tema fiind creată puţin anterior anului 891. În continuare sînt tratate unele aspecte ale raporturilor dintre tema Cefaloniei şi Longobardiei şi rolul lor la graniţa apuseană a Imperiului. Problema aşezămintelor caritabile în Bizanţ în general şi mai ales cea a orfelinatelor nu este încă suficient cunoscută. O contribuţie în această direcţie o aduce R. Guilland, *Studii de istorie administrativă a Imperiului bizantin. Orfanotropul* (XXIII). Guilland urmăreşte evoluţia titlului de orfanotrop — administrator al orfelinatului —, precum şi atribuţiile sale. Enumeră pe toţi cei cunoscuţi ca purtînd acest titlu între secolele al VI-lea şi al XV-lea, schiţînd şi cîteva date biografice pentru fiecare, din care reţinem pe cele despre Ioan Orfanotropul, celebru ministru din prima jumătate a veacului al XI-lea.

Urmînd seria sa de studii din numerele anterioare ale aceleiaşi reviste (XVII, XIX, XXI, XXII), L. Stiernon analizează diferitele aspecte ale ierarhiei bizantine din veacul al XII-lea în studiul *Note de titulatură şi prosopografie bizantină. Sebastos şi Gambros* (XXIII). Pornind de la constatarea că ierarhia bizantină, atît cea de Curte, cît şi cea de stat, se schimbase în bună măsură în vremea lui Alexis I Comnenul, autorul încearcă o nouă sistematizare a ierarhiei bizantine, făcînd în acelaşi timp şi scurte notiţe biografice despre unii demnitari care apar în documente şi scrieri din vremea Comnenilor. Aceleaşi preocupări apar şi în alt studiu al lui L. Stiernon, *Note de titulatură şi prosopografie bizantină. Despre trei membri ai familiei Rogerios (secolul al XII-lea)* (XXII).

Istoria Imperiului de la Trepezunt este unul dintre domeniile puţin cercetate şi care în ultimul timp atrage tot mai mult atenţia bizantinologilor. M. Nystazopoulou, în studiul *Ultima recucerire a oraşului Sinope de către grecii din Trebizonda* (XXII), arătînd că oraşul Sinope s-a aflat din nou în mîinile bizantinilor între 1254 şi 1265, urmăreşte un capitol interesant al istoriei statului de la Trapezunt, insistînd îndeosebi asupra relaţiilor sale cu turcii la jumătatea veacului al XIII-lea.

Situaţia Imperiului bizantin la începutul veacului al XIV-lea, atît de frămîntată pe plan politic intern, ne arată locul pe care l-au luat problemele religioase în cadrul general al vieţii bizantine, în fond fiind o reflectare a crizei ce va duce la prăbuşire din ce în ce mai rapidă. Relaţiile dintre împărat şi patriarh în această perioadă sînt prezentate de V. Laurent, în (*Jurămîntul împăratului Andronic al II-lea către patriarhul Atanasie I la cea de-a doua urcare a sa pe scaunul ecumenic* (septembrie 1303) (XXIII). Patriarhul Atanasie a încercat să reformeze nu numai biserica, dar să intervină în mod direct şi în viaţa societăţii laice, pe care o cunoştea foarte bine, după cum ne arată cores-

---

[3] Vezi şi I. Ferluga, *La ligesse dans l'Empire byzantin*, în *Recueil des travaux de l'Institut de Byzantinologie*, VII (1961), p. 97—123.

[4] A. Hadjinicolau-Marava, *Recherches sur la vie des esclaves dans le monde byzantin*, Atena, 1950.

pondența sa, izvor însemnat pentru cunoașterea situației interne a Bizanțului în acea epocă [5]. El a încercat de asemenea să subordoneze patriarhiei și puterea imperială.

Un important izvor narativ — text grecesc și traducere — este publicat de către P. Gautier, *Povestire inedită despre asediul Constantinopolului de către turci (1394—1402)* (XXIII). Relatarea, nu lipsită de talent și calități literare, se datorează unui anonim și a fost alcătuită între 1405 și 1411 de către un martor ocular al evenimentelor pe care le prezintă într-un mod deosebit de viu. Principalele probleme ce rețin atenția sînt din cele mai importante, căci întreaga perioadă e cunoscută mai ales prin scrierile tîrzii, alcătuite la jumătatea veacului al XV-lea. Autorul ne arată pe scurt expansiunea turcilor, slăbirea Imperiului bizantin sub Manuil al II-lea, greutatea aprovizionării Constantinopolului cu cereale și depopularea orașului din această cauză, desfășurarea asediului, încheindu-și povestirea cu lupta de la Ankara și moartea lui Baiazid.

Importanța scrisorilor pentru cunoașterea istoriei bizantine este deosebit de mare. Continuînd o mai veche preocupare, J. Darrouzès publică textul grecesc și traducerea în limba franceză a opt scrisori, însoțite de elemente de diplomație și politică externă. Studiul său *Scrisori din 1453* (XXII), mai cuprinde, pe lîngă text, și scurte analize pentru fiecare dintre scrisorile publicate. Aceste scrisori sînt importante, pentru că prezintă unele aspecte ale lumii bizantine după cucerirea Constantinopolului la 29 mai 1453. Sînt arătate preocupări mărunte, ce completează fresca înfățișată de cunoscutele scrieri istorice ale lui Ducas, Sphrantzes, Laonic, Critobul. Tot pe linia publicării unor manuscrise inedite, remarcăm editarea critică, de către P. Gautier, a unor interesante scrieri din vremea lui Alexis I: *Dosarul unui înalt funcționar al lui Alexis I Comnen, Manuel Strabo romanos* (XXIII).

Între studiile de critică a izvoarelor, deosebit de important este cel al lui R.-J. Loenertz, *Ordine și dezordine în memoriile lui Ioan Cantacuzino* (XXII). Autorul profund cunoscător al surselor bizantine din veacul al XIV-lea, face o analiză a textului memoriilor lui Ioan Cantacuzino, constatînd o inversiune a două fragmente din cartea a II-a, cap. XXI—XXVIII, care trebuie corectată, ea datorîndu-se modului în care s-a făcut redactarea finală a lucrării și probabil faptului că Ioan Cantacuzino nu și-a recitit niciodată memoriile sale. Această analiză permite ca să stabilească de asemenea o minuțioasă cronologie a evenimentelor din anii 1330—1335.

Istoria ecleziastică, sub cele mai diferite aspecte, constituie obiectul unui mare număr de studii. Mai importante sînt cele ale lui V. Laurent, *Opera canonică a conciliului in Trullo (691—692), sursă primară a dreptului bisericii orientale* (XXIII, p. 7—41), și R. Ianin, *Monahismul bizantin în evul mediu. Commende și typica (secolele* X—XIV) (XXII).

În cadrul primului studiu după ce urmărește problema primatului papalității, V. Laurent integrează acest conciliu în cadrul general al politicii interne a lui Iustinian al II-lea. Conciliul, pe care tradiția bizantină l-a considerat parte integrantă și continuare a celui de-al VI-lea conciliu ecumenic din 681—682, a urmărit reînnoirea și codificarea legislației canonice, constituind prin aceasta o sursă autentică și fundamentală a legislației bisericilor neromane.

R. Janin face o scurtă prezentare a legislației privind mănăstirile, schițînd într-o măsură insuficientă însă pătrunderea acestora în cadrul general al procesului de feudalizare prin trecerea în mîinile particularilor, datorită sistemului de commenda, și repercusiunile negative avute asupra fiscalității statului bizantin. Cele 31 de typica din secolele X—XIV, a căror listă cu indicarea edițiilor e dată de autor, sînt importante pentru că prilejuiește cunoașterea în ansamblu a multor probleme de istorie internă și nu numai a vieții monahale prezentate pe larg în continuarea studiului.

[5] N. Bănescu, *Le patriarche Athanase Ier et Andronic II Paléologue. Etat réligieux, politique et social de l'empire*, în Académie Roumaine Bulletin de la section historique, XXIII (1942), p. 28—56.

În veacul al XII-lea, datorită unor împrejurări politice asupra cărora nu e cazul a stărui, se nasc divergențe tot mai puternice între societatea bizantină și cea occidentală, în cadrul cărora se desfășoară și discuțiile privind primatul roman. J. Darrouzès, în studiul său *Documente din secolul al XII-lea privind primatul roman* (XXIII,), arată modul în care societatea bizantină a luat cunoștință de problema primatului roman și trage concluzia, că începînd din veacul al XII-lea, primatul roman e respins de către bizantini cu argumente din exegeză, istorie și logică.

Remarcăm studiul lui P. Gautier, *Ioan al V-lea Oxitul, patriarh al Antiohiei. Notiță biografică* (XXII, p. 128—157), cu care ocazie sînt republicate trei scrisori, care cuprind, cu tot stilul lor retoric, unele date istorice privind prima parte a domniei lui Alexis I. Alt studiu al aceluiași autor, *Clement de Ohrida, episcop de Dragvista*, (XXII), aduce o nouă contribuție la istoria culturii vechilor bulgari, precum și la o mai bună cunoaștere a relațiilor politice dintre Bizanț și Bulgaria la sfîrșitul secolului al IX-lea și începutul celui următor.

Alături de un buletin critic privind noi publicații de texte și studii erudite, datorat lui J. Darrouzès (XXII), sînt publicate 88 de însemnări bibliografice privind lucrări de specialitate. Din această parte a revistei ne rețin atenția însemnările lui R. Janin pe marginea lucrării lui P. Katsougiannes [6], în ceea ce privește originea vlahilor din Peninsula Balcanică și ipotezele pentru explicarea termenului de cuțovlahi (XXIII).

În ansamblu, studiile din cele două numere, prezentate în condiții grafice excelente, prin erudiția și varietatea preocupărilor aduc o contribuție însemnată în cadrul general al cercetărilor bizantinisticii contemporane.

Gh. Zbuchea

[6] Περί τῶν Βλάχων τῶν ἑλληνικῶν χώρων, Salonic, 1964.

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

Acta Musei Napocensis, vol. I, 1964, 492 p.; vol. II, 1965, 741 p.

O nouă publicaţie anuală de istorie, arheologie şi muzeografie vine să se adauge la cele existente, aducînd o mărturie în plus asupra intensificării generale a vieţii ştiinţifice din Transilvania. Concepută ca un anuar al Muzeului de istorie din Cluj, ca o continuare pe un plan mult superior a unor străvechi tradiţii, apărută sub egida Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă, şi condusă de un colegiu de redacţie avînd în frunte pe acad. prof.C.Daicoviciu, noua publicaţie este deschisă tuturor cercetătorilor din domeniile amintite : ea completează în chip firesc crearea, în 1962, a muzeului a cărui purtătoare de cuvînt este, îndeplinind, în esenţă, aceleaşi funcţii de ordin ştiinţific, valorificînd o bună parte din activitatea specialiştilor şi a colaboratorilor săi.

Primele două volume, care însumează peste 1 200 de pagini. cuprind o tematică variată şi bogată, mergînd de la comuna primitivă pînă în zilele noastre. Fiecare dintre aceste două tomuri se deschide cu cîte un articol avînd un caracter mai general, urmînd apoi studiile, comunicările şi notele. În privinţa profilului publicaţiei, s-ar putea face o remarcă asupra asemănării uneori prea frapante cu o revistă propriu-zisă de istorie : ne gîndim, de pildă, la profitul pe care l-ar aduce legarea şi mai strînsă a publicaţiei de instituţia pe care o reprezintă, valorificarea bogatelor colecţii ale muzeului fără ca aceasta să însemne cîtuşi de puţin o îngustare a sferei tematice, o limitare a preocupărilor de ordin mai general ştiinţific sau metodologic. De altfel, paşi vizibili în această direcţie se şi fac de la primul la al doilea volum al publicaţiei şi este de sperat că ei vor fi urmaţi în continuare de căutări rodnice. În privinţa proporţiei dintre diferitele epoci istorice, se constată, cum e şi firesc, că arheologia şi istoria veche sînt bogat reprezentate prin aportul unei întregi pleiade de specialişti dintre cei mai valoroşi, că redacţia a făcut eforturi încununate de succes în vederea asigurării unor materiale de calitate din domeniile istoriei epocilor modernă şi contemporană — ceea ce, în ansamblul publicaţiilor de profil similar, constituie o trăsătură distinctivă a anuarului clujean —, dar că nu s-ar putea spune lucruri asemănătoare şi despre epoca medie, atît de bogată în manifestări originale pe teritoriul Transilvaniei. În privinţa organizării sumarelor, se poate observa o căutare care încă nu a ajuns la formula consacrată : dacă primul volum făcea distincţia între „Studii şi referate", „Comunicări" etc., cel de-al doilea volum cuprinde doar rubricile „Studii şi materiale", „Note şi discuţii". Considerăm că e recomandabilă totuşi o delimitare între studiile care rezolvă probleme de interes mai larg, cu un pronunţat caracter de generalizare teoretică, sau cele care ridică chestiuni de metodologie şi

articolele a căror contribuţie este valoroasă tocmai prin caracterul lor foarte concret.

După un „Cuvînt înainte", semnat de acad. C.Daicoviciu, şi un editorial consacrat celei de-a XX-a aniversări a insurecţiei armate din august 1944, primul volum al anuarului publică un număr relativ mare de studii, dintre care centrul de greutate îl deţin cele ce abordează subiecte sau teme de arheologie şi istorie veche. Acad. C.Daicoviciu şi D. Protase aduc în circuitul ştiinţific ştiri noi despre organizarea Daciei romane, pe baza unei diplome militare din Dacia Porolissensis. I.I. Russu expune cîteva materiale epigrafice din estul Daciei, iar A. Bodor aduce contribuţii la problema cuceririi Daciei. O „Addenda" pînă la data apariţiei, de H. Daicoviciu, la studiul publicat în 1951 de acad. C.Daicoviciu în cunoscuta lucrare *Aşezările dacice din Munţii Orăştiei*, o privire asupra relaţiilor dintre daci şi romani pînă la expediţia lui M.Vinicius, de E.Chirilă, şi cîteva contribuţii la cunoaşterea oraşului Napoca, semnate de I.Mitrofan, la care se adaugă prezentarea de către G. şi Şt. Ferenczi, E. şi I.H. Crişan, I.Winkler a rezultatelor unor săpături arheologice, întregesc această parte a sumarului volumului amintit. Din domeniul istoriei medii, primul număr publică numai o descriere istorică a castelului de la Buia, datorată regretatului I.Bielż, şi contribuţiile lui M.Bunta la istoria destrămării breslelor din Cluj. Studiile semnate de M. Tóth—Gáspár (*Condiţiile de muncă şi de viaţă ale minerilor din Valea Jiului şi luptele lor greviste pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea*) şi L.Fodor (*Acţiuni de luptă ale muncitorilor ceferişti din Cluj în ianuarie-februarie 1933*) — ambele bazate pe un bogat material documentar — completează rubrica de bază a primului volum, integrîndu-se organic prin tematică şi tratare, profilului acestuia. Ca referate şi comunicări sînt publicate o seamă de materiale, dintre care apreciem că unele au de fapt un caracter mai larg. La rubrica amintită se publică o privire de ansamblu asupra rezultatelor obţinute de către arheologii şi istoricii epocii vechi din Cluj în cele două decenii de la eliberarea ţării de sub jugul fascist (M.Macrea şi I.H.Crişan), se examinează unele materiale neolitice provenite din R.P.Ungară, existente în colecţiile Muzeului de istorie din Cluj (N. Vlassa), şi se publică unele valoroase contribuţii de istorie economică a secolului al XIX-lea, datorate lui I.Kovács (apariţia primelor maşini agricole perfecţionate în Transilvania) şi L. Vajda (începuturile dezvoltării mineritului de cărbuni în Transilvania). Rubrica mai cuprinde o comunicare a lui Fr.Pap şi se încheie cu alte două articole de istorie contemporană, semnate de P.Bunta (al cărui titlu nu concordă întru totul cu conţinutul) şi T.Hăgan (*Contribuţia sindicatelor revoluţionare conduse de P.C.R. în sprijinirea frontului antihitlerist*). Notele şi discuţiile din primul volum ridică unele chestiuni de specialitate, exclusiv din domeniul arheologiei şi istoriei vechi, ceea ce considerăm că este unilateral, întrucît prin însăşi destinaţia sa o asemenea rubrică este menită că capteze atenţia unui cerc mai larg, să iniţieze dezbateri, să ofere cîmp de exprimare unor opinii şi să combată altele. Dintre semnatarii acestei rubrici, ni se pare că merită a fi menţionat E.Glodariu, pentru consideraţiile făcute în legătură cu *torna, torna, fratre.* Cele două volume se încheie cu cîte o listă a prescurtărilor utilizate.

Profesorul Ştefan Pascu deschide volumul pe anul 1965 din „Acta musei napocensis", cu un studiu consacrat examinării concepţiei istorice a lui Nicolae Iorga, de la a cărui asasinare de către fascişti se împlineau 25 de ani ; şi în felul acesta publicaţia ţine să fie prezentă la manifestările care au polarizat atenţia tuturor istoricilor.

Din bogatul sumar al volumului al doilea al publicaţiei (aproape cincizeci de articole şi materiale diferite !), se desprind multiplele contribuţii ale acad. C.Daicoviciu, articolele semnate de M. Macrea (*O privire asupra cercetărilor privind epoca romană în Transilvania, de la început pînă în zilele noastre*), O. Floca, D. Protase, H.Daicoviciu, I.Glodariu, I.I.Russu, E.Chirilă şi N.Chidioşan, materialele referitoare la circulaţia monetară şi unele tezaure recent descoperite ş.a. O interesantă prezentare asupra evoluţiei plugului în ţările române în epoca feudală fac N. Edroiu şi P.Gyulai, iar prof. M. P.Dan aduce date despre prezenţa unor iobagi români în Polonia, în secolul al XVI-lea. Continuînd şi dezvoltînd preocupările din numărul precedent al publicaţiei, M. Bunta expune si-

tuația și lupta calfelor din Cluj în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a celui următor. Tot o continuare a cercetărilor anterioare reprezintă și studiul semnat de V.Marica despre argintarul Hann, care se caracterizează printr-o aprofundare deosebită a materialului documentar și prin tratarea acestuia într-o largă perspectivă de istorie a culturii. Aceste patru articole contribuie la reprezentarea mai judicioasă a epocii feudale în sumarul volumului, într-o legătură mai strînsă cu latura muzeografică a profilului publicației, ceea ce oferă și indicii optimiste asupra posibilităților viitoare. Continuînd explorarea unor teme de istorie economică, A.Egyed tratează despre marea industrie a morăritului în Transilvania, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, iar L.Vajda despre dezvoltarea extracției minereului de fier și a siderurgiei din Transilvania în perioada cuprinsă între 1848 și 1867. L. Botezan și M.Roșca sînt oarecum depășiți atunci cînd își propun să abordeze o problemă atît de vastă ca aceea a premiselor sociale ale mișcărilor revoluționare din 1848 de pe teritoriul țării noastre într-un articol inegal ca sistematizare și insuficient ca generalizare. I.Kovács expune concis și documentat activitatea „judecătoriilor urbariale" care au funcționat în Transilvania în perioada de după 1853. Deși se ocupă de o temă ca lupta maselor muncitoare clujene în preajma primului război mondial, articolul semnat de E.Glodariu prezintă carențe serioase în ceea ce privește orientarea lucrării, din care lipsește lupta maselor și poziția diferiților lor exponenți în problema națională ; din acest punct de vedere, considerăm că articolul citat nu ține pasul cu rezultatele deja obținute în istoriografia noastră înainte de data publicării lui. Perioada contemporană este reprezentată de un mănunchi de studii și articole valoroase, sporite ca număr și aparținînd lui L. Jordáky (*Documente privind greva generală din 1920 în orașul și regiunea Cluj*), G. Bodea (*Acțiunile revoluționare ale minerilor de la Aghireș-Șorecani din anii 1929—1932*), P. Bunta (*Tactica P.C.R. pentru închegarea unui larg front democratic în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945*) și T. Hăgan (*Lupta sindicatelor sub conducerea P.C.R., pentru îmbunătățirea condițiilor materiale ale oamenilor muncii, între 6 martie 1945 și 30 decembrie 1947*). Remarcăm, ca o trăsătură pozitivă caracteristică majorității studiilor, articolelor și celorlalte materiale de istorie contemporană din ambele volume ale publicației, abordarea unor teme sau obiecte de respirație mai largă, îmbinarea — cu mici excepții reușită — între problematica amplă, de ordin istoric mai cuprinzător, și aspectele acesteia din Transilvania sau chiar, mai concret, din regiunea și orașul Cluj, preocuparea pentru echilibru, evitarea unor lucrări lipsite de personalitate, care, sub o înfățișare de aparentă generalitate, ascund în fond sărăcia de idei. Fiecare articol publicat aspiră la perenitate, constituie o piesă reprezentativă în analele activității Muzeului de istorie din Cluj.

Al doilea volum din „Acta Musei Napocensis" se completează cu o bogată rubrică de „Note și discuții", dintre care ies în relief contribuțiile aparținînd lui B.Surdu (*Știri noi despre Visarion Sarai*), G. Bodea (*Date noi despre activitatea utecistului Filimon Sîrbu*), P. Bunta și E. Glodariu (*Din colecția de manifeste și afișe a Muzeului de istorie din Cluj* ; de astă dată se cuvine a exprima autorilor amintiți mai sus totala noastră adeziune și aprecieri deosebite pentru bogăția de aspecte originale). Un articol cu un binevenit și aprofundat caracter metodologic semnează G.A. Protopopescu, directorul adjunct al Muzeului (*Unele aspecte ale muncii științifice în muzeele de istorie*), iar Fr. Pap face în încheierea volumului o expunere amplă asupra activității Muzeului de istorie din Cluj între 1963 și 1965 (organizare, achiziții, săpături etc.).

Cercetarea primelor tomuri ale noii publicații periodice, „Acta Musei Napocensis", procură satisfacții tuturor specialiștilor, colaboratorilor, precum și unui cerc mult mai larg de cititori din țară și de peste hotare, ceea ce îndreptățește la așteptarea cu cel mai viu interes a publicării următoarelor volume ale unei serii pe care o dorim cît mai îndelungată.

Al. P.

CONST. C. GIURESCU, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne* [București], [1966], 64 p. + 2 h.

Lucrarea, apărută sub auspiciile Muzeului regional de arheologie Dobrogea în colecția, inaugurată cu acest prilej, „Pagini din istoria Dobrogei", reprezintă o contribuție substanțială la umplerea unui gol din istoria provinciei dintre Dunăre și mare. A fost cercetat un mare număr de hărți (franceze, germane, engleze, rusești, cele două hărți ale lui Rigas Velestinlis etc.), dintre care numai o parte fuseseră folosite pentru dovedirea prezenței românilor în Dobrogea din cele mai vechi timpuri[1]. Figurează, de asemenea, contribuțiile românești în acest domeniu: harta stolnicului Constantin Cantacuzino, cea a lui Dimitrie Cantemir și, îndeosebi, harta etnografică a lui Ion Ionescu de la Brad, întocmită în urma „excursiei" sale agricole în Dobrogea din 1850. Sîntem, așadar, în fața unui studiu de sinteză asupra toponimiei românești dobrogene din timpul stăpînirii otomane, cu atît mai mult cu cît știrile cartografice sînt coroborate cu informații analoge din cronicarii contemporani și din însemnările călătorilor care au străbătut Dobrogea.

În introducere se arată că în Dobrogea a avut loc „o adevărată sinteză etnică românească", la care au luat parte românii autohtoni (așa-numiții dicieni), românii din provinciile învecinate din stînga Dunării (munteni și moldoveni), românii transilvăneni (păstori prin excelență), la aceștia adăugîndu-se în secolul al XX-lea, prin colonizare oficială, aromânii. Este analizată apoi separat prezența în Dobrogea a muntenilor, moldovenilor și transilvănenilor, ale căror viituri în teritoriile dintre Dunăre și mare sînt neîntrerupte de-a lungul secolelor. Este demnă de remarcat aprecierea pe care o face autorul asupra originii românilor autohtoni dobrogeni, considerați pe bună dreptate ca urmași direcți ai populației romanice din Dobrogea, la rîndul ei această populație fiind rezultatul amestecului băștinașilor geți cu coloniștii romani.

Prezentarea toponimicelor românești dobrogene se face pe cele patru zone naturale ale provinciei: 1) delta, unde prezența românilor este atestată, în mod sigur, încă din secolul al XV-lea; 2) malul Dunării (predominant și permanent românesc; 3) complexul Razim-Sinoe și țărmul mării; 4) interiorul Dobrogii. Hărțile cercetate ne dau, pentru întregul cuprins al Dobrogii, sute de denumiri, neîndoielnic românești, desemnînd nu numai așezări umane, ci și rîuri, gîrle, ostroave, lacuri, dealuri, văi etc., unele toponimice fiind identice cu multe altele aflate în stînga Dunării. Este o dovadă a dăinuirii românilor în Dobrogea, în ciuda condițiilor grele cărora au fost nevoiți să le facă față după cucerirea provinciei de către turci. Persistența elementului românesc este cu atît mai certă, cu cît, în urma colonizării cu turci și tătari a ținuturilor dintre Dunăre și mare, o bună parte a vechilor toponimice românești au fost înlocuite cu denumiri otomane. Chiar în interiorul Dobrogii, unde colonizarea musulmană a fost mai intensă, s-au păstrat toponimice ca Straja, Băltăgești, Topolog, Frecăței, Rîmnic, Peștera etc. Pe de altă parte, pe teritoriul unor sate cu denumiri turcești, hărțile menționează adesea văi, dealuri, movile, lacuri sau alte elemente geografice cu nume curat românești, ceea ce arată că schimbarea oficială a toponimiei nu reflectă totdeauna schimbarea aspectului etnic al localităților respective.

În acest sens, o mare importanță prezintă harta detaliată întocmită de Marele Stat-Major al Armatei Române între 1880 și 1883, la scara de 1/10 000. Așa după cum subliniază autorul, care o folosește din plin, deși este vorba de o lucrare cartografică elaborată după reintegrarea Dobrogei la România, ea consemnează toponimice care, în imensa lor majoritate, datează dinainte de 1878. Adăugăm cu acest prilej că informații asemănătoare furnizează și planurile ridicate de Depozitul de rezbel în 1882—1883, tot la scara 1/10 000, separat pen-

[1] Preocupările cele mai fructuoase în trecut aparțin lui G. Vîlsan; studiile sale, legate de această temă, sînt citate de Const. C. Giurescu în lucrarea prezentată, în repetate rînduri.

tru fiecare sat din Dobrogea[2]. În aceste planuri sînt consemnate de asemenea o serie de toponimice româneşti pe teritoriul unor sate cu denumiri turceşti, unele dintre ele nefiind menţionate în lucrarea prezentată. Astfel, pentru satul Aliman apar numiri topice ca Lacul Aeunet, Movila cu Ulm, Movila Băşicuţa, Movila Săpată (denumire care, după cum arată Const. C. Giurescu, se întîlneşte în mai multe locuri în Dobrogea), iar pentru satul Beilic (azi Viile) dealul Calburgina (nume mai degrabă românesc decît turcesc sau bulgar) şi Valea Adîncă[3].

Lucrarea conţine în anexă, ca un preţios instrument de lucru, harta Dobrogii, la scara 1/500 000, în două planşe (prima pentru partea de nord, a doua pentru centrul şi sudul provinciei), cuprinzînd toponimicele româneşti aflate în lucrările cartografice cercetate. Ar fi fost necesară şi stabilirea locului ocupat de numirile topice româneşti în ansamblul toponimiei Dobrogii, cu atît mai mult cu cît procentajele mai vechi, încercate de Al.P. Arbore şi C.Brătescu, bazate desigur pe date incomplete, prezintă o inferioritate necorespunzătoare a toponimicelor româneşti faţă de cele otomane, într-o proporţie mult depărtată de realitate.

În lucrare s-au strecurat şi cîteva mici greşeli, foarte probabil scăpări din vedere ale editurii sau tipografiei. Aşa, de pildă, la pagina 5, nota 1, aşezarea pecenegilor în Dobrogea este pusă în 1408 (în loc de 1048), iar la pagina 12, nota 38, domnia lui Vlaicu este fixată între 1364 şi 1367 (mai sus însă, p.7, sfîrşitul acestei domnii apare cel îndeobşte admis în prezent, circa 1377).

În concluzie, studiul prezentat în rîndurile de faţă constituie un aport de prim rang la cunoaşterea trecutului românilor din Dobrogea, elementul etnic cel mai numeros, răspîndit pe întregul teritoriu al provinciei dintre Dunăre şi mare. Un merit în plus al lucrării constă în faptul că sînt scoase în evidenţă şi alte informaţii de ordin istoric, desprinse din hărţile cercetate, şi anume indicaţii referitoare la provenienţa, îndeletnicirile şi progresul demografic al românilor dobrogeni. Este realizat astfel un pas important în redarea locului cuvenit acestei părţi a poporului român în istoria patriei noastre.

T. M.

ISTORIA UNIVERSALĂ

V. M. KUROCIKIN, *Русские корреспонденты К. Маркса (А. А. Серно-Соловьевич и Н. И. Утин)*, Москва, „Мысль", 1965, 173 p.

Este cunoscut interesul manifestat de K. Marx şi F. Engels faţă de mişcarea de eliberare din Rusia, legăturile lor personale cu mai mulţi reprezentanţi ai narodnicismului revoluţionar. Cartea lui V.M.Kurocikin aduce o contribuţie la cunoaşterea activităţii a doi dintre corespondenţii activi din Rusia ai lui K.Marx : A. A. Serno-Solovievici şi N.I.Utin. Amîndoi au fost membri ai organizaţiei secrete narodniciste „Zemlea i volea", amîndoi au fost siliţi să fugă în străinătate din cauza persecuţiei ţariste. Aflaţi în emigraţie, au fost condamnaţi în contumacie : Serno-Solovievici la exilare pe viaţă, iar Utin la moarte.

Lucrarea aduce unele date noi în problema începuturilor răspîndirii marxismului în Rusia. Oprindu-se detaliat asupra vieţii şi activităţii

[2] Se păstrează în prezent la Arh. St. Dobrogea. Din păcate, pentru judeţul Tulcea cea mai mare parte a acestor planuri s-a pierdut.

[3] Arh. St. Dobrogea, fond. Inspectoratul cadastral al judeţului Constanţa, dosarele 99 şi 104 (nenumerotate). Cele două sate sînt situate în raionul Adamclisi, în imediata apropiere a Dunării şi au fost locuite exclusiv de români dinainte de 1878.

lor politice, ideologice şi practice, autorul arată evoluţia acestor doi elevi ai lui N.G.Cernîşevski spre marxism. Eliberîndu-se treptat, şi sub influenţa personală a lui K.Marx şi F. Engels, de greşelile teoretice proprii narodnicismului, A.A.Serno-Solovievici şi N.I. Utin devin creatorii secţiei ruse din Internaţionala I şi iau parte activă la lupta şi munca acestei organizaţii. Autorul acordă atenţie luptei duse de ei împotriva anarhismului, în special împotriva variantei sale bacuniniste. Astfel, Utin a cules un bogat material faptic, care dovedea activitatea de subminare dusă de Bakunin în Internaţionala I. Pe baza acestui material, Bakunin a fost exclus dintre membrii Internaţionalei.

Un interes deosebit prezintă datele cu privire la intenţia lui K.Marx de a face o călătorie în Rusia. În 1871, K.Marx trebuia să vină ilegal în Rusia, cu un paşaport pe numele Wallas. Acest paşaport a fost procurat de Utin, la cererea personală a lui K.Marx, şi trimis prin scrisoare recomandată pe adresa lui F. Engels. Călătoria n-a avut loc, însă ohrana (poliţia secretă în Rusia ţaristă) a arestat pe un oarecare negustor cu numele Marx. Acest fapt atestă o dată în plus atît interesul mare al lui K.Marx pentru problemele ruseşti, de care personal a vrut să ia cunoştinţă, cît şi necontenita supraveghere de către ohrana ţaristă a oricărui contact dintre întemeietorii marxismului şi revoluţionarii ruşi.

A. L.

* * * *Magnae Moraviae Fontes Historici.* I. *Annales et chronicae*, Praga-Brno, Statní pedagogické nakladatelství, 1966, 385 p.

Anul acesta se împlinesc unsprezece veacuri de cînd cei doi misionari bizantini, Chiril şi Metodiu, au ajuns — plecînd de la Salonic — la Curtea lui Rostislav (866), prinţ al Marii Moravii. Evenimentul acesta, de o covîrşitoare importanţă istorică şi cu implicaţii profunde în istoria slavilor în general şi a celor occidentali în special, e foarte cunoscut şi socot inutil să evoc aici împrejurările în care trimişii împăratului bizantin Mihail al III-lea au încercat să convertească triburile slave din Marea Moravie la creştinism, în forma ritului răsăritean. Omagiul amintirii celor doi misionari a fost adus, în cursul acestui an, de numeroase studii, monografii şi conferinţe internaţionale. Publicaţia de care ne ocupăm aici se situează pe această linie comemorativă. După cum se poate vedea şi din titlu, e vorba de strîngerea şi publicarea laolaltă a tuturor izvoarelor narative privitoare la istoria Imperiului Marii Moravii. Sarcina editării textelor a fost încredinţată unui colectiv de specialişti de la catedrele de preistorie, cultură antică, limba cehă, lingvistică slavă, indoeuropeană şi generală de la Facultatea de filozofie din Brno, împreună cu un grup de cercetători din cadrul Academiei Cehoslovace de Ştiinţe.

E cunoscut faptul că numai o mică parte din izvoarele interne se referă la istoria Marii Moravii, în schimb numeroase izvoare străine, scrise în diferite centre de cultură (Imperiul franc, Bizanţ, Italia, Anglia, Bulgaria, Rusia kieviană ş.a.), cuprind ştiri bogate despre evenimentele interne şi externe legate de istoria Imperiului morav.

Ediţia cuprinde un număr de 95 de texte narative, unele redate în întregime, altele fragmentar sau scurte paragrafe scrise în limba latină, cu excepţia a trei izvoare în vechea rusă (*Cronica lui Nestor*, despre „traducerea cărţilor" dintr-un cronograf de la începutul secolului al XVI-lea şi un scurt pasaj dintr-un scriitor din secolul al XII-lea, Kirik, însă după o variantă tîrzie, secolul al XVI-lea), unul în vechea cehă (*Cronica în versuri a lui Dalimil*, începutul secolului al XIV-lea) şi, în sfîrşit, un text în vechea germană (*Chronicon Henrici de Mügeln Germanice conscriptum*, secolul al XIV-lea). Autorii susţin, în prefaţă, că izvoarele scrise privind istoria Imperiului Marii Moravii se pot grupa după mai multe criterii. În împărţirea materialului pe care l-a avut la dispoziţie, colectivul a aplicat principiile genurilor literaturii istorice, stabilind cinci categorii : 1) letopiseţe, cronici şi auctorii ;

2) biografii, legende, texte liturgice ; 3) documente şi foi ; 4) sinodalii şi texte juridice ; 5) opere cu caracter etnografic, geografic şi istoric.

Textele sînt rînduite în ordine cronologică. Volumul începe cu cronica aşa-zisului Fredegar Scolasticul, din secolul al VII-lea, în care se vorbeşte despre sosirea neguţătorului franc Samo în ţinuturile locuite de slavii-veneţi. Dovedind neobişnuite aptitudini războinice în luptele cu avarii, Samo a fost ales căpetenia acestor triburi slave, pe care le-a condus, fondînd un adevărat imperiu, timp de 35 de ani. Ultimul letopiseţ se datoreşte umanistului Ioannis Aventini, pe numele adevărat Jan Turmair (1477—1534), şi se intitulează *Annalium Boiorum*, cartea a VII-a, în ediţia lui N. H. Gundlingius, Lipsca, 1710. Letopiseţul se referă la evenimentele istorice de la începutul secolului al XI-lea, cînd Slovacia cade definitiv sub stăpînirea maghiarilor.

La alegerea izvoarelor nu s-a ţinut seama numai de întinderea teritorială a Marii Moravii, de acum o mie şi mai bine de ani, ci şi de ţinuturile învecinate, care, într-un fel sau altul, au avut legături cu triburile morave. Pornind de la acest criteriu, colectivul de autori a inclus în volum şi materiale privitoare la istoria Cehiei din secolul al IX-lea, la evenimente din bazinul Elbei (slavii polabi), la istoria Sileziei de mai tîrziu, Cracoviei, Panoniei, bazinului Tisei din secolul al IX-lea, Iugoslaviei şi Transilvaniei. Aşadar, pentru o cît mai bună înţelegere a desfăşurării evenimentelor din Marea Moravie, autorii au fost nevoiţi să facă apel şi la ştiri indirecte, care, totuşi, aruncă lumini asupra relaţiilor cu ţările vecine.

Textele sînt publicate, originalul şi traducerea, pe aceeaşi pagină în coloane paralele, în aşa fel încît cititorul are posibilitatea să verifice imediat transpunerea textului latin în limba cehă. În acelaşi timp, prezentarea textului narativ e precedată de o introducere explicativă, în care se face un scurt istoric al cronicii sau al letopiseţului respectiv, menţionîndu-se ediţiile, prelucrările, interpolările — acolo unde e cazul —, precum şi ediţia folosită în acest volum.

Acolo unde textele par uneori incoerente şi confuze, autorii aduc completări şi explicaţii în aparatul critic, fără a da impresia unor texte comentate. Relatările sînt stricte şi, dacă confruntarea diferitelor izvoare şi păreri nu creează certitudini, adaosurile sînt formulate sub semnul probabilităţii. Însă lucrul cel mai dificil este identificarea numelor proprii din context. E vorba de o sumedenie de antroponime, hidronime, toponime, care abundă în cronicile şi analele medievale în forme, de cele mai multe ori, corupte şi ininteligibile. Operaţia aceasta necesită timp, migală şi o bună orientare în domeniul onomasticii şi toponomasticii istorice. Însă autorul comentariilor nu merge totdeauna pînă la capăt, în sensul de a identifica denumirile din cuprinsul textelor narative. Mă refer, în primul rînd, la încercările de a localiza o serie de nume proprii din Transilvania, de care vorbeşte notarul anonim al regelui Bela (*P. Magistri, qui Anonymus dicitur, Gesta Hungarorum*). De pildă, în capitolul al XI-lea, în care cronicarul ungur se ocupă „Despre cetăţile Lodomer şi Galiţia", *Mureşul* apare sub forme diferite : *Morisius, Morus, Mors, Morisium*, pentru care autorul traducerii dă în context forma cehă *Maruše*, iar în aparatul critic se opreşte la denumirea maghiară de *Maros*. La fel procedează şi cu *Crisius* (Crişul), care nu-i altul decît „*Körös*-ul de astăzi", *Csanád* pentru *Sunad*, în loc de *Cenad* ; *Máramaros* în loc de *Maramureş* ş.a. Deci autorul vehiculează cu terminologie maghiară, denumind ape şi localităţi aflate în Republica Socialistă România. Şi asta pentru faptul că informaţia ştiinţifică se opreşte la bibliografia maghiară. (D. Pais, *Magyar Anonymus*, Budapesta, 1926, şi mai ales Gy. Györffy, *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae*, Budapesta, 1963, şi, de acelaşi, *Formation d'états au IXe siècle suivant les „Gesta Hungarorum" du Notaire Anonyme*, în „Nouvelles études historiques", I, 1965, p. 27 *passim*). Bibliografia bogată de la sfîrşitul volumului nu cuprinde nici un titlu românesc, care ar fi putut completa informaţia autorului privitoare la istoria Transilvaniei.

Căutînd să identifice, de pildă, „Castrum Vrscia" din textul latinesc autorul săvîrşeşte o confuzie : el afirmă că e vorba de „*Orşova*

sau *Urševo*, adică *Vrşeţ* din nordul Iugoslaviei" (p. 215, n. 14). Specialiştii sînt de acord că *Vrscia* se referă la *Orşova*, localitate în Republica Socialistă România, care însă nu-i tot una cu *Vrşeţ*, orăşel în Banatul iugoslav (vezi şi G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. I, Bucureşti, 1934, p. 83). Cu aceste cîteva lipsuri, pe lîngă altele de aceeaşi importanţă documentară, lucrarea prezintă totuşi interes. Textele publicate constituie un auxiliar preţios pentru cei care se ocupă de istoria Imperiului morav.

Tr. I.-N.

RAWSKI T., STAPOR Z., ZAMOJSKI J., *Wojna wyzwoleńcza narodu polskiego w latach 1939—1945* (Războiul de eliberare al poporului polonez din anii 1939—1945), Varşovia, Edit. Ministerului Apărării Naţionale, 1966, 881 p.

În această operă colectivă, elaborată de Institutul de istorie militară polonă din Varşovia, se analizează lupta poporului polon împotriva năvălitorilor hitlerişti din luna septembrie 1939, lupta lui de eliberare de sub ocupaţia hitleristă (toamna anului 1939 — vara anului 1940), trecerea la războiul revoluţionar de eliberare (vara anului 1941 — primăvara anului 1943), forţele revoluţionare din fruntea acestui război (vara anului 1943 — vara anului 1944) şi, în sfîrşit, victoria poporului polon în lupta sa de eliberare de sub jugul hitlerist.

Lucrarea începe cu o amplă trecere în revistă a politicii externe polone din preajma celui de-al doilea război mondial. Expunerea este interesantă şi pentru noi, deoarece în ea se schiţează şi relaţiile politice polono-române din această perioadă.

Astfel, în partea consacrată poziţiei internaţionale a Poloniei şi alianţelor ei militare din acel timp se arată că, în ceea ce priveşte România, diplomaţia polonă, în deplin acord cu vederile diplomaţiei hitleriste, a căutat să influenţeze politica externă a ţării noastre în sensul politicii ei externe. Această diplomaţie a obţinut în această privinţă un succes chiar şi numai prin contribuţia ei la înlăturarea lui N. Titulescu, adeptul securităţii colective, al participării la ea a Uniunii Sovietice şi adversarul apropierii de Germania nazistă. Acest „succes" al politicii externe polone a înlesnit întărirea influenţei hitleriste în România, dar a lovit în acelaşi timp în interesele apărării Poloniei împotriva expansiunii germane spre răsărit.

Mai departe se arată că, atunci cînd Hitler şi-a făcut cunoscute revendicările faţă de Polonia, aceasta a căutat o soluţie pentru securitatea sa, fie în concepţiile privind formarea unui bloc de state sud-est europene, format din Polonia, România, Ungaria şi Iugoslavia şi sprijinit pe Italia fascistă — concepţii nereale chiar în situaţia de atunci —, fie în strîngerea colaborării sale cu Franţa şi în iniţierea de contacte în vederea încheierii unui tratat de alianţă cu Marea Britanie.

Se arată apoi că în perioada dintre cele două războaie mondiale Polonia a avut alianţe militare cu Franţa, România şi Anglia. Alianţele cu Franţa şi România, încheiate aproape în acelaşi timp (în februarie 1921 cu Franţa şi în martie acelaşi an cu România), au constituit o verigă în aşa-numitul sistem francez de alianţe. Aceste din urmă alianţe n-au avut practic nici o eficacitate. Alianţa Poloniei cu Marea Britanie a fost încheiată abia la 25 august 1939, într-o situaţie politică acum schimbată. Alianţa polono-britanică a fost îndreptată împotriva agresiunii iminente a Germaniei hitleriste. Pe lîngă aceasta, Polonia menţinea raporturi militare strînse cu Ungaria.

În continuare, autorii relevă că, în condiţiile ameninţării Poloniei de către Germania hitleristă, alianţa ei cu România s-a dovedit ineficace. Această alianţă, avea ca scop să creeze o situaţie mai comodă pentru eventualele operaţii militare şi să acopere liniile de comunicaţie ce legau Polonia de Franţa pe Marea Neagră şi pe Marea Mediterană. Planurile de cooperare militară polono-română au fost

elaborate şi ţinute sistematic la curent cu desfăşurarea situaţiei politicii internaţionale de către statele majore ale ambelor părţi. Dar dezvoltarea situaţiei internaţionale din a doua jumătate a deceniului al 3-lea s-a dovedit cu totul contrară principiilor alianţei polono-române. În acelaşi timp, Germania hitleristă şi-a extins şi întărit influenţele în Balcani şi în sud-estul european. Ca urmare în această parte a Europei s-au creat condiţii în care alianţa polono-română practic nu mai avea nici o importanţă. În felul acesta, politica sanaţiei (însănătoşirii relaţiilor din statul polon) de legare a Poloniei prin alianţe militare îndreptate împotriva Uniunii Sovietice s-a ales cu un eşec total.

În sfîrşit, se arată că imediat după dezlănţuirea agresiunii hitleriste asupra Poloniei (1 septembrie 1939), cînd situaţia se înrăutăţea rapid pe front, iar aliaţii occidentali rămîneau pasivi, au fost trimise la Paris şi Londra misiuni militare speciale, pentru a convinge guvernele francez şi englez să dea ajutor Poloniei şi aceasta mai ales prin începerea operaţiilor militare pe frontul de vest, care să atragă acolo forţele germane, precum şi prin furnizarea de material de război prin porturile româneşti. România n-a intenţionat să sprijine Polonia în conflictul acesteia cu Germania, deoarece nu era obligată la aceasta prin litera tratatului ei de alianţă. La 3 septembrie 1939 ea s-a declarat neutră, exprimîndu-şi acordul pentru tranzitul pe teritoriul ei al materialului de război pentru Polonia.

Autorii critică politica externă a Poloniei din perioada dintre cele două războaie mondiale, în care rolul hotărîtor l-a avut problema relaţiilor ei cu doi dintre vecinii săi cei mai puternici : Germania şi Uniunea Sovietică. În faţa ameninţării mereu crescînde din partea imperialismului german, se arată că singura soluţie realistă era colaborarea cu Uniunea Sovietică, precum şi cu celelalte state ameninţate, îndeosebi cu Cehoslovacia. Autorii conchid că incapacitatea guvernelor polone din acel timp de a soluţiona în mod pozitiv problema colaborării cu U.R.S.S. a avut o influenţă negativă asupra apărării şi securităţii Poloniei.

În ceea ce priveşte Cehoslovacia, se relevă contribuţia Poloniei la dezmembrarea acestui stat, prin ocuparea regiunii Zaolzie (octombrie 1938), prin ajutorul dat Ungariei pentru a pune stăpînire pe Rusia subcarpatică (martie 1939) şi, în sfîrşit, prin sprijinirea pretenţiilor agresive ale lui Hitler. Nu se aminteşte însă nimic de atitudinea pozitivă a României în problema dezmembrării Cehoslovaciei.

Lichidarea Cehoslovaciei a coincis cu revendicările teritoriale şi politice adresate de Hitler Poloniei. În felul acesta, Polonia a trebuit să facă faţă singură şi izolată agresiunii hitleriste. Aceasta s-a soldat cu înfrîngerea armatei şi cu pierderea independenţei statului polon. Poporului polon şi forţelor lui revoluţionare le-au revenit apoi greaua sarcină de a se elibera de sub jugul hitlerist, iar lupta lor încununată de succes în anul 1944 este analizată detaliat în paginile însoţite de ilustraţii ale operei prezentate.

I. C.

HERMANN KINDER şi WERNER HILGEMANN, *Atlas zur Weltgeschichte. Karten und chronologischen Abriss.* Bd. I. *Von den Anfängen bis zur Franzosichen Revolution,* München, Deutscher Taschenbuch Verlag, ed. a 2-a, 1965, 293 p.

Condiţiile moderne în care se desfăşoară activitatea ştiinţifică cer, chiar în domeniul disciplinelor sociale, o informare rapidă şi precisă. Mă refer mai ales la faza redactării

unei monografii sau chiar a unui studiu de proporţii mai mici, perioadă în care istoricul simte la fiecare pas nevoia de a confrunta şi a verifica datele şi evenimentele istorice asupra cărora se ivesc pe parcurs nesiguranţe şi incertitudini. Materialele auxiliare de care dispunem sînt insuficiente şi în unele sectoare lipsesc. De aceea salutăm apariţia oricărei publicaţii menite să vină în ajutorul cercetătorilor din domeniul istoriei, chiar dacă ea este rodul muncii unor specialişti străini. Atlasul de istorie universală apărut în „ediţia de buzunar" a editurii Gmbh et Co. K.G. din München, prin felul în care este alcătuit, corespunde în întregime acestui scop. Avem de-a face mai curînd cu un ghid istoric, dublat de tot atîtea pagini de schiţe şi hărţi menite să ilustreze textul.

Autorii au împărţit materialul în 11 capitole, după cum urmează: „Istoria primitivă şi timpurie"; „Culturi superioare"; „Grecia antică"; „Elenismul antic"; „Roma antică"; „Evul mediu timpuriu"; „Evul mediu dezvoltat"; „Evul mediu tîrziu"; „Renaştere şi umanism"; „Schizma"; „Epoca raţionalismului". Metoda folosită în prezentarea evenimentelor istorice e cît se poate de ingenioasă. Expunerea începe cu omul din epoca de piatră şi se termină cu absolutismul iluminist din secolul al XVIII-lea, înainte de revoluţia franceză. Cele mai importante evenimente istorice sînt prezentate cronologic şi foarte sumar pe două coloane, urmînd paginile din dreapta, iar în stînga sînt reproduse hărţi în culori variate şi foarte expresive, care constituie într-adevăr partea vie a acestui atlas. Cercetătorul, căutînd să se documenteze asupra faptelor istorice de sub o anumită dată, are imediat în faţă harta explicativă a textului. Deci expunerea — fie ea cît de sumară — formează o strînsă unitate cu hărţile geografice, schiţele genealogice şi prezentările grafice. Ele se completează reciproc şi asimilarea cunoştinţelor, sprijinite pe text şi ilustraţie, se face mult mai temeinic. Fiecare hartă e însoţită de o legendă explicativă şi de indicaţii izoglosice, care facilitează informaţia. Aş vrea să subliniez faptul că hărţile nu ilustrează numai spaţii geografice, anexiuni de teritorii, cuceriri, strămutări de frontiere, hegemonii străine ş.a., ci şi o serie de fenomene sociale şi politice care, la prima vedere, s-ar părea că n-ar putea fi redate coloristic. De pildă, organizarea administrativă şi socială din timpul lui Solon, confederaţia cetăţilor atice, expansiunea politică a Atenei în secolul al V-lea î.e.n., administraţia lui Carol cel Mare, formarea statelor normande în Europa ş.a. Culorile sînt calme şi plăcute la vedere. Însă, dacă e vorba să ridicăm totuşi o obiecţie, ea se referă la lipsa de proporţionalitate a expunerii. Prea puţine rînduri sînt consacrate, de pildă, istoriei poporului nostru, în comparaţie cu alte popoare vecine. Mă refer la unguri şi la bulgari, care se bucură de o atenţie ceva mai mare din partea autorilor. Se pare că nu există un criteriu stabilit în această privinţă. În ce ne priveşte, în afară de momentul Ştefan cel Mare, numit şi „der Athlet Christi", nu se află nimic altceva mai de seamă în context. Nu-i mai puţin adevărat că, selecţionînd evenimentele, arbitrarul se substituie pe nesimţite obiectivităţii, care într-o astfel de situaţie rămîne totdeauna ştirbită. În schimb, autorii tratează mai pe larg paragrafele privitoare la cultura materială şi spirituală, creştinism, feudalitate, arte, filozofie, biserică, comerţ, drept şi alte fenomene de suprastructură.

E şi firesc ca într-o lucrare al cărei conţinut a fost sumarizat la maximum să se strecoare unele mici confuzii şi deficienţe, care nu-i ştirbesc totuşi valoarea ştiinţifică şi utilitatea. Autorii au realizat un bun auxiliar în domeniul istoriei universale, care poate fi utilizat cu folos de studenţi, profesori şi cercetători. Cea mai bună mărturie în această privinţă o constituie faptul că, după prima ediţie din 1964, atlasul istoric de care ne ocupăm aici a fost tradus în engleză, franceză, italiană şi neerlandeză. Îl recomandăm deci cu toată căldura celor interesaţi.

Tr. I. — N.

NICOLAS SVORNOS, *Histoire de la Grèce Moderne*, Paris, P.U.F., 1964, 128 p.

Apărută în colecţia „Que sais-je?", dar depăşindu-i cu mult proporţiile cu care ne-am obişnuit, lucrarea constituie o sinteză valoroasă a istoriei Greciei moderne. Avînd la bază o bogată bibliografie, autorul îşi propune să pună în lumină ceea ce consideră sensul profund al istoriei neoelenice: eforturile laborioase ale unui vechi popor, cu tradiţii milenare, de a se transforma într-o naţiune modernă, de a lua cunoştinţă de propriul său caracter şi de a se încadra ca o entitate bine definită în concertul lumii moderne.

Deşi fenomenul nu se limitează la poporul grec, cazul elen prezintă un interes deosebit pentru istoria generală, deoarece e vorba de un popor a cărui cultură a stat la temelia civilizaţiei europene.

Într-o scurtă introducere, Svornos, bine cunoscut pentru studiile sale privind istoria Greciei bizantine, urmăreşte împrejurările istorice în care apar primele manifestări ale conştiinţei naţionale, indiciile fiind numeroase: folosirea în literatură, paralel cu greaca clasică, a limbii populare, care capătă tot mai mult o fizionomie modernă, accentuarea diferenţierii dintre greci şi celelalte popoare care aparţin sau au aparţinut imperiului bizantin, „Imperiul romeilor" devine „Imperiul elen" iar „împăratul romanilor" — „basileus al elenilor".

Primul capitol al lucrării, intitulat „Grecia aservită", urmăreşte evoluţia poporului grec de-a lungul a peste şase secole, sub dominaţia francă şi otomană. Analizînd transformările economice, sociale şi politice petrecute în statul bizantin în secolele XIII—XV, autorul afirmă, fără a argumenta suficient, că, datorită progresului ideii de unitate politică, statele greceşti ar fi putut juca în formarea Greciei moderne acelaşi rol care l-au avut statele italiene pentru formarea Italiei, dacă cucerirea turcă n-ar fi pus capăt brusc acestui proces. După o scurtă trecere în revistă a cauzelor care au stat la baza cuceririi lumii bizantine de către turci, autorul analizează ce a însemnat dominaţia parazitară otomană asupra poporului grec. Svornos remarcă faptul că rezistenţa greacă contra dominaţiei otomane, care a constituit unul din principalele capitole ale rezistenţei balcanice, înregistrează perioade de vîrf în momentele de criză ale dominaţiei turceşti. Astfel, victoria creştină de la Lepanto, succesele lui Mihai Viteazul ori războaiele austro-turce au fost prilejul unor acţiuni făţişe ale populaţiei greceşti, şi îndeosebi ale ţărănimii, împotriva stăpînirii turceşti. În acelaşi timp, autorul subliniază existenţa unor eforturi continue din partea fostelor pături dominante din Imperiul bizantin şi a altor elemente de a găsi un *modus vivendi* cu noua stăpînire. Biserica greacă, în jurul căreia se concentrează rămăşiţele vechii aristocraţii bizantine, fanarioţii, elemente indispensabile administraţiei otomane şi armatoloi, creştini, care formau o miliţie specială în slujba Istanbulului, constituie forme ale organizării greceşti legate de administraţia turcă şi exprimă tendinţe de adaptare la noile condiţii.

Perioada cuprinsă între 1715 şi 1821, hotărîtoare în cristalizarea conştiinţei naţionale şi crearea premiselor pentru dobîndirea independenţei politice a poporului grec, se bucură din partea autorului de o amplă analiză. Burghezia, a cărei rapidă dezvoltare are la bază exercitarea unui adevărat monopol asupra comerţului în cadrul imperiului, fiind răspîndită în toate marile oraşe ale statului otoman şi chiar dincolo de graniţele acestuia, se transformă dintr-o clasă hibridă şi încă amorfă, formată din negustori, şefi de corporaţii, bancheri, notabili etc., într-o forţă conştientă de sine. „Renaşterea" culturală din secolul al XVIII-lea reflectă nevoile tinerei clase de a-şi fundamenta aspiraţiile sale politice. Ideea unităţii naţionale, care se degajă încă din ideea imperială bizantină, iar apoi din ideea ortodoxiei, capătă în această perioadă maturitate. Mişcarea lui Rigas Pheraios, răscoala ţăranilor din Thesalia (1808—1809) şi crearea unor societăţi secrete (*Philiki Hetairia*, Odesa, 1814) aveau ca scop înlăturarea dominaţiei otomane şi crearea unui stat grec independent.

Analizînd în al doilea capitol al lucrării sale problema revoluţiei greceşti, autorul remarcă caracterul moderat al acesteia. De

altfel, Grecia şi-a cîştigat autonomia prin tratatul de la Adrianopol (1829), iar apoi independenţa prin protocolul de la Londra (1830), graţie intervenţiei marilor puteri europene. Revoluţia nu a înfăptuit reformele sociale şi politice pe care masele populare le aşteptau şi pentru care au luptat. Cercurile conservatoare, cu sprijinul marilor puteri, au instaurat o monarhie absolută în frunte cu un principe străin, Otto I de Bavaria.

Începînd analiza problemelor legate de existenţa statului independent grec, Svornos subliniază cîteva din fenomenele permanente din viaţa societăţii greceşti. Unul din aceste fenomene, instabilitatea politică, are profunde rădăcini economice şi sociale. A doua jumătate a secolului al XIX-lea constituie o perioadă de dezvoltare a societăţii greceşti, burghezia impunîndu-se treptat în viaţa politică a statului.

Problema de bază din viaţa statului în această epocă, ca de altfel de-a lungul întregii existenţe a Greciei moderne, o constituie problema naţională, care a avut profunde implicaţii asupra tuturor sectoarelor societăţii greceşti. Din păcate, arată autorul, problema naţională e dominată de mirajul „marii idei" prin care cercurile conducătoare preconizau restaurarea Imperiului bizantin. Această doctrină perimată a împiedicat statul grec pentru multă vreme să elaboreze o politică realistă, care să răspundă intereselor poporului.

Primele patru decenii ale secolului al XX-lea constituie o etapă hotărîtoare în evoluţia statului modern grec. Pe plan intern, burghezia se debarasează treptat de vechile caste privilegiate şi monopolizează puterea politică, iar proletariatul, în continuă dezvoltare, ca urmare a avîntului industriei greceşti, devine unul din factorii de bază ai vieţii politice. Războaiele balcanice, ca şi primul război mondial, au constituit o etapă decisivă în realizarea dezideratului naţional al poporului grec.

După al doilea război mondial, în care poporul grec a luptat cu eroism împotriva agresiunii şi dominaţiei fasciste, se remarcă în viaţa politică a Greciei un efort susţinut al forţelor democratice pentru înlăturarea rănilor războiului şi crearea unui climat politic favorabil dezvoltării paşnice. Dar, aşa cum remarcă autorul, puterile străine împiedică crearea unui asemenea climat, atrăgînd Grecia în acţiuni ale căror ţeluri sînt străine de interesul poporului grec.

Ceea ce se poate pune în discuţie este modul în care autorul şi-a organizat materialul care tratează istoria Greciei după 1820, împărţindu-l în foarte multe capitole şi subcapitole. Avînd în vedere caracterul de sinteză al lucrării, credem că ar fi fost mai just dacă ar fi analizat evoluţia statului grec pe perioade mai lungi, pentru a nu fracţiona prea mult materialul şi pentru a da o mai bună imagine de ansamblu.

Prin modul în care a reuşit să sintetizeze istoria frămîntată a unui popor, ca şi prin larga sa documentaţie, lucrarea constituie un bun punct de plecare în aprofundarea studiului asupra evoluţiei societăţii moderne greceşti.

S. B.

CLAUDE FOHLEN, *L'Amérique anglo-saxonne de 1815 à nos jours*, Paris, P.U.F., 1965, 374 p.

Recenta apariţie, în colecţia „Nouvelle Clio" a lucrării prof. Claude Fohlen prezintă un interes demn de semnalat specialiştilor în probleme de istorie modernă şi contemporană universală. Expresia „America anglo-saxonă" îi permite lui Claude Fohlen să indice, comod şi global, cele două puteri care îşi împart continentul nord-american : S. U. A. şi Canada. Autorul se ocupă de istoria celor două state din 1815 pînă în zilele noastre, pornind de la ideea că din acel an Statele Unite au urmat „o cale solitară sau, mai exact americană . . . În 1815 începe un nou episod în istoria americană" (p. 75).

Lucrarea cuprinde trei părţi distincte. În prima parte — „Documentare" — Cl. Fohlen prezintă cititorilor sursele documentare şi bibliografia completată cu ultimele noutăţi. Semnalăm că bibliografia cuprinde 845 de

titluri şi este întocmită pe probleme, constituind astfel un preţios instrument de lucru pentru cercetători.

Partea a doua — „Cunoştinţele noastre" — permite autorului să ofere cititorilor nu un rezumat istoric continuu, ci să sublinieze originalitatea nu numai a trăsăturilor comune, dar şi a nuanţelor distincte care separă istoria Statelor Unite şi Canadei. Pentru aceasta, Cl. Fohlen — avînd în vedere cele mai recente rezultate ale muncii de cercetare în domeniul istoriei celor două ţări — se ocupă de-a lungul a şapte capitole de chestiuni ca : progresele democraţiei în S. U. A. şi Canada (1815—1848) ; războiul de secesiune şi reconstrucţia ; Confederaţia canadiană ; dezvoltarea economică şi social-politică a Americii anglo-saxone la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi în secolul al XX-lea ; „responsabilităţile mondiale" ale celor două state etc.

Autorul abordează chestiunile fundamentale ale Americii anglo-saxone într-o manieră deosebit de interesantă şi foarte documentat, dar de pe poziţiile istoriografiei burgheze. Cl. Fohlen apreciază că, pînă în 1812, Statele Unite au rămas la remorca Europei, dar că după al doilea război de independenţă ele şi-au găsit propria cale de dezvoltare. Pe scurt, după 1815, Statele Unite şi Canada se „americanizează" (p. 76). Ocupîndu-se de războiul de secesiune, Cl. Fohlen ajunge la concluzia că înfrîngerea Sudului constituie „eşecul definitiv al unei civilizaţii agrariene într-o lume în plină transformare economică" (p. 98), iar Reconstrucţia a făcut să se nască „problema neagră" — cu alte cuvinte, unul din rezultatele ei a fost segregaţia rasială —, pe care S. U. A. nu au rezolvat-o pînă în prezent. Totodată, Reconstrucţia a determinat apariţia peonajului şi nu a putut impune înlăturarea deosebirilor dintre Nord şi Sud (p. 101).

În ceea ce priveşte Canada, revoltele conduse de W. Mackenzie şi Papinau în 1837 au determinat crearea unui guvern responsabil, prima experienţă de autoguvernare într-un teritoriu colonial britanic. Canada însă, după autor, nu a cunoscut revoluţia, ca Statele Unite, dar victoria Nordului în războiul de secesiune a fost un catalizator care a grăbit crearea dominionului Canada, în 1867 (p. 101).

Ocupîndu-se, în altă ordine de idei, de naşterea imperialismului în America anglo-saxonă, autorul subliniază că „imperialismul american are cauze multiple. În primul rînd, există o corelaţie strînsă între sfîrşitul frontierei şi începuturile expansiunii" (p. 116). Fireşte, nu putem accepta un atare punct de vedere. Remarcînd faptul că, în deceniul al 5-lea al secolului nostru, 45 % din capitalul industrial al S. U. A. aparţinea unui număr de 135 de campanii monopoliste, Cl. Fohlen ajunge la concluzia — cu care nu putem fi de acord — că „regimul capitalist a fost acceptat de enorma majoritate a muncitorilor care caută o colaborare fructuoasă cu conducătorii" (p. 150). Totuşi, autorul nu poate neglija semnificaţia contradicţiilor societăţii americane şi asasinării preşedintelui Kennedy, considerîndu-le ca „indiciul unei dezordini din societatea americană" (p. 152).

Partea a treia — „Disputele dintre istorici şi direcţiile de cercetare" — cuprinde mai mult de jumătate din lucrare, fiind, de altfel, partea cea mai interesantă şi utilă pentru cercetători. Cl. Fohlen prezintă pe larg modul în care istoriografia americană, de-a lungul a mai bine de un secol, a abordat şi a încercat să rezolve marile probleme ale istoriei Americii anglo-saxone. Cititorul poate, astfel, urmări nu numai evoluţia istoriografiei nord-americane, curentele sale, dar este pus în temă şi cu ultimele concluzii şi direcţii de cercetare.

Un interes deosebit prezintă capitolul al VII-lea — „Frontiera : explicare a istoriei americane ?" —, în care autorul se ocupă de ipoteza frontierei susţinută de Turner, de argumentele adversarilor săi, precum şi de noile orientări.

Nu putem să nu remarcăm că puţine lucrări ridică în faţa cititorilor atîtea întrebări ca aceasta pe care o prezentăm. De altfel, Cl. Fohlen îşi încheie cartea cu o întrebare : „Hegemonia americană este deja de domeniul istoriei sau are încă şanse să se perpetueze ?".

Semnalăm, în sfîrşit, că lucrarea cuprinde cîteva tabele statistice deosebit de utile, referitoare la evoluţia numărului locuitorilor şi migrării, comerţul exterior, producţia de energie, precum şi un index de nume de persoane, de locuri, de autori etc.

M. P.

BIZANTINOLOGIE

E. E. LIPȘIȚ, *Еклога византийский законодательный свод VIII века*, Moscova, „Наука", 1965, 220 p.

Ecloga este codificarea alcătuită în Imperiul bizantin, cuprinzînd dispozițiile legislative în vigoare la începutul secolului al VIII-lea cu privire la instituția familiei și dreptul succesoral, la proprietate și contracte, la infracțiuni și pedepse. Această sinteză legislativă bizantină a avut în evul mediu o largă circulație în Europa, fiind utilizată mai ales în țările slave și în țările române. Este cunoscută, în general, sub denumirea de *Ecloga Isauriană*, deoarece a fost întocmită pe vremea și din porunca împăraților Leon și Constantin din dinastia Isaurienilor.

Redactată în limba greacă în anul 726, *Ecloga* a circulat în numeroase manuscrise, dintre care unele se păstrează în cîteva biblioteci europene. A fost editată în 1596 de către M. Freherus, la Frankfurt, după textul pregătit de Leunclavius, în 1852 de către Zachariae von Lingenthal la Leipzig, în 1889 de către Antonios Monferratos la Atena, în 1929 de către C. A. Spulber în România, în 1931 de către I. Zepos și Pan. Zepos la Atena, iar în 1932 de către N. P. Blagoev la Sofia. Însăși repetata reeditare a *Eclogii* reflectă importanța ei ca izvor istoric pentru studiul instituțiilor bizantine.

Ecloga a fost tradusă în limba latină la sfîrșitul secolului al XVI-lea de către Leunclavius; această versiune însoțește textul grecesc tipărit în 1596 la Frankfurt de către M. Freherus. O traducere în limba engleză a publicat în 1928 Edwin H. Freshfield. În limba franceză s-a publicat traducerea făcută de către C. A. Spulber, care a reeditat și textul grecesc (*L'Ecloguc des Isaurians*, Cernăuți, 1929). Ediția publicată de N. P. Blagoev la Sofia în 1932 este însoțită și de versiunea bulgară a *Eclogii*. Seria versiunilor în limbile moderne continuă prin publicarea traducerii rusești în lucrarea de față. Traducătorii învederează și valoarea codului bizantin ca izvor istoric pentru studiul instituțiilor medievale din țările de tradiție bizantină.

Traducînd *Ecloga* în limba rusă și publicînd versiunea sa însoțită de ample comentarii istorico-juridice, bizantinista sovietică Lipșiț oferă cercetătorilor istoriei Bizanțului o lucrare erudită, ce pune totodată în lumină importante aspecte ale aplicării dreptului bizantin în țările slave din evul mediu și de la începutul perioadei moderne. Lucrarea este editată de către Institutul de istorie și Institutul de slavistică ale Academiei de Științe a U. R. S. S. și apare în colecția *Monumente ale istoriei medievale a popoarelor din Europa Centrală și Orientală*. Comitetul de redacție al acestei colecții este format din academicianul M. N. Tihomirov, P. N. Tretiakov, S. A. Nikitin, E. V. Udalțova și K. A. Osipova. Prin chezășia acestor învățați și prin competența autoarei, lucrarea are caracterul cercetărilor savante, care îmbogățește informația documentară privitoare la acest izvor istoric și înnoiește interpretarea lui științifică.

Lucrarea cuprinde o introducere (p. 5—38), traducerea rusă a textului grecesc al *Eclogii* (p. 39—76), comentariile privitoare la cele 18 titluri ale codului (p. 77—192), o bibliografie (p. 193—200), un indice al izvoarelor codului (p. 203—214), indici de nume, de locuri și de materii (p. 215—220). Trimiterile la izvoare și referirile la studiile și articolele publicate de specialiști asupra *Eclogii* abundă în această lucrare.

Lipșiț cercetează critic istoriografia, pune în lumină proveniența textelor și concordanța acestora cu realitățile sociale bizantine. Menționează manuscrisele *Eclogii* păstrate în diferite biblioteci din Europa și relevă discuțiile purtate de cercetători cu privire la datarea *Eclogii*, precizînd, în acord cu majoritatea savanților care s-au pronunțat în această privință că acest cod a fost întocmit în anul

726, aşa cum opinaseră pentru prima dată istoricul rus V. G. Vasilievski şi bizantinistul grec D. Ghinis. Ca sinteză a dreptului romano-bizantin din secolele VI—VIII, *Ecloga* reflectă persistenţa unor forme ale relaţiilor sociale sclavagiste, dar şi existenţa unor începuturi de relaţii feudale, după cum reiese din textele sale privitoare la dreptul de stăpînire asupra pămîntului.

Principala noastră obiecţie se referă la textul pe care se bazează traducerea făcută de Lipşiţ. A fost tradus textul grecesc din ediţia ateniană publicată de Monferratos în 1889, semnalîndu-se diferenţele de sens existente în ediţia lui Zachariae von Lingenthal din 1852. Dar prin cercetările făcute de D. Ghiniş pe baza unor manuscrise necunoscute de vechii editori, s-au adus rectificări de sens unor paragrafe din textul *Eclogii*. Sînt importante corectările propuse de savantul grec în articolul său *Cîteva chestiuni referitoare la Ecloga Isaurienilor* (în greceşte), publicat în Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, t. X (1933), p. 43—54.

Traducînd paragraful 1 din titlul al II-lea al *Eclogii* (p. 45) şi comentînd dispoziţia privitoare la vîrsta stabilită pentru căsătorie—15 ani pentru bărbat şi 13 ani pentru femeie (p. 92) —, Lipşiţ vede în aceasta o deosebire faţă de dispoziţia cuprinsă în legislaţia lui Iustinian, potrivit căreia vîrsta legală pentru căsătorie a fost fixată la 14, respectiv 12 ani. De fapt, *Ecloga* nu a modificat cu nimic dispoziţia veche. Legislaţia lui Iustinian stabileşte pentru căsătorie vîrsta de 14 ani împliniţi pentru bărbat şi 12 ani împliniţi pentru femeie. Cu o altă formulare, *Ecloga* menţine aceeaşi vîrstă, precizînd doar că tinerii se puteau căsători începînd de la trecerea în al 15-lea an, respectiv în al 13-lea an al vieţii lor. Se înţelege că aici este vorba de vîrsta căsătoriei stabilită pentru populaţiile Imperiului bizantin din epoca respectivă.

Adoptînd opinia veche a istoricului rus E. Cernusov, autoarea respinge ipoteza unei influenţe a *Eclogii* asupra *Pravdei ruse* din secolele IX—XII (p. 241). O asemenea influenţă a fost negată şi de cercetătorul german Goetz, autorul unei lucrări speciale despre *Pravda rusă*, cu titlul *Das russische Recht*, Stuttgart, 1912—1913, pe care Lipşiţ nu-l citează. Ar fi fost util însă să se examineze şi teza opusă. Vladimirski Budanov a susţinut că *Pravda rusă* cuprinde unele dispoziţii luate din *Eclogă* (*Geschichte des russischen Rechtes*, 1888). Mai mulţi cercetători, printre care se numără şi însuşi M. N. Tihomirov, au susţinut că *Pravda rusă* conţine şi reglementări luate din „Legea pentru judecarea mirenilor", dar această veche compilaţie slavă are ca izvor principal chiar *Ecloga*. Rămîne deci deschisă problema dacă, direct sau indirect, codul bizantin a fost utilizat ca izvor al *Pravdei ruse*.

Lipşiţ cunoaşte bine pravilele bulgăreşti şi sîrbeşti, care cuprind şi texte din *Ecloga Isauriană*. Folosim prilejul pentru a arăta că unele părţi din *Eclogă* au fost incluse şi în pravilele româneşti. Pravila Ţării Româneşti intitulată *Îndreptarea legii* din 1652, indică 25 de glave cu dispoziţi' din „Leu şi Constantin împărate", adică din *Eclogă*, deşi numai opt au fost identificate ca fiind extrase din acest cod bizantin. Pe timpul domniei lui Vasile Lupu (1634—1653), *Ecloga* a fost bine cunoscută şi în Moldova. *Manualul juridic* din 1814, alcătuit de Andronachi Donici, cuprinde şase texte extrase din *Eclogă* şi adaptate dreptului românesc aplicabil în Moldova la începutul secolului al XIX-lea. Pregătim un studiu asupra receptării *Eclogii Isauriene* în ţările române.

Gh. C.

DIMITRIOS S. GHINIS, Περίγραμμα ἱστορίας μεταβυζαντινοῦ δικαίου (Cadru pentru istoria dreptului postbizantin), Atena, Edit. publicaţiilor Academiei, 1966, 419 p.

Culegerea de materiale pentru istoria dreptului bizantin şi postbizantin constituie obiectul unor îndelungate şi persistente cercetări

ale învățatului atenian Dimitrios S. Ghinis. Lucrarea de față, editată de Academia Atenei în condiții tehnice remarcabile, încununează eforturile autorului și oferă cercetătorilor textelor și instituțiilor postbizantine un valoros ghid documentar, cu indicații prețioase asupra izvoarelor și depozitelor de manuscrise. În 'Επετηρὶς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν din anii 1952, 1956 și 1958, Ghinis a publicat un număr de 421 de titluri de documente de drept postbizantin. Volumul de față prezintă 1 106 titluri, împreună cu multe îmbunătățiri pe care autorul le aduce repertoriilor sale anterioare.

Lucrarea cuprinde o prefață (p. 5—13), o amplă bibliografie (p. 14—39), titlurile documentelor istorico-juridice însoțite de scurte rezumate și uneori de fragmente de text (p. 41—396), un indice de persoane și locuri (p. 399—406), un indice de materii (p. 407—413) și un glosar (p. 414—418). Izvoarele prezentate sînt însoțite de indicații arheografice și bibliografice. Lucrarea are caracterul cercetărilor de erudiție.

Figurează în acest volum și 50 de titluri de izvoare care n-au fost publicate. Unele dintre acestea cuprind acte ale autorităților otomane menite să reglementeze anumite drepturi și obligații ale populațiilor creștine subjugate (nr. 141, 369, 404, 515, 516, 597, 624, 641, 689 și 691). Alte titluri indică fie acte de moștenire (nr. 154, 230 și 637), fie foi de zestre (nr. 167, 210, 295, 305, 319, 323, 505), fie tranzacții și contracte (nr. 269, 274, 284, 293, 300). Patru dintre titlurile documentelor inedite indică dispoziții date în anii 1775—1776 de către viitorul domn al Țării Românești Nicolae Petru Mavrogheni, în calitatea sa de dragoman al flotei otomane, privitoare la soluționarea unor litigii ale locuitorilor din insula Naxos (nr. 442, 443, 444 și 469). Sub nr. 100, autorul publică amplul text nomocanonic intitulat *Nomokritirion*, ce se păstrează sub cota 2 764 în Biblioteca națională a Greciei, cuprinzînd importante reglementări neobizantine privitoare la dreptul de familie (p. 65—112). Prin publicarea acestor documente, lucrarea are, într-o măsură restrînsă, și caracterul unei ediții de texte.

Cercetătorii români vor găsi în această lucrare indicații utile și cu privire la unele izvoare ale istoriei poporului nostru. Astfel, autorul indică firmane otomane referitoare la țările române (nr. 19, 151, 570), publică un fragment din textul grecesc ce reprezintă cunoscutul Supliment la istoria Daciei (nr. 424), menționează codul lui Alexandru Ipsilanti din 1780, intitulat *Syntagmation Nomicon*, publicat de Pan I. Zepos la Atena în 1936 (nr. 458).

Principala obiecție pe care o facem autorului se referă la lacunele bibliografiei sale și îndeosebi la necunoașterea cercetărilor românești privitoare la textele bizantine și postbizantine. Astfel, pentru textele postbizantine păstrate în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, autorul citează numai volumul al II-lea din *Catalogul manuscriselor grecești*, cel publicat de Nestor Camariano în 1940, dar nu și volumul I publicat de Constantin Litzica în 1909. Nu sînt cunoscute cercetările speciale asupra izvoarelor bizantine și postbizantine pe care le-au publicat Constantin Erbiceanu, Nicolae Iorga, Demostene Russo, Nicolae Bănescu, Vasile Grecu. Dintre pravilele românești însoțite de textele grecești ale izvoarelor lor bizantine și postbizantine, pe care le-a editat Academia noastră, autorul cunoaște numai *Îndreptarea legii* din 1652 și *Pravilniceasca condică* din 1780, dar nu și *Codul Calimach* din 1817, și *Legiuirea Caragea* din 1818. Pentru cercetătorii istoriei dreptului postbizantin, textele editate în țara noastră au o excepțională valoare documentară, după cum dovedesc importantele recenzii publicate în străinătate asupra noilor ediții ale pravilelor românești.

Prin conținutul ei nou și substanțial, lucrarea lui Ghinis va fi de real folos cercetătorilor din țara noastră, care studiază izvoarele și receptarea dreptului bizantin în statele românești.

Gh. C.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

MIHAIL GUBOGLU, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II (1455—1829), Bucureşti, 1965, XLVII + 655 p. + 17 pl. (Direcţia generală a Arhivelor statului din Republica Socialistă România)

La interval de cinci ani apare al doilea volum din *Catalogul documentelor turceşti*, preţios instrument de lucru pentru cercetătorii din domeniul istoriei care se interesează de legăturile ţărilor române şi ale altor ţări europene cu Imperiul otoman în evul mediu. Spre deosebire de primul[1], prezentul volum cuprinde rezumatul documentelor care oglindesc aspecte multiple (economice, sociale, politice, militare, administrative etc.) din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, precum şi relaţiile lor cu ţările vecine şi mai ales cu Imperiul otoman din anii 1455—1829.

Rezumatul celor 2 003 documente este precedat de o succintă introducere (cu un rezumat şi în limba franceză), în care autorul subliniază importanţa izvoarelor orientale în general şi a celor turceşti în special pentru cercetarea istorică şi prezintă principalele depozite de documente turceşti din Bucureşti (Arhivele statului, Biblioteca Academiei, Biblioteca centrală de stat), din diferite oraşe ale ţării (Arhivele statului din Braşov, Biblioteca Academiei filiala Cluj, Arhiva Bibliotecii Sf. Niculai din Şcheii Braşovului, Biblioteca documentară Bathyaneum din Alba-Iulia, Biblioteca Institutului teologic din Sibiu, Muzeul regional al Banatului) şi de peste hotare (Biblioteca naţională „Chiril şi Metodiu" din Sofia, Biblioteca Universităţii din Bratislava), unde au fost făcute investigaţii pentru strîngerea acestui preţios material. În continuare, M. Guboglu face o expunere sumară asupra metodei de lucru folosite, insistînd asupra diferitelor genuri de scriere arabă, asupra cronologiei, asupra lexiconului şi asupra unor instituţii vechi otomane, şi atrage atenţia cititorului asupra principalelor probleme pe care le ridică documentele din prezentul volum, din punct de vedere economic, social, politic, militar, administrativ, juridic şi cultural. Spre a veni în ajutorul celor care studiază astfel de probleme, autorul a inclus în volum şi o bogată bibliografie, sistematic alcătuită pe capitole.

Ca şi în primul volum, rezumatele documentelor turceşti, dar şi tătăreşti, ce se publică sînt dispuse cronologic după era noastră (avînd alături şi anul Hegirei), la fiecare fiind indicat fondul, caracterul documentului (original, copie, rezumat, microfilm, traducere), dacă a mai fost publicat sau nu, felul scrierii, dimensiunile, filigranul şi sigiliul (dacă sînt originale).

În general, documentele din volumul de faţă permit oricărui cercetător să stabilească pe de o parte, condiţiile instaurării suzeranităţii otomane asupra ţărilor române, exercitării ei sub variate forme, iar pe de altă parte relaţiile internaţionale ale ţărilor române nu numai cu Imperiul otoman, ci şi cu celelalte ţări europene, pe o durată de cîteva secole (secolele XV—XIX). În acelaşi timp se obţin date interesante relativ la situaţia internă a ţărilor române în această perioadă, care, confruntate cu cele obţinute din izvoarele interne, ne permit să ajungem la rezultate noi în unele probleme.

De o importanţă deosebită sînt acele documente care se referă la obligaţiile economice ale ţărilor noastre faţă de Înalta Poartă, în care sînt menţionate categoriile de produse (cereale, cherestea, vite, pesmeţi, cerviş, făină etc.), cantităţile (care ajung pînă la zeci şi sute de mii de chile de cereale şi zeci de mii de capete de vite) expediate din ţara noastră pentru aprovizionarea Istanbulului şi a armatei otomane mai ales în timpul războaielor duse de aceasta împotriva diferitelor ţări europene. De asemenea, la cifre impresionante se ridică şi cheresteaua trimisă din ţările române pentru construcţiile din capitala Imperiului otoman, pentru şantierele navale, pentru repararea cetăţilor şi a diferitelor fortificaţii, a podurilor de la

[1] Vezi *Studii*, 1960, nr. 6, p. 274—277.

Dunăre în timpul diferitelor campanii militare etc. Cu acest prilej, în documente sînt indicate totodată prețurile, totdeauna sub valoarea reală, calculate în moneda otomană care circula prin țara noastră. Urmărirea acestor prețuri la anumite produse ne permite totodată să constatăm și să tragem concluzii asupra variației lor pe timp de cîteva decenii sau secole.

Extrem de utile sînt de asemenea datele cu privire la exportul de sare românească în Imperiul otoman, la circulația sării în cele trei țări românești, cantitățile de sare exportată, variația prețului acesteia, precum și limitele pieții ei externe.

O bună parte din documente se referă la cuantumul haraciului plătit de cele trei țări românești, începînd din secolele XV—XVI. Dacă datele relativ la haraciul Țării Românești și Moldovei sînt în bună parte cunoscute, cele care se referă la Transilvania apar aici pentru prima dată. Astfel, un firman din 1554 indică suma de 10 000 de florini, adică mult mai mult decît cel plătit de domnii Țării Românești și Moldovei separat.

Și știrile privind relațiile economice internaționale ale țărilor române în evul mediu sînt completate cu datele procurate de documentele din prezentul volum. Ele arată pe negustorii moldoveni făcînd încă din secolul al XV-lea comerț cu Transilvania, cu Imperiul otoman, cu Moscova prin „Tartaria", cu Polonia etc.

De aceeași importanță sînt documentele care se referă la structura socială a populației țărilor române și ale aceleia din Imperiul otoman, contradicțiile dintre principalele clase sociale și formele diferite ale luptei de clasă, care chiar în pașalîcurile turcești se împletește spontan cu lupta antiotomană, începînd cu acțiunile haiducilor și ajungînd la răzmerițe și răscoale. Multe din documente privesc regimul supușilor otomani în țările române și ale raialelor, beraialelor, negustorilor străini pe teritoriul Imperiului otoman.

De o importanță deosebită ne apar și documentele care privesc relațiile politice și diplomatice internaționale ale Imperiului otoman, în special cu țările române și în general cu țările europene. Aici sînt oglindite nu numai eforturile militare ale Imperiului otoman din timpul expedițiilor sale spre Europa centrală, inclusiv obligațiile militare ale țărilor române față de turci, dar și tratativele tainice dintre Imperiul otoman și marile puteri europene cu privire la statutul juridic al țărilor române.

Prezentul volum se încheie cu un glosar de turcisme, îmbogățit în comparație cu cel din primul volum, un indice general destul de amplu și un număr de 18 planșe (în facsimil) al unor documente mai interesante reproduse în condiții tehnice mulțumitoare.

Înainte de a încheia, ne permitem să semnalăm unele inadvertențe constatate în alcătuirea rezumatelor, care se reflectă și în indice. Astfel, într-un document din 1674 (535) se menționează „Adunarea din Cluj", care desigur trebuie să fie „Dieta din Cluj", în altele voievodul Transilvaniei este numit cînd „rege" (58, 72) cînd „bei" (47, 48, 61). Tot așa credem că „atelierul manufacturier de tutun" (1 107) numit cherhana este nu numai un atelier, ci o manufactură, ca și „atelierul căruțașilor" (1 121), „căile" din Iași (1 568) trebuie să fie poduri de lemn, „cenușa pentru vopsele"(1 413) este cenușa pentru potasă, „Curtea conac al lui Ioan Caragea" (nu Iancu Caragea) este Curtea Veche, numele palatului domnesc din București (1 112), „capuchehaiaua" Austriei din Istanbul (394, 405, 519, 551 etc.) este de fapt internunțiul, „împăratul Romei" (415, 763) este în realitate împăratul Austriei, care purta pînă în 1806 titlul de împărat al Imperiului roman. Tot așa de neclar ni se pare și înscrierea în indice a numelor de Constantin, Craiova, Cristea la litera K, adică Konstantin, Kraiova, Kristea, „beizadea" a Austriei (1 622), „beiul" de Iași (896) în loc de voievodul Moldovei, „răufăcător" (71) în loc de rebeli, „care de tunuri" (1 141, 1 179 1 780, 1 184), Banfi „capudan" de Cluj (270) sau de Transilvania (436). De asemenea ar trebui recitit documentul 1 285, unde apare un tîrg Brad în Țara Românească în 1789, pe care izvoarele interne nu-l confirmă.

Aceste mici lipsuri, inerente în asemenea cazuri, nu scad valoarea lucrării în sine, care reprezintă o remarcabilă contribuție la îmbogățirea instrumentelor de lucru necesare cercetătorilor istorici.

C. Ș.

ROBERT MANDROU, *De la culture populaire aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris, Stock, 1964, 222 p.

Lucrarea sintetică şi sugestivă a lui Robert Mandrou se înscrie pe linia unor contribuţii recente, aduse în special de istoricii francezi, la istoria mentalităţii. De altfel, din introducere autorul atrage atenţia asupra acestui domeniu de cercetare, pe care-l consideră a fi neglijat în raport cu domeniul economic şi social, ilustrat, după exemplele pe care le dă R. Mandrou, de investigaţiile recente, printre care o menţiune specială e acordată lui Albert Soboul şi Boris Porşnev. Numele şi lucrările citate se referă la sfîrşitul „vechiului regim" şi la secolul luminilor, care formează obiectul cercetării lui R. Mandrou.

Pentru a surprinde elementul viu pe care istoria mentalităţii îl pune în lumină, istoricul francez se opreşte la studiul unei literaturi de colportaj de largă difuzare, „La Bibliothèque bleue de Troyes", „cărţi mici, imprimate pe o hîrtie proastă, oarecum albă, granuloasă, care suge cerneala, legate stîngaci, cu un simplu fir şi acoperite de o foaie albastră fără titlu". Lansate la începutul secolului al XVII-lea de o familie de librari-editori din Troyes, cărţile s-au vîndut la preţuri foarte accesibile şi s-au răspîndit în toată regiunea nordică a Franţei. R. Mandrou reconstituie activitatea familiilor de editori Oudot şi Garnier şi ilustrează cu o hartă aria de difuzare a acestei literaturi, întemeind argumentarea sa pe existenţa acelei „instituţii populare prin excelenţă, şezătoarea" (am spune, localizînd, *la veillé*), care asigură transmiterea datelor închise între paginile cărţilor în rîndurile marii mase de analfabeţi. Dezvoltînd seria sa de constatări şi deducţii deosebit de sugestive, autorul pune în lumină rolul colportorului, dialogul ce s-a stabilit între editor şi public, pentru a ajunge în intimitatea procesului pe care-l analizează, răspunzînd adică la întrebările : ce au citit locuitorii satelor din regiunea delimitată şi ce anume trădează interesul lor pentru cărţile puse la îndemînă de acei editori ? Ce gîndeau masele populare în cele două secole, în care s-a difuzat „biblioteca albastră", secole ce marchează sfîrşitul unui regim politic ?

R. Mandrou afirmă de la început că fondul acestei colecţii nu mai poate fi reconstituit (p. 36) şi că analiza nu a putut avea în vedere decît ceea ce a supravieţuit de-a lungul deceniilor, completînd repertoriul din Troyes cu datele furnizate de colecţiile particulare şi de cataloagele existente. Cele aproximativ 450 de titluri permit însă o evocare a întregului şi autorul prezintă o grupare semnificativă a titlurilor, ţinînd, evident, seama de cuprinsul cărţilor, parcurs cu atenţie şi perspicacitate. Astfel, elementele incluse în aceste cărţi au introdus pe cititorii şi ascultătorii lor într-o „mitologie feerică", populată de personaje desprinse din miraculosul păgîn sau de figuri populare ca Till, Gargantua, Scaramouche, într-o „lume" aparte, în care sfaturile practice se îmbinau cu precepte desprinse din ocultism, într-o atmosferă „de pietate", întreţinută de vieţile de sfinţi şi de catehisme, într-un univers artistic, într-o imagine a societăţii puţin calchiată pe viaţa contemporană. Colecţia a continuat să vieze în secolul al XIX-lea, cînd ea se îmbogăţeşte mai ales cu romane şi cu opuscule dedicate activităţii lui Napoleon, fapt care a dus la crearea unor comisii de anchetă, în special după 1848, cînd „cercetarea în toate direcţiile, a responsabilităţilor revoluţionare" (p. 171) a atras atenţia organelor represive asupra acestei literaturi de colportaj care decade cu încetul, în special în faţa presei şi a cărţilor de educaţie cetăţenească. O culegere de texte ilustrative e anexată la sfîrşit.

Analiza colecţiei de cărţi de largă difuzare de la apariţia şi pînă la stingerea ei, este de un interes inestimabil, şi datele prezentate de Robert Mandrou sînt continuu raportate de cititorul român la datele pe care ni le furnizează istoricul „calendarelor" (înfăţişat de Mircea Tomescu) sau „cărţile populare" în general (editate şi analizate de Dan Simonescu şi I. C. Chiţimia) ; dar datele pe care le deţinem (dintr-o investigaţie întreprinsă asupra cărţilor de largă difuzare în ţările române, în secolul al XVIII-lea) nu ne duc la aceleaşi concluzii, adică la constatarea faptului că, în ansamblu, literatura „populară" a fost o formă de „evaziune" (p. 163), De altfel, pentru cultura franceză însăşi, o asemenea

concluzie se cere a fi întemeiată pe o cercetare mult mai amplă şi de aceea autorul se fereşte de a generaliza deducţiile sale. Dacă poate fi adevărat că literatura de colportaj semnalează existenţa a „două culturi" (p. 12), dependenţa legendelor istorice vehiculate în cadrul colecţiei de cultura medievală nobiliară poate fi pusă în discuţie (aceste legende legîndu-se mai curînd de aspiraţiile maselor ce s-au făcut auzite şi în operele trubadurilor şi ale autorilor de cicluri de romane medievale), după cum însăşi difuzarea cărţilor poate să se datoreze mai mult mentalităţii editorilor (în special „prudenţei lor", după cum sesizează autorul, p. 159) decît necesităţilor maselor populare. „Prea multe lacune, prea multă tăcere întîmpinată de-a lungul analizei, ce ar putea fi dezlegată prin alte tipuri de documente, trebuie să îndemne la prudenţă" (p. 149). Analiza dezvăluie aspecte importante ale acestui „suport al mentalităţilor populare" (ibidem), dar concluziile de ordin istoric nu pot fi formulate decît după ce prudenţa a devenit minimă, ca urmare a acumulării unor date mult mai ample. În limitele propuse, lucrarea lui Robert Mandrou (care se concentrează asupra unor probleme de un deosebit interes, după cum ne indică şi articolul său din „Revue historique", 1966, ianuarie—martie) se înscrie, prin spiritul analitic şi observaţiile pline de sugestii (ce îndeamnă continuu la comparaţii) ca o contribuţie de un interes incontestabil la istoricul mentalităţii, domeniu, la rîndul său, propice unor ample şi fructuoase cercetări.

Al. D.

Rubrica „Însemnări" a fost întocmită de: Al. Porţeanu, T. Mateescu, Alvina Lazea, Tr. Ionescu-Nişcov, I. Corfus, S. Brezeanu, M. Popa, Gh. Cront, C. Şerban şi Al. Duţu.

„Studii", revistă de istorie, publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniile istoriei medii, moderne şi contemporane, universale şi a României. În partea a doua a revistei — de informare ştiinţifică — sumarul este completat cu rubricile: *Probleme ale istoriografiei contemporane* (*studii documentare*), *Discuţii*, *Viaţa ştiinţifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Însemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în 4 exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

* * * **Istoria României**, vol. I, 1960, 891 p. + 190 fig. + 16 pl., 45 lei; vol. II, 1962, 1159 p. + 20 pl., 45 lei; vol. III, 1964, 1259 p. + 11 pl., 45 lei; vol. IV, 1964, 863 p. + 16 pl., 45 lei.

* * * **Din istoria Transilvaniei**, vol. I, ed. a 3-a, 336 p. + 15 pl., vol. II, ed. a 2-a, 552 p. + 1 pl., 1963, 65,60 lei.

Sub red. acad. **C. Daicoviciu** și **Miron Constantinescu**, **Destrămarea monarhiei austro-ungare**, „Bibliotheca Historica Romaniae I", 1964, 263 p., 9,25 lei.

D. M. PIPPIDI și D. BERCIU, **Din istoria Dobrogei**, vol. I, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monografii II", 1965, 344 p., 13 pl., 20 lei.

* * * **Brève histoire de la Transylvanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monografii III", 1965, 468 p., 38 lei.

ALEXANDRU GRAUR, **La romanité du roumain**, „Bibliotheca Historica Romaniae 9", 1965, 68 p., 2,75 lei.

V. CURTICĂPEANU, **Die rumänische Kulturbewegung in der österreichisch-ungarischen Monarchie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 10", 1966, 191 p., 5,75 lei.

N. ADĂNILOAIE și DAN BERINDEI, **La réforme agraire de 1864 en Roumanie et son application**, „Bibliotheca Historica Romaniae 11", 1966, 128 p., 4,25 lei.

ION POPESCU-PUȚURI, AUGUSTIN DEAC, **La première Internationale et la Roumanie**, „Bibliotheca Historica Romaniae 12", 1966, 155 p., 6,50 lei.

* * * **Die Agrarfrage in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900–1918. Mitteilungen auf der Konferenz des Geschichtwissenschaftler, Budapest, 4–9. Mai 1964**, 1965, 211 p., 23 lei.

* * * **Die Frage des Finanzkapitals in der österreichisch-ungarischen Monarchie 1900–1918. Mitteilungen auf der Konferenz der Geschichtwissenschaftler, Budapest, 4–9. Mai 1964**, 1965, 88 p., 17,50 lei.

* * * **La désagrégation de la monarchie austro-hongroise 1900–1918. Communication présentées à la Conférence des Histoires du 4 au 9 Mai 1964 de Budapest**, „Bibliotheca Historica Romaniae, Monographie I", 1965, 291 p., 12 lei.

* * * **Nouvelles études d'histoire. IIIe vol., publiées à l'occasion du XIIe Congrès des sciences historiques, Vienne, 1965**, 1965, 508 p., 29 lei.

* * * **Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească, vol. I (1247–1500)**, 1966, 633 p., 31 lei; vol. XXI (1626–1627), 1965, 596 p., 28 lei.

* * * **Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea**, vol. II, Moldova, 1966, 795 p., 41 lei.

* * * **Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695–1754**, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, colecția „Cronicile medievale ale României V", text grecesc însoțit de traducere, glosar și indice, 1965, 809 p., 38 lei.

* * * **Inscripțiile medievale ale României**, vol. I, **Orașul București 1395–1800**, 1965, 936 p., 62 lei.

GEORGE KRAUS, **Cronica Transilvaniei 1608–1685**, 1965, 606 p., 27 lei.

D. PROTASE, **Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii**, „Biblioteca de arheologie IX", 1966, 251 p., 21 lei.

* * * **Cronici turcești privind țările române. Extrase**, vol. I, **sec. XV – mijlocul sec. XVII**, „Izvoare orientale privind istoria României I", 1966, 563 p., 27 lei.

GEORGIOS SPHRANTZES, **Memorii. 1401–1477**, ediție critică de Vasile Grecu, „Scriptores Byzantini V", 1966, XVIII + 619 p., 3 pl., 35 lei.

I.P.I. – c. 5126

43856

Lei 15